SHRI JAGADGURU VISHWARADHYA JNANAMANDIR
(LIBRARY)
JANGAMAWADIMATH, VARANASI

*****

Please return this volume on or before the date last stamped.
Overdue volume will be charged ten paise per day.

ಚ್ಯಸ್ಯ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಸ್ಯ ಶಕ್ತಿಮತೋ ವಸ್ತುನಃ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಸೂತ್ರಾಗಮರೂಪೈಃ ಸರ್ವೈರಪಿ ಪ್ರಮಾಣೈಸ್ಸರ್ವೋಪಾದಾನತ್ವೋಪದೇಶಾತ್ ದ್ರವ್ಯಲಕ್ಷಣೋಪೇತಂ ಶಿವಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯಂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಾನಂತಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಂ ಏಕಮೇವ ತತ್ತ್ವಂ ವಯಮೂರೀಕುರ್ಮಃ ।

ಶಕ್ತೇಸ್ತು ದ್ರವ್ಯಲಕ್ಷಣೋಪೇತಾಯಾ ಅಪ್ಯವಸ್ಥಾಭೇದೇನಾದ್ರವ್ಯಾತ್ಮನಾಪಿ ಪರಿಣಮಮಾನಾಯಾ ಅದ್ರವ್ಯತ್ವಮಪಿ ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧತ್ವಾನ್ನ ವಿರುಧ್ಯತಿ. ಅದ್ರವ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ದ್ರವಸ್ಯೈವೋಪಾದಾನತ್ವನಿಯಮಾತ್.

ನಚೈವಂ ಶಕ್ತೇರ್ದ್ರವ್ಯತ್ವಾದ್ರವ್ಯತ್ವೋಭಯಾಭ್ಯುಪಗಮೇ ಉಪಾದಾನತ್ವಭಾವಾಭಾವಯೋಃ ಪರಸ್ಪರವಿರುದ್ಧಯೋರೇಕತ್ರ ಸಮಾವೇಶಾಪತ್ತಿರಿತಿ ಭ್ರಮಿತವ್ಯಂ. ಅವಸ್ಥಾಭೇದೇನಾವಚ್ಛೇದಕಧರ್ಮಭೇದಾದುಭಯೋಪಪತ್ತೇಃ.

ನೈಯಾಯಿಕಾದಿಮತೇ ಅವಯವಾತಿರಿಕ್ತಾವಯವ್ಯಭ್ಯುಪಗಮೇನ ಸತ್ಯಪಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಯೋರ್ಭೇದೇ, ವೇದಾಂತಿಮತೇ ಅವಯವಾತಿರಿಕ್ತಾವಯವಿನಿರಾಕರಣಪೂರ್ವಕಮಾರಂಭಣಾಧಿಕರಣೇ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಯೋರನನ್ಯತ್ವಸಮರ್ಥನಾತ್, ಅದ್ರವ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ದ್ರವ್ಯಸ್ಯೈವೋಪಾದಾನತ್ವನಿಯಮಾಚ್ಚ ಕಾರ್ಯಭೂತಸ್ಯಾದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ಕಾರಣಾದನನ್ಯತ್ವೇ ಸಿದ್ಧೇ ತುಲ್ಯವಿತ್ತಿನ್ಯಾಯೇನ ಕಾರಣಸ್ಯಾಪಿ ಕಾರ್ಯಾನನ್ಯತ್ವಾವಗಮಸ್ಯ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತಯಾ ಶಕ್ತೇರ್ದ್ರವ್ಯತ್ವಮದ್ರವ್ಯತ್ವಂ ಚೇತ್ಯುಭಯಮುಪಪನ್ನತರಂ ।

ಅತ ಏವಂಭೂತಸ್ವಾಭಾವಿಕಾನಂತಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಂ ಶಿವಶಂಭುಬ್ರಹ್ಮಪರಮಾತ್ಮಾದಿಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತತ್ತ್ವರೂಪಂ ಪ್ರಮೇಯಂ ಪ್ರಮಾಣೇನ ವಿನಾ ನ ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯತೀತಿ ಸ್ವಾಭಿಮತಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಶಬ್ದರೂಪಃ ಪ್ರಮಾಣವರ್ಗಃ ಪ್ರಥಮಂ ನಿರೂಪ್ಯತೇ ।

ತತ್ರಾಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಮಾಣಶಬ್ದೇ "ಪ್ರ" ಇತ್ಯುಪಸರ್ಗಃ, ಮಾನಾರ್ಥಕಮಾಙ್ ಧಾತುಃ, ಲ್ಯುಟ್ಪ್ರತ್ಯಯಶ್ಚ ಇತ್ಯಂಶತ್ರಯಮುಪಲಭಾಮಹೇ । ಸಚಾಯಂ ಲ್ಯುಟ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ—**"ನಪುಂಸಕೇ ಭಾವೇ ಕ್ತಃ"** (ಅಷ್ಟಾ ೩-೩-೧೧೪) ಇತ್ಯತೋ **"ಭಾವೇ"** ಇತ್ಯನುವರ್ತಮಾನೇ **"ಲ್ಯುಟ್ಚ" "ಕರಣಾಧಿಕರಣಯೋಶ್ಚ"** (೩.೩-೧೧೫, ೩-೩-೧೧೭) ಇತ್ಯನುಶಾಸನಾಭ್ಯಾಂ ಭಾವಾರ್ಥೇ ಕರಣಾರ್ಥೇ ಚ ವಿಹಿತಃ । ಅತೋ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಭೇದಾದ್ವಿವಕ್ಷಾಭೇದಾಚ್ಚ ಪ್ರಮಾಣಶಬ್ದೋಽಯಂ ಪ್ರಮಿತಿಂ ತತ್ಕರಣಂ ಚಾಭಿಧಾತುಮಲಂ ।

ತತ್ರ "ಪ್ರಮೈವ ಪ್ರಮಾಣಂ ನ ತು ತತ್ಕರಣಂ" ಇತ್ಯೇಕೇ ಮನ್ಯಂತೇ, "ಪ್ರಮಾಕರಣಮೇವ ಪ್ರಮಾಣಂ ನ ತು ಪ್ರಮಾ" ಇತ್ಯನ್ಯೇ, "ಪ್ರಮಾತತ್ಕರಣಯೋರನ್ಯತರದೇವ ಪ್ರಮಾಣಂ" ಇತ್ಯಪರೇ ।

ನ ಚ "ಪ್ರಮಾಶ್ರಯಸ್ಯೇಶ್ವರಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ನೈಯಾಯಿಕೈರಭ್ಯುಪಗತಮಿತಿ "ಪ್ರಮಾಶ್ರಯೋಽಪಿ ಪ್ರಮಾಣಂ" ಇತ್ಯಪಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ" ಇತಿವಾಚ್ಯಂ ಪುರುಷಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತ್ಯನ್ಯತರನಿಯಮನರೂಪಪ್ರಯೋಜನಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಹಿ ಪ್ರಮಾಣವರ್ಗವಿಚಾರಃ ಪ್ರಸ್ತೂಯತೇ । ತತ್ರ ಪ್ರಮಾಶ್ರಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ ಉಕ್ತಪ್ರಯೋಜನವಿರಹೇಣ ಅನುಪದೇಷ್ಟವ್ಯತ್ವಾತ್। ನಹಿ ಲೌಕಿಕವಾಕ್ಯೇಷು ವಕ್ತೃಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ವಾಕ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ ಉಪಯುಜ್ಯತೇ । ಸತ್ಯಪಿ ವಕ್ತುಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ ಕಾರಣದೋಷಬಾಧಕಪ್ರತ್ಯಯಾಭ್ಯಾಂ ತದ್ವಾಕ್ಯಸ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದರ್ಶನಾತ್, ಅಸತ್ಯಪಿ ವಕ್ತುಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ ಕಾರಣದೋಷಬಾಧಕಪ್ರತ್ಯಯಾಭಾವಾಭ್ಯಾಂ ತದ್ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದರ್ಶನಾಚ್ಚ. ಅತೋ ವೇದೇಽಪಿ ವಕ್ತೃಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ ನ ಕ್ವಚಿದುಪಯೋಗ ಇತಿ ನ ತದುಪದೇಶ್ಯಂ ।

ನ ಚೈವಂ "**ಮಂತ್ರಾಯುರ್ವೇದವತ್ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಾಪ್ತಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾತ್**" ಇತಿ ಗೌತಮಸೂತ್ರವಿರೋಧ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ। ಆಪ್ತಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾದಿತಿ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಆಪ್ತೇನೋಕ್ತತ್ವಾದ್ವೇದಸ್ಯ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸಂಭವಾದಿತ್ಯರ್ಥಾಭ್ಯುಪಗಮೇನಾಪಿ ನಿರ್ವಾಹಸಂಭವಾತ್. ಅತಃ ಪ್ರಮಾತತ್ಕರಣಯೋರೇವ ವಾ ಅನ್ಯತರಸ್ಯ ವಾ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ನಿರೂಪಣೀಯಂ ನತ್ವಾಶ್ರಯಸ್ಯಾಪಿ ।

ಕರಣಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಶ್ರಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಯೋರುಭಯೋರಪಿ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಧೀನಸಿದ್ಧಿಕತಯಾ ತದುಭಯಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಮಪಿ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮೇವಾತ್ರ ನಿರೂಪಣೀಯಮಿತಿ ಪ್ರಮಾಯಾ ಏವ ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣಲಕ್ಷ್ಯತ್ವಪರಿಗ್ರಹಃ ।

ತತ್ರ—ಸ್ಮೃತೇಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮನಿಚ್ಛಂತೋಽನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಮಿಚ್ಛಂತಃ ಕೇಚಿತ್ "ಸಮ್ಯಗನುಭವಃ ಪ್ರಮಾ" ಇತಿಲಕ್ಷಣಮಾಹುಃ. ಅನುಭವೇ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಂ ಚ ಯಥಾರ್ಥತ್ವಂ. ಸ್ಮೃತಿವಾರಣಾಯಾನುಭವಪದಂ. ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿವಾರಣಾಯ ಸಮ್ಯಕ್ಪದಂ. ಉಭಯಮಿಚ್ಛಂತಃ ಕೇಚಿತ್ "ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಮಾ" ಇತಿ ವದಂತಿ. ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿವಾರಣಾಯ ಯಥಾರ್ಥಪದಂ, ಇಚ್ಛಾಕೃತ್ಯೋರ್ವಾರಣಾಯ ಜ್ಞಾನಪದಂ. ಉಭಯಮನಿಚ್ಛಂತೋಽನ್ಯೇ "ಅನುಭೂತಿಃ ಪ್ರಮಾ" ಇತಿ

ಲಕ್ಷಯಂತಿ. ಸ್ಮೃತಿಭಿನ್ನಂ ಜ್ಞಾನಮನುಭವಃ. ಸ್ಮೃತೇರ್ವಾರಣಾಯ ಸ್ಮೃತಿಭಿನ್ನ ಮಿತಿ. ತದ್ವತಿ ತತ್ಪ್ರಕಾರಕಾನುಭವಃ ಪ್ರಮೇತ್ಯಪರೇ. ಅನಧಿಗತಾರ್ಥಗಂತೃ ಪ್ರಮಾಣ ಮಿತೀತರೇ ।

ವಯಂ ತು ಬ್ರೂಮಃ—ಯಥಾವಸ್ಥಿತವ್ಯವಹಾರಾನುಗುಣಂ ಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಮೇತಿ. ಯಥಾಪದಮವಸ್ಥಿತಪದಂ ಚ ವ್ಯವಹಾರವಿಶೇಷಣಂ. ಅಯಥಾವ್ಯ ವ್ಯಹಾರಹೇತೋರ್ಭ್ರಮಸ್ಯ ವಾರಣಾಯ ಯಥಾಪದಂ, ಅನವಸ್ಥಿತವ್ಯವಹಾರಹೇ ತೋಸ್ಸಂಶಯಸ್ಯ ವಾರಣಾಯಾವಸ್ಥಿತಪದಂ. ವ್ಯವಹಾರೋ ಹಾನೋಪಾ ದಾನಾದಿಃ, ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಶ್ಚ. ತದಾನುಗುಣ್ಯಂ ನಾಮ ವ್ಯವಹಾರಜನನಸ್ವರೂಪ ಯೋಗ್ಯತ್ವಂ ವಿವಕ್ಷಿತಂ. ತೇನ ವ್ಯವಹಾರಫಲೋಪಧಾನರಹಿತೇ ಕ್ವಚಿತ್ಪ್ರಮಾವಿ ಶೇಷೇ ನಾವ್ಯಾಪ್ತಿಃ। ತತ್ರಾಪಿ ಸ್ವರೂಪಯೋಗ್ಯತ್ವಸ್ಯಾಕ್ಷತತ್ವಾತ್. ಯಥಾವಸ್ಥಿತವ್ಯ ವಹಾರಾನುಗುಣತ್ವಂ ಕಾಲಾದೃಷ್ಟಾದೀನಾಮಪ್ಯಸ್ತೀತಿ ತತ್ರಾತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಪರಿಹಾರಾಯ ಜ್ಞಾನಪದಂ ।

ಪ್ರಾಭಾಕರಸಿದ್ಧಾಂತವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತಯೋರಿವಾಸ್ಮತ್ಸಿದ್ಧಾಂತೇಽಪಿ ಯಥಾರ್ಥಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷ ಏವಾಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ । ಪ್ರಪಂಚಸತ್ಯತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್। ಅಖ್ಯಾತ್ಯನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷಾವುಭಾವಪ್ಯವರ್ಜನೀಯೌ ತಥಾಹಿ—ಯಥಾರ್ಥಖ್ಯಾತಿಃ, ಅಖ್ಯಾತಿಃ, ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಃ ಇತ್ಯೇವಂ ಖ್ಯಾತಿತ್ರಯವಾದಿಭಿರಪಿ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರ ಸಿದ್ಧಸ್ಯ ಭ್ರಮಪ್ರಮಾವಿಭಾಗಸ್ಯ ಸಂರಕ್ಷಣಾಯ ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣಮಸ್ಮದುಕ್ತ ಮೇವಾವಶ್ಯಾಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಂ.

ತತ್ರ ಜ್ಞಾನಸಾಮಾನ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಯಥಾರ್ಥತ್ವಂ ಕೇಚಿದಾಚಾರ್ಯಾ ಅಭ್ಯುಪಯಂತಿ **"ಅಯಂ ಸರ್ಪಃ, ಇದಂ ರಜತಂ"** ಇತ್ಯಾದಿಷು ರಜ್ಜುಸರ್ಪಶುಕ್ತಿರಜತಾದಿ ಜ್ಞಾನೇಷ್ವಪಿ ವೈದಿಕಪಂಚೀಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಯಾ ರಜ್ಜುಶುಕ್ತ್ಯಾದಿಷು ಸರ್ಪರಜತಾ ದ್ಯವಯವಸದ್ಭಾವೇನ ತತ್ರ ಸರ್ಪರಜತಾದಿಜ್ಞಾನಾನ್ಯಪಿ ಪ್ರಮಾಣಭೂತಾನ್ಯೇವ. **"ನಾಯಂ ಸರ್ಪಃ, ನೇದಂ ರಜತಂ"** ಇತಿ ಬಾಧಸ್ತು ಪುರೋವರ್ತಿನಿ ರಜ್ಜು ಶುಕ್ತ್ಯಾದೌ ಸರ್ಪರಜತಾದಿಬಹ್ವವಯವಾಭಾವವಿಷಯಕಃ. **ನಚೈವಂ** "ಪುರೋವರ್ತಿ ವಸ್ತುಗತೇಷ್ವಲ್ಪೇಷು ರಜತಾವಯವೇಷು ವಸ್ತುಗತ್ಯಾ ಬಹುತ್ವಾಭಾವೇಪಿ ಬಾಧಜ್ಞಾ ನೋದಯಾತ್ಪೂರ್ವಂ ಬಹುತ್ವಭಾನಸ್ಯಾವರ್ಜನೀಯತಯಾ ತದಭಾವವತಿ ತದ್ವತ್ತಾ ಜ್ಞಾನಾದಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಾಂಗೀಕಾರಾಪತ್ತಿಃ" **ಇತಿವಾಚ್ಯಂ.** ಅಲ್ಪೇಷು ರಜತಾವ ಯವೇಷು ವಸ್ತುತೋ ವಿದ್ಯಮಾನಸ್ಯಾಪ್ಯಲ್ಪತ್ವಸ್ಯ ಯಥಾ ದೋಷವಶಾದಗ್ರಹಣಂ,

ತಥಾ ಬಹುತ್ವಾಸಂಸರ್ಗಸ್ಯಾಪಿ ವಿದ್ಯಮಾನಸ್ಯ ದೋಷಮಹಿಮ್ನೈವಾಗ್ರಹಣಾದ್ಬಹುತ್ವಬೋಧೋಪಪತ್ತೇಃ.

ಅನ್ಯೇ ತು ಕೇಚಿದ್ದಾರ್ಶನಿಕಾಃ—ಯಥಾರ್ಥಖ್ಯಾತಿವಾದಿನಾಂ ಮತೇ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತೌ ಅಖ್ಯಾತೌ ವಾ ವಿಶ್ರಾಂತಿರವಶ್ಯಾಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯೇತಿ ತದನ್ಯತರಖ್ಯಾತಿಪರಿಗ್ರಹ ಏವ ನ್ಯಾಯ್ಯಃ. ತತ್ರಾಪಿ " **ಇದಂ ರಜತತಯಾ ಜಾನಾಮಿ** " ಇತಿ ವ್ಯವಹಾರಸಿದ್ಧಾಯಾಃ ಪುರೋವರ್ತಿಜ್ಞಾನೇ ಶುಕ್ತಿವಿಷಯಕತಾಯಾಸ್ಸರ್ವೈರನುಭೂಯಮಾನಾಯಾ ಅಪಹ್ನೋತುಮಶಕ್ಯತಯಾ " **ವಿಶೇಷ್ಯತಾವ್ಯಧಿಕರಣಧರ್ಮಪ್ರಕಾರಕಂ ಜ್ಞಾನಂ ಭ್ರಮಃ** " ಇತ್ಯವಶ್ಯಾಂಗೀಕರಣೀಯಂ. **ನಚ**— " ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇ ವಿಷಯಸಂನಿಕರ್ಷಸ್ಯ ಹೇತುತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ಪುರೋವರ್ತಿನಿ ವಸ್ತುನಿ ವಾಸ್ತವಿಕರಜತತ್ವಸ್ಯಾಭಾವೇನ ಸಂನಿಕರ್ಷಾಸಂಭವಾದಸಂನಿಕೃಷ್ಟಸ್ಯಾಪಿ ರಜತತ್ವಸ್ಯ ಕಥಂ ತತ್ರ ಭಾನಂ" **ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ.** " **ಇದಂ ರಜತತಯಾ ಜಾನಾಮಿ** " ಇತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಬಾಧಿತವ್ಯವಹಾರರೂಪಪ್ರಮಾಣಬಲಾತ್ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ವಿಶೇಷ್ಯತಾವ್ಯಧಿಕರಣಧರ್ಮಪ್ರಕಾರಕತ್ವೇ ಸಿದ್ಧೇ ತದನುಸಾರೇಣ ವಿಷಯೇಂದ್ರಿಯಸಂನಿಕರ್ಷಸ್ಯ ಹೇತುತಾಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ ಅಸಂನಿಕೃಷ್ಟಸ್ಯಾಪಿ ರಜತತ್ವಸ್ಯ ದೋಷಮಹಿಮ್ನಾ ಭಾನಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್. ಅಥವಾ ಪುರೋವರ್ತಿನಿ ರಜತತ್ವಾರೋಪಹೇತುಭೂತಾಯಾ ರಜತತ್ವಸ್ಮೃತೇರ್ವಾ ದೋಷಸ್ಯೈವ ವಾ ಸಂನಿರ್ಷತ್ವಕಲ್ಪನೇನ ತತ್ರ ರಜತತ್ವಭಾನೋಪಪತ್ತೇರಿತಿ ವರ್ಣಯಂತಿ.

ಅನ್ಯೇ ಪುನಃ —ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಹೇತುತ್ವೇನ ಸರ್ವತ್ರ ಸರ್ವೈರಭ್ಯುಪಗತಸ್ಯ ವಿಷಯಸಂನಿಕರ್ಷಸ್ಯ ಪರಿತ್ಯಾಗೇ ಮಾನಾಭಾವಾತ್ ದೋಷಸ್ಯ ಸ್ಮೃತೇರ್ವಾ ಸಂನಿಕರ್ಷತ್ವಕಲ್ಪನಸ್ಯ ಅಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನತಯಾ ಸಾಹಸಿಕತ್ವಾತ್ ತತ್ರ ರಜತಜ್ಞಾನಂ ಚಾಕ್ಷುಷಮೇವ ನ ಭವತಿ. ಕಿಂತು " **ಇದಂ ರಜತಂ** " ಇತಿ ಇದಮಂಶೇ ಕೇವಲಸ್ಯ ಅಗೃಹೀತಶುಕ್ತಿತ್ವಸ್ಯ ವಿಶೇಷ್ಯಸ್ಯ ಚಕ್ಷುಷಾ ಗ್ರಹಣಂ, ರಜತಾಂಶೇ ಚ ಸ್ಮರಣಾತ್ಮಕಮೇವ ಜ್ಞಾನಂ ನತು ಚಾಕ್ಷುಷಂ. ತತ್ರ ವಸ್ತುತೋ ಭಿನ್ನಯೋರಪಿ ದ್ವಯೋರ್ಜ್ಞಾನಯೋಃ ಏಕತ್ವಾಸಂಸರ್ಗಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ ತದಗ್ರಹಣಾದೇಕತ್ವವ್ಯವಹಾರಃ. ಜ್ಞಾನದ್ವಯವಿಷಯಭೂತಯೋರಿದಂಪದಾರ್ಥರಜತಪದಾರ್ಥಯೋರಪಿ " **ಇದಂ ರಜತತಯಾ ಜಾನಾಮಿ** " ಇತಿ ವ್ಯವಹಾರಃ ಪುರೋವರ್ತಿನಿ ರಜತತ್ವಾಸಂಸರ್ಗಾಗ್ರಹಣಾದೇವ ಭವತಿ. **ನಚ**—ಜ್ಞಾನವ್ಯವಹಾರಪ್ರವೃತ್ತೀನಾಂ ಸಮಾನವಿಷಯಕತಾಯಾಃ ಸರ್ವಲೋಕಸಿದ್ಧತಯಾ ಪ್ರಕೃತೇ ಚ ರಜತಾಂಶಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಸ್ಮರಣರೂಪತ್ವಾಭ್ಯುಪ

ಗಮೇ ಸ್ಮರ್ಯಮಾಣರಜತಂ ಯತ್ರಾಸ್ತಿ ತತ್ರೈವ ರಜತಾರ್ಥಿನಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ಯುಕ್ತಾ ನತು ರಜತತ್ವೇನಾಗೃಹೀತೇ ಇದಂತ್ವೇನ ಗೃಹೀತೇ ಪುರೋವರ್ತಿನಿ. ಪ್ರವೃತ್ತಿಸ್ತು ಪುರೋವರ್ತಿನ್ಯೇವ ರಜತಾರ್ಥಿನೋ ಲೋಕೇ ದೃಶ್ಯಮಾನಾ ಭವನ್ಮತೇ ಕಥಂ ಸಂಗಚ್ಛತಾಂ? ಮನ್ಮತೇ ತು ಪುರೋವರ್ತಿನಿ ವಸ್ತುತೋ ರಜತತ್ವಾಭಾವೇಽಪಿ ರಜತತ್ವಭ್ರಮಸತ್ತ್ವಾತ್ತದ್ವಶೇನ ಪ್ರವೃತ್ತಿರುಪಪದ್ಯತ ಇತಿ ನ ಜ್ಞಾನವ್ಯವಹಾರಪ್ರವೃತ್ತೀನಾಂ ಭಿನ್ನವಿಷಯಕತ್ವಾಪತ್ತಿಃ" **ಇತಿವಾಚ್ಯಂ.** ಪುರೋವರ್ತಿನಿ ರಜತತ್ವಭ್ರಮಃ ಕಿಂನಿಬಂಧನ ಇತ್ಯನುಯುಕ್ತೇನ ಭವತಾ ಯದಿ ಪುರೋವರ್ತಿನಿ ರಜತತ್ವಾಸಂಸರ್ಗಾಗ್ರಹ ಏವ ಭ್ರಮಹೇತುತ್ವೇನ ಕಲ್ಪ್ಯತೇ, ಹಂತ ತರ್ಹಿ ಭ್ರಮಹೇತುತ್ವೇನಾವಶ್ಯ ಕಲ್ಪನೀಯೇನ ತೇನೈವ ಭ್ರಮಜನ್ಯಪ್ರವೃತ್ತೇರಪ್ಯುಪಪಾದಯಿತುಂ ಶಕ್ಯತಯಾ ಮಧ್ಯೇ ಅಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನಭ್ರಮಾತ್ಮಕಜ್ಞಾನಾಂತರಕಲ್ಪನಾನುಪಪತ್ತೇಃ. **"ತದ್ಧೇತೋರೇವಾಸ್ತು ತದ್ಧೇತುತ್ವಂ ಮಧ್ಯೇ ಕಿಂ ತೇನ"** ಇತಿನ್ಯಾಯಾತ್,— ಇತ್ಯುಪಪಾದಯಂತಿ.

ತಥಾಚ —ಸರ್ವೈರಪ್ಯೇತೈರ್ವಾದಿಭಿಃ ಅಬಾಧಿತಲೋಕವ್ಯವಹಾರಸಿದ್ಧಸ್ಯ ಪ್ರಮಾಭ್ರಮವಿಭಾಗಸ್ಯ ಅವಶ್ಯಸಂರಕ್ಷಣೀಯತಯಾ ವ್ಯವಹಾರಪುರಸ್ಕಾರೇಣಾಸ್ಮದುಕ್ತಮೇವ ಪ್ರಮಾಲಕ್ಷಣಂ ಸರ್ವೈರಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಂ. ಜ್ಞಾನಾಂಶೇ ವೈಪರೀತ್ಯಮಂಗೀಕುರ್ವತಾಮಪಿ ವ್ಯವಹಾರಾಂಶೇ ವೈಪರೀತ್ಯಾನಭ್ಯುಪಗಮಾತ್. ಶೈವಪರಿಭಾಷಾಯಾಮಪೀದಮೇವ ಲಕ್ಷಣಂ ಸೂಚಿತಮಿತಿ ಸ್ಪಷ್ಟಂ ತದವಲೋಕಿನಾಂ.

ನನ್ವೇವಂ—'ಯಥಾವಸ್ಥಿತವ್ಯವಹಾರಾನುಗುಣಂ ಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಮಾ' ಇತ್ಯೇವ ಚೇಲ್ಲಕ್ಷಣಮಭಿಮತಂ? ಹಂತ ತರ್ಹಿ ಸ್ಮೃತೇರಪಿ ತಥಾಭೂತಜ್ಞಾನತಯಾ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಪತ್ತಿಃ. ತದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ ನೈಯಾಯಿಕಾದಿಭಿರುಪಪಾದಿತತಯಾ ತದ್ವ್ಯಾವರ್ತಕಂ ವಿಶೇಷಣಂ ಭವದೀಯಲಕ್ಷಣೇ ನೋಕ್ತಮಿತಿ ದುಷ್ಟಮಿದಂ ಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ಯಾತ್."

ಇತಿಚೇನ್ನ—ಅಬಾಧಿತಸ್ಮೃತೇಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯೇಷ್ಟತ್ವೇನ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ ದುರುಪಪಾದತ್ವಾತ್. ಬಾಧಿತಸ್ಮೃತೇಸ್ತು ಯಥಾವಸ್ಥಿತವ್ಯವಹಾರಾನುಗುಣತ್ವಾಭಾವೇನ ಅವ್ಯಾವರ್ತನೀಯತ್ವಾತ್. ಬುದ್ಧಸ್ಮೃತಿಮೂಲಕಸ್ಯ ಬೌದ್ಧಾಗಮಸ್ಯ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ನ ಸ್ಮೃತಿಮೂಲಕತ್ವೇನ, ಅಪಿತು ಬಾಧಿತಸ್ಮೃತಿಮೂಲಕತ್ವೇನೈವ ಅತಏವ ಅಬಾಧಿತಸ್ಮೃತಿಮೂಲಕಾನಾಂ ಮನ್ವಾದಿಗ್ರಂಥಾನಾಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮವ್ಯಾಹತಂ.

ಕೇಚಿತ್ತು—ಅಬಾಧಿತಲೋಕವ್ಯವಹಾರಸಿದ್ಧಸ್ಯ ಭ್ರಮಪ್ರಮಾವಿಭಾಗಸ್ಯ ಅಪಹ್ನೋತುಮಶಕ್ಯತಯಾ ತತ್ಸಮರ್ಥನಮಿಚ್ಛಂತಃ ಸ್ಮೃತೇರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮೇವೋರೀಕುರ್ವಂತಿ. ತೇಷಾಮಯಮಾಶಯಃ—ಉಕ್ತವಿಭಾಗಸ್ಯಾನಪಲಪನೀಯತ್ವೇ ಸತಿ ಯೌ ಕೌಚನ ತದ್ವಿಭಾಜಕೋಪಾಧೀ ಅವಶ್ಯಂ ವಕ್ತವ್ಯೌ, ತತ್ರ ಅನುಭವತ್ವ ಸ್ಮೃತಿತ್ವರೂಪೋಭಯಧರ್ಮಾತಿರೇಕೇಣ ಧರ್ಮಾಂತರಾನುಪಲಂಭಾದನುಭವತ್ವಾವಚ್ಛಿನ್ನಸ್ಯ ಪ್ರಮಾತ್ವೇ ಸಿದ್ಧೇ ಪರಿಶೇಷಾತ್ ಸ್ಮೃತಿತ್ವಾವಚ್ಛಿನ್ನಸ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮೇವಾಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಂ. ನಚೈವಂ ಶುಕ್ತಿರಜತಜ್ಞಾನಸ್ಯಾಪ್ಯನುಭವತ್ವೇನ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಪತ್ತ್ಯಾ ಸರ್ವಲೋಕವಿರೋಧಸ್ಸ್ಯಾದಿತಿವಾಚ್ಯಂ "**ಇದಂ ರಜತಂ**" ಇತ್ಯಾಕಾರಕೇ ಶುಕ್ತಿರಜತಜ್ಞಾನೇ ಇದಮಂಶಗ್ರಾಹ್ಯಧರ್ಮಿಜ್ಞಾನಸ್ಯೈವಾನುಭವತ್ವಾತ್. ತತ್ರ ಚ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯೇಷ್ಟತ್ವಾತ್, ಅಂಶಾಂತರಗ್ರಾಹ್ಯಾರೋಪ್ಯಜ್ಞಾನಮಾತ್ರಸ್ಯೈವ ಸ್ಮೃತಿತ್ವಾತ್. ತಸ್ಯ ಚಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯಾವ್ಯಾಘಾತಾತ್ ಇತಿ.

ತದಿದಮಯುಕ್ತಂ—"**ಪೀತಶ್ಶಂಖಃ**" ಇತ್ಯಾದಿಷು ಅನುಭೂಯಮಾನಾರೋಪ್ಯೇಷು ಜ್ಞಾನೇಷು ಆರೋಪ್ಯಸ್ಯ ಪೀತತ್ವಾದೇಃ ಸ್ಮರ್ಯಮಾಣತ್ವಾಭಾವೇನ ತಜ್ಞಾನೇ ಸ್ಮೃತಿತ್ವರೂಪಧರ್ಮಾಭಾವೇನ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾನಾಪತ್ತೇಃ. ತತ್ರ ಹಿ ಶಂಖಸ್ಥಗತಪೀತಿಮಾ ಚ ಚಕ್ಷುಷಾ ಅನುಭೂಯತ ಏವ. ನತು ಸ್ಮರ್ಯತೇ.

ನನ್ವೇವಂ—ಭವನ್ಮತೇ ಪ್ರಮಾಭ್ರಮವ್ಯವಸ್ಥಾ ಕಥಂ ಕ್ರಿಯತೇ? **ಇತಿ ಚೇತ್**–ಜ್ಞಾನಗತಯಥಾರ್ಥತ್ವಾಯಥಾರ್ಥತ್ವಾಭ್ಯಾಮೇವ ಪ್ರಮಾಭ್ರಮವ್ಯವಸ್ಥಾಸಿಧ್ಯತೀತಿ ಬ್ರೂಮಃ. ಯದಿಪುನಃ ಯಥಾರ್ಥಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷಾನುರಾಗೇಣ ಜ್ಞಾನೇ ಅಯಥಾರ್ಥತ್ವಂ ನಾಂಗೀಕ್ರಿಯತೇ, ತದಾ ಜ್ಞಾನಜನ್ಯವ್ಯವಹಾರಗತಯಥಾರ್ಥತ್ವಾಯಥಾರ್ಥತ್ವಾಭ್ಯಾಮೇವ ಪ್ರಮಾಭ್ರಮವಿಭಾಗಸ್ಸೇತ್ಸ್ಯತಿ. ಲೋಕಸಿದ್ಧಭ್ರಮವ್ಯವಹಾರಾನುರೋಧೇನ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿತ್ವಮಂಗೀಕುರ್ವದ್ಭಿರನಂಗೀಕುರ್ವದ್ಭಿರ್ವಾ ಸರ್ವೈರಪಿ ಜ್ಞಾನೇ ವಾ ತಜ್ಜನ್ಯವ್ಯವಹಾರೇ ವಾ ಅಯಥಾರ್ಥತ್ವಮವಶ್ಯಾಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಮೇವ. ಏವಮುಕ್ತಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರಮಾಭ್ರಮವ್ಯವಸ್ಥಾಯಾಂ ಸಿದ್ಧಾಯಾಂ ಯಥಾರ್ಥಸ್ಮೃತೇರಪಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮೇವ ಸಿಧ್ಯತೀತಿ ನೈಯಾಯಿಕಾದೀನಾಂ ತದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಂಗೀಕಾರೋ ನಿರ್ಮೂಲ ಏವ.

ನನು—"ವಿಪರೀತವ್ಯವಹಾರೇ ಕೋ ಹೇತುರಿತಿ ಪ್ರಷ್ಟುಃ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಯ ನಿರ್ಧಾರಿತೋ ಯಃ ಕಶ್ಚನ ಹೇತುರವಶ್ಯಂ ವಕ್ತವ್ಯಃ, ಅತಏವ ತೈಸ್ತೈರ್ವಾದಿಭಿಃ ಯಥಾಯಥಂ ಸ್ವಸ್ವಮನೀಷೋತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿತತತ್ತದ್ಧೇತುವಿಶೇಷಬಲಾತ್ ಉಚ್ಚಾವಚಾಃ

ಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷಾಸ್ಸಮುಲ್ಲಿಖ್ಯಂತೇ ಯಥಾ—ಯೋಗಾಚಾರ್ಯೈರಾತ್ಮಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷಃ, ಮಾಧ್ಯಮಿಕೈರ್ನಿರಧಿಷ್ಠಾನಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷಃ, ಅದ್ವೈತಿಭಿರನಿರ್ವಚನೀಯಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷಃ, ತದೇಕದೇಶಿಭಿರೇವ ನಿರ್ವಿಷಯಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷಃ, ಸಾಂಖ್ಯಾದಿಭಿಃ ಕೈಶ್ಚಿದ್ವೇದಾಂತಿಭಿಶ್ಚ ಸತ್ಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷಃ. ನೈಯಾಯಿಕಾದಿಭಿಃ ಕೌಮಾರಿಲೈಶ್ಚಾನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷಃ, ಪ್ರಾಭಾಕರೈರಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷಃ, ತದೇವಮುಟ್ಟಂಕಿತಾನಾಮೇಷಾಂ ಮಿಥೋ ವಿರುದ್ಧಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಮಪಿ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವಂ ನ ಕದಾಚಿತ್ಸೇತ್ಸ್ಯತಿ. ವಸ್ತುನಿ ವಿಕಲ್ಪಾಸಂಭವಾತ್. ಅತೋ ಯಃ ಕಶ್ಚನ ಪಕ್ಷಃ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವೇನ ಸದ್ಯುಕ್ತಿಭಿರ್ವ್ಯಾವರ್ನ್ಯ ನಿರ್ಧಾರ್ಯತೇ ತಾವತ್ ಪ್ರಮಾಭ್ರಮವ್ಯವಸ್ಥಾ ದುರ್ವಚೈವ" **ಇತಿ ಚೇತ್.**

ಅತ್ರೋಚ್ಯತೇ—ಶುಕ್ತಿಶಕಲಂ ದೃಷ್ಟವತಃ ಕಸ್ಯ ಚಿತ್ಪುರುಷಸ್ಯ, ಸತ್ಯರಜತಂ ದೃಷ್ಟವತೋಽನ್ಯಸ್ಯ ಚ ಪುರುಷಸ್ಯ ದ್ವಯೋರಪಿ **"ಇದಂ ರಜತಂ"** ಇತಿ ಜ್ಞಾನಂ ಯದ್ಯಪ್ಯವಿಶೇಷೇಣ ಜಾಯತೇ. ತಥಾಪಿ ಉತ್ಪನ್ನಯೋರನಯೋರೇಕರೂಪಯೋರಪಿ ಜ್ಞಾನಯೋರವಶ್ಯಂ ಕಿಂಚಿದ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಂ ವಕ್ತವ್ಯಂ. ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಬಾಧೋ ಜ್ಞಾನಬಾಧೋ ಭ್ರಮತ್ವವ್ಯವಹಾರಶ್ಚೇತ್ಯೇತತ್ಸರ್ವಂ ಏಕತ್ರೈವ ಸಂಭವತಿ ನಾನ್ಯತ್ರೇತ್ಯತ್ರ ನಿಯಾಮಕಾಭಾವಪ್ರಸಂಗಾತ್, ತಥಾಹಿ—ಶುಕ್ತಿಶಕಲದರ್ಶಿನಃ ಸತ್ಯರಜತದರ್ಶಿನಶ್ಚ ಸಮುತ್ಪನ್ನಂ "ಇದಂ ರಜತಂ" ಇತಿ ಜ್ಞಾನಂ ಉಭಯೋರಪಿ ರಜತಾದಾನಪ್ರವೃತ್ತಿಜನಕಂ. ಸಾ ಚ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ **"ನೇದಂ ರಜತಂ"** ಇತಿ ಜ್ಞಾನೋದಯಾನಂತರಂ ಬಾಧ್ಯತೇ. ಸತ್ಯರಜತದರ್ಶಿನಸ್ತು "ನೇದಂ ರಜತಂ" ಇತಿ ಜ್ಞಾನೋದಯಸ್ಯ ಕದಾಪ್ಯಸಂಭವಾನ್ನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಬಾಧಃ. ತಥಾ ವಿಸಂವಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿಜನಕಂ ಪೂರ್ವಜ್ಞಾನಮಪಿ ಉತ್ತರಜ್ಞಾನೇನ ಪೂರ್ವಸ್ಯೈವ ಬಾಧ್ಯತೇ ನೇತರಸ್ಯ. ತಥಾ ಶುಕ್ತಿಶಕಲದರ್ಶಿನಸ್ಸಮುತ್ಪನ್ನಮೇವ ರಜತಜ್ಞಾನಂ ಭ್ರಮತ್ವೇನ ವ್ಯವಹ್ರಿಯತೇ ನೇತರಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಂ. ತದೇವಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಬಾಧಜ್ಞಾನಬಾಧಭ್ರಮತ್ವವ್ಯವಹಾರಾಣಾಮೇಕತ್ರೈವ ಸಂಭವೋಽನ್ಯತ್ರಾಸಂಭವಶ್ಚ ದ್ವಯೋರ್ಜ್ಞಾನಯೋರ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾಭಾವೇ ನ ಸೇತ್ಸ್ಯತೀತ್ಯವಶ್ಯಂ ವಕ್ತವ್ಯಮೇವ ಕಿಂಚಿದ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಂ. ಕಿಂ ತದ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಮಿತಿ ವಿವಿಚ್ಯ ನಿರೂಪಣೇ ಇದಂ ತಾವತ್ತತ್ರ ಸಿಧ್ಯತಿ—ಶುಕ್ತೌ ರಜತಜ್ಞಾನೇ ವಿಸಂವಾದಿರಜತಾದಾನಪ್ರವೃತ್ತಿಜನಕೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಜನಕತಾವಚ್ಛೇದಕಂ ಬಾಧ್ಯತಾವಚ್ಛೇದಕಂ ಭ್ರಮಪದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಭೂತಂ ಚ ಅವಿದ್ಯಮಾನಪ್ರಕಾರಾವಗಾಹಿತ್ವಮವರ್ಜನೀಯಮೇಷ್ಟವ್ಯಂ. ಸತ್ಯರಜತಜ್ಞಾನೇ ತು ತಾದೃಶಾವಚ್ಛೇದಕಾಭಾವಾತ್ ನ ವಿಸಂವಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿ

ಜನಕತ್ವಂ, ಸಬಾಧ್ಯತ್ವಂ ನಾಪಿ ಭ್ರಮಪದಬೋಧ್ಯತ್ವಂ. ತಥಾಚ ಸರ್ವೈರಪಿ ವಾದಿಭಿರವರ್ಜನೀಯತ್ವಾದನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತೇರೇಕಸ್ಯಾ ಏವ ಲಘೀಯಸ್ಯಾಃ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವಂ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪ್ಯತೇ.

ನನ್ವೇವಂ— "ಪ್ರವೃತ್ತಿಬಾಧ-ಜ್ಞಾನಬಾಧ-ಭ್ರಮತ್ವವ್ಯವಹಾರಪ್ರಯೋಜಕತ್ವೇನ ಅವರ್ಜನೀಯತ್ವಾದನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷ ಏವ ಯದಿ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕೋಽಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ, ಹಂತ! ತರ್ಹಿ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಂ ಪ್ರತ್ಯಪಿ ಹೇತುತ್ವೇನಾಂಗೀಕರ್ತವ್ಯಾಯಾ ಆರೋಪ್ಯಧರ್ಮಾಸಂಸರ್ಗಾಗ್ರಹರೂಪಾಯಾ ಅಖ್ಯಾತೇರವರ್ಜನೀಯತ್ವಾತ್ತಸ್ಯಾ ಏವ ತತೋಽಪಿ ಲಘೀಯಸ್ಯಾಃ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್" **ಇತಿಚೇತ್.**

ತರ್ಹಿ ಅಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷ ಏವ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕೋಽಸ್ತು. **"ತದ್ಧೇತೋರೇವಾಸ್ತು ತದ್ಧೇತುತ್ವಂ ಮಧ್ಯೇ ಕಿಂ ತೇನ ?"** ಇತಿ ನ್ಯಾಯಾತ್. ಅಸ್ಮಿನ್ ಪಕ್ಷೇ ಖ್ಯಾತೇರನ್ಯತ್ರಾಪರಿದೃಷ್ಟಮನ್ಯಥಾತ್ವಮಪಿ ನ ಕಲ್ಪನೀಯಮಿತಿತತೋಽಪಿ ಲಾಘವಂ. ಸರ್ವೈರಪಿ ವಾದಿಭಿರಂಗೀಕ್ರಿಯಮಾಣತ್ವಾದನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷೇ ಅಸ್ತಿ ತಾವತ್ಸಾಮಾನ್ಯತೋಲಾಘವಂ, ಅಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷೇ ತು ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿವಾದಿನಾಪ್ಯಂಗೀಕ್ರಿಯಮಾಣತ್ವಾತ್ತತೋಽಪಿ ವಿಶೇಷತೋ ಲಾಘವಮಸ್ತೀತಿ ಸ ಏವ ಪಕ್ಷಶ್ಶ್ರೇಯಾನ್.

ಏವಂ ಸತ್ಯಪಿ ತತ್ರ ತತ್ರ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕಗ್ರಂಥೇಷು ಅಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷಾನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷಯೋರುಭಯೋರಪಿ ಪರಿಗ್ರಹಸ್ಯಾಯಮಾಶಯಃ—ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷೇ ಸ್ವಾರಸ್ಯಾತಿಶಯಃ, ಅಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷೇ ಲಾಘವಾತಿಶಯ ಇತಿ. ತಥಾಹಿ—ಶುಕ್ತಿಶಕಲಂ ದೃಷ್ಟವತಃ ಪುರುಷಸ್ಯ **"ಇದಂ ರಜತಮನುಭವಾಮಿ"** ಇತಿ ತಾವತ್ಪ್ರತೀತಿರ್ಜಾಯಮಾನಾ ನಿರ್ವಿವಾದಸಿದ್ಧಾ. ಸಾ ಚ ಅನುಭವತ್ವೇನ ಏಕತ್ವೇನ ಚಾನುಭೂಯತ ಇತ್ಯಪ್ಯವಿವಾದಂ. ಅಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷೇ ತಸ್ಯಾಃ ಪ್ರತೀತೇರ್ಗ್ರಹಣಸ್ಮರಣಾತ್ಮಕಜ್ಞಾನದ್ವಯಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಯುಕ್ತಿತೋ ಬಲಾತ್ಪ್ರಕಲ್ಪ್ಯ ಜ್ಞಾನೈಕತ್ವಂ ರಜತಾಂಶೇ ಅನುಭವಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಚಾಪಲಪ್ಯೇತೇ. ತದಿದಂ ಬಲಾತ್ಪ್ರಕಲ್ಪ್ಯಮಾನಂ ನ ಪ್ರತೀತಿಸ್ವಾರಸ್ಯಸರಣಿಮಾರೋಢುಮಲಂ ಭವತೀತ್ಯಸ್ವಾರಸ್ಯಂ, ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷೇ ತು ಪ್ರತೀತಿಸ್ವಾರಸ್ಯಸಿದ್ಧಂ ಅನುಭವಾತ್ಮಕತ್ವಮೇಕತ್ವಂ ಚ ನಾಪಲಪ್ಯತ ಇತಿ ಪ್ರತೀತಿಸ್ವಾರಸ್ಯಂ ಸುರಕ್ಷಿತಂ ಭವತಿ. ಜಾಯಮಾನಾ ಹಿ ಪ್ರತೀತಿಃ **"ಇಹ ರಜತಮನುಭವಾಮಿ"** ಇತ್ಯೇವ ಸರ್ವದಾ ಜಾಯತೇ. ನ ತು ಜಾತುಚಿದಪಿ **"ಇದಂ ರಜತಂ ಸ್ಮರಾಮಿ"** ಇತಿ.

2

ಕಿಂಚ ರಜತಾಂಶೇ ಸ್ಮೃತಿತ್ವಂ ಕಲ್ಪಯತಾಮಖ್ಯಾತಿವಾದಿನಾಂ ಪಕ್ಷೇ ಸ್ಮೃತಿಪ್ರಮೋಷೇಣ ತತ್ತಾಂಶಾನುಲ್ಲೇಖಶ್ಚ ಕಲ್ಪ್ಯಮಾನಃ ಪುನರಸ್ವಾರಸ್ಯಾಂತರ ಮಾವಹತಿ. ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷೇ ತು ನೇದಮಪಿ.

ತಥಾ— ಗ್ರಹಣಸ್ಮರಣಾತ್ಮಕಜ್ಞಾನದ್ವಯತ್ವೇನ ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನೇ "ಇದಂ ರಜತಂ" ಇತಿಜ್ಞಾನೇ—ಏಕತ್ವಾಸಂಸರ್ಗಾಗ್ರಹಃ, ರಜತತ್ವಪ್ರಕಾರಕತ್ವಾಸಂಸರ್ಗಾ ಗ್ರಹಃ, ರಜತಾಂಶೇ ಅನುಭವತ್ವಾಸಂಸರ್ಗಾಗ್ರಹಃ ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಲೋಕಪ್ರತೀತ್ಯನನು ಗುಣಮೇವ ಬಹು ಕಲ್ಪ್ಯಮಾನಂ ಪುನರಪ್ಯಸ್ವಾರಸ್ಯಾಂತರಮಾವಹತಿ. ಅನ್ಯಥಾ ಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷೇ ತು ನೈತದಸ್ತಿ. ರಜತಾಂಶೇ ವಿದ್ಯಮಾನಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ಮೃತಿತ್ವಸ್ಯ ಅನನು ಭವಸ್ತತ್ತಾನುಲ್ಲೇಖಶ್ಚ ದೋಷಮಹಿಮ್ನೈವ ಭವತ ಇತ್ಯಪಿ ತೇ ವದಂತಿ. ನೈವ ಮನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷೇ.

ತಥಾ—ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿರ್ಹಿ ಅನ್ಯಸ್ಮಿನ್ನನ್ಯಧರ್ಮಪ್ರಸಕ್ತಿರೂಪೈವ ಸರ್ವತ್ರೈ ವಾಂಗೀಕ್ರಿಯತೇ. ಅತಃ ಪ್ರಕೃತೇ ಶುಕ್ತೌ ರಜತತ್ವಪ್ರಸಕ್ತಿಲಕ್ಷಣಾಯಾ ಅನ್ಯಥಾ ಖ್ಯಾತೇರನಭ್ಯುಪಗಮೇ "**ನೇದಂ ರಜತಂ**" ಇತ್ಯುತ್ತರಕಾಲಭಾವೀ ಪ್ರಸಕ್ತಪ್ರತಿ ಷೇಧಾತ್ಮಾ ಬಾಧೋಽಪಿ ಅಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷೇ ಸ್ವಾರಸ್ಯಭಂಗಕಾರೀ. ತನ್ಮತೇ ಜ್ಞಾನದ್ವಯ ಸ್ಯಾಪಿ ಯಥಾರ್ಥತ್ವೇನ ಅನ್ಯತ್ರಾನ್ಯಧರ್ಮಪ್ರಸಂಗಸ್ಯೈವಾಭಾವೇನ ಶುಕ್ತೌ ರಜತ ಪ್ರಸಕ್ತ್ಯಭಾವೇ ಸತಿ ಅಪ್ರಸಕ್ತಪ್ರತಿಷೇಧಸ್ಯ ಅಸ್ವಾರಸಿಕತ್ವಾತ್. ನೈವಮನ್ಯಥಾ ಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷೇ. ಅತೋಽನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷಸ್ವೀಕಾರೇ ಬಹುಮುಖಂ ಪ್ರತೀತಿಸ್ವಾರಸ್ಯ ಮುಪಲಭಾಮಹೇ.

ಅಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷಾಭ್ಯುಪಗಮೇ ತು ಲಾಘವಂ. ತಥಾಹಿ--ಅಸ್ವಾರಸ್ಯಾಪಾದಕ ತ್ವೇನ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಸ್ಸರ್ವೇಽಪಿ ದೋಷಾಃ ಪರಿಹರ್ತುಂ ಶಕ್ಯಂತ ಏವೇತಿ ಅನ್ಯಥಾ ಖ್ಯಾತಿಸಾಧಕಾನಾಂ ಹೇತೂನಾಮನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್, "**ತದ್ಧೇತೋರೇವಾಸ್ತು ತದ್ಧೇತುತ್ವಂ ಮಧ್ಯೇ ಕಿಂ ತೇನ**" ಇತಿನ್ಯಾಯಸ್ಯಾನ್ಯಥಯಿತುಮಶಕ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ ಅಸ್ಮಿನ್ ಪಕ್ಷೇ ಲಾಘವಾತಿಶಯಃ.

ನನು ಕೇಯಮಖ್ಯಾತಿರ್ನಾಮ? ಯದಿ ತಾವತ್ ಪ್ರಕಾರಪ್ರಕಾರಿಣೋಸ್ಸಂ ಸರ್ಗಾಗ್ರಹ ಏವಾಖ್ಯಾತಿರಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ? ತತ್ರೇದಂ ಪೃಷ್ಟೋ ಭವಾನ್ ವ್ಯಾಚಷ್ಟಾಂ— ಸಂಸರ್ಗಾಗ್ರಹೋ ಹಿ ಸಂಸರ್ಗಗ್ರಹಣಾಭಾವಃ. ಸ ಚ ದ್ವೇಧಾ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ. ಸಂಸರ್ಗಿಭೂತೌ ಪ್ರಕಾರಪ್ರಕಾರಿಣಾವೇವ ಯತ್ರಾನುಪಸ್ಥಿತೌ, ತತ್ರ ತಯೋಸ್ಸಂಸ ರ್ಗಸ್ಯ ಸುತರಾಮನುಪಸ್ಥಿತತ್ವಾತ್ ಅಸ್ತಿ ತದಾನೀಂ ಸಂಸರ್ಗಾಗ್ರಹಃ, ಅಥವಾ ಉಪ

ಸ್ಥಿತಯೋರಪಿ ಸಂಸರ್ಗಿಣೋಃ ಸಂಸರ್ಗಮಾತ್ರಾನುಪಸ್ಥಿತ್ಯಾಪಿ ಸಂಸರ್ಗಾಗ್ರಹೋ ಭವತಿ. ತತ್ರ ಆದ್ಯಪ್ರಕಾರಮಭ್ಯುಪಗಮ್ಯ ತಾದೃಶಸ್ಯ ಸಂಸರ್ಗಾಗ್ರಹಸ್ಯ ಅಖ್ಯಾತಿತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇ ಸಂಸರ್ಗಿಣೋರನುಪಸ್ಥಿತಿದಶಾಯಾಮಪಿ ಭವದುಕ್ತಾಖ್ಯಾತಿಮಾತ್ರೇಣ ರಜತಾದಿವ್ಯವಹಾರಾಪತ್ತಿಃ. ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಕಾರಾಭ್ಯುಪಗಮೇ ತು—ಸತ್ಯರಜತೇ ದೋಷವಶಾತ್" **ನೇದಂ ರಜತಂ** "ಇತಿ ಜ್ಞಾನಕಾಲೇಽಪಿ ರಜತವ್ಯವಹಾರಾಪತ್ತಿಃ. ತತ್ರ ಹಿ ಅವಿದ್ಯಮಾನಸ್ಯ ರಜತತ್ವಸಂಸರ್ಗಸ್ಯ ಗ್ರಹೇ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತ್ಯಾಪತ್ತಿಭಿಯಾ ವಿದ್ಯಮಾನಸ್ಯೈವ ತತ್ಸಂಸರ್ಗಸ್ಯಾಗ್ರಹೋ ಭವತಾ ವಕ್ತವ್ಯಃ.

ಅಥ " ಪ್ರಕಾರಪ್ರಕಾರಿಣೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಪ್ರಕಾರಸ್ಯ ಅಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವೇನಾನುಪಸ್ಥಿತತ್ವಂ ವಿಶೇಷಣಂ ದತ್ವಾ " ಅಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವೇನಾನುಪಸ್ಥಿತಸ್ಯ ಪ್ರಕಾರಸ್ಯ ಪ್ರಕಾರಿಣಶ್ಚ ಸಂಸರ್ಗಾಗ್ರಹ ಏವಾಖ್ಯಾತಿಃ, ಉಕ್ತಸ್ಥಳೇ ಪ್ರಕಾರಭೂತಸ್ಯ ರಜತತ್ವಸ್ಯಾಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವೇನೋಪಸ್ಥಿತತ್ವಾದೇವ ನ ತಾದೃಶಸ್ಯ ಸಂಸರ್ಗಾಗ್ರಹಸ್ಯಾಖ್ಯಾತಿತ್ವಮಿತಿ ನ ತತ್ರ ರಜತವ್ಯವಹಾರಾಪತ್ತಿಃ" ಇತ್ಯುಚ್ಯೇತ, ಏವಂ ತರ್ಹಿ—ರಜತಭಿನ್ನೇ ಗೇಹೇ ರಜತತ್ವಾಭಾವಾತ್ " ಗೇಹನಿಷ್ಠಾಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿರಜತತ್ವಾಧಿಕರಣಮಿದಂ ರಜತಂ" ಇತಿ ಪ್ರತೀತಿಸ್ಥಳೇ ರಜತವ್ಯವಹಾರೋ ನ ಸ್ಯಾತ್. ತತ್ರ ರಜತತ್ವಸ್ಯಾಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವೇನೈವೋಪಸ್ಥಿತತಯಾ ತತ್ಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವೇನಾನುಪಸ್ಥಿತತ್ವಾಭಾವಾತ್.

ಅಥ—" ಅಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವೇನಾನುಪಸ್ಥಿತತ್ವಮೇವ ಕೇವಲಂ ನ ವಿಶೇಷಣಂ, ಅಪಿತು ಧರ್ಮಿನಿಷ್ಠಾಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವೇನಾನುಪಸ್ಥಿತತ್ವಮೇವ, ಉಕ್ತಸ್ಥಳೇ ಚ ಗೇಹಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಧರ್ಮಿಭಿನ್ನತಯಾ ತನ್ನಿಷ್ಠಾಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವೇನೋಪಸ್ಥಿತಸ್ಯಾಪಿ ರಜತತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಕೃತಧರ್ಮಿನಿಷ್ಠಾಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವೇನಾಪ್ಯುಪಸ್ಥಿತತಯಾ ಧರ್ಮಿನಿಷ್ಠಾಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವೇನಾನುಪಸ್ಥಿತತ್ವಾಭಾವಾತ್ ನ ಕ್ಷತಿಃ" ಇತ್ಯುಚ್ಯೇತ, ಏವಮಪಿ ತೇ ಉಕ್ತದೋಷಾನ್ನ ನಿಸ್ತಾರಃ. ಸತ್ಯರಜತೇ " ನೇದಂ ರಜತಂ" ಇತ್ಯತ್ರ ರಜತತ್ವಾಭಾವಸ್ಯ ಧರ್ಮಿನಿಷ್ಠತ್ವಾಭಾವೇನ ನೇದಮಿತ್ಯಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವೇನೋಪಸ್ಥಿತಿಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ ಧರ್ಮಿನಿಷ್ಠಾಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವೇನೋಪಸ್ಥಿತ್ಯಭಾವರೂಪವಿಶಿಷ್ಟಾಭಾವಸತ್ತ್ವಾತ್" **ಇತಿಚೇತ್.**

ಅತ್ರ ಬ್ರೂಮಃ—ಉಪಸ್ಥಿತಯೋರ್ಧರ್ಮಧರ್ಮಿಣೋರಸಂಸರ್ಗಾಗ್ರಹ ಏವ ವಿಸಂವಾದಿವ್ಯವಹಾರಹೇತುಃ. ನಚ " ಸತ್ಯರಜತೇ ನೇದಂ ರಜತಮಿತಿ ಪ್ರತೀತಿದಶಾಯಾಮಪಿ ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಾಪತ್ತಿಃ" ಇತಿವಾಚ್ಯಂ, ರಜತಾರ್ಥಿನಃ ಪುರುಷಸ್ಯ ಉಕ್ತಸ್ಥಳೇ

ಯಥಾರ್ಥಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿರಾಪಾದ್ಯತೇ ಭವತಾ ? ಉತ ಅಯಥಾರ್ಥಾ ? ನತಾವದಾದ್ಯಃ ಪಕ್ಷಃ ಸಂಭವತಿ, ರಜತತ್ವವಿಶಿಷ್ಟಜ್ಞಾನಸ್ಯೈವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಕಾರಣತಯಾ ಪ್ರಕೃತೇ ತದಭಾವೇನ ಆಪಾದಕಾಭಾವಾತ್. ನ ದ್ವಿತೀಯಃ—ಪುರೋವರ್ತಿನಿ ವಿದ್ಯಮಾನಸ್ಯೈವ ಧರ್ಮ್ಯಸಂಸರ್ಗಸ್ಯಾಗ್ರಹೋ ವಿಸಂವಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿಹೇತುರಿತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮೇನ ತತ್ರ ರಜತತ್ವಸಂಸರ್ಗಸ್ಯೈವ ವಿದ್ಯಮಾನತಯಾ ತದಸಂಸರ್ಗಸ್ಯಾವಿದ್ಯಮಾನತ್ವೇನ ತತ್ರಾಪ್ಯಾಪಾದಕಾಭಾವಾತ್. ಅತ ಏವ ಶುಕ್ತೌ ನೇದಂ ರಜತಮಿತಿ ಬಾಧಜ್ಞಾನಕಾಲೇ ನ ರಜತಾರ್ಥಿನಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ, ತತ್ರ ವಿದ್ಯಮಾನಸ್ಯ ರಜತತ್ವಾಸಂಬಂಧಸ್ಯ ಗ್ರಹಣಮೇವಾಸ್ತೀತಿ ತದಗ್ರಹಾಭಾವಾತ್.

ನನ್ವೇವಂ—ಯಥಾರ್ಥಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷಃ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕತಯಾ ಕುತೋ ನಾಭ್ಯುಗಮ್ಯತ ಇತಿ ಚೇತ್—ವೇದಾಂತೋದಿತಪಂಚೀಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಯಾ ಶುಕ್ತೌ ರಜತಾವಯವಾಭ್ಯುಪಗಮೇ, ರಜತಜ್ಞಾನಸ್ಯ ತದ್ವಿಷಯತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇ ಚ ಸತಿ ನೇದಂ ರಜತಮಿತಿ ನಿಷೇಧಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಕೋ ವಿಷಯಃ ? ನ ತಾವದ್ರಜತಾಭಾವಃ—ರಜತಾವಯವಾನಾಂ ತತ್ರ ಸತ್ತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್. ನಾಪಿ ಕಟಕಾದಿಯೋಗ್ಯರಜತಾಭಾವಃ, ತತ್ರ ತದ್ಯೋಗ್ಯತ್ವಸ್ಯ ಪೂರ್ವಂ ಗ್ರಹೇ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತ್ಯಾಪತ್ತಿಃ, ಅಗ್ರಹೇ ತತ್ಪ್ರಮಿತ್ಯಭಾವಾತ್ತನ್ನಿಷೇಧೋ ನ ಸ್ಯಾತ್. ತತ್ರ ಕಟಕಾದಿಯೋಗ್ಯತ್ವಾಸಂಸರ್ಗಾಗ್ರಹಾನ್ನಿಷೇಧ ಇತಿ ನಿರ್ವಾಹೇ ಅಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷಸ್ವೀಕಾರಾಪತ್ತಿರಿತಿ ಅಖ್ಯಾತಿತ್ವಾನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿತ್ವಯೋರನ್ಯತರದೇವಾಂಗೀಕರ್ತವ್ಯಮಾಪದ್ಯತ ಇತಿ ಯಥಾರ್ಥಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷೋ ವೈಭವಾತಿಶಯಾದೇವಾಚಾರ್ಯೈರಾದೃತೋ ನ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕತಯಾ. ಖ್ಯಾತ್ಯಂತರಪಕ್ಷಾಸ್ತು ಯುಕ್ತ್ಯಾಭಾಸಮೂಲಾಃ ನ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕಪದವೀಮಾರೋಢುಮಲಮಿತಿ ತನ್ನಿರಾಕರಣಪ್ರಕಾರಾ ಆಕರಗ್ರಂಥೇಷ್ವನುಸಂಧೇಯಾಃ.

ತದಿಹ—ಅಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷೇ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಪಕ್ಷೇ ಚ ವಿಪರ್ಯಯಸಂಶಯಯೋರ್ವ್ಯವಚ್ಛೇದಾಯ “ಯಥಾವಸ್ಥಿತವ್ಯವಹಾರಾನುಗುಣಂ ಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಮಾಣಂ” ಇತಿ ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣೇ ಯಥಾವಸ್ಥಿತಾದಿವಿಶೇಷಣಂ ದೇಯಮೇವ.

ತದೇವಮುಕ್ತಲಕ್ಷಣಂ ಪ್ರಮಾಣಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಾಗಮಭೇದೇನ ತ್ರಿಪ್ರಕಾರಂ ಭವತಿ. ತದುಕ್ತಂ ಭಗವತಾ ಮನುನಾ—

“ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮನುಮಾನಂ ಚ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಚ ವಿವಿಧಾಗಮಂ ।
ತ್ರಯಂ ಸುವಿದಿತಂ ಕಾರ್ಯಂ ಧರ್ಮಸಿದ್ಧಿಮಭೀಪ್ಸತಾ ॥” (೧೨—೧೫)

ಇತಿ. ಯದ್ಯಪಿ ಯಥಾರ್ಥಸ್ಮೃತೀನಾಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಿಷ್ಟಮೇವ, ಅಥಾಪಿ ತಾಸಾಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಪ್ರಮಾಣಾಂತರಮೂಲಕತ್ವಾತ್ ಸ್ವಸ್ವಮೂಲಪ್ರಮಾಣೇ ಅಂತರ್ಭಾವ ವಿವಕ್ಷಯಾ ನ ಪೃಥಕ್ಪರಿಗಣನಂ ಕೃತಮಿತಿ ನೆ ಪ್ರಮಾಣತ್ರಿತ್ವಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಿರೋಧಃ.

ತತ್ರ—ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿಪ್ರಮಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ. ಸಾಕ್ಷಾತ್ತ್ವಂ ನಾಮ ಜಾತಿರೂಪ ಉಪಾಧಿರೂಪೋ ವಾ ಕಶ್ಚಿತ್ ಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠಃ ಸ್ವಭಾವವಿಶೇಷಃ "ಅಹಮಿದಂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರೋಮೀತಿ ಸ್ವಸ್ವಾನುಭವಪ್ರಮಾಣಕಃ. ಜ್ಞಾನಕರಣಕಜ್ಞಾನಾನ್ಯತ್ವೇ ಸತಿ ಸ್ಮೃತಿಭಿನ್ನತ್ವಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಮಿತಿ ಫಲಿತಂ.

ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಸನ್ನಿಕರ್ಷಜನ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಿತಿ ನೈಯಾಯಿಕಾ ದ್ಯುಕ್ತಲಕ್ಷಣಾಭ್ಯುಪಗಮೇ ತು ಈಶ್ವರೀಯನಿತ್ಯಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇ ಸಂನಿಕರ್ಷಾಜನ್ಯೇ ಅವ್ಯಾಪ್ತಿಸ್ಸ್ಯಾತ್. ಯೋಗಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಯ ಇಂದ್ರಿಯಾಜನ್ಯತ್ವಪಕ್ಷೇ ತತ್ರಾಪ್ಯವ್ಯಾಪ್ತಿ ಸ್ಸ್ಯಾತ್.

ಸಾಕ್ಷಾತ್ತ್ವಂ ದ್ವಿವಿಧಂ—ನಿತ್ಯಮನಿತ್ಯಂ ಚೇತಿ. ಈಶ್ವರಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠಂ ನಿತ್ಯಂ, ಅಸ್ಮದಾದಿಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠಂ ತ್ವನಿತ್ಯಂ. ಅಸ್ಮದಾದಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ದ್ವಿವಿಧಂ, ಯೋಗಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮ ಯೋಗಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಚೇತಿ. ಮಾನಸಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ತ್ವಸ್ಮದಾದೀನಾಂ ನಾಸ್ತ್ಯೇವೇತಿ ಜ್ಞಾನ ವೃದ್ಧಾನಾಂ ಪಂಥಾಃ—ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪಸ್ಯ ತದೀಯಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಚ ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಕಾಶತ್ವಾತ್ ಸುಖದುಃಖೇಚ್ಛಾದ್ವೇಷಪ್ರಯತ್ನಾದೀನಾಂ ಜ್ಞಾನಾವಸ್ಥಾವಿಶೇಷ ತ್ವೇನ ಜ್ಞಾನವದೇವ ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶತಯಾ ತತ್ರ ಮನೋಽನ್ಯೈರಪೇಕ್ಷ್ಯತ್ವಾತ್.

ತದಿದಮಸ್ಮದಾದಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಅದೃಷ್ಟಾಲೋಕಾದಿಸಹಕೃತೇಂದ್ರಿಯಜನ್ಯಂ ದೃಷ್ಟಸಾಮಗ್ರೀವಿಶೇಷಾತ್ಪ್ರತಿನಿಯತವಿಷಯಂ ಶ್ರೋತ್ರತ್ವಕ್ಚಕ್ಷುರ್ಜಿಹ್ವಾಘ್ರಾಣ ರೂಪಾಸಾಧಾರಣಕರಣಭೇದಾತ್ಪಂಚವಿಧಂ. ವಿಷಯೇಂದ್ರಿಯಸಂಬಂಧಶ್ಚ ದ್ರವ್ಯೇಷು ಸಂಯೋಗಃ, ದ್ರವ್ಯಾಶ್ರಿತೇಷ್ವದ್ರವ್ಯೇಷು ಸಂಯುಕ್ತಾಶ್ರಿತತ್ವಂ. ನ ತು ನೈಯಾಯಿ ಕೋಕ್ತಸನ್ನಿಕರ್ಷಾಂತರಂ, ತದಾಹುರ್ವೃದ್ಧಾಃ—

"ಅತ್ರವೃದ್ಧಾ ವಿದಾಮಾಸುಸ್ಸಂಯೋಗಸ್ಸನ್ನಿಕರ್ಷಣಂ ।
ಸಂಯುಕ್ತಾಶ್ರಯಣಂ ಚೇತಿ ಯಥಾಸಂಭವಮೂಹ್ಯತಾಂ ॥"

ಇತಿ. ಪುನರಪಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ದ್ವಿವಿಧಂ. ಸವಿಕಲ್ಪಕಂ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕಂ ಚೇತಿ. ಸಪ್ರತ್ಯವ ಮರ್ಶಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಸವಿಕಲ್ಪಕಂ, ತದ್ರಹಿತಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕಂ. ವಿಮರ್ಶಸ್ತ್ವ ತ್ಥೋಲ್ಲೇಖಃ. ದ್ವಿವಿಧಮಪೀದಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಜಾತ್ಯಾದಿವಿಶಿಷ್ಟವಸ್ತುವಿಷಯಕಮೇವ. ಅವಿಶಿಷ್ಟವಸ್ತುಗ್ರಾಹಿಣೋ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಶಶಶೃಂಗಾಯಮಾಣತ್ವಾತ್. ಅತಏವ ಸವಿಕ

ಲ್ಪಕನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕಯೋರಸ್ಮದುಕ್ತಮೇವ ಲಕ್ಷಣಂ ನ್ಯಾಯ್ಯಂ. ನತು ನೈಯಾಯಿಕಾದ್ಯುಕ್ತಂ ಸಪ್ರಕಾರಕತ್ವನಿಷ್ಪ್ರಕಾರಕತ್ವಾದಿಘಟಿತಂ. ನಿಷ್ಪ್ರಕಾರಕಜ್ಞಾನಸ್ಯಾನುಪಲಂಭಾದನುಪಪತ್ತೇಶ್ಚ. ಅತಏವಚ "**ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಸಂನಿಕರ್ಷೋತ್ಪನ್ನಂ ಜ್ಞಾನಮವ್ಯಪದೇಶ್ಯಮವ್ಯಭಿಚಾರಿ ವ್ಯವಸಾಯಾತ್ಮಕಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ**" ಇತಿ ಗೌತಮಸೂತ್ರೇ ಅವ್ಯಪದೇಶ್ಯಶಬ್ದಸ್ಯ ನಿಷ್ಪ್ರಕಾರಕತ್ವಾರ್ಥಕತ್ವಂ ಪರಿಕಲ್ಪ್ಯ—

"ಅಸ್ತಿ ಹ್ಯಾಲೋಚನಂ ಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಥಮಂ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕಂ ।
ಬಾಲಮೂಕಾದಿವಿಜ್ಞಾನಸದೃಶಂ ವಸ್ತುಮಾತ್ರಜಂ ॥"

ಇತಿವಾರ್ತಿಕಾನುಸಾರೇಣ ಅವಿಶಿಷ್ಟವಿಷಯಕಂ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಿತ್ಯಭ್ಯುಪಗಚ್ಛತಾಂ ನೈಯಾಯಿಕಾನಾಂ ಮತಂ ನಿರ್ಮೂಲಂ. ಬಾಲಮೂಕತಿರ್ಯಗಾದಿವಿಜ್ಞಾನಾನಾಮಪಿ ಶಬ್ದಾನುಗಮಾದಿವಿಕಲ್ಪರಹಿತತ್ವೇಽಪಿ ನ ಸರ್ವವಿಕಲ್ಪರಹಿತತ್ವಂ, ಅಪಿತು ವಿಶಿಷ್ಟವಸ್ತುವಿಷಯಕತ್ವಮೇವ. ಅನ್ಯಥಾ ಬಾಲಮೂಕತಿರ್ಯಗಾದೀನಾಂ ಹೇಯೋಪಾದೇಯವಿಭಾಗಪೂರ್ವಕಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತಿವಿಶೇಷಾನುಪಪತ್ತೇಃ. ಬಾಲಮೂಕಾದೀನಾಂ ಜಾಯಮಾನಸ್ಯ ಹಿ ಅನ್ನಕಂಟಕವ್ಯಾಘ್ರಾದಿಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಅನ್ನಕಂಟಕವ್ಯಾಘ್ರಾದಿವಾಚಕಶಬ್ದಾನವಗಾಹಿತ್ವೇಽಪಿ ಇಷ್ಟತ್ವದ್ವೇಷ್ಯತ್ವಾವಚ್ಛೇದಕತಯಾ ಅನ್ನತ್ವಕಂಟಕತ್ವವ್ಯಾಘ್ರತ್ವಾದಿರೂಪಪ್ರಕಾರಭೂತಧರ್ಮಾವಗಾಹಿತ್ವಮಸ್ತ್ಯೇವ. ನೈಯಾಯಿಕಾದ್ಯಭಿಮತನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕಸಾಧಕಾನುಮಾನಾನಾಂ ಬಾಧಿತತ್ವಂ ಸೋಪಾಧಿಕತ್ವಂ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷತ್ವಂ ವ್ಯರ್ಥವಿಶೇಷಣತ್ವಂ ಚೇತ್ಯೇತಾನಿ ದೂಷಣಾನ್ಯಾಕರೇಽಪ್ಯವಗಂತವ್ಯಾನಿ.

"**ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಂ ವಿಶಿಷ್ಟಜ್ಞಾನಂ ವಿಶೇಷಣಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕಂ, ವಿಶಿಷ್ಟಜ್ಞಾನತ್ವಾತ್ ಸುರಭಿ ಚಂದನಮಿತ್ಯಾದಿವಿಶಿಷ್ಟಜ್ಞಾನವತ್**" ಇತಿ ಖಲು ತೇಷಾಮನುಮಾನೋದ್ಘೋಷಃ? ತತ್ರೇದಂ ವಕ್ತವ್ಯಂ—"**ಸುರಭಿ ಚಂದನಂ, ಸೋಽಯಂ ಘಟಃ**" ಇತ್ಯಾದಿಜ್ಞಾನೇಷು ವಿಶೇಷಣಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತಿತಯಾ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯಸ್ಯ ಸ್ವವಿಜಾತೀಯಸಂಸ್ಕಾರಜನ್ಯಸ್ಮೃತಿಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವೇಽಪಿ ಚಕ್ಷುರ್ಮಾತ್ರಜನ್ಯೇಷು ಘಟಾದಿಜ್ಞಾನೇಷು ತದನಪೇಕ್ಷಣಾತ್ ಉಕ್ತಾನುಮಾನಸ್ಯ ಬಾಧಃ, ಸಂಸ್ಕಾರಸಹಕೃತೇಂದ್ರಿಯಜನ್ಯತ್ವೇನ ಸೋಪಾಧಿಕತ್ವಂ ವಾ ಸ್ಯಾತ್.

ಪ್ರಥಮಾಕ್ಷಸಂನಿಪಾತಾವ್ಯವಹಿತಸಮನಂತರಕಾಲಭಾವಿನೋ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಅವಿಶಿಷ್ಟವಿಷಯಕತ್ವಂ ವದನ್ ವಾದೀ ಪ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ — ಕಿಂ ತಸ್ಯಾವಿಶಿಷ್ಟವಿಷಯಕತ್ವಂ ವಿಶೇಷಣಾನವಗಾಹಿತ್ವಾತ್? ಉತ ವಿಶೇಷ್ಯಾನವಗಾಹಿತ್ವಾತ್? ಆಹೋಸ್ವಿದ್ವಿಶೇ

ಷಣವಿಶೇಷ್ಯಸಂಬಂಧಾನವಗಾಹಿತ್ವಾತ್? ತೃತೀಯಪಕ್ಷೇऽಪಿ ಕಿಂ ಸ್ವರೂಪಸಂಬಂಧ ಏವ ವಿವಕ್ಷಿತಃ? ಉತ ಸಮವಾಯಸಂಬಂಧಃ? ಇತಿ. ನಾದ್ಯಃ—ವಿವಕ್ಷಿತಾಸಿದ್ಧೇಃ. ನ ದ್ವಿತೀಯಃ—ಅಸಂಭವಾತ್—ನ ತೃತೀಯೇ ಪ್ರಥಮಃ—ಸ್ವರೂಪಗ್ರಹಣೇನೈವ ಸಂಬಂಧಸ್ಯಾಪಿ ಗ್ರಹಣಾತ್. ತಾವತೈವ ವಿಶಿಷ್ಟಗ್ರಹಣಸಿದ್ಧೇಃ. ನಾಪಿ ತೃತೀಯೇ ದ್ವಿತೀಯಃ—ಸಮವಾಯಸ್ಯೈವ ಚಕ್ಷುಸ್ಸಂನಿಕೃಷ್ಟತ್ವೇನ ಯೋಗ್ಯತ್ವೇನ ಚ ಗ್ರಹಣ ಸಂಭವಾತ್. ತಸ್ಯ ಚ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವರೂಪಸಂಬಂಧಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ ತದ್ಗ್ರಹ ಣೇನ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟವಿಷಯಕತ್ವಸಂಭವಾತ್.

ಸಮವಾಯಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವರೂಪಸಂಬಂಧಾತ್ಮಕತ್ವಂ ನಾಭ್ಯುಪ ಗಮ್ಯತ ಇತಿ ಮಾ ವೋಚಃ—**"ಇಮೇ ತಂತವಃ ಪಟಸಮವಾಯವಂತಃ"** **"ಇಹ ತಂತುಷು ಪಟಸಮವಾಯಃ"** ಇತ್ಯಾದಿಷು ಸಮವಾಯವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರತ್ಯ ಕ್ಷೇಷು ಸಮವಾಯಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣತ್ವವಿಶೇಷ್ಯತ್ವಯೋರ್ಭವತೈವಾಂಗೀಕೃತತ್ವಾತ್. ಧರ್ಮಿಣಿ ಗುಣಸಮವಾಯಸ್ಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗ್ರಹಣೇನೈವ ಗುಣವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗ್ರಹಣಸ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ಜನೀಯತಯಾ ಧರ್ಮಿಣಿ ನೀಲಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟತ್ವಗ್ರಹಣಸ್ಯ ನ ಕಾಪಿ ಕ್ಷತಿಃ. ಧರ್ಮ ಧರ್ಮಿಣೋರಿವ ತತ್ಸಂಬಂಧಸ್ಯಾಪ್ಯೈಂದ್ರಿಯಕತ್ವಾವಿಶೇಷೇಣ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕೇऽಪಿ ಗ್ರಹ ಣಸಂಭವಾನ್ನ ಸಮವಾಯಸ್ಯ ಸವಿಕಲ್ಪಕೈಕವಿಷಯತ್ವಕುಕಲ್ಪನಾಯಾ ಅವಕಾಶಃ. ಯೋಗ್ಯಸ್ಯ ಸತಃ ಸಂನಿಕೃಷ್ಟಗೃಹ್ಯಮಾಣಸಂಬಂಧಿನಶ್ಚ ಸಂಬಂಧಸ್ಯಾಗ್ರಹಣಂ ಹ್ಯನುಪಪನ್ನಂ? ಅನ್ಯಥಾ ಸವಿಕಲ್ಪಕೇऽಪಿ ತಸ್ಯ ಕಥಂ ಸ್ಯಾದ್ಗ್ರಹಣಂ? **"ಪ್ರಥ ಮಾಕ್ಷಸಂನಿಪಾತಜಾ ಬುದ್ಧಿರ್ವಿಶಿಷ್ಟವಿಷಯಾ ಬುದ್ಧಿತ್ವಾತ್ ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನ ಬುದ್ಧಿವತ್"** ಇತ್ಯನುಮಾನೇನ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷತ್ವಂ ಚ ಭವದನುಮಾನಸ್ಯ.

ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕಸ್ಯೈವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಲಿಪ್ಸಯಾ ಸವಿಕಲ್ಪಕಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಂ ನಿರಾ ಕುರ್ವಂತಃ ಪ್ರಕಟಾಃ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಾಶ್ಚೇತ್ಯುಭಯವಿಧಾ ಅಪಿ ಸೌಗತಾಃ ಶಿಷ್ಟೈರ್ಮುಮುಕ್ಷು ಭಿರಸಂಭಾಷ್ಯಾಃ. ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕಸ್ಯೇವ ಸವಿಕಲ್ಪಕಸ್ಯಾಪಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರರೂಪತ್ವಾ ಬಾಧಿತತ್ವಾರ್ಥಜನ್ಯತ್ವಾದಿರೂಪಸ್ವಭಾವವಿಶೇಷಾಣಾಮವಿಶಿಷ್ಟತ್ವೇನ ತನ್ನಿರಾಕರಣಾ ಯೋಗಾತ್. ಇಂದ್ರಿಯಜನ್ಯತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇ ನಿರ್ವಿ ಕಲ್ಪಕಸ್ಯೇವ ಸವಿಕಲ್ಪಕಸ್ಯಾಪಿ ತಥಾತ್ವಾತ್, ಸಂಸ್ಕಾರಾತ್ಮಕಸಹಕಾರಿವಿಶೇಷಸಂ ಭೇದಮಾತ್ರೇಣ ಇಂದ್ರಿಯಜನ್ಯತ್ವಾನಪಾಯಾಚ್ಚ ನ ಸವಿಕಲ್ಪಕಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವ ವಿಘಾತಃ.

ತಥಾಚ—“**ಸಂಸ್ಕಾರೋದ್ಬೋಧಸಹಕೃತೇಂದ್ರಿಯಜನ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಸವಿಕಲ್ಪಕಂ, ಕೇವಲಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯಜನ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕಂ**” ಇತಿ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟಂ ಲಕ್ಷಣಮನಯೋಃ ಫಲಿತಂ.

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟವಿಷಯತ್ವನಿರಾಕರಣಪೂರ್ವಕಂ ಸನ್ಮಾತ್ರಗ್ರಾಹಿತ್ವಂ ಯೇ ಭಣಂತಿ ತೇಷಾಂ ಜಲ್ಪಿತಮವಿಲಕ್ಷಜಲ್ಪಿತಮೇತಿ ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧಾಃ ಪ್ರತಿಯಂತಿ. ತದುಕ್ತಾನಾಂ ಕ್ರಮಯೌಗಪದ್ಯಾದಿದೂಷಣಾನಾಂ ತದುಕ್ತಭ್ರಾಂತಿವಿಕಲ್ಪೇಽಪ್ಯವತಾರಾತ್.

ತದೇವಂ—ಅಸ್ಮದಾದಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ, ಯೋಗಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ, ಮುಕ್ತಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ, ನಿತ್ಯಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ, ಈಶ್ವರಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಇತ್ಯಾದಯಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾವಾಂತರಭೇದಾಃ ಕುಶಲಮತಿಭಿರೂಹನೀಯಾಃ.

ಅಥೇದಾನೀಂ ಸಾಂಗಮನುಮಾನಂ ನಿರೂಪ್ಯತೇ, ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಸಾಹಾಯ್ಯಕಾನಪೇಕ್ಷಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಯ ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣಪ್ರಾಥಮ್ಯಂ ಯುಕ್ತಂ. ಅನುಮಾನಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಾತ್ರೋಪಜೀವಿತ್ವಾತ್, ಶಬ್ದಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನೋಭಯೋಪಜೀವಿತ್ವಾದುಭಯೋಪಜೀವಿಶಬ್ದಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಏಕೋಪಜೀವಿನೋಽನುಮಾನಸ್ಯ ಜ್ಯೈಷ್ಠತಯಾ ಯುಕ್ತಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣಯೋರಂತರಾಳೇ ಅನುಮಾನನಿರೂಪಣಂ.

“**ವ್ಯಾಪ್ಯಸ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾನುಸಂಧಾನಾದ್ವ್ಯಾಪಕವಿಶೇಷಪ್ರಮಿತಿರನುಮಾನಂ**” ಇತ್ಯನುಮಾನಲಕ್ಷಣಂ ವೃದ್ಧಾಸ್ಸಂಗಿರಂತೇ. ಚಾರ್ವಾಕೇಣಾನುಮಾನಸ್ಯ ನಿರಾಕೃತತ್ವಾತ್ಪ್ರಮಾಣಕೋಟೌ ತಸ್ಯ ನಿವೇಶ ಏವ ನಾಸ್ತೀತಿ ನ ಭ್ರಮಿತವ್ಯಂ. ಧೂಮಾದಿಭ್ಯೋ ವಹ್ನ್ಯಾದೀನವಗತ್ಯ ತದರ್ಥಂ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾ ಲೌಕಿಕವಿವೇಚಕಾ ಏವಾನುಮಿತ್ಯಾತ್ಮಕಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪಸದ್ಭಾವೇ ಪ್ರಮಾಣಂ, ತದ್ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯೇ ಚ ಕಾರಣದೋಷಬಾಧಕಪ್ರತ್ಯಯರಾಹಿತ್ಯಮೇವ ಹೇತುಃ, “**ಲಿಂಗಾದಮುಮರ್ಥಂ ನಿಶ್ಚಿನೋಮಿ**” ಇತಿ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಂ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾವನುಭವವ್ಯವಹಾರೌ ತನ್ಮೂಲಕಪ್ರವೃತ್ತೀ ಚ ಅನುಮಿತೇಸ್ಸಂಶಯರೂಪತ್ವಾಭಾವೇ ನಿಶ್ಚಯರೂಪತ್ವೇ ಚ ಪ್ರಮಾಣಂ.

ಕಿಂಚ ಅನುಮಾನಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಗ್ರಾಹಕಂ ಪ್ರಮಾಣಂ ನ ತಾವತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಸಂಭವತಿ. ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರರೂಪದ್ವಿವಿಧಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಯಾಪಿ ತತ್ರಾಪ್ರವೃತ್ತೇಃ. ನಾಪ್ಯನುಮಾನಂ ತದ್ಗ್ರಾಹಕಂ-ವ್ಯಾಘಾತಾತ್. ಹೇತ್ವಭಾವಾದನುಮಾನಂ ನೋತ್ಪತ್ತು

ಮೇವ ಪ್ರಭವತೀತಿ ವದಂತಶ್ಚಾರ್ವಾಕಾ ಅನುಮಾನನಿರಾಸಾಯ ಪುನಃಪುನ ರ್ಹೇತೂನೇವೋಪನ್ಯಸ್ಯಂತಃ ಸ್ವವಚನವಿರೋಧಮಪಿ ನ ಜಾನಂತಿ; ಜಾನಂತೋಽಪಿ ವಾ ನ ಲಜ್ಜಂತ ಇತಿ ವಯಂ ಲಜ್ಜಾಮಹೇ.

ತದಿದಮನುಮಾನಂ ನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇ ಅಂತರ್ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ. ಅನುಮಾನ ಪ್ರಮೇಯಸ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟರೂಪಸ್ಯ ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರರೂಪದ್ವಿವಿಧೇಂದ್ರಿಯಸನ್ನಿಕರ್ಷಾ ಭಾವಾತ್, ನಚ ನ್ಯಾಯಮೂಲಕತ್ವಾತ್ಪರಾರ್ಥಾನುಮಾನಸ್ಯ ಶಬ್ದೇ ಅಂತರ್ಭಾವಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಶಂಕ್ಯಂ—ಪರಾರ್ಥಾನುಮಾನೇಽಪಿ ನ್ಯಾಯಮೂಲಕತ್ವಾದ್ವ್ಯಾಪ್ತಿಪಕ್ಷ ಧರ್ಮತಾಜ್ಞಾನಾದನುಮಿತಿರ್ವಿಲಕ್ಷಣೈವ ಜಾಯತ ಇತಿ ತಸ್ಯಾಂ ಶಾಬ್ದತ್ವಸ್ಯ ಸಂಭಾ ವಯಿತುಮಪ್ಯಶಕ್ಯತ್ವಾತ್. ಅತಃ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಮೇವಾನುಮಾನಂ.

ನನು ಕಿಮಿದಂ ವ್ಯಾಪ್ಯಂ ವ್ಯಾಪಕಂ ಚ ನಾಮ? ಉಚ್ಯತೇ—ಅನಧಿಕ ದೇಶಕಾಲನಿಯತಂ ವ್ಯಾಪ್ಯಂ. ಅನ್ಯೂನದೇಶಕಾಲವೃತ್ತಿ ವ್ಯಾಪಕಂ. ಯದಾಹು ರಭಿಯುಕ್ತಾಃ—

"ದೇಶತಃ ಕಾಲತೋ ವಾಪಿ ಸಮೋ ನ್ಯೂನೋಽಪಿ ವಾ ಭವೇತ್ ।
ಸ ವ್ಯಾಪ್ಯೋ ವ್ಯಾಪಕಸ್ತಸ್ಯ ಸಮೋ ವಾಪ್ಯಧಿಕೋಽಪಿವಾ ॥" ಇತಿ.

ಯದ್ಧರ್ಮಾವಚ್ಛಿನ್ನಸ್ಯ ಯದ್ದೇಶಕಾಲವರ್ತಿನೋ ಯಸ್ಯ ಯದ್ಧರ್ಮಾವಚ್ಛಿನ್ನೇನ ಯದ್ದೇಶಕಾಲವರ್ತಿನಾ ಯೇನಾವಿನಾಭಾವಃ—ತದ್ಧರ್ಮಾವಚ್ಛಿನ್ನಾವಿನಾಭೂತಂ ವ್ಯಾಪ್ಯಂ, ತತ್ಪ್ರತಿಸಂಬಂಧಿ ವ್ಯಾಪಕಮಿತಿ ಸರ್ವತ್ರ ನಿಷ್ಕರ್ಷಃ. ತಾದೃಶೇನ ನಿರುಪಾ ಧಿಕತಯಾ ನಿಯತಸ್ಸಂಬಂಧೋ ವ್ಯಾಪ್ತಿರಿತಿ ಫಲಿತಂ.

ಅನುಮಾನಾಂಗಭೂತಾ ಸೇಯಂ ವ್ಯಾಪ್ತಿರ್ಭೂಯೋದರ್ಶನೈರೇವಾವ ಗಮ್ಯತೇ, ಅಥವಾ ಸಾಮಾನ್ಯಪ್ರತ್ಯಾಸತ್ತ್ಯೇಸ್ಸನ್ನಿಕರ್ಷತ್ವಕಲ್ಪನಯಾ ಸಕೃದ್ದರ್ಶನ ಮಾತ್ರೇಣೈವ ಗೃಹ್ಯತ ಇತಿ ಮತಭೇದೇನೋಪಪಾದನೀಯಂ.

ಸಾಚ ವ್ಯಾಪ್ತಿರನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಭೇದಾತ್ ದ್ವಿಪ್ರಕಾರಾ ಭವತಿ. ಸಾಧನವಿಧೌ ಸಾಧ್ಯವಿಧಿರೂಪೇಣ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾ ವ್ಯಾಪ್ತಿರನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ಸಾಧ್ಯನಿಷೇಧೇ ಸಾಧನನಿಷೇಧರೂಪೇಣ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾ ವ್ಯಾಪ್ತಿರ್ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಃ. ಯಥಾ— **'ಯೋ ಧೂಮವಾನ್ ಸ ವಹ್ನಿಮಾನಿತಿ, ಯೋ ವಹ್ನಿಮಾನ್ನ ಭವತಿ ಸ ಧೂಮವಾನ್ನ ಭವತಿ''** ಇತಿ ಚ.

ದ್ವಿವಿಧಾಪಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿರುಪಾಧಿಸದ್ಭಾವೇ ದುಷ್ಯತಿ. ಸಾಧನಾವ್ಯಾಪಕತ್ವೇ ಸತಿ ಸಾಧ್ಯಸಮವ್ಯಾಪ್ತತ್ವೇ ಸತಿ ಸಾಧನಧರ್ಮಭಿನ್ನಧರ್ಮತ್ವಮುಪಾಧಿತ್ವಮಿತ್ಯುಪಾಧಿ ಲಕ್ಷಣಂ.

ಸೋಽಯಮುಪಾಧಿರ್ನಿಶ್ಚಿತಶಂಕಿತಭೇದಾತ್ ದ್ವಿವಿಧಃ. ವ್ಯಾಪ್ತಃ ಪಕ್ಷಾವೃತ್ತಿ ರಿತಿ ನಿರ್ಧಾರಿತೋ ನಿಶ್ಚಿತೋಪಾಧಿಃ. ಯಥಾ-ವಿಮತಾ ಸೇವಾ ದುಃಖಹೇತುಃ ಸೇವಾ ತ್ವಾತ್, ಲೌಕಿಕಪುರುಷಸೇವಾವದಿತ್ಯನುಮಾನೇ ಪಾಪಾರಬ್ಧತ್ವಮುಪಾಧಿಃ—ಅಯಂ ಚೇಶ್ವರಸೇವಾಯಾಂ ನಾಸ್ತೀತಿ ಧರ್ಮಿಗ್ರಾಹಕಶಾಸ್ತ್ರೇಣ ನಿಶ್ಚಿತತ್ವಾದ್ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಾಚ್ಚ ನಿಶ್ಚಿತೋಪಾಧಿಃ. ವ್ಯಾಪ್ತಿಪಕ್ಷಾವೃತ್ತ್ಯೋರನ್ಯತರಸ್ಯಾಪಿ ಸಂದೇಹೇ ಸಂದಿಗ್ಧೋಪಾಧಿಃ. ತತ್ರಾಂತ್ಯೋ ಯಥಾ—**"ವಿಮತೋ ಜೀವ ಏತಚ್ಛರೀರಾವಸಾನೇ ಮುಕ್ತಿರ್ವಾ ನಿಷ್ಪನ್ನಮೋಕ್ಷೋಪಾಯತ್ವಾತ್, ಶುಕಾದಿವತ್"** ಇತ್ಯನುಮಾನೇ ಕರ್ಮಾತ್ಯಂತ ಪರಿಕ್ಷಯ ಉಪಾಧಿಃ, ಸ ಚ ನಿಷ್ಪನ್ನಮೋಕ್ಷೋಪಾಯೇ ವಿಮತೇ ಜೀವೇ ಅಸ್ತಿ ನವೇತಿ ಸಂದೇಹಾಚ್ಛಂಕಿತೋಪಾಧಿಃ. ಇತರೋ ಯಥಾ—ಹಿಂಸಾವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಸಮಸ್ತನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮಪಕ್ಷೀಕಾರೇಣ **"ವಿಮತಮಧರ್ಮಃ ನಿಷಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹಿಂಸಾವತ್"** ಇತಿಪ್ರಯುಕ್ತೇ—ಯದಿ ಕಶ್ಚಿತ್ತತ್ರ ಹಿಂಸಾತ್ವಮುಪಾಧಿತ್ವೇನ ಪ್ರದರ್ಶಯೇತ್ ತದಾ ನಿಶ್ಚಿತಸಾಧ್ಯಾಭಾವವತ್ಸು ವಿಪಕ್ಷಭೂತೇಷ್ವಗ್ನೀಷೋಮೀಯ ಹಿಂಸಾದಿಷು ಹಿಂಸಾಲಕ್ಷಣಮಸ್ತಿ ನವೇತಿ ಸಾಂಖ್ಯಮೀಮಾಂಸಕಯೋರ್ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತ್ಯಾ ಸಂದಿಹಾನಸ್ಯ ಹಿಂಸಾತ್ವಹೇತುಸ್ಸಂದಿಗ್ಧವ್ಯಾಪ್ತಿಕತಯಾ ಶಂಕಿತೋಪಾಧಿರ್ಭವತಿ. ಪಕ್ಷಕೋಟಿನಿವಿಷ್ಟೇ ಸ್ವಯಂಪ್ರಾಪ್ತಮರಣಜಂತುಸಂಬಂಧಿಮಾಂಸಭಕ್ಷಣಾದೌ ನಿಷಿದ್ಧತ್ವಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ ತತ್ರ ಹಿಂಸಾತ್ವಸ್ಯಾಭಾವಾತ್ಪಕ್ಷಾವೃತ್ತಿತ್ವೇನ ನಿಶ್ಚಯೋಪ್ಯಸ್ಯಾ ಸ್ತ್ಯೇವ. ಯೇ ಪುನರುಪಾಧೇಸ್ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷೋತ್ಥಾಪಕತಯಾ ದೂಷಕತ್ವಂ ವರ್ಣ ಯಂತಿ ; ತೇಷಾಂ ಮತೇ ಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕತ್ವಮಾತ್ರಸ್ಯೈವ ದೂಷಕತಾಬೀಜತಯಾ ಉಪಾಧಿಲಕ್ಷಣೇ ಸಾಧ್ಯಸಮವ್ಯಾಪ್ತಪದಂ ನ ನಿವೇಶನೀಯಂ.

ತದೇವಂ ನಿರುಪಾಧಿಕಸಂಬಂಧವಿಶಿಷ್ಟಮೇವ ವ್ಯಾಪ್ಯಮಿತಿ ಸಿದ್ಧಂ. ವ್ಯಾಪ್ಯಂ ಲಿಂಗಂ ಸಾಧನಂ ಹೇತುರ್ಗಮಕಮಿತ್ಯನರ್ಥಾಂತರಂ. ತಸ್ಯೈತಸ್ಯ ಹೇತೋರನುಮಿ ತ್ಯಂಗಭೂತೇ ದ್ವೇ ರೂಪೇ ವ್ಯಾಪ್ತಿಃ ಪಕ್ಷಧರ್ಮತ್ವಂ ಚೇತಿ. ಅನಯೋರೇವ ಪ್ರಪಂಚನೇ ಪಂಚ ರೂಪಾಣಿ ಭವಂತಿ. ಯಥಾ—ಪಕ್ಷವ್ಯಾಪಕತ್ವಂ, ಸಪಕ್ಷೇ ಸತ್ತ್ವಂ, ವಿಪಕ್ಷಾವೃತ್ತಿತ್ವಂ, ಅಬಾಧಿತವಿಷಯತ್ವಂ, ಅಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷತ್ವಂ ಚೇತಿ.

ಸಿಷಾಧಯಿಷಿತಧರ್ಮವಿಶಿಷ್ಟೋ ಧರ್ಮೀ ಪಕ್ಷ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ. ಯಥಾ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿ ಸಾಧನೇ ಪರ್ವತಾದಿಃ. ಪಕ್ಷತ್ವೇನಾಭಿಮತೇ ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ವಾಯೋಗವ್ಯವಚ್ಛೇದೇನ

ಅಭಿನ್ನಪ್ರಕಾರೇಣ ವರ್ತಮಾನತ್ವಮೇವ ಪಕ್ಷವ್ಯಾಪಕತ್ವಂ. ಸಿಷಾಧಯಿಷಿತಧರ್ಮ ಸಜಾತೀಯಧರ್ಮವಾನ್ ಸಪಕ್ಷಃ-ಯಥಾ ಮಹಾನಸಾದಿಃ. ತಸ್ಮಿನ್ ಸರ್ವತ್ರ ವಾ ಕತಿಪಯವ್ಯಕ್ತೌ ವಾ ವರ್ತಮಾನತ್ವಂ ಸಪಕ್ಷೇ ಸತ್ತ್ವಂ. ಸರ್ವಸಪಕ್ಷಾವೃತ್ತಿ ರಹಿತತ್ವಮಿತಿಯಾವತ್.

ಉಭಯಯೋಗಾಪೇಕ್ಷಾಸಾಧ್ಯತಜ್ಜಾತೀಯಶೂನ್ಯೋ ವಿಪಕ್ಷಃ. ಯಥಾ ಮಹಾಹ್ರದಾದಿಃ. ತತ್ರ ಸರ್ವತ್ರಾವರ್ತಮಾನತ್ವಮೇವ ವಿಪಕ್ಷಾವೃತ್ತಿತ್ವಂ. ಪಕ್ಷೇ ಪ್ರಬಲಪ್ರಮಾಣನಿಶ್ಚಿತಸಾಧ್ಯಾಭಾವವತ್ತ್ವಂ ಬಾಧಿತವಿಷಯತ್ವಂ. ಯಥಾ ಪರ್ವತಃ ಪರಭಾಗೇ ವಹ್ನಿಮಾನಿತಿ. ತುಲ್ಯಬಲತ್ವೇನ ಪ್ರತೀಯಮಾನಪ್ರಮಾಣೋಪರೋಧಾ ಭಾವೋಽಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷತ್ವಂ.

ದ್ವಿವಿಧಂ ವ್ಯಾಪ್ಯಂ—ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಿ-ಕೇವಲಾನ್ವಯಿ ಚೇತಿ. ನೈಯಾಯಿ ಕಾದಿಭಿರುಕ್ತೋಽಪಿ ಕೇವಲವ್ಯತಿರೇಕೀ ನಾಸ್ಮಾಭಿರಂಗೀಕ್ರಿಯತೇ. ತತ್ರಾನ್ವಯ ದೃಷ್ಟಾಂತಾಭಾವೇನ ಸಾಧ್ಯಾಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯಾ ತದ್ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತೇರ್ದುರ್ಗ್ರಹತ್ವಾತ್, ಅನುಮಾನಸ್ಯ ಸ್ವಾರ್ಥತ್ವಪರಾರ್ಥತ್ವಭೇದೇನ ನೈಯಾಯಿಕೈರುಕ್ತಂ ದ್ವೈವಿಧ್ಯಂ ನ ವಯಮಾದ್ರಿಯಾಮಹೇ. ಸರ್ವೇಷಾಮಪ್ಯನುಮಾನಾನಾಂ ಸ್ವಸ್ಯೈವ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಸ್ಮರಣಪಕ್ಷಧರ್ಮತಾಜ್ಞಾನಾಭ್ಯಾಂ ಜಾಯಮಾನತಯಾ ಸ್ವವ್ಯವಹಾರಮಾತ್ರಹೇತು ತಯಾ ಚಾನುಮಾನಸಾಮಾನ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ವಾರ್ಥತ್ವಾತ್.

ಅಥಾಪಿ ದ್ವೈವಿಧ್ಯಂ ವಕ್ತವ್ಯಮೇವೇತಿ ಯದ್ಯಾಗ್ರಹಃ—ತರ್ಹಿ ನ ಕೇವಲ ಮನುಮಾನಸ್ಯ, ಅಪಿತು ಪ್ರಮಾಣಸಾಮಾನ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ದ್ವೈವಿಧ್ಯಂ ಭವಿತು ಮರ್ಹತಿ—"ದ್ವಿವಿಧಾನಿ ಪ್ರಮಾಣಾನಿ ಸ್ವಯಂಸಿದ್ಧಾನಿ ಪರವಾಕ್ಯಪೂರ್ವಕಾಣಿ ಚೇತಿ. ಯಥೋಕ್ತಮಭಿಯುಕ್ತೈಃ—

"ಸರ್ವಂ ಪ್ರಮಾಣಂ ಸಾನುಗ್ರಾಹ್ಯ ಸ್ವತ ಏವ ಪ್ರವೃತ್ತಯಾ ।
ಜಾಯತೇ ಪರವಾಕ್ಯೇನ ವೃತ್ತ್ಯಾ ಚೇತಿ ಹಿ ದ್ವಿಧಾ ॥" ಇತಿ.

ಅತಃ ಪರವಾಕ್ಯೇನಾನುಮಿತ್ಯುದಯವೇಳಾಯಾಂ ಪರೇಣ ಪ್ರಯೋಗಃ ಪ್ರಕಾಶ್ಯಃ. ಪರಾನುಮಿತೀಚ್ಛಯಾ ವಾದಿಪ್ರತಿವಾದಿನೋರನ್ಯತರೇಣ ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನ ವಾಕ್ಯತ್ವಂ ಪ್ರಯೋಗತ್ವಂ. ತಚ್ಚ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾದಿಪಂಚಾವಯವಾತ್ಮಕಂ. ಪ್ರಯೋಗ ಘಟಕವಾಕ್ಯತ್ವಂ ಅವಯವಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣಂ. ಪರಾನುಮಿತೀಚ್ಛಯಾ ಸಾಧ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟಧರ್ಮಿನಿರ್ದೇಶಃ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ. ಜ್ಞಾಪಕತ್ವಬೋಧಕವಿಭಕ್ತಿ—ಪದಾಂತರಸಮಭಿ

ವ್ಯಾಹಾರ — ವಿಪರ್ಯಯಪ್ರಸಂಗಾನ್ಯತಮಯುಕ್ತಹೇತುನಿರ್ದೇಶಕವಾಕ್ಯಂ ಹೇತುಃ. ಸಮ್ಯಗ್ವ್ಯಾಪ್ತಿನಿರ್ದೇಶಪೂರ್ವಕದೃಷ್ಟಾಂತವಚನಮುದಾಹರಣಂ. ತದ್ದ್ವಿವಿಧಂ ಅನ್ವಯೋದಾಹರಣಂ ವ್ಯತಿರೇಕೋದಾಹರಣಮಿತಿ. ದೃಷ್ಟಾಂತನಿದರ್ಶನೇನ ವ್ಯಾಪ್ತತಯಾ ಪಕ್ಷೇ ಹೇತೂಪಸಂಹಾರಕವಾಕ್ಯಮುಪನಯಃ. ತಸ್ಯಾಪಿ ದ್ವೈವಿಧ್ಯಂ ಪೂರ್ವವತ್. ಹೇತುಪೂರ್ವಕಂ ಪಕ್ಷೇ ಸಾಧ್ಯೋಪಸಂಹಾರಕವಾಕ್ಯಂ ನಿಗಮನಂ. ಪೂರ್ವವತ್ತಸ್ಯಾಪಿ ದ್ವೈವಿಧ್ಯಂ ಬೋಧ್ಯಂ.

ಏತೇ ಪಂಚಾಪ್ಯವಯವಾಃ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಾ ಇತಿ ನೈಯಾಯಿಕಾನಾಮಾಗ್ರಹಃ. ಉದಾಹರಣೋಪನಯೌ ದ್ವಾವೇವಾಲಮಿತಿ ಸೌಗತಾಃ. ಉದಾಹರಣಾಂತಂ ಉದಾಹರಣಪ್ರಭೃತಿ ವಾ ತ್ರ್ಯವಯವಂ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಮೀಮಾಂಸಕಾಃ. ಮೃದುಮಧ್ಯಕಠೋರಧಿಯಾಂ ವಿಸ್ತರಸಂಗ್ರಹಾಭ್ಯಾಂ ವ್ಯವಹಾರಮಿಚ್ಛಂತೋ ವಯಂ ತು ಅವಯವಪ್ರಯೋಗೇ ಅನಿಯಮಂ ಬ್ರೂಮಹೇ. ಅನುಮಿತ್ಯಂಗಭೂತವ್ಯಾಪ್ತಿಪಕ್ಷಧರ್ಮತಾಪ್ರತಿಪಾದನಾಯ ಯಾವದುಪಯುಕ್ತಂ ತಾವತೈವ ಪ್ರಯುಕ್ತೇನ ವ್ಯವಹಾರೋಪಪತ್ತೇಃ. ವಾದಿಪ್ರತಿವಾದಿನೋರ್ವ್ಯವಹಾರೋ ವಾದಜಲ್ಪವಿತಂಡರೂಪೇಣ ತ್ರಿಪ್ರಕಾರೋ ಭವತಿ. ಏವಂರೂಪೇ ವ್ಯವಹಾರೇ ವಾದಿಪ್ರತಿವಾದಿನೋರನ್ಯತರಸ್ಯ ಪರಾಜಯನಿಮಿತ್ತಂ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಮಾವಿರ್ಭವತಿ.

ತಚ್ಚ—೧—ಉಕ್ತಹಾನಿಃ,೨ ಉಕ್ತವಿಶೇಷಣಂ—೩—ಉಕ್ತಾಪಲಾಪಃ—೪—ಉಕ್ತವಿರೋಧಃ—೫—ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತಃ—೬—ಅವಾಚಕಂ—೭—ಅನನ್ವಿತಂ—೮—ಅಪ್ರಾಪ್ತಕಾಲಂ—೯—ಅವಿಜ್ಞಾತಾರ್ಥಂ—೧೦—ಅರ್ಥಾಂತರಂ೧೧—ನ್ಯೂನಂ—೧೨—ಅಧಿಕಂ—೧೩—ಪುನರುಕ್ತಂ—೧೪—ಅನನುಭಾಷಣಂ—೧೫—ಅಜ್ಞಾನಂ—೧೬—ಅಪ್ರತಿಭಾ—೧೭—ವಿಕ್ಷೇಪಃ—೧೮—ಮತಾನುಜ್ಞಾ— ೧೯—ಪರ್ಯನುಯೋಜ್ಯೋಪೇಕ್ಷಣಂ—೨೦—ನಿರನುಯೋಜ್ಯಾನುಯೋಗಃ—೨೧-ಪ್ರಮಾಣಾಭಾಸಾಶ್ಚೇತಿ ಬಹುಪ್ರಕಾರಂ ವಿಚಿತ್ರಂ ಚ ವರೀವರ್ತೀತಿ ತತ್ಸ್ವರೂಪ-ತದವಾಂತರಭೇದ-ತದುದಾಹರಣಾದೀನ್ಯಾಕರೇಷ್ವನಗಂತವ್ಯಾನಿ. ಅನುಮಾನಾಭಾಸತ್ವೋಪಪಾದನಾಯ ವಾದಿಪ್ರತಿವಾದಿಭ್ಯಾಂ ಯಥಾಸಂಭವಮುದ್ಭಾವನೀಯಾಃ ಪಕ್ಷಹೇತುದೃಷ್ಟಾಂತದೋಷಾ ಅಪಿ ಮೂಲಗ್ರಂಥೇಭ್ಯ ಏವಾವಸೇಯಾ ಇತಿ ನೇಹ ಪ್ರತನ್ಯಂತೇ.

ಅಥೇದಾನೀಂ ಶಾಬ್ದಂ ನಿರೂಪ್ಯತೇ —

" ಅನುಮಾನತಃ ಪರಸ್ತಾದುಪಮಾನಂ ವರ್ಣಯಂತಿ ತರ್ಕವಿದಃ ।
ವಾದಿಪರಿಗ್ರಹಭೂಮ್ನಾ ವಯಂ ತು ಶಾಬ್ದಂ ಪುರಸ್ಕುರ್ಮಃ ॥"

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಯೋರ್ಭಯಹೇತುಕತ್ವಾತ್ ಸ್ಮೃತ್ಯಾದಿಹೇತುತ್ವಾಚ್ಚ ಯುಕ್ತಂ ತದು ಭಯನಿರೂಪಣಾನಂತರಂ ಶಾಬ್ದನಿರೂಪಣಂ ಯಥಾಹುಃ—

"ಅಥಾನುಮೋದ್ಭವಂ ಸ್ಮೃತ್ಯಾ ಹೇತುತ್ವೇನಾಪಿ ಸಂಸ್ಥಿತಂ ।
ಮಧ್ಯೇ ತಯೋರಿಹೇದಾನೀಂ ಮಾನಂ ಶಾಬ್ದಂ ಪ್ರಚಕ್ಷ್ಮಹೇ"

ತತ್ರ ಶಾಬ್ದಂ ನಾಮ—ಅನಾಪ್ತಾನುಕ್ತವಾಕ್ಯಜನಿತಂ ತದರ್ಥವಿಜ್ಞಾನಂ. ತಚ್ಚ ಪ್ರಮಾಣಮೇವ—ಕಾರಣದೋಷಬಾಧಕಪ್ರತ್ಯಯಯೋರದರ್ಶನಾತ್. ಅನಾಪ್ತೋಕ್ತಸ್ಯ ತು ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಕಾರಣದೋಷಬಾಧಕಪ್ರತ್ಯಯದರ್ಶನಾದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಮೇವ. ನಚ ಆಪ್ತೋಕ್ತತ್ವಸ್ಯ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಮಸ್ತ್ವಿತಿವಾಚ್ಯಂ. ಕಾರಣದೋಷಬಾಧಕಪ್ರತ್ಯಯವತಿ ವಾಕ್ಯೇ ಆಪ್ತೋಕ್ತತ್ವಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾ ದರ್ಶನಾತ್ ಕಾರಣದೋಷಬಾಧಕಪ್ರತ್ಯಯಯೋರಭಾವೇ ತು ಆಪ್ತೋಕ್ತತ್ವಾ ಭಾವೇಽಪಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದರ್ಶನಾಚ್ಚ. ಆಗಮಜನ್ಯಜ್ಞಾನಸ್ಯಾನುಮಾನವಿಧಯಾ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಚೋದ್ಯಂ ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಽಪಿ ತದಾಪತ್ತೇರಯುಕ್ತಂ.

"ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮನುಮಾನಂ ಚ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಚ ವಿವಿಧಾಗಮಂ ।
ತ್ರಯಂ ಸುವಿದಿತಂ ಕಾರ್ಯಂ ಧರ್ಮಶುದ್ಧಿಮಭೀಪ್ಸತಾ ॥" (೧೨-೧೦೫)

ಇತಿ ಮನ್ವಾದಯಃ ಪರಮರ್ಷಯಶ್ಶಾಬ್ದಜ್ಞಾನಸ್ಯಾನುಮಾನಾತ್ಪಾರ್ಥಕ್ಯಮೇವ ಸಂಮನ್ಯಂತೇ.

ಪದಸಂದೋಹವಿಶೇಷೋ ವಾಕ್ಯಂ. ಪದಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವಪ್ರಕಾರಕಾಭಿಯುಕ್ತ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿವಿಷಯತ್ವಮೇವ ಪದತ್ವಂ. ತಚ್ಚ ವಾಕ್ಯಂ ದ್ವಿವಿಧಂ ಪೌರುಷೇಯಾಪೌರು ಷೇಯಭೇದಾತ್. ಮನ್ವಾದಿಭಿಃ ಕಾಳಿದಾಸಾದಿಭಿಶ್ಚ ಪ್ರಗ್ರಥಿತಂ ಸ್ಮೃತಿರೂಪಂ ಕಾವ್ಯಾದಿರೂಪಂ ಚ ವಾಕ್ಯಜಾತಂ ಪೌರುಷೇಯಂ. ಪೂರ್ವಪೂರ್ವೋಚ್ಚಾರಣಕ್ರಮ ಸಜಾತೀಯಕ್ರಮವಿಶಿಷ್ಟೋಚ್ಚಾರಣವಿಷಯಂ ವಾಕ್ಯಮಪೌರುಷೇಯಂ. ಅಥವಾ ಸ್ವತಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣವಿಷಯಂ ವಾಕ್ಯಂ ಪೌರುಷೇಯಂ, ನಿತ್ಯಮೇವ ಪೂರ್ವ ಪೂರ್ವೋಚ್ಚಾರಣಸಾಪೇಕ್ಷೋಚ್ಚಾರಣವಿಷಯಂ ವಾಕ್ಯಮಪೌರುಷೇಯಂ. ದ್ವಿವಿಧೇ ನಾಪ್ಯನೇನ ವಾಕ್ಯಜಾತೇನ ಜಾಯಮಾನಂ ಶಾಬ್ದಜ್ಞಾನಂ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯೇಕಸಾಧ್ಯಮಿತಿ ಪ್ರಥಮಂ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಪ್ರಕಾರಮೇವ ಪ್ರದರ್ಶಯಾಮಃ.

ವ್ಯುತ್ಪಿತ್ಸುರ್ಬಾಲೋ ಹಿ ಕೇನ ಚಿತ್ಪ್ರಯೋಜಕವೃದ್ಧೇನ ಪ್ರಯುಕ್ತಂ **"ಗಾಮಾನಯ" "ಪುತ್ರಸ್ತೇ ಜಾತಃ"** ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಪರಂ ಸಿದ್ಧಾ

ರ್ಥಬೋಧನಪರಂ ಚ ವಾಕ್ಯಮುಪಶೃಣ್ವತಃ ಕಸ್ಯ ಚಿನ್ಮಧ್ಯಮಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಜ್ಯ ವೃದ್ಧಸ್ಯ ತದ್ವಾಕ್ಯಶ್ರವಣಸಮನಂತರಭಾವಿನೀಂ ಗವಾನಯನಾದಿವಿಷಯಕಪ್ರವೃತ್ತಿಂ ಹರ್ಷಾದಿಕಂ ಚೋಪಲಭ್ಯ ತಯೋಶ್ಚ ಪ್ರವೃತ್ತಿಹರ್ಷಾದಿಕಯೋರ್ಬುದ್ಧ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಪೂರ್ವಕತಯಾ ಗವಾನಯನಪುತ್ರಜನನಾದ್ಯರ್ಥವಿಷಯಕಬುದ್ಧ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯನಂತರ ಮೇವಾಸ್ಯ ಮಧ್ಯಮವೃದ್ಧಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಹರ್ಷಾದಿಕಂ ಜಾತಮಿತ್ಯವಧಾರಯ್ಯ ತಾದೃಶಬುದ್ಧೇಶ್ಚ ಉದಾಹೃತಶಬ್ದಶ್ರವಣಾನಂತರಮೇವ ಜಾತತಯಾ "ಗಾಮಾ ನಯ" ಇತ್ಯಾದೇರುಕ್ತಶಬ್ದಸ್ಯ ಗವಾನಯನಪುತ್ರಜನನಾದ್ಯರ್ಥವಿಷಯಕಬುದ್ಧಿಜನ ಕತ್ವಶಕ್ತಿಂ **"ತದುದಿತಸ್ಸ ಹಿ ಯೋ ಯದನಂತರಃ"** ಇತಿನ್ಯಾಯೇನಾಧ್ಯವ ಸ್ಯತಿ.

ತದಾಚ—ಯದ್ಯಪಿ ತತ್ತದ್ವಾಕ್ಯಘಟಕಶಬ್ದಪಿಂಡ ಏವ ಪಿಂಡಿತಸ್ಯೈ ವಾರ್ಥಸ್ಯ ಬೋಧಕತಯಾ ಜ್ಞಾತ ಇತಿ ನ ತದಾನೀಂ ತತ್ತತ್ಪದವಿಶೇಷವಾಚ್ಯ ತತ್ತತ್ಪದಾರ್ಥವಿಶೇಷನಿರ್ಧಾರಣಸಂಭವಃ, ತಥಾಪಿ—**"ಗಾಂ ಬಧಾನ" "ಅಶ್ವ ಮಾನಯ" "ಪುತ್ರೋಽಧೀತೇ" "ಘಟೋ ಜಾತಃ"** ಇತ್ಯೇವಮಾದಿಷು ಪ್ರಯೋಗಾಂತರೇಷು ತತ್ತತ್ಪದಾಂತರಸಂಯೋಗಪರಿತ್ಯಾಗರೂಪಾವಾಪೋದ್ವಾಪ ಬಲೇನ "ಗೋಶಬ್ದಸ್ಸಾಸ್ನಾದಿಮದರ್ಥಸ್ಯೈವ ವಾಚಕಃ ಇತಿ, ಆನಯಶಬ್ದಶ್ಚಾನಯ ನಾದಿಕ್ರಿಯಾವಾಚಕ ಇತಿ, ಪುತ್ರಶಬ್ದಶ್ಚಾತ್ಮಜರೂಪಾರ್ಥವಾಚಕ ಇತಿ, ಜಾತ ಶಬ್ದಶ್ಚೋತ್ಪತ್ತ್ಯಾಶ್ರಯವಾಚಕಃ—ಇತ್ಯಾದಿಕ್ರಮೇಣ ತತ್ತತ್ಪದಾರ್ಥವಿವೇಕಂ ಬಾಲಃ ಪಶ್ಚಾದವಧಾರಯತ್ಯೇವ.

ತದಿದಂ ಪದೈಃ ಪದಾರ್ಥಬೋಧನಂ ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಜನ್ಯತ್ವಾದಭಿಧಾನರೂಪಮೇ ವೇತಿ ಪಾರ್ಥಸಾರಥಿಮಿಶ್ರಪ್ರಭೃತಯೋ ಮೀಮಾಂಸಕೈಕದೇಶಿನೋ ಮನ್ಯಂತೇ, ಅನ್ಯೇ ತು ಚಿದಾನಂದಪ್ರಭೃತಯಃ—ಶಬ್ದಸ್ಯಾಪಿ ಸಂಸ್ಕಾರೋದ್ಬೋಧನದ್ವಾರೇಣೈವ ಪದಾರ್ಥಬೋಧಕತಾಮಭ್ಯುಪಗಚ್ಛಂತಃ ಪದಾರ್ಥಜ್ಞಾನಂ ಸ್ಮರಣರೂಪಮೇವೇತಿ ಪ್ರತಿಯಂತಿ.

ತಥಾಚ ತತ್ತತ್ಪದಾನಾಂ ತೇಷು ತೇಷ್ವರ್ಥೇಷು ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ನಿಯಂತ್ರಿತಾ ನಾಮಪಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯುಪಕ್ರಮಪ್ರಭೃತಿ ಪರಿದೃಷ್ಟಂ ಏಕವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥಜ್ಞಾನತಾತ್ಪರ್ಯ ಕತ್ವಂ ನಿಶ್ಚಿನೋತಿ ಬಾಲಃ.

ಏವಂ ಪದಾರ್ಥಜ್ಞಾನೇ ಸಮುಪಸ್ಥಿತೇ ಯತ್ಪುನಸ್ತದನಂತರಕ್ಷಣೇ ವಿಶಿಷ್ಟೈ ಕಾರ್ಥಜ್ಞಾನರೂಪಂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನಂ ಸಮುಪಜಾಯತೇ ತತ್ಕಿಂ ಪದೈರೇವ ವಾ?

ಉತ ಪದಾರ್ಥಸ್ಮೃತಿಭಿರೇವ ವಾ ಜಾಯತ ಇತಿ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಯಾಂ—ಪದಾನಾಂ ತಾವತ್ಪದಾರ್ಥಬೋಧನೇಽಪಕ್ಷೀಣಶಕ್ತಿತ್ವಾದ್ವ್ಯವಹಿತತ್ವಾಚ್ಚ ಪದಾರ್ಥಾ ಏವ ಸಂಸರ್ಗರೂಪಂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಂ ಬೋಧಯಂತೀತಿ ತಾರ್ಕಿಕಾದಿದಾರ್ಶನಿಕಸಂಮತಃ ಪಂಥಾಃ.

ವಯಂ ತು–ಪದಬೋಧಿತಾಃ ಪದಾರ್ಥಾ ಲಕ್ಷಣಯೈವ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಂ ಬೋಧಯಂತೀತಿ ಬ್ರೂಮಃ—ತಥಾಹಿ—ಯತ್ರ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಾನುಪಪತ್ತಿಃ, ತತ್ರ ಲಕ್ಷಣಾ. ತದನುಪಪತ್ತೌ ಚ—ಅನ್ವಯಾನುಪಪತ್ತಿಸ್ತಾತ್ಪರ್ಯಾನುಪಪತ್ತಿರ್ವಾ ಬೀಜಂ. ಯಥಾ—"ಗಂಗಾಯಾಂ ಘೋಷಃ" ಇತ್ಯಾದಾವನ್ವಯಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ, "ವಿಷಂ ಭುಂಕ್ಷ್ವ" ಇತ್ಯಾದೌ ಚ ತಾತ್ಪರ್ಯಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಾನುಪಪತ್ತೌ ಲಕ್ಷಣಾ. ಪ್ರಕೃತೇ ಚ ತೈಸ್ತೈಃ ಪದೈಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಸ್ಮರ್ಯಮಾಣಾಃ ಪದಾರ್ಥಾಃ ಪರಸ್ಪರಾನ್ವಯೇನ ವಿಶೇಷರೂಪತಾಮನಾಪನ್ನಾಃ ಸಾಮಾನ್ಯರೂಪೇಣೈವ ಯದ್ಯವತಿಷ್ಠೇರನ್, ತರ್ಹಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಸಮಯಾವಧೃತಂ ಪದಾನಾಮೇಕವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥಬೋಧತಾತ್ಪರ್ಯಕತ್ವಂ ವಿರುಧ್ಯೇತೇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯರೂಪಸ್ಯ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯಾನುಪಪತ್ತೇಃ ಪರಸ್ಪರಾನ್ವಯರೂಪೇ ವಿಶೇಷೇ ಏವ ಪದಾರ್ಥಾಃ ಪರ್ಯವಸ್ಯಂತಿ. ತತಶ್ಚ—"ಗೌರಿಯಮಾನಯನಕ್ರಿಯಾಸಂಬದ್ಧೈವ, ಆನಯನಂ ಚ ಗೋಸಂಬದ್ಧಮೇವ" ಇತ್ಯೇವ ಪರಸ್ಪರಾನ್ವಯಲಾಭಾತ್ ಗವಾನಯನರೂಪವಾಕ್ಯಾರ್ಥಸ್ಸಿದ್ಧ್ಯತಿ. ತೇನ ಚ ಪದಾಭಿಹಿತಾನಾಮೇವ ಪದಾರ್ಥಾನಾಮನ್ವಯಸ್ವೀಕಾರಾತ್ ಅಭಿಹಿತಾನ್ವಯವಾದೋಽಪಿ ಸಿದ್ಧೋ ಭವತಿ. ಉಕ್ತಂ ಚ ಭಟ್ಟನಾರಾಯಣೇನ—

"ತೇನಾತ್ರ ಪದಾವಗತಾಃ ಪುನಃ ಪದಾರ್ಥಾ ಮಿಥೋಽನ್ವಯಂ ಯಾಂತಿ।
ಇತ್ಯೇವಮಭಿಹಿತಾನ್ವಯಸಿದ್ಧಾಂತೋ ದರ್ಶಿತೋಽಸ್ಮದಾದೀನಾಂ ॥" ಇತಿ

ಪ್ರಾಭಾಕರಾಸ್ತು— ಅನ್ವಿತಾಭಿಧಾನಪಕ್ಷಮಾತಿಷ್ಠಂತೇ. ತಥಾಹಿ—"ಗಾಮಾನಯ" ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಶ್ರವಣವೇಳಾಯಾಂ ಗವಾನಯನಾದಿರೂಪಸ್ಯಾನ್ವಿತಾರ್ಥಸ್ಯ ತದ್ವಾಕ್ಯಘಟಕಶ್ಶಬ್ದ ಏವ ಬೋಧಕತಯಾ ಪ್ರಜ್ಞಾತ ಇತಿ ಕೃತ್ವಾ ಪ್ರಥಮವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯನುಸಾರೇಣ ಪುನರಪಿ ಪದಾನಾಮೇವ ಅನ್ವಿತಾರ್ಥಬೋಧಕತ್ವಾಂಗೀಕರಣಂ ನ್ಯಾಯ್ಯಂ ನತು ಪದಾರ್ಥಾನಾಂ. ಆವಾಪೋದ್ವಾಪವಶೇನ ಪದಾರ್ಥವಿವೇಚನವೇಳಾಯಾಮಪಿ ತೈಸ್ತೈಃ ಪದೈರಿತರಾನ್ವಿತಾ ಏವ ಪದಾರ್ಥಾ ಅಭಿಧೀಯಮಾನಾಃ ಪರಿದೃಷ್ಟಾ ನ ತ್ವೇಕಾಕಿನ ಇತಿ ಅನ್ವಿತ ಏವ ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಪದಾನಾಂ ಶಕ್ತಿರ್ನ ಪರಿತ್ಯಕ್ತಾ ಭವತಿ.

ನಚ್ಚೈವಂ—ಪದೇಭ್ಯಃ ಕೇವಲಪದಾರ್ಥಬೋಧೋ ನಾಸ್ತ್ಯೇವೇತಿ ಭ್ರಮಿತವ್ಯಂ. ಪದಾನಾಂ ಕೇವಲಪದಾರ್ಥಸ್ಮಾರಕತ್ವಮಸ್ತ್ಯೇವ. ಅಥಾಪಿ ತಾವನ್ಮಾತ್ರೇಣ ಸ್ಮಾರಿತೇನ ನ ಪದಾನಿ ವಿಶ್ರಾಮ್ಯಂತಿ. ಅಪಿತು ಸ್ವೇನ ಸ್ವೇನ ಸ್ಮಾರಿತಮೇವ ಸ್ವಂ ಸ್ವಮರ್ಥಂ ಪುನರಪೀತರಪದಾರ್ಥಾನ್ವಿತತ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿಧಾಯೈವ ತಾನಿ ಪದಾನಿ ವಿಶ್ರಾಮ್ಯಂತಿ. ತಸ್ಮಾದನ್ವಿತರೂಪೋಽಯಂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಃ ಪದಾಭಿಧೇಯ ಏವಾಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯೋ ನತು ಪದಾರ್ಥಗಮ್ಯಃ. ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಪದಾಭಿಧೇಯತ್ವಮನಭ್ಯುಪಗಮ್ಯ ಪದಾರ್ಥಗಮ್ಯತ್ವಸ್ಯೈವಾಭ್ಯುಪಗಮೇ ತು ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಪ್ರತಿಪನ್ನಾನಾಮಶಾಬ್ದಾನಾಮಪಿ ಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಾನ್ವಯಿತ್ವಂ ಲೋಕಾನುಭವವಿರುದ್ಧಮಾಪದ್ಯೇತ. ತಸ್ಮಾತ್ಪದೈರೇವಾಭಿಧೇಯೋ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥ ಇತಿ.

ತದಿದಂ ಪ್ರಭಾಕರಗುರುಣಾ ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ ಕುಕಲ್ಪನಂ ಗೌರವಾದೇವ ಹೇಯಮಿತಿ ಕೌಮಾರಿಲಾ ನಿರಾಕುರ್ವಂತಿ. ತನ್ಮತೇ ಹಿ ಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯಾಪಿ ಲಕ್ಷಣಾಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ನ ತತ್ರ ಪದಾನಾಂ ಪೃಥಕ್ ಶಕ್ತ್ಯಂತರಕಲ್ಪನಮಸ್ತೀತಿ ಲಾಘವಂ. ಗುರೋಸ್ತು ಪದೇಷು ಶಕ್ತಿಕಲ್ಪನಾಪ್ರಸ್ತಾವ ಏವ ಗೌರವಂ ಸಮಾಪತಿಷ್ಯತಿ. ಕಿಂಚ—ಪದಶಕ್ತಿಕಲ್ಪನಾತಃ ಪದಾರ್ಥಶಕ್ತಿಕಲ್ಪನೈವ ಲಘೀಯಸೀ. "ಗಾಮಾನಯ" ಇತ್ಯಾದೌ ಗಮನರೂಪಸ್ಯೈಕಸ್ಯೈವಾರ್ಥಸ್ಯಾನ್ವಯ ಉಚ್ಯಮಾನೇ ಗಮನಪರ್ಯಾಯಾಣಾಮನ್ಯೇಷಾಮಪ್ಯನ್ವಯಸ್ಸಿದ್ಧೋ ಭವತಿ, ಪದಶಕ್ತೌ ಕಲ್ಪ್ಯಮಾನಾಯಾಂ ತು ಗಮನಾರ್ಥಕಪದಾನಾಮನೇಕೇಷಾಂ ಶಕ್ತಿಕಲ್ಪನೀಯಾ ಸಮಾಪತತೀತ್ಯತ್ಯಂತಗೌರವಂ ಸ್ಯಾತ್. ಅನೇಕಪದಪುಂಜಾತ್ಮಕೇಃ ಏಕಸ್ಮಿನ್ನಪಿ ವಾಕ್ಯೇ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಪದಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮಿತರಾನ್ವಿತಸ್ವಾರ್ಥಬೋಧಕತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ ಪದೇಪದೇ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಪ್ರತ್ಯಯೋ ಬಲಾದಾಪದ್ಯೇತ ಇತ್ಯೇವಂರೂಪಾನ್ಮಹಾಕಷ್ಟಾಜ್ಜಾತುಚಿದಪಿ ಗುರುರ್ನ ವಿಮುಚ್ಯೇತ.

ಯತ್ತು—ಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಮಕತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಪಕ್ಷೇ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಪ್ರತಿಪನ್ನಾನಾಮಪಿ ತೇಷಾಂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಾನ್ವಯಿತ್ವಾಪತ್ತಿರಿತ್ಯುಕ್ತಂ ತತ್ರೇಯಂ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ—ಭವನ್ಮತೇಽಪಿ "ಗಾಂ ಬಧಾನ" ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ವಿಗಳಿತರಶನೋ ಬಂಧನಸಾಪೇಕ್ಷಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ ಪುರತಃ ಪರಿದೃಶ್ಯಮಾನಸ್ತುರಂಗಮೋ ಬಂಧನೇನಾನ್ವಯಂ ಕುತೋ ನ ಲಭತ ಇತ್ಯಭಿಯುಕ್ತಃ ಕಿಮುತ್ತರಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯಸೇ ? ತತ್ರ ಖಲ್ವಶ್ವಸ್ಯ ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪನ್ನತ್ವವಿರಹೇಣ ನ ಬಂಧನಕ್ರಿಯಾನ್ವಯ ಇತಿ ಬಲಾದ್ಭವತಾ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಭವತಿ. ಹಂತ ! ಏವಂ ಮಮಾಪಿ ಮತೇ ಮಾನಾಂತರಾವಗತಾನಾಮಪಿ

ಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪನ್ನತ್ವಾಭಾವಾದೇವ ನ ಶಾಬ್ದಕ್ರಿಯಾನ್ವಯ ಇತಿ ತುಲ್ಯಂ ಸಮಾಧಾನಂ ಕಿಮಿತಿ ನ ಪಶ್ಯಸಿ? ತಸ್ಮಾತ್ಕುಮಾರಿಲೋಕ್ತ ಏವಾನ್ವಯಪ್ರಕಾರೋ ಲಕ್ಷೀಯಃ.

ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಕ್ಯಶ್ರವಣಾನಂತರಂ ಸಂಸರ್ಗರೂಪವಾಕ್ಯಾರ್ಥಾವಗಮವೇಳಾಯಾಂ ಆಕಾಂಕ್ಷಾಯೋಗ್ಯತ್ವಸನ್ನಿಧಿರೂಪಾಣಿ ತ್ರೀಣಿ ಸಹಕಾರಿಕಾರಣಾನಿ ಪ್ರಾಯಸ್ಸರ್ವದಾರ್ಶನಿಕೈರಭ್ಯುಪಗಮ್ಯಂತೇ. "ಗೌರಶ್ವಃ ಪುರುಷೋ ಹಸ್ತೀ ಗವಯೋ ಮಹಿಷಃ" ಇತ್ಯಾದಾವಾಕಾಂಕ್ಷಾವಿರಹಾತ್, "ಅಗ್ನಿನಾ ಸಿಂಚತಿ" ಇತ್ಯಾದೌ ಯೋಗ್ಯತಾವಿರಹಾಚ್ಚ ನ ಶಾಬ್ದಬೋಧೋದಯಃ.

ಸಂನಿಧಿವಿಷಯೇ ತು—ಶಬ್ದೈಃ ಸಂನಿಹಿತತ್ವೇನ ಬೋಧಿತತ್ವಮೇವ ಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಸಂನಿಧಿರಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ. ತೇನ—ಸಂನಿಹಿತತ್ವೇಽಪಿ ಶಬ್ದಬೋಧಿತತ್ವಾಭಾವಾತ್, ಶಬ್ದಬೋಧಿತತ್ವೇಪಿ ಸಂನಿಹಿತತ್ವಾಭಾವಾಚ್ಚ ಸಂನಿಧ್ಯಭಾವೋ ದ್ವಿಪ್ರಕಾರೋ ಭವತಿ. ಪೂರ್ವಾಹ್ಣೇ "ಗಾಂ" ಇತ್ಯುಚ್ಚಾರ್ಯ—ಸಾಯಾಹ್ನೇ "ಆನಯ" ಇತ್ಯುಚ್ಚಾರಣೇ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇ ಅತ್ಯಂತವ್ಯವಹಿತಕಾಲೋಚ್ಚಾರಣವಿಷಯಭೂತಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಯೋರರ್ಥಯೋಸ್ಸತ್ಯಪಿ ಶಬ್ದಬೋಧಿತತ್ವೇ ಸಂನಿಹಿತತ್ವಾಭಾವಾನ್ನ ಪರಸ್ಪರಾನ್ವಯಃ "ಗಾಂ ಬಧಾನ" ಇತ್ಯುಚ್ಚಾರಣವೇಳಾಯಾಂ ದೈವಾದ್ವಿಗಳಿತಬಂಧನತಯಾ ಪುರತಃ ಪರಿದೃಶ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಬಂಧನಸಾಪೇಕ್ಷಸ್ಯ ತುರಂಗಮಸ್ಯ ಸತ್ಯಪಿ ಸಂನಿಹಿತತ್ವೇ ಶಬ್ದಬೋಧಿತತ್ವಾಭಾವಾನ್ನ ಪರಸ್ಪರಾನ್ವಯಃ. ಅತಃ—ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪನ್ನಾನಾಮೇವಾರ್ಥಾನಾಂ ಪರಸ್ಪರಾನ್ವಯೋ ನ ಶಬ್ದಾಪ್ರತಿಪನ್ನಾನಾಮಿತಿ ನಿಯಮಸ್ಸಾರ್ವತ್ರಿಕಸ್ಸಿದ್ಧೋ ಭವತಿ. ಏತದಭಿಪ್ರೇತ್ಯೈವ "**ನ ಹಿ ಶಾಬ್ದಮಶಾಬ್ದೇನಾನ್ವೇತಿ**" ಇತಿನ್ಯಾಯಂ ನ್ಯಾಯವಿದೋ ವೃದ್ಧಾಸ್ಸಮುಪದಿಶಂತಿ.

ಅತ ಏವ—"**ಅಗ್ನಯೇ ಜುಷ್ಟಂ ನಿರ್ವಪಾಮಿ**" ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ಪ್ರಾಕೃತಮಂತ್ರಾಣಾಂ ವಿಕೃತಿವಿಶೇಷೇ ಅತಿದೇಶೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಾನಾಂ ವೈಕೃತದೇವತಾವಿಶೇಷಪ್ರಕಾಶನಾಯ ಚತುರ್ಥ್ಯಂತಾಗ್ನ್ಯಾದಿಪದಸ್ಥಾನೇ ಸೂರ್ಯಾದಿಪದಪ್ರಕ್ಷೇಪಾತ್ಮಕಮೂಹಂ ಸಾಧಯತಾ ಸೂತ್ರಕಾರೇಣೈವ ಶಬ್ದಾಧ್ಯಾಹಾರಪಕ್ಷಮೇವಾಭ್ಯುಪಗಮ್ಯಾರ್ಥಾಧ್ಯಾಹಾರಪಕ್ಷೋ ದೂರೋತ್ಸಾರಿತ ಇತಿ ತದ್ವಿರುದ್ಧಮರ್ಥಾಧ್ಯಾಹಾರಪಕ್ಷಮೇವ ಪ್ರಲಪನ್ ಪ್ರಭಾಕರಗುರುರ್ನ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕಪದವೀಮಧಿರೋಢುಮಲಂ.

ತದೇವಮುಪದರ್ಶಿತಸ್ತಾವದ್ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನಪ್ರಕಾರಃ—ಅಸಂನಿಕೃಷ್ಟವಾಕ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನಮೇವ ಚ ಶಾಬ್ದಂ ಪ್ರಮಾಣಮಿತ್ಯುಕ್ತಂ. ಇದಮೇವ ಚ ಆಗಮಶಬ್ದೇನಾಪಿ ವ್ಯವಹರಂತಿ ತ್ರಯೀವಿದಃ. ಅಸಂನಿಕೃಷ್ಟಗ್ರಹಣೇನ ಚ—ಕಾರಣದೋಷವತಾಂ ಬಾಧಿತಾರ್ಥಾನಾಮನುವಾದಾನಾಂ ಚ ವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ವ್ಯಾವರ್ತಿತಂ ಭವತಿ.

ತದಿದಂ ಶಾಬ್ದಂ ಪೌರುಷೇಯಾಪೌರುಷೇಯಭೇದೇನ ದ್ವಿಪ್ರಕಾರಂ ಭವತಿ. ಆಪ್ತವಾಕ್ಯಜನ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಪೌರುಷೇಯಂ, ವೇದವಾಕ್ಯಜನ್ಯಂ ತ್ವಪೌರುಷೇಯಂ. ಉಭಯೋರಪ್ಯೇತಯೋರನಾಪ್ತಪ್ರಣೀತತ್ವದೋಷವಿರಹಾತ್ ಶಬ್ದೇ ಚ ಸ್ವತೋ ದೋಷಾಭಾವಾತ್ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸ್ವತಸ್ಸಿದ್ಧಂ.

ತಚ್ಚ ಶಾಬ್ದಂ ಪುನರ್ದ್ವಿವಿಧಂ—ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಂ ವಿಧಾಯಕಂ ಚೇತಿ. ಆದ್ಯಂ ಯಥಾ—"**ಯನ್ನ ದುಃಖೇನ ಸಂಭಿನ್ನಂ**" ಇತ್ಯಾದಿಸ್ವರ್ಗಸ್ವರೂಪಪರಂ. ದ್ವಿತೀಯಂ ದ್ವಿವಿಧಂ—ಉಪದೇಶಕಮತಿದೇಶಕಂ ಚ. "ಇದಮಿತ್ಥಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ" ಇತ್ಯುಪದೇಶಕಂ. ಯಥಾ ಲೋಕೇ "**ದಧಿಮಧುಘೃತಸೂಪಕ್ಷೀರಶರ್ಕರಾಶಾಲ್ಯಾದಿಭಿರ್ದೇವದತ್ತೋ ಭೋಜಯಿತವ್ಯಃ**" ಇತಿ. ವೇದೇಽಪಿ—"**ಅಗ್ನ್ಯನ್ವಾಧಾನಪ್ರಯಾಜಾಜ್ಯಭಾಗಾನೂಯಾಜಾದಿಭಿಃ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತರ್ಪಣಾಂತೈರಂಗಕಲಾಪೈರುಪಕೃತಾಭ್ಯಾಂ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾಭ್ಯಾಂ ಸ್ವರ್ಗಂ ಭಾವಯೇತ್**" ಇತಿ. "ತದ್ವದಿದಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ" ಇತ್ಯತಿದೇಶಃ. ಯಥಾ ಲೋಕೇ "**ದೇವದತ್ತವದ್ಯಜ್ಞದತ್ತೋ ಭೋಜಯಿತವ್ಯಃ**" ಇತಿ. ವೇದೇಽಪಿ "**ಸೌರ್ಯಯಾಗೇನ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಂ ಭಾವಯೇದಾಗ್ನೇಯಯಾಗವತ್**" ಇತಿ.

ಪ್ರಾಭಾಕರಾಸ್ತು ವೈದಿಕಮೇವ ಶಾಬ್ದಂ ಪ್ರಮಾಣಮಿಚ್ಛಂತೋ ಲೋಕೇ ಶಾಬ್ದಮೇವ ನಾಭ್ಯುಪಗಚ್ಛಂತಿ. ವಕ್ತ್ರಭಿಪ್ರಾಯಾನುಮಾನೋಪಕ್ಷೀಣಶಕ್ತಿಕಾನಾಂ ಪೌರುಷೇಯವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಶಂಕಾಕುಂಠಿತಶಕ್ತಿತಯಾ ನ ಸ್ವಯಮೇವ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಬೋಧನಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಸ್ತಿ. ಯದ್ಯಪಿ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಬೋಧಕತ್ವಶಕ್ತಿರ್ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಸಮಯ ಏವ ಸಿದ್ಧಾ. ಅಥಾಪಿ ವ್ಯಭಿಚಾರಬಹುಳೇಷು ಪೌರುಷೇಯವಚನೇಷು ಶಂಕಾವಶಾತ್ಸಾ ಕುಂಠಿತಾಭವತಿ. ಪೌರುಷೇಯವಾಕ್ಯಶ್ರವಣಾನಂತರಂ ಸ್ವಾರ್ಥವ್ಯಭಿಚಾರಶಂಕಾನಿವೃತ್ತಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿಶ್ಚಯಾಯ ಚ ವಕ್ತ್ರಭಿಪ್ರಾಯಾನುಮಾನಂ ತಾವದಾವಶ್ಯಕಂ, "**ನೂನಮನೇನ ವಕ್ತ್ರಾಯಮಮುಮರ್ಥಮವಬುಧ್ಯೈವೇದಂ**

ವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಯುಕ್ತಂ” ಇತಿ “ನದ್ಯಾಸ್ತೀರೇ ಪಂಚ ಫಲಾನಿ ಸಂತಿ” ಇತಿ ವಾಕ್ಯಂ ಶ್ರುತ್ವಾ ಪೃಥಕ್ಪೃಥಕ್ಪದಾರ್ಥಾನುಪಸ್ಮೃತ್ಯ ಪಶ್ಚಾದನುಮಿನೋತಿ— “ಏತಾನಿ ಪದಾನಿ ಸ್ವಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಾರ್ಥವಿಷಯಕಜ್ಞಾನವದ್ವಕ್ತೃಪುರುಷಪ್ರಯುಕ್ತಾನಿ, ಆಪ್ತಪ್ರಣೀತತ್ವಾತ್, ಗಾಮಾನಯೇತ್ಯಾದಿಪದವತ್” ಇತಿ. ತದನೇನಾನುಮಾನೇನ ವಕ್ತೃಪುರುಷಗತಂ ಪದಾರ್ಥಸಂಸರ್ಗಜ್ಞಾನಮವಗಂತುಂ ಪರಿಶ್ರಾಂತೋಽಯಂ ಶ್ರೋತಾ ಪುರುಷಃ ತತ್ತತ್ಪದಾರ್ಥಸಂಸರ್ಗರೂಪಂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಮಪಿ ಬಲಾದ್ವಿಂದತ್ಯೇವೇತಿ ಸರ್ವೇಷ್ವಪಿ ಪೌರುಷೇಯವಾಕ್ಯೇಷು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥೋಽನುಮೇಯ ಏವ ಭವತೀತಿ ನ ಲೋಕೇ ಶಾಬ್ದಂ ಸಂಭವತಿ. ಪ್ರಾಭಾಕರಸಿದ್ಧಾಂತೋ ದರ್ಶಿತೋ ಭಟ್ಟನಾರಾಯಣೇನ. ಯಥಾ—

“ಏವಂ ವ್ಯಭಿಚಾರಭಯೇ ಗಳಿತೇ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥನಿರ್ಣಯೇ ಜಾತೇ ।
ಪುನರಭಿಧತ್ತೇ ಶಬ್ದೋಽಪ್ಯನುವಾದತಯೇತಿ ತಸ್ಯ ರಾದ್ಧಾಂತಃ ॥”

ಇತಿ.

ತಸ್ಯೈತಸ್ಯ ಗುರುಮತಸ್ಯ ದೂಷಣಪ್ರಕಾರೋಽಪಿ ಸಂಗೃಹೀತಸ್ತೇನೈವ—

“ವ್ಯಭಿಚಾರವಿಶಂಕಾಮಪ್ಯನಾದೃತ್ಯೇಂದ್ರಿಯಾದಿವತ್ ।
ಸ್ವಮರ್ಥಮಭಿಧಾತುಂ ಕಿಂ ಸಮರ್ಥಾ ನ ಪದಾವಳೀ ॥
ತಾತ್ಪರ್ಯಮಪಿ ಸುಜ್ಞಾನಂ ಸ್ವತೋ ಜ್ಞಾನಾನುಮಾಂ ವಿನಾ ।
ಯಥಾ ವೇದೇ ತಥಾ ಚಾನ್ಯೇಷ್ವನಾಲೋಚಿತಕರ್ತೃಷು ॥
ವಕ್ತೃಜ್ಞಾನಾನುಮಾನಾಂತಂ ಯದಿ ಚ ಪ್ರತಿಪಾಲ್ಯತೇ ।
ತರ್ಹಿ ತಸ್ಯಾಪ್ಯಶಕ್ಯತ್ವಾದ್ಭಗ್ನಾಶಃ ಕಿಂ ಕರಿಷ್ಯಸಿ? ॥” ಇತಿ.

ಆಪ್ತಪ್ರಣೀತತ್ವಂ ಹ್ಯತ್ರಾನುಮಾನೇ ಹೇತುತ್ವೇನೋಪನ್ಯಸ್ಯತೇ ಭವತಾ ? ಆಪ್ತತ್ವಂ ಚ ಭ್ರಾಂತ್ಯಾದ್ಯಭಾವವತ್ತ್ವಂ ಭವತೋಽಭಿಮತಂ. ಭ್ರಾಂತಿಶ್ಚಾಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ ನಾಸ್ತ್ಯೇವೇತಿ ನ ಜಾತು ಚಿದಪಿ ಶಕ್ಯಂ ನಿರೂಪಯಿತುಂ. ಸರ್ವಜ್ಞಕಲ್ಪಾನಾಮೃಷೀಣಾಮಪಿ ಯತ್ರ ಭ್ರಾಂತಿರಾಶಂಕ್ಯತೇ ತತ್ರ ಕಿಮುಂಗಪುನರಸರ್ವಜ್ಞಾನಾಮರ್ವಾಚೀನಾನಾಂ. ಏವಂ ಕಾಲವಿಶೇಷೇ ದೇಶವಿಶೇಷೇಽಪಿ ಪುರುಷವಿಶೇಷಸ್ಯ ಭ್ರಾಂತಿರ್ನಾಸ್ತೀತ್ಯೇತದಪಿ ದುರ್ನಿರೂಪಮೇವ. ತಸ್ಮಾದಂತತೋಽಪಿ ಗತ್ವಾ “ಅಸ್ಮಿನ್ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥೇ ಅಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ ಭ್ರಮೋ ನಾಸ್ತಿ” ಇತ್ಯೇವಂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕಮೇವ ಭ್ರಾಂತಿಃ ಪುರುಷಸ್ಯ ನಿವಾರಣೀಯಾ ಭವತೀತಿ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥನಿರ್ಣಯಾತ್ಪೂರ್ವಮಾಪ್ತತ್ವಂ ನ ನಿರ್ಧಾರಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಂ. ಅತೋಽಸಿದ್ಧೇನಾನೇನ

ಹೇತುನಾ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನಂ ಕಥಂ ನಾಮಾನುಮಾತವ್ಯಂ ಭವೇತ್? ಅತೋ ಗುರುಮತಂ ಗೌರವಾಸಂಭವಾಭ್ಯಾಂ ಪರಾಹತಂ.

ಏತೇನ—ಕಾಣಾದಾನಾಂ ಸೌಗತಾನಾಂ ಚ ಮತಮಪಿ ನಿರಾಕೃತಂ ವೇದಿತವ್ಯಂ. ತೇ ಹಿ ದ್ವಿಪ್ರಮಾಣವಾದಿನಃ ಸರ್ವಶಬ್ದಾನಾಮನುಮಾನೇಽಂತರ್ಭಾವಂ, ಸರ್ವವಾಕ್ಯಾರ್ಥಾನಾಮನುಮೇಯತ್ವಂ ಚಾಭ್ಯುಪಗಮ್ಯ ಶಾಬ್ದಸ್ಯ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರತ್ವಂ ನಿರಾಕುರ್ವಂತಿ. ನಿರ್ದೋಷವಾಕ್ಯತ್ವಾದಿಹೇತುವಶಾದೇವ ಖಲು ತೈರಪಿ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥೋಽನುಮೇಯೋ ಭವತಿ? ನಿರ್ದೋಷತ್ವಂ ಚಾಪ್ತಪ್ರಣೀತತ್ವಾದಿವದೇವ ಭ್ರಾಂತ್ಯಾದಿರಾಹಿತ್ಯರೂಪಮೇವೇತ್ಯಭ್ಯುಪೇತ್ಯಂ. ತದಪಿಚ ಪೂರ್ವವದೇವ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥನಿರೂಪಣಪುರಸ್ಸರಮೇವ ನಿರ್ಧಾರ್ಯಮಿತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತದಿಶೈವ ತೇಷಾಮಪಿ ಹೇತ್ವಸಿದ್ಧಿರೇವ. ಅತೋ ಲೌಕಿಕಶಬ್ದಾನಾಮನುಮಾನತ್ವವಾದಿಪ್ರಾಭಾಕರಮತನಿರಾಕರಣಾದೇವ ಸರ್ವಶಬ್ದಾನಾಮನುಮಾನತ್ವವಾದಿನಾಂ ತೇಷಾಮಪಿ ಮತಸ್ಯ ನಿರಾಕರಣಂ ಸುಲಭಮೇವೇತಿ. ತಸ್ಮಾತ್ ವೈದಿಕಂ ಲೌಕಿಕಂ ಚೇತಿ ಶಾಬ್ದಸ್ಯ ದ್ವೈವಿಧ್ಯಂ ನಿರಪವಾದಂ.

ಶಬ್ದೇಷು ಚ ಸ್ವಾಭಾವಿಕದೋಷಾಭಾವಾತ್ ಪುರುಷದೋಷಾದೇವ ತೇಷು ಸದೋಷತ್ವಸ್ಯಾರೋಪಣೀಯತಯಾ ದುಷ್ಟವಕ್ತೃಪ್ರಣೀತತ್ವದೋಷಶ್ಶಬ್ದೇಷು ಯದಾ ಭವೇತ್ ತದೈವ ಸ್ವಾರ್ಥವ್ಯಭಿಚಾರಿತ್ವಶಂಕಾಪಿ ತೇಷು ಜಾಯೇತೇತಿ ಯುಕ್ತಂ ಪೌರುಷೇಯಗಿರಾಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಶಂಕನಂ. ಅಪೌರುಷೇಯೇ ತು ವೇದೇ ಪದಪದಾರ್ಥದ್ವಾರಾ, ವಾಕ್ಯವಾಕ್ಯಾರ್ಥದ್ವಾರಾ, ಗ್ರಂಥತದರ್ಥದ್ವಾರಾ ವಾ ತ್ರೇಧಾಪಿ ಪುರುಷಾನುಪ್ರವೇಶಾಭಾವಾತ್ ಪುಂಸ್ಪರ್ಶಕ್ಲೇಶಸಂಭಾವನಾಗಂಧವಿಧುರಾಣಾಂ ತೇಷಾಂ ಸ್ವಾರ್ಥವ್ಯಭಿಚಾರಿತ್ವಶಂಕೈವ ನೋಽನಿಸ್ಕೃಷತೀತಿ ನಿಷ್ಕಳಂಕತಯಾ ಸ್ವಾರ್ಥಾವ್ಯಭಿಚಾರಿತ್ವೇನಾನಪೋದಿತಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ತಿಷ್ಠತ್ಯೇವ.

ತದೇವಂ ನಿರೂಪಿತಸ್ತ್ರಿಪ್ರಕಾರಃ ಪ್ರಮಾಣವರ್ಗಃ. ತತ್ತದ್ವಾದಿಭಿರಭ್ಯುಪಗತಾನಾಮನ್ಯೇಷಾಮುಪಮಾನಾರ್ಥಾಪತ್ತ್ಯನುಪಲಬ್ಧಿಸಂಭವೈತಿಹ್ಯಾದೀನಾಂ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಾಣಾಮುಕ್ತೇಷ್ವೇವೈತೇಷು ತ್ರಿಷ್ವಂತರ್ಭಾವಸಂಭವಾತ್ತ್ರಿಪ್ರಮಾಣವಾದಿನೋ ವಯಮಿತಿ ಗೀಯಾಮಹೇ.

ಯಥಾ ಖಲು "**ಸೋಽಯಂ ಘಟಃ**" **ಸ ಏವಾಯಂ ದೇವದತ್ತಃ**" ಇತ್ಯಾದಿರೂಪಾಣಾಂ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾದೀನಾಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಷ್ವೇವಾಂತರ್ಭಾವ ಇಷ್ಯತೇ

ನ ಮಾನಾಂತರತ್ವಂ, ತಥೈವೋಪಮಾನಾರ್ಥಾಪತ್ತ್ಯಾದೀನಾಮಪ್ಯೇತೇಷ್ವೇವ ಯಥಾಸಂಭವಮಂತರ್ಭಾವ ಏಷ್ಟವ್ಯಃ.

ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಯಾ ಏಕಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಕೇಚಿದಾಚಾರ್ಯಾ ಮನ್ಯಂತೇ. ತತ್ರ ಹಿ ವಿಷಯಭೇದಾಭಾವೇನಾಂಶಭೇದಾಸಂಭವಾತ್ ಪ್ರತ್ಯುತ ನಿರಂಶಸ್ಯೈಕಸ್ಯೈವ ವಿಷಯತ್ವಾತ್ ಸಂಸ್ಕಾರಜನ್ಯಾಯಾ ಅಪಿ ತಸ್ಯಾಃ ಗ್ರಹಣಾತ್ಮಕೈಕಜ್ಞಾನರೂಪತ್ವೇನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಽಂತರ್ಭಾವಸ್ಸಂಭವತಿ. ನ ಚ ಸಂಸ್ಕಾರಸ್ಯಾಪರೋಕ್ಷಧೀಜನಕತ್ವಂ ಕಥಮಿತ್ಯಾಶಂಕನೀಯಂ, ಜ್ಞಾತುರೇಕತ್ವಾತ್ ಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯಸಹಕೃತಸ್ಯ ಸಂಸ್ಕಾರಸ್ಯಾಪಿ "**ತದಿದಂ**" ಇತ್ಯಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಜನಕತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ.

ಅನ್ಯೇ ತು—ಗ್ರಹಣಸ್ಮರಣರೂಪಜ್ಞಾನದ್ವಯಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಯಾ ಅಭ್ಯುಪಯಂತಿ. ತೇಷಾಮಯಮಾಶಯಃ—ಸಂಸ್ಕಾರಮಾತ್ರಜನ್ಯೇ ತತ್ತಾಂಶೇ ಸ್ಮರಣರೂಪತ್ವಾತ್ಪರೋಕ್ಷಾತ್ಮಕತ್ವಂ, ಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯಜನ್ಯೇ ಇದಂತಾಂಶೇ ಗ್ರಹಣರೂಪತ್ವಾತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಚೇತಿ ದ್ವ್ಯಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಯಾ ನಾನುಪಪನ್ನಂ.

ಸಂಭವತಿ ಹಿ ಸರ್ವೇಷ್ವೇವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇತರಜ್ಞಾನೇಷು ವೇದ್ಯಾಂಶಸ್ಯ ಪರೋಕ್ಷರೂಪತ್ವೇಽಪಿ ಜ್ಞಾನಾಂಶಸ್ಯ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶತಯಾಽಪರೋಕ್ಷರೂಪತ್ವೇನ ಪರೋಕ್ಷಾಪರೋಕ್ಷೋಭಯಾತ್ಮಕತ್ವಂ.

ಯಥಾ—"**ಘಟೋಽಯಂ**" ಇತ್ಯೇಕಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಜ್ಞಾನೇ ಪ್ರಕಾರಪ್ರಕಾರಿರೂಪವಿಷಯಭೇದೇನ ಜ್ಞಾನಾಂಶಭೇದಃ" ಯಥಾವಾ—"**ಇಮೌ ಘಟಪಟೌ**" ಇತ್ಯೇಕಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಜ್ಞಾನೇ ಅಂಶಭೇದಃ, ಯಥಾವಾ—ಮಾಯಾವಾದಿನಾಂ ಮತೇ ಭ್ರಮಾತ್ಮಕಜ್ಞಾನೇಷು ಅಧಿಷ್ಠಾನಾಂಶೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ, ಇತರಾಂಶೇ ಚಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಿತ್ಯಂಶಭೇದಃ, ತಥೈವ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಯಾಮಪಿ ವಿಷಯಭೇದಾದಂಶಭೇದೋ ಮುರಪಹ್ನವ ಇತಿ.

ಅಸ್ಮಿನ್ಪಕ್ಷೇ—"**ಸಂಸ್ಕಾರಾಧೀನಪ್ರಕಾಶಾ ಸ್ಮೃತಿಃ**" ಇತಿ "**ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ**" ಇತಿ ಚೋಭಯಲಕ್ಷಣಯೋಗಾದುಭಯರೂಪತ್ವೇಽಪಿ ನ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಯಾಃ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರತ್ವಂ.

ಏವಮುಪಮಾನಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿತ್ರಿತಯಾನ್ಯತಮಜನ್ಯಸ್ಮರಣರೂಪತ್ವೇನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಷ್ವೇವಾಂತರ್ಭಾವಸ್ಸುಗಮಃ. ತಥಾಹಿ—ಇದಮುಪಮಾನಂ

ಯದಿ ತಾವತ್ —ಗೃಹ್ಯಮಾಣಪದಾರ್ಥಗತಸಾದೃಶ್ಯವಿಜ್ಞಾನಜನಿತಸ್ಮರ್ಯಮಾಣ ಪದಾರ್ಥಗತಸಾದೃಶ್ಯವಿಜ್ಞಾನರೂಪಮಭಿಮತಂ, ತರ್ಹಿ ಸ್ಮರಣಾತ್ಮಕತ್ವಮಸ್ಯ ಸುಸ್ಪಷ್ಟಂ. ತತ್ರದ್ವಸ್ತುಸಂಸ್ಥಾನಾದ್ಯತಿರಿಕ್ತಸ್ಯ ಸಾದೃಶ್ಯಪದಾರ್ಥಸ್ಯಾಪ್ರಸಿದ್ಧ ತ್ವಾತ್. ಸಂಸ್ಥಾನಾದಿರೂಪಸ್ಯೈವ ತಸ್ಯ ಪೂರ್ವದೃಷ್ಟತ್ವಾದಿದಾನೀಂ ಸ್ಮರ್ಯಮಾಣ ತ್ವಾಚ್ಚ.

ಅಥವಾ—"**ಯೋ ಯತ್ಸದೃಶಃ ಸಃ ತದ್ಗತಸಾದೃಶ್ಯಪ್ರತಿಯೋಗೀ**" "**ಯಥಾ ಮಿಥಃ ಸ್ವಹಸ್ತೌ**" ಇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ವ್ಯಾಪ್ತಿಸಿದ್ಧೌ "**ಗೌರೇ ತತ್ಸದೃಶಃ ಏತದ್ಗತಸಾದೃಶ್ಯಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವಾತ್**" ಇತ್ಯನುಮಾನೇನೈವ ಸ್ಮರ್ಯ ಮಾಣವಸ್ತುಗತಸಾದೃಶ್ಯಜ್ಞಾನಸಿದ್ಧಿರ್ಭವತೀತಿ ನಾಸ್ಯ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರತ್ವಂ. ಅನ್ಯಥಾ —ದೃಶ್ಯಮಾನಪದಾರ್ಥಗತವೈಸಾದೃಶ್ಯಜ್ಞಾನಾತ್ ಸ್ಮರ್ಯಮಾಣಪದಾರ್ಥ ಗತವೈಸಾದೃಶ್ಯಜ್ಞಾನಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರತ್ವಾಪತ್ತಿಂ ಕಥಂ ಭವಾ ವಾರ ಯತು? ತಸ್ಯಾರ್ಥಾಪತ್ತಿರೂಪತ್ವಂ ಯದಿ ಮನ್ಯಸೇ? ಹಂತ ತರ್ಹಿ ಸಾದೃಶ್ಯ ಧಿಯೋಽಪಿ ತಥಾಭಾವಂ ಕಿಂ ನಾಭಿಪ್ರೈಷಿ? "**ಯಥಾ ಗೌಸ್ತಥಾ ಗವಯಃ, ಗೋವತ್ ದ್ವಿಶಫೋ ನ ಭವತ್ಯಶ್ವಃ, ದೀರ್ಘಗ್ರೀವಃ ಪ್ರಲಂಬೋಷ್ಠೋ ವಿಕಟಾಕೃತಿರ್ಯಃ ಪಶುಃ ಸ ಏವ ಕ್ರಮೇಳಕಃ**" ಇತ್ಯಾದಿಕಂ ತು ಸಾಧರ್ಮ್ಯ -ವೈಧರ್ಮ್ಯ-ಧರ್ಮಮಾತ್ರ-ವಿಷಯಕತ್ವೇನೋಪಪನ್ನಂ. ತ್ರಿವಿಧಸ್ಯಾಪ್ಯತಿದೇಶವಾಕ್ಯ ಸ್ಯಾಗಮ ಏವಾಂತರ್ಭಾವಃ ಸ್ಫುಟ ಏವೇತಿ ಸಿದ್ಧಮುಪಮಾನಸ್ಯಾನತಿರಿಕ್ತತ್ವಂ.

ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿರಪ್ಯನುಮಾನೇಽಂತರ್ಭೂತಾ—ತಥಾಹಿ —"ಅನುಪಪದ್ಯಮಾ ನಾರ್ಥವಿಜ್ಞಾನಾದುಪಪಾದಕಕಲ್ಪನಮರ್ಥಾಪತ್ತಿಃ" ಇತಿ ಯದಿ ತತ್ಸ್ವರೂಪಮಭಿ ಮತಂ? ಏವಂ ತರ್ಹಿ ವ್ಯಾಪ್ಯಾದ್ವ್ಯಾಪಕಜ್ಞಾನರೂಪಮೇವೇದಮಿತಿ ಪರ್ಯವಸ್ಯತಿ. "ವ್ಯಾಪ್ಯಸ್ಯೈವ ಸತಃ ವ್ಯಾಪಕೇನ ವಿನಾಽನುಪಪದ್ಯಮಾನತ್ವಂ ನತ್ವವ್ಯಾಪ್ಯಸ್ಯ, ವ್ಯಾಪಕಸ್ಯೈವ ಸತಃ ವ್ಯಾಪ್ಯೋಪಪಾದಕತ್ವಂ ನತ್ವವ್ಯಾಪಕಸ್ಯ" ಇತಿ ಹಿ ನಿಯ ಮಸ್ಸಮಸ್ತಿ?

ನನು—ನಾರ್ಥಾಪತ್ತಿರುಕ್ತಸ್ವರೂಪಾಽಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ ಅಪಿತು "ದ್ವಯೋಃ ಪ್ರಮಾಣಯೋರ್ವಿರೋಧೇ ವಿಷಯವ್ಯವಸ್ಥಾಪನಮರ್ಥಾಪತ್ತಿಃ" ಇತ್ಯೇವಾಭ್ಯುಪ ಗಮ್ಯತೇ, **ಇತಿಚೇತ್**. ವಿಪ್ರತಿಷಿದ್ಧಮಿದಮುಚ್ಯತೇ ಭವತಾ—"**ಪ್ರಮಾಣಯೋ ರಿತಿ, ವಿರೋಧ ಇತಿ ಚ**" ಯದಿ ದ್ವಯೋರಪಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಭಿಮತಂ? ನ

ತರ್ಹಿ ತಯೋರ್ವಿರೋಧಃ, ಅಥ ವಿರೋಧೋಽಸ್ತಿ ? ನ ದ್ವಯೋರಪಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸಂಭವತಿ, ಅನ್ಯತರಸ್ಯ ಬಾಧಸಂಭವಾತ್.

ನನು— ಪ್ರಮಾಣಭೂತಯೋರಪಿ ದ್ವಯೋರ್ವಿರೋಧೋಽಸ್ತೀತಿ ಬ್ರೂಮಃ ಯಥಾ—ಗಣಿತಾಗಮಸಹಿತಜ್ಯೌತಿಷವಿಜ್ಞಾನರೂಪೇಣ ಪ್ರಮಾಣೇನ ದೇವದತ್ತಸ್ಯ ದೀರ್ಘಕಾಲಜೀವಿತ್ವೇ ಪ್ರಮಿತೇ ಸತಿ ಜೀವತಾ ಪುರುಷೇಣ ಯತ್ರ ಕುತ್ರಚಿತ್ ಸ್ಥಾತವ್ಯಮೇವೇತ್ಯವಿಶೇಷೇಣ ದೇಶಸಾಮಾನ್ಯಸಂಬಂಧೋಽವಗಮ್ಯಮಾನೋ ಯದಾ ಗೃಹಪ್ರದೇಶಮಸ್ಯಾಸ್ಕಂದತಿ, ತದಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣೇನ ಗೃಹೇ ದೇವದತ್ತಸ್ಯಾಭಾವಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕ್ರಿಯತೇ ಚೇತ್—ಸ್ಫುಟಸ್ತರ್ಹಿ ದ್ವಯೋಃ ಪ್ರಮಾಣಯೋರ್ವಿರೋಧಃ, ಅತಸ್ತಚ್ಛಮನಾಯ ಬಹಿರ್ಭಾವಕಲ್ಪನಮರ್ಥಾಪತ್ತಿಸ್ಸ್ಯಾತ್ ಇತಿಚೇತ್

ನ—"ಜೀವತಾ ಪುರುಷೇಣ ಕ್ವ ಚಿದವಶ್ಯಂ ಸ್ಥಾತವ್ಯಂ" ಇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯತೋಽವಗತಸ್ಯಾಪಿ ಜೀವನಸ್ಯ ನಿಯಮಾಭಾವಾತ್, ಬಹಿರ್ವಿದ್ಯಮಾನತಾಯಾಃ ವ್ಯತಿರೇಕನಿಶ್ಚಯಾಭಾವೇನ ಸಂದಿಗ್ಧತಯಾ ನಿಶ್ಚಯರೂಪೇಣ ಗೃಹಾಭಾವಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿತುಮಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ ಗೃಹಭಿನ್ನಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ಪ್ರದೇಶಾಧಿಕರಣಸ್ಥಿತಿಮಾದಾಯಾಪಿ ಜೀವನಗ್ರಾಹಿಸಾಮಾನ್ಯಪ್ರಮಾಣಸ್ಯೋಪಪತ್ತ್ಯಾ ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣೇನ ಸಮಬಲತ್ವಾಸಂಭವಾತ್. ನ ಹಿ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವಿಷಯಯೋರ್ದ್ವಯೋಃ ಪ್ರಮಾಣಯೋಃ ಕುತ್ರಾಪಿ ವಾಸ್ತವಂ ಸಮಬಲತ್ವಮುಪಪತ್ತಿಮತ್. ಉಭಯೋರಪ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ ತು ಕಥಂಚಿತ್ಸ್ಯಾದಪಿ ಸಮಬಲತ್ವಂ. ಆಭಿಮಾನಿಕಬಲಸಾಮ್ಯೇಽಪಿವಾ ಯಥಾಕಥಂಚಿದಿಷ್ಯತಾಂ ತುಲ್ಯಬಲತ್ವಂ. ಯತ್ರತು ದ್ವಯೋರ್ವೈಷಮ್ಯಗ್ರಹಃ, ತತ್ರ ತತ ಏವ ವೈಷಮ್ಯಗ್ರಹಾದ್ಬಲಾಬಲನಿರ್ಣೀತೌ ಸಿದ್ಧ್ಯನ್ತ್ಯಾಂ ಕಿಂ ಸಾಧ್ಯಮನಯಾಽಂತರ್ಗಡುಭೂತಯಾಽರ್ಥಾಪತ್ತ್ಯಾ ? ಅತೋ ವಿರುದ್ಧವಿಶೇಷಗ್ರಾಹಿಣಾ ನಿರವಕಾಶೇನ ವಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣೇನ ನಿರ್ಣೀತೇ ಪ್ರಮೇಯೇ ಸಾಮಾನ್ಯಗ್ರಾಹಿ ಸಾವಕಾಶಂ ಪ್ರಮಾಣಂ ತದಿತರವಿಷಯತ್ವೇನ ಸಂಕೋಚನೀಯಮೇವೇತಿ ವ್ಯವಸ್ಥಾ ಸಿದ್ಧ್ಯತಿ. ಇಯಂ ಚ ವ್ಯವಸ್ಥಾ ವ್ಯಾಪ್ತೇಸ್ತಥೈವ ಗೃಹಿತತ್ವಾದನುಮಾನಸ್ಯೈವ ಫಲಮಿತಿ ಕೃತಮರ್ಥಾಪತ್ತ್ಯಾ.

ಏವಮನಂಗೀಕಾರೇ ಅನುಮಾನಸ್ಥಳೇಽಪ್ಯಾಪಾದ್ಯಮಾನಮರ್ಥಾಪತ್ತಿತ್ವಂ ಕಥಮಾಯುಷ್ಮತಾ ಪರಿಹ್ರಿಯತ ಇತಿ ಸಮಾಲೋಚನೀಯಂ. ತಥಾಹಿ—ಪರ್ವತಾದೌ ಪರಿಗೃಹ್ಯಮಾಣೋ ಹಿ ಧೂಮಃ ಸ್ವಕಾರಣೀಭೂತಂ ಧೂಮಧ್ವಜಂ ವಿನಾಽನುಪಪದ್ಯಮಾನಃ ಸ್ವೋಪಪಾದಕಂ ಧೂಮಧ್ವಜಮಾಕ್ಷಿಪತೀತಿ ಧೂಮರೂಪಂ

ಲಿಂಗಮಪಿ ನಃ ಪ್ರಮಾಣಂ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ತು ತಮೇವ ಧೂಮಧ್ವಜಂ ಪ್ರತಿಕ್ಷಿಪತೀತಿ ತದಭಾವಸಾಧಕಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಪಿ ಹಿ ನಃ ಪ್ರಮಾಣಂ. ಧೂಮೋ ಹಿ ಪರ್ವತಾಗ್ರಾದೂರ್ಧ್ವದೇಶೇ ಸಮುಪಲಭ್ಯಮಾನಃ ಸಾಧ್ಯಸಾಧನಯೋಸ್ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯನಿರ್ವಾಹಾಯಾಗ್ರದೇಶ ಏವ ಧೂಮಧ್ವಜಮಾಕ್ಷಿಪತೀತಿ ಯುಕ್ತಂ ವಕ್ತುಂ, ತತ್ರೈವೋರ್ಧ್ವದೇಶೇ ಧೂಮಧ್ವಜಸ್ಯಾಸದ್ಭಾವಮೇವ ಗೃಹ್ಣತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಧೂಮಧ್ವಜಂ ಪ್ರತಿಕ್ಷಿಪತೀತಿ ಸಿದ್ಧೋ ವಿರೋಧೋಽನಯೋರ್ದ್ವಯೋಃ ಪ್ರಮಾಣಯೋಃ. ಈದೃಶಂ ಚ ವಿರೋಧಂ ಶಮಯಿತುಂ ಪರ್ವತಾರ್ವಾಗ್ಭಾಗೇ ಧೂಮಧ್ವಜಸದ್ಭಾವವ್ಯವಸ್ಥಾ ಕಲ್ಪ್ಯತ ಇತಿ ತತ್ರಾಪ್ಯರ್ಥಾಪತ್ತಿಪ್ರಮಾಪದ್ಯಮಾನಂ ದುಷ್ಪರಿಹರಂ ಸ್ಯಾತ್. ತಸ್ಮಾದನುಮಾನಕುಕ್ಷೌ ನಿಮಜ್ಜಂತೀ ಸೇಯಮರ್ಥಾಪತ್ತಿರ್ನ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ತುಮಲಂ.

ಏವಮಭಾವೋಽಪ್ಯಸ್ಮನ್ಮತೇ ಭಾವಾಂತರಾತ್ಮನಾಽಭ್ಯುಪಗಮ್ಯಮಾನತಯಾ ಭಾವಾಂತರರೂಪೇಣೈವ ಗೃಹ್ಯಮಾಣೋಽಯಂ ಯಥಾಸಂಭವಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಶಬ್ದಾಖ್ಯೈರ್ಭಾವಗ್ರಾಹಕೈರೇವ ಪ್ರಮಾಣೈರ್ಗೃಹ್ಯತ ಇತಿ ನಾತಿರಿಕ್ತಮನುಪಲಬ್ಧ್ಯಾಖ್ಯಂ ಷಷ್ಠಂ ಪ್ರಮಾಣಮಪೇಕ್ಷತೇ.

ಯದಿ ತಾವದಭಾವಾತ್ಮನೈವಾಭಾವಸ್ಯ ಗ್ರಹಣಮಿತ್ಯಭಿನಿವೇಶಃ, ತದಾ ತೇನ ರೂಪೇಣ ಗ್ರಹಣೇಽಪಿ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಸ್ಮರಣಾದಿಸಹಕಾರಿಸಹಿತಾನಿ ತಾನ್ಯೇವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದೀನಿ ಪ್ರಮಾಣಾನ್ಯಭಾವಬೋಧನೇ ಸಮರ್ಥಾನೀತಿ ನ ತದಾನೀಮಪಿ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಪ್ರತ್ಯವೇಕ್ಷಾವಕಾಶಃ. ಅತಏವ ಹಿ ಪ್ರಾತಶ್ಚತ್ವರೇ ಗಜಸದ್ಭಾವಂ ದೇವದತ್ತೇನ ಸಾಯಾಹ್ನೇ ಪೃಷ್ಟಸ್ಯ ಚೈತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಾತರ್ದೃಷ್ಟಶ್ಚತ್ವರತತ್ಪ್ರತ್ಯಪಥಾರ್ಥಸಂಸರ್ಗವಿಶೇಷಾದಿರೂಪೋ ಭಾವಪದಾರ್ಥ ಏವ ಪಶ್ಚಾತ್ಸಾಯಾಹ್ನೇ ಗಜರೂಪಪ್ರತಿಯೋಗಿಸ್ಮರಣವತಃ ಗಜಾಭಾವರೂಪೇಣ ಬುದ್ಧಿಮಧ್ಯಾಸ್ತೇ.

ಅಥವಾ—ಪ್ರಾತರ್ಯದಿ ಗಜಂ ದ್ರಕ್ಷ್ಯತ, ನೂನಮಿದಾನೀಮಸ್ಮರಿಷ್ಯತ—ನ ಚೇದಾನೀಂ ಸ್ಮರ್ಯತೇ, ಅತೋಽವಶ್ಯಸ್ಮರ್ತವ್ಯಸ್ಯ ಸ್ಮರಣಾಭಾವರೂಪೇಣ ಲಿಂಗೇನ ಇದಾನೀಮೇವ ಪ್ರಾತಶ್ಚತ್ವರೇಗಜಾಭಾವೋಽನುಮೀಯತೇ ಸರ್ವಥಾ ನಾನುಪಲಬ್ಧಿಃ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಂ.

ಏವಂ ಪೌರಾಣಿಕೈತಿಹಾಸಿಕಯೋಸ್ಸಂಮತಸ್ಸಂಭವೋಽಪ್ಯನುಮಾನೇಽಂತರ್ಭವತೀತಿ ನ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಂ. "**ಸಹಸ್ರೇ ಶತಂ ಸಂಭವತಿ**" ಇತ್ಯಾದೇಃ

ಪೂರ್ವಾನುಭೂತಸಹಸ್ರಶತಗತವ್ಯಾಪ್ತಿಬೋಧನರೂಪತ್ವಾತ್. "**ಕ್ಷತ್ರಿಯೇ ಶೌರ್ಯಂ ಸಂಭವತಿ**" ಇತ್ಯಾದೇಸ್ತು ಸಂಶಯರೂಪತ್ವೇನ ಪ್ರಮಾಣತ್ವವ್ಯಪದೇಶ ಏವ ನಾಸ್ತೀತಿ ನ ತರಾಂ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರತ್ವಂ. ನ ಚ ಅಸ್ಯ ಸಂಶಯರೂಪತ್ವೇಽಪಿ ಅವಿರೋಧನಿಶ್ಚಯರೂಪತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸಂಭವಾತ್ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸಂಭವತೀತಿ ವಾಚ್ಯಂ. "**ಕ್ಷತ್ರಿಯೇ ಶೌರ್ಯಮವಿರುದ್ಧಂ**" ಇತಿನಿಶ್ಚಯಸ್ಯ ಕಥಂಚಿತ್ಸಂಭವೇಽಪಿ ತದವಿರುದ್ಧತ್ವಗ್ರಾಹಕೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಾವೇವಾಸ್ಯಾಂತರ್ಭಾವಸಂಭವೇನ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರತ್ವಾನುಪಪತ್ತೇಃ.

ಏವಂ "**ಇಹ ವಟೇ ಯಕ್ಷಸ್ತಿಷ್ಠತಿ**" ಇತ್ಯಾದಿರೂಪಮೈತಿಹ್ಯಮಪಿ ಯದಿ ಸತ್ಪ್ರಮಾಣಮೂಲಕಂ? ತರ್ಹ್ಯಾಗಮ ಏವ ವಿಶ್ರಾಂತಿಸಂಭವಾನ್ನಾತಿರಿಚ್ಯತೇ, ಅಥ ಯದಿ ಅಶ್ರದ್ಧೇಯಪ್ರಮಾಣಾಭಾಸಮೂಲಕಂ? ತರ್ಹಿ ಸ್ವಯಮಪಿ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾಸ ಏವ ಭವತೀತಿ ಪ್ರಮಾಣಕೋಟಿಮೇವಾನಾರೂಢಂ ನ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರತಾಮಶ್ನುತೇ.

ಏವಂ ಹಸ್ತನೇತ್ರಾದಿಚೇಷ್ಟಾಯಾ ಅಪಿ ತತ್ತದಭಿಪ್ರಾಯಾವಿನಾಭೂತತ್ವಾದನುಮಾನೇಽಂತರ್ಭಾವೋ ಭವತೀತಿ ನ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರತ್ವಂ.

ಏವಂ ದೇಶಭೇದೇನ ವಿಲಿಖ್ಯಮಾನಾನಾಂ ರೇಖಾವಿಶೇಷರೂಪಾಣಾಂ ಲಿಪೀನಾಮಪಿ ತತ್ತದ್ವರ್ಣವಿಶೇಷೇಷು ಸಂಕೇತಿತತ್ವಾತ್ತದವಿನಾಭೂತತ್ವೇನ ಅನುಮಾನವಿಧಯೈವ ತಾಸಾಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಿತಿ ನ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರತ್ವಂ. ಲಿಪಿಷ್ವೇವ "**ಅಯಂ ಗಕಾರಃ, ಅಯಂ ಘಕಾರಃ**" ಇತ್ಯಾದಿರೂಪೇಣ ವರ್ಣತ್ವಜ್ಞಾನಂ ತು ಭ್ರಮರೂಪಮೇವೇತಿ ನ ಪ್ರಮಾಣಂ ಭವತಿ. ನ ಹಿ ಶ್ರೋತ್ರೈಕಗ್ರಾಹ್ಯಸ್ಯ ವರ್ಣಸ್ಯ ಚಕ್ಷುರ್ಗ್ರಾಹ್ಯಲಿಪಿರೂಪತ್ವಂ ಸಂಭವತಿ. ಲಿಪೀನಾಮಕ್ಷರೈಸ್ಸಹ ಸಂಬಂಧಪರಿಜ್ಞಾನಂ ಹಿ "**ಅನೇನ ಚಿಹ್ನೇನ ಇದಮಕ್ಷರಂ ಜಾನೀಹಿ**" ಇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯವತಾಂ ಸಂಬಂಧಗ್ರಾಹಕಾಣಾಂ ಮಾತಾಪಿತ್ರಾದೀನಾಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿವಶಾತ್ಸಿಧ್ಯತೀತಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿರಪಿ ತೇನೈವ ಸಿದ್ಧಾ ಭವತಿ. ತತಶ್ಚ "**ಏಷಾ ಲಿಪಿಃ ಏತದ್ವರ್ಣವಿಶೇಷಾಭಿಪ್ರಾಯಪೂರ್ವಿಕಾ, ಭ್ರಮಾದಿರಹಿತವರ್ಣಾಭಿಪ್ರಾಯವತ್ಪುರುಷಲಿಖಿತೈತಲ್ಲಿಪಿತ್ವಾತ್, ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಕಾಲಲಿಖಿತಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನಲಿಪಿವತ್**" ಇತ್ಯನುಮಾನಪ್ರಯೋಗೋಽಪಿ ಸುಶಕ ಏವ.

ಯತ್ತು ಪುಣ್ಯಪುರುಷೇಷು ವಸಿಷ್ಠಪರಾಶರಾದಿಷು ಪರಿದೃಶ್ಯಮಾನಂ ಪ್ರತಿಭಾಖ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಾಂತರಂ, ತದಪಿ ಯೋಗಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಽಂತರ್ಭೂತಮಿತಿ ನ ಪ್ರಮಾ

ಣಾಂತರಂ ಭವತಿ. ತಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಾಗಮರೂಪಾಣಿ ತ್ರೀಣ್ಯೇವ ಪ್ರಮಾಣಾನೀತಿ ಸಿದ್ಧಂ.

ನ ಚ—ಪರೋಕ್ಷಾಪರೋಕ್ಷರೂಪೇಣ ದ್ವೈವಿಧ್ಯಮೇವ ಪ್ರಮಾಣಸ್ಯ ಸ್ಯಾನ್ನ ತು ತ್ರೈವಿಧ್ಯಂ-ಇತಿವಾಚ್ಯಂ-ವಿನಿಗಮಕಾಭಾವಾತ್, ಅನುಮಾನಮೇವೈಕಮಭ್ಯುಪಗಮ್ಯ ತದಿತರಯೋರ್ದ್ವಯೋರಪಿ ಅನುಮಾನಭಿನ್ನತ್ವೇನ ಕ್ರೋಡೀಕಾರಾದೇಕರಾಶಿತ್ವಮಾಪಾದ್ಯಾಪಿ ದ್ವೈವಿಧ್ಯಸ್ಯ ಸುವಚತಯಾ ಪರೋಕ್ಷಾಪರೋಕ್ಷರೂಪೇಣೈವ ದ್ವೈವಿಧ್ಯಾಭ್ಯುಪಗಮೇ ನಿಯಾಮಕಾಭಾವಾತ್. ಅತ ಏವ ಜೈನಮತೇ ಅಭ್ಯುಪಗಮ್ಯಮಾನಂ "ಸ್ಪಷ್ಟಮಸ್ಪಷ್ಟಂ" ಇತಿ ಪ್ರಮಾಣದ್ವೈವಿಧ್ಯಮಪಿ ಪರೋಕ್ಷಾಪರೋಕ್ಷವಿಭಾಗಾನ್ನಾತಿವಿಶೇಷಕರಮಿತಿ ನ ತದಪ್ಯಾದ್ರಿಯಾಮಹೇ. ಅಪಿತು **"ಇದಂ ದೃಷ್ಟಂ, ಇದಂ ಶ್ರುತಂ, ಇದಮನುಮಿತಂ"** ಇತ್ಯನಾದಿಕಾಲಸಿದ್ಧಲೋಕೋಕ್ತಿಸಾಕ್ಷ್ಯಾತ್ ಪ್ರಮಾಣತ್ರಿತ್ವಪಕ್ಷಮೇವ ಪುರಸ್ಕುರ್ಮಃ. ಸ್ಮೃತೇಸ್ತು ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ ತ್ರಿವಿಧಾನುಭವೇಷ್ವನ್ಯತಮಾನುಭವಮೂಲಕತ್ವಾನ್ಮೂಲಭೂತೇಷು ತೇಷ್ವೇವಾಂತರ್ಭಾವಸಂಭವಾನ್ನ ಪೃಥಕ್ಪ್ರಮಾಣತ್ವಮಿಷ್ಯತೇ. ಯದಾಹುರಭಿಯುಕ್ತಾಃ—

ತ್ರಿವಿಧೋಽನುಭವಶ್ಚೈವ ತನ್ಮೂಲಾ ಚ ತಥಾ ಸ್ಮೃತಿಃ ।
ಇತಿ ಷೋಢಾ ವಿಭಾಗೇ ತು ನ ವಿಮನ್ಯಾಮಹೇ ವಯಂ ॥
ಅನುಭೂತಿವಿಭಾಗೇನ ತನ್ಮೂಲಾಯಾಃ ಸ್ಮೃತೇರಪಿ ।
ವಿಭಾಗಸ್ಯ ಗತಾರ್ಥತ್ವಾದೈಕರಾಶ್ಯಮುದಾಹೃತಂ ।
ಅತೋ ಹಿ ತಸ್ಯಾಸ್ತನ್ಮೂಲೇಷ್ವಂತರ್ಭಾವವಿವಕ್ಷಯಾ ।
ಪ್ರಮಾಣವರ್ಗಂ ತ್ರಿತ್ವೇನ ಪ್ರಾಂಚಃ ಕೇಚಿದ್ವಿವಿಂಚತೇ ॥ ಇತಿ.

ನನು—ಕಿಮನೇನ ಪ್ರಮಾಣವರ್ಗಚಿಂತಾಪರಿಕ್ಲೇಶೇನ? ಅಚಿಂತಿತಪ್ರಮಾಣವರ್ಗಾಣಾಮಪಿ ಪಶುಪಕ್ಷಿಮೃಗಾದೀನಾಂ ಲೌಕಿಕಾರ್ಥೇಷು ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತ್ಯಾದಿಪ್ರಯೋಜನಸ್ಯಾನಾಯಾಸೇನೈವ ಸಿದ್ಧಿವತ್ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮಪಿ ತಥೈವ ಸಂಭವಾತ್. ಅಲೌಕಿಕಾರ್ಥೇಷು ಚ ತತ್ಸಾಧನವಿಧಾಯಕೈರ್ವಚನೈಃ ತದನುಗ್ರಾಹಕೈಃ ಕಲ್ಪಸೂತ್ರಾದಿಭಿಶ್ಚ ನಿರುಪದ್ರವಮೇವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತಿಸಿದ್ಧ್ಯಾ ಕಿಮನೇನ ಪಿಷ್ಟಪೇಷಣಕಲ್ಪೇನ ಪ್ರಮಾಣಗಣವಿಮರ್ಶೇನ? **ಇತಿ ಚೇತ್**

ನ—ಹೈತುಕಾನಾಂ ಕುತಾರ್ಕಿಕಾಣಾಂ ಚ ತತ್ತ್ವವಿಪ್ಲವಕಾರಿಣಾಮವಕಾಶನಿರೋಧಾಯ ಪ್ರಮಾಣಪದ್ಧತೇರವಶ್ಯಂ ವಿಶೋಧನೀಯತ್ವಾತ್. ಯದಾ ಖಲು

ಕರತಲಕಲಿತಾಮಲಕಫಲವತ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕೃತಸಕಲತತ್ತ್ವಾರ್ಥಾ ಯೋಗೀಂದ್ರಾ ಅಪಿ ಪ್ರಮಾಣಪದ್ಧತಿಮವಲಂಬ್ಯೈವ ತತ್ತ್ವವಿಪ್ಲವಸಾಗರಂ ಸಮುತ್ತರಂತಿ– ಪರಿರಕ್ಷಂತಿ ಚ ತತ್ತ್ವಸ್ಥಿತಿಂ, ತದಾ ಕಃ ಪುನರನ್ಯೋಽಭ್ಯುಪಾಯೋಽಸರ್ವಜ್ಞಾನಾಮಸ್ಮದಾದೀನಾಂ ವಿನಾ ಪ್ರಮಾಣಗಣಚಿಂತನಾತ್. ಇತಿ ಸರ್ವಂ ಸುಸ್ಥಂ.

ಪರಿಗಣಿತಾನಾಂ ಪ್ರಮಾಣಾನಾಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಪ್ರಕಾರಶ್ಚ ಯಥಾಸಂಭವಂ ಲೋಕಾನುಭವಾದನ್ವೇಯಃ. ತತ್ರ ಚಕ್ಷುಶ್ಶ್ರೋತ್ರಜಿಹ್ವಾ ಘ್ರಾಣತ್ವಙ್ಮನೋರೂಪ ಕರಣಭೇದಾತ್ ಷಡ್ವಿಧಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಯ ಗ್ರಾಹ್ಯದೋಷಗ್ರಾಹಕದೋಷಾಭಾವ ದಶಾಯಾಮಾಲೋಕಾದಿಸಹಕಾರಿಸಮವಧಾನೇ ವಿಷಯೇಂದ್ರಿಯಸಂನಿಕರ್ಷಾದೌ ಚ ವರ್ತಮಾನೇ ರೂಪರಸಾದ್ಯಾತ್ಮಕಾಗೃಹೀತಾಬಾಧಿತಾರ್ಥಗ್ರಾಹಕತ್ವಾತ್ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ.

ಏವಮನುಮಾನಸ್ಥಲೇಽಪಿ ಪಕ್ಷಹೇತುದೃಷ್ಟಾಂತಾದಿದೋಷಾಭಾವದಶಾಯಾಂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಪಕ್ಷಧರ್ಮತಾದಿಬಲಲಬ್ಧಸಾಧನಭಾವಸ್ಯ ಧೂಮಾದಿರೂಪಸ್ಯ ಸಲ್ಲಿಂಗಸ್ಯ ಪರ್ವತಾದಾವುಪಲಭ್ಯಮಾನಸ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟದೇಶಕಾಲಾದಿಸಹಿತವಹ್ನ್ಯಾದಿವಿಶೇಷರೂಪ ಪ್ರಮೇಯಾನುಮಾಪಕತ್ವಾತ್ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ನಿರ್ವಹತಿ.

ತಥಾ —ಅನಾಪ್ತಾನುಕ್ತಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಮೇವ ಪೌರುಷೇಯಾಪೌರುಷೇಯ ವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಕಾರಣದೋಷಬಾಧಕಪ್ರತ್ಯಯರಹಿತಾನಾಂ ಮಾತಾಪಿತ್ರಾದಿಭಿರ್ಭೂಯೋಭೂಯಶ್ಶಿಕ್ಷಿತಾನ್ ಗೃಹೀತಪದಪದಾರ್ಥಸಂಗತಿಕಾನ್ ವ್ಯುತ್ಪನ್ನಾನ್ ಪುರುಷಾನ್ ಪ್ರತಿ ದೇಶತಃ ಕಾಲತಃ ಸ್ವರೂಪತೋ ಗುಣತಶ್ಚ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಮೇಯ ವಿಷಯಕಬುದ್ಧ್ಯುತ್ಪಾದಕತ್ವಾದ್ದುರಪಹ್ನವಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ.

ನನ್ವಿದಂ ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣಾನಾಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸ್ವೋತ್ಪತ್ತೌ ಸ್ವಜ್ಞಪ್ತೌ ಚ ಸ್ವಾಶ್ರಯಭೂತಜ್ಞಾನಜನಕಸಾಮಗ್ರ್ಯತಿರಿಕ್ತಸಾಮಗ್ರ್ಯನಪೇಕ್ಷಣಾತ್ಕಿಂ ಸ್ವತ ಏವ ಭವತಿ? ಉತೋಭಯತ್ರಾಪಿ ತತ್ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ಪರತೋ ಭವತಿ? **ಉಚ್ಯತೇ**— ಪ್ರಮಾಣಭೂತಾನಿ ಸರ್ವಜ್ಞಾನಾನ್ಯಧಿಕೃತ್ಯ ತದ್ಗತಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವತಸ್ತ್ವಪರತಸ್ತ್ವವಿಮರ್ಶೇ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇ ತತ್ರ ವಾದಿನಾಂ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತ್ಯಾ ಪಕ್ಷಚತುಷ್ಟಯಂ ಸಮುನ್ಮಿಷತಿ. ಚೋದನಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಚೇದಮವಶ್ಯಂ ವಿಚಾರಣೀಯಮೇವ. ಯದಾ ಹಿ ಸರ್ವಾಸಾಮೇವ ಸಂವಿದಾಮವಿಶೇಷೇಣೌತ್ಸರ್ಗಿಕಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ, ಬಾಧ-ಕಾರಣದೋಷಾಧೀನಂ ಚಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಿತಿ ಸಿದ್ಧಂ ಭವೇತ್

ತದಾನೀಮೇವ ಚಾಪೌರುಷೇಯೇ ವೇದೇ ತದುಭಯಾಭಾವಾತ್ಸ್ವತಸ್ಸಿದ್ಧಮೇವ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಭವತೀತಿ.

ತತ್ರ ಪಕ್ಷಚತುಷ್ಟಯಂ ಚ— ಕಿಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಯೋ ರ್ದ್ವಯೋರಪಿ ಸ್ವತಸ್ತ್ವಂ? ಉತ ದ್ವಯೋರಪಿ ಪರತಸ್ತ್ವಂ? ಅಥವಾ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವತಸ್ತ್ವಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ ಪರತಸ್ತ್ವಂ? ಆಹೋಸ್ವಿತ್ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವತಸ್ತ್ವಂ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ ಪರತಸ್ತ್ವಂ? ಇತಿ. ಅತ್ರ ಸಾಂಖ್ಯಾಃ ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷಾವಲಂಬಿನಃ, ದ್ವಿತೀಯಪಕ್ಷವಾದಿನೋ ನೈಯಾಯಿಕಾಃ, ಸೌಗತಾಸ್ತೃತೀಯಪಕ್ಷಪರಿಗ್ರಾಹಿಣಃ, ಮೀಮಾಂಸಕಾ ವೇದಾಂತಿನೋ ವೈಯಾಕರಣಾಶ್ಚ ತುರೀಯಪಕ್ಷನಿರೂಪಕಾಃ.— **ಯದಾಹುಃ**—

"ಪ್ರಮಾಣತ್ವಾಪ್ರಮಾಣತ್ವೇ ಸ್ವತಸ್ಸಾಂಖ್ಯಾಸ್ಸಮಾಶ್ರಿತಾಃ ।
ನೈಯಾಯಿಕಾಸ್ತೇ ಪರತಸ್ಸೌಗತಾಶ್ಚರಮಂ ಸ್ವತಃ ।
ಪ್ರಥಮಂ ಪರತಸ್ತ್ವಾಹುಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ, ವೇದವಾದಿನಃ ।
ಪ್ರಮಾಣತ್ವಂ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಹುಃ ಪರತಶ್ಚಾಪ್ರಮಾಣತಾಂ ॥" ಇತಿ.

ತದಿಹ ಸರ್ವಜ್ಞಾನಾನ್ಯಧಿಕೃತ್ಯ ವಿಚಾರ್ಯತೇ—ಕಿಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಚ ಸ್ವತಏವೋತ್ಪದ್ಯತೇ ಜ್ಞಾಪ್ಯತೇ ಚ? ಅಥವಾ ಅನ್ಯತರದಪಿ ಸ್ವತೋಽನಿರೂಪ್ಯಮಾಣಂ ಸತ್ ಕಾರಣಗುಣದೋಷಾಭ್ಯಾಮುತ್ಪಾದ್ಯತೇ ತಜ್ಞಾನಾಭ್ಯಾಂ ಜ್ಞಾಪ್ಯತೇ ಚ? ಆಹೋಸ್ವಿತ್ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸ್ವತ ಉತ್ಪಾದ್ಯತೇ ಜ್ಞಾಪ್ಯತೇ ಚ? ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ತು ಕಾರಣಗುಣಜ್ಞಾನಾತ್ ಸಂವಾದಜ್ಞಾನಾತ್ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಜ್ಞಾನಾಚ್ಚೋತ್ಪಾದ್ಯತೇ ಜ್ಞಾಪ್ಯತೇ ಚ? ಉತ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸ್ವತ ಏವ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಜ್ಞಾತಂ ಚ ಸತ್ ಅರ್ಥಾನ್ಯಥಾತ್ವಕಾರಣದೋಷಜ್ಞಾನಾಭ್ಯಾಮಾಪತಿತೇನಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇನಾಪೋದ್ಯತೇ? ಇತಿ.

ತತ್ರ ಪ್ರಥಮಪಕ್ಷಮವಲಂಬ್ಯ ಸಾಂಖ್ಯಾಃ ಪ್ರಾಹುಃ—ಸ್ವಯಮತದಾತ್ಮಕಸ್ಯ ವಸ್ತುನೋ ದೇವೈರಪಿ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಾಪತ್ತೇಃ ಕರ್ತುಮಶಕ್ಯತ್ವಾತ್, ಅತ್ಯಂತಶಕ್ತೇನಾಪಿ ಪುರುಷೇಣ ಸಿಕತಾಸು ತೈಲಾಧಾನಸ್ಯ ಅದರ್ಶನಾತ್ ಸರ್ವಕಾರಣಾನಾಂ ಸ್ವಕಾರ್ಯಶಕ್ತೇಃ ಸ್ವಾಭಾವಿಕತಾಯಾ ಏವಾಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯತಯಾ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಚೇತ್ಯುಭಯಮಪಿ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಸ್ವರಸಾದೇವೋತ್ಪದ್ಯತೇ ಜ್ಞಾಯತೇ ಚೇತ್ಯೇವಾಂಗೀಕಾರ್ಯಂ. ಅಸತಶ್ಶಶವಿಷಾಣಾದೇರುತ್ಪತ್ತ್ಯದರ್ಶನಾತ್ಸತ ಏವೋತ್ಪತ್ತಿ

ರೇಷ್ಟವ್ಯಾ. ಅತಸ್ಸರ್ವಮಪಿ ಕಾರ್ಯಜಾತಂ ಕಾರಕವ್ಯಾಪಾರಾತ್ಪೂರ್ವಮಪಿ ಕಾರಣೇ ರೂಪಾಂತರೇಣ ವರ್ತಮಾನಮೇವ ಕಾರಕವ್ಯಾಪಾರೈರಭಿವ್ಯಜ್ಯತೇ. ಅತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾತ್ಮಕಂ ಕಾರ್ಯಮಪಿ ತಥೈವ ಭವತೀತಿ ಸ್ವತಸ್ತ್ವಂ ತಯೋಃ. **"ನ ಹಿ ಸ್ವತೋಽಸತೀ ಶಕ್ತಿಃ ಕರ್ತುಮನ್ಯೇನ ಶಕ್ಯತೇ".** ಯತ್ ಸ್ವತೋಽಸತ್ ನ ತತ್ ಪುರುಷಕ್ರಿಯಾಸಾಧ್ಯಂ ಭವತಿ. ಯಥಾ ಶಶವಿಷಾಣಂ. ಅಸತ ಏವೋತ್ಪತ್ತಾವಭ್ಯುಪಗಮ್ಯಮಾನಾಯಾಂ **"ಮೃತ್ತಿಕೈವ ಘಟಸ್ಯ, ವೀರಣಮೇವ ಕಟಸ್ಯ, ತಂತವ ಏವ ಪಟಸ್ಯ"** ಇತ್ಯುಪಾದಾನಕಾರಣನಿಯಮೋ ನ ಸ್ಯಾತ್. ಅಸತ್ತ್ವಾವಿಶೇಷೇಣ ಸರ್ವಂ ಸರ್ವಸ್ಮಾದುತ್ಪದ್ಯೇತ. ನ ಚ—"ಯಸ್ಯ ಯದುತ್ಪಾದನಶಕ್ತಿರಸ್ತಿ ತಾಂ ತತ್ರ ನಿಶ್ಚಿತ್ಯ ಯೋ ಯದರ್ಥೀ ಸ ತದರ್ಥಂ ತದುತ್ಪಾದನಶಕ್ತಮೇವೋಪಾದತ್ತೇ ನೇತರದಿತಿ ಉಪಾದಾನನಿಯಮಸ್ಸಂಭವತಿ" ಇತಿವಾಚ್ಯಂ ಅಸ್ಮನ್ಮತಾದವಿಶಿಷ್ಟತ್ವಾತ್. ಕಾರ್ಯಭೂತಮುಪಾದೇಯಂ ಹಿ ಕಾರಣಭೂತ ಉಪಾದಾನೇ ಶಕ್ತಿರೂಪೇಣ ತಿಷ್ಠತೀತ್ಯಸ್ಮಾಕಂ ಮತಂ, ಭವತಸ್ತು ವಿಕಾರಭೂತವಸ್ತೂತ್ಪತ್ತಿಶಕ್ತಿರುಪಾದಾನೇಽಸ್ತೀತಿ ಮತಂ, ತತ್ರ ವಚನವ್ಯಕ್ತಿಮಾತ್ರಂ ಭಿದ್ಯತೇ ನಾರ್ಥಶರೀರಂ. ಕಾರಕವ್ಯಾಪಾರಾತ್ಪೂರ್ವಮೇವ ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇ ಕಾರಕವ್ಯಾಪಾರವೈಯರ್ಥ್ಯಾಪತ್ತಿರಿತಿ ಮಾ ವೋಚಃ. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಫಲಕತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್. ಸಂತೋಽಪಿ ಹಿ ವಿಕಾರಪದಾರ್ಥಾಃ ಪೂರ್ವಮನಭಿವ್ಯಕ್ತಾಃ ಕಾರಕವ್ಯಾಪಾರೈರಭಿವ್ಯಜ್ಯಂತೇ. ಹಂತೈವಮುತ್ಪತ್ತಿಶಬ್ದೋಽನರ್ಥಕಸ್ಸ್ಯಾದಿತಿ ನ ಚ ವಾಚ್ಯಂ. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಭೇದಾತ್. ಅಂಧಕಾರತಿರೋಹಿತಸ್ಯ ಘಟಸ್ಯ ದೀಪೇನ ಕ್ರಿಯಮಾಣಮಂಧಕಾರೋತ್ಸಾರಣಮಭಿವ್ಯಕ್ತಿಃ, ಮೃತ್ಪಿಂಡೇ ವಿದ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಘಟಸ್ಯ ತು ಯಾ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಕಾರತಾ ತಸ್ಯಾಃ ಪ್ರೋತ್ಸಾರಣಂ ಕುಲಾಲೇನ ಕ್ರಿಯತೇ ತತಶ್ಚ ಸ್ಥೂಲಾಕಾರತಾ ಪ್ರಕಟೀಭವತೀತಿ ಸಾ ಪೂರ್ವಮಪರಿದೃಷ್ಟೇತ್ಯೇತಾವನ್ಮಾತ್ರೇಣ ಇದಾನೀಮುತ್ಪತ್ತಿಪದೇನ ವ್ಯಪದಿಶ್ಯತೇ. ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಯೋರುಭಯೋರಪಿ ಸ್ವತಸ್ತ್ವಂಸಿದ್ಧಮಿತಿ.

ಅತ್ರ ದ್ವಿತೀಯಪಕ್ಷಾವಲಂಬಿನೋ ನೈಯಾಯಿಕಾಃ ಪ್ರತ್ಯವತಿಷ್ಠಂತೇ—ನ ತಾವದುಭಯಮೇಕಸ್ಯಾಂ ಜ್ಞಾನವ್ಯಕ್ತೌ ಸಂಭವತಿ ವಿರೋಧಾತ್. ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ ಹಿ ಪರಸ್ಪರಾನಧಿಕರಣವೃತ್ತಿತ್ವಲಕ್ಷಣೇನ ವಿರೋಧೇನ ವಿರುಧ್ಯೇತೇ ಇತಿ ಕಥಮೇತೇ ಏಕವ್ಯಕ್ತಿನಿವೇಶಿನೀ ಭವೇತಾಂ? ಯದಿದಮುಕ್ತಂ—ಅಸತಶ್ಶಶವಿಷಾಣಾದೇಸ್ಸಾಧ್ಯತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿರಿತಿ, ತದಯುಕ್ತಂ. ಸತೋಽಪ್ಯಾತ್ಮಾ

ದೇಸ್ಸಾಧ್ಯತ್ವಾದರ್ಶನಾತ್. ಯದಪ್ಯುಕ್ತಂ ಸಿಕತಾದಿಷು ತೈಲಾದಿಕಂ ನ ಕರ್ತುಂ ಶಕ್ಯಮಿತಿ–ತದಪ್ಯಸಾಧು, ಸಿಕತಾದೀನಾಂ ತೈಲಾದ್ಯುತ್ಪಾದನಶಕ್ತೇರೇನಾಭಾವಾತ್. ನ ಹಿ ಸರ್ವಂ ವಸ್ತು ಸರ್ವೋತ್ಪಾದನಶಕ್ತಿಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ. ಅತೋ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮ ದ್ವಯಾಧ್ಯಾಸಸ್ಯ ಭೇದನಿಬಂಧನತಯಾ ಅಭಿನ್ನೇ ಏಕಸ್ಮಿನ್ ಧರ್ಮಿಣಿ ಕಥಂ ಚಿದಪ್ಯ ಸಂಭವೇನ ಯಥಾ ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಗ್ನೌ ಶೀತತ್ವೋಷ್ಣತ್ವೋಭಯಸ್ವಭಾವತ್ವಂ, ತಥಾ ನೈಕಸ್ಯಾಂ ಜ್ಞಾನವ್ಯಕ್ತೌ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೋಭಯಸ್ವಭಾವತ್ವಂ ಸಂಭವತಿ.

ಅಥ—ವಿರೋಧಪರಿಜಿಹೀರ್ಷಯಾ ಭಿನ್ನಭಿನ್ನಜ್ಞಾನವ್ಯಕ್ತಿದ್ವಯಾ ಶ್ರಯಂ ತದುಭಯಂ ನೀಲತ್ವಪೀತತ್ವಾದಿವದ್ವ್ಯವಸ್ಥಿತಂ ಸ್ವತೋ ಭಾಸತೇ-ಇತ್ಯುಚ್ಯೇತ-ತದಪ್ಯಯುಕ್ತಂ-ಉಭಯೋರಪಿ ಸ್ವತಸ್ತ್ವವಾದಿನಾ ಭವತಾ ತದು ಭಯಾವಧಾರಣೇ ಸಂವಾದಾದಿರೂಪಸ್ಯ ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ಕಾರಣಾಂತರಸ್ಯಾಪ್ಯನಪೇಕ್ಷ ಣಾತ್ ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರಸ್ಯೈವ ತದುಭಯೋಪಲಂಭಹೇತುತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇನ ಸರ್ವ ಜ್ಞಾನಾನಾಂ ಬೋಧರೂಪತಾಯಾ ಅವಿಶಿಷ್ಟತಯಾ “ಕಸ್ಯಾಂ ಜ್ಞಾನವ್ಯಕ್ತೌ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ? ಕಸ್ಯಾಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ? ಇತಿ ನಿರ್ಧಾರಣಾಸಂಭವಾತ್ಸರ್ವವ್ಯವ ಹಾರೋಚ್ಛೇದಪ್ರಸಂಗಾತ್.

ತಸ್ಮಾತ್ಸ್ವತಸ್ತ್ವಪಕ್ಷಸ್ಯಾತ್ಯಂತಾಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ “ಉಭಯಂ ಪರತಃ” ಇತ್ಯಯಮೇವ ಪಕ್ಷೋಽಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಃ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ ಉಭೇ ಅಪಿ ಸ್ವಸ್ವಭಾವೇನಾನಿರೂಪಿತೇ ಕಾರಣಗುಣದೋಷಜ್ಞಾನಾಭ್ಯಾಮೇವಾವಗಮ್ಯೇತೇ ಇತಿ.

ತಮಿಮಂ ದ್ವಯೋರಪಿ ಪರತಸ್ತ್ವಪಕ್ಷಮಸಹಮಾನಾಸ್ಸೌಗತಾಃ ಪಕ್ಷಾಂ ತರಂ ಪರಿಗೃಹ್ಣಂತಿ. ತಥಾಹಿ—ಸರ್ವಾಸಾಮಪಿ ಹಿ ಜ್ಞಾನವ್ಯಕ್ತೀನಾಂ ಸ್ವಭಾವ ದ್ವಯೇಽಂತರ್ಭಾವೋ ವಾಚ್ಯಃ—ಕಾ ಚಿದ್ ಜ್ಞಾನವ್ಯಕ್ತಿಃ ಪ್ರಮಾಣಸ್ವಭಾವಾ, ಕಾ ಚಿಚ್ಚಾಪ್ರಮಾಣಸ್ವಭಾವೇತಿ. ಅನ್ಯತರಸ್ವಭಾವರಹಿತಸ್ಯ ತೃತೀಯಪ್ರಕಾರಸ್ಯ ಜ್ಞಾನವ್ಯಕ್ತಿಷು ಕುತ್ರಾಪ್ಯಸಂಭವಾತ್. ತತ್ರ ಗುಣದೋಷಾನ್ಯತರಜ್ಞಾನೋದ ಯಾತ್ಪ್ರಾಗುತ್ಪನ್ನಸ್ಯ ನೀಲಪೀತಾದಿವಿಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾನ್ಯ ತರರೂಪೇಣಾಪಿ ಸ್ವವಿಷಯಮನವಭಾಸಯತೋ ನಿಸ್ಸ್ವಭಾವತ್ವೈವಾಪದ್ಯೇತ. ನಿಸ್ಸ್ವ ಭಾವಸ್ಯ ಚ ವಸ್ತುನೋ ಗಗನಕುಸುಮಾದಿವದತ್ಯಂತಾಭಾವ ಏವ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಧರ್ಮಿಣ ಏವಾಭಾವೇ ಕಥಂ ತಸ್ಯ ಪಶ್ಚಾತ್ ಪರತೋಽಪಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಧರ್ಮೌ ಸ್ಯಾತಾಂ? ನ ಹಿ ಧರ್ಮಿಣ್ಯವಿದ್ಯಮಾನೇ ಧರ್ಮಾಸ್ಸಂಭವಂತಿ. ನ ಚ—ಪೂರ್ವೋ ತ್ಪನ್ನೇ ಜ್ಞಾನೇಽಪಿ ಸತ್ತ್ವಂ ಗುಣತ್ವಂ ಜ್ಞೇಯತ್ವಂ” ಇತ್ಯಾದಯೋ ಧರ್ಮಾ

ಸ್ಸಂತ್ವೇನೇತಿ ಕಥಂ ತಸ್ಯ ನಿಸ್ಸ್ವಭಾವತ್ವಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಜ್ಞೇಯತ್ವಗುಣತ್ವ
ಸತ್ತ್ವಾದೀನಾಮಪಿ ಸ್ವಭಾವದ್ವಯೇ ಅನ್ಯತರಾಂಶಾಂತರ್ಭಾವಸ್ಯಾವಶ್ಯಕತಯಾ
ಗುಣದೋಷಾವಧಾರಣಾತ್ಪ್ರಾಕ್ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾನ್ಯತರಾನವಧಾರಣೇ ಚ
ಸ್ವಭಾವದ್ವಯವರ್ಜಿತಂ ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕಂ ಪೂರ್ವವಿಜ್ಞಾನಂ ಕಿಂಸ್ವಭಾವಂ ಭವೇ
ದಿತ್ಯನವಧಾರಣಮೇವ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯುಕ್ತದೋಷತಾದವಸ್ಥ್ಯಾತ್. ತಸ್ಮಾದುತ್ಪನ್ನಸ್ಯ
ಜ್ಞಾನಸ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮೇವ ಸ್ವತಃ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ತು ಸಂವಾದಜ್ಞಾನಗುಣಜ್ಞಾ
ನಾದಿಭಿಃ ಪಶ್ಚಾತ್ಕಥಂಚಿತ್ಸಂಪಾದನೀಯಂ. ತಥಾಹಿ—

ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ನಾಮ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಭಾವಃ—ಅಭಾವಸ್ಯ ಚಾವಸ್ತುತ್ವೇನ
ಶಶವಿಷಾಣಾದಿವತ್ ಕುತಶ್ಚಿದಪಿ ಕಾರಣಾಜ್ಜನ್ಯತ್ವಮೇವ ನ ಸಂಭವತಿ. ಪ್ರಾಮಾ
ಣ್ಯಸ್ಯ ತು ಭಾವರೂಪತ್ವೇನ ವಸ್ತುತ್ವಾತ್ಕಾರಣಗುಣಜನ್ಯತ್ವಂ ಯುಕ್ತಂ. ನ ಚ—
ಘಟಾದಿಪ್ರಧ್ವಂಸರೂಪಸ್ಯಾಭಾವಸ್ಯಾಪಿ ಮೀಮಾಂಸಕೈರ್ವಸ್ತುತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇನ
"ಅವಸ್ತುತ್ವಾತ್" ಇತಿ ಹೇತುರೇವಾಸಿದ್ಧಃ, ಕಥಂಚಿತ್ಸಿದ್ಧತ್ವೇಽಪಿ ವಾ ಘಟಾದಿ
ಪ್ರಧ್ವಂಸೇ ಅನೈಕಾಂತಿಕಃ. ಪ್ರಧ್ವಂಸಸ್ಯ ಹಿ ಮುದ್ಗರಾದಿಸಾಮಗ್ರೀಜನ್ಯತ್ವೇನ
ಅಜನ್ಯತ್ವರೂಪಸಾಧ್ಯಾಭಾವವತಿ ತಸ್ಮಿನ್ನವಸ್ತುತ್ವಸ್ಯ ವರ್ತಮಾನತ್ವಾದಿತಿವಾಚ್ಯಂ.
ಏತನ್ಮತವಾದಿನೋ ಬೌದ್ಧಸ್ಯ ಹಿ ಮತೇ ಅಭಾವಸ್ಯ ತುಚ್ಛಾತ್ಮಕತಯಾ ನ ವಸ್ತ್ವಂ
ತರತ್ವಂ. ಅಥಾಪಿ ಯದಿ ವಸ್ತ್ವಂತರತ್ವಮಭ್ಯುಪಗಮ್ಯೇತ, ಹಂತ ತರ್ಹಿ
ವರ್ತಮಾನೇಽಪ್ಯಭಾವೇ ಭಾವಸ್ಯ ಪೂರ್ವವದ್ದರ್ಶನಮೇವಾಪದ್ಯೇತ, ಅವಿಶೇ
ಷಾತ್. ನಹಿ ಘಟೇ ಸತಿ ಪಟೋ ನೋಪಲಭ್ಯತೇ. ಅಭಾವಸ್ಯ ಭಾವವಿರೋಧಿತ್ವಾ
ನ್ನಾಯಂ ದೋಷ ಇತಿ ಮಾ ವೋಚಃ, ಅಭಾವೇ ಭಾವವಿರೋಧಿತ್ವಸ್ಯೈವ ದುರ್ವ
ಚತ್ವಾತ್. ತಥಾಹಿ — ಭಾವವಿರೋಧೀ ಭವನ್ನಯಮಭಾವೋ ಭಾವಸ್ಯಾಕಿಂಚಿತ್ಕರ
ಏವ ಸನ್ ವಿರೋಧೀ ಭವತಿ ವಾ? ಉತ ಕಿಂಚಿತ್ಕರಸ್ಸನ್ನೇವ ವಾ? ನಾದ್ಯಃ-ಅಕಿಂಚಿತ್ಕ
ರಸ್ಯ ವಿರೋಧಿತ್ವಾಸಂಭವಾತ್. ನ ದ್ವಿತೀಯಃ-ಕಿಂಚಿತ್ಕರಸ್ಯಾಪ್ಯಭಾವಸ್ಯ ನ ಭಾವ
ಸ್ವರೂಪಕಾರಿತ್ವಂ, ಅರ್ಥಾಂತರಕರಣೇ ತು ನ ವಿರೋಧಿತ್ವಂ ಸಂಭವತಿ. ತಸ್ಮಾತ್
"ಘಟಾಭಾವಃ" ಇತ್ಯಸ್ಯ "ಘಟಸ್ಯ ಭಾವೋ ನಾಸ್ತಿ" ಇತ್ಯೇವಾರ್ಥಃ. ನ ಚ
ಘಟಾದಿಪ್ರಧ್ವಂಸೇ ಅನೈಕಾಂತಿಕತ್ವಂ, ಬೌದ್ಧಮತೇ ಪ್ರಧ್ವಂಸಸ್ಯ ನಿರ್ಹೇತು
ಕತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇನ ಹೇತುಜನ್ಯತ್ವಾನಂಗೀಕಾರಾತ್. ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ ತು ಭಾವರೂಪ
ತ್ವೇನ ವಸ್ತುತ್ವಂ ಸ್ವಾಲಂಬನಾವ್ಯಭಿಚಾರಿತ್ವಂ ಚ ವರ್ತತ ಇತಿ ಯುಕ್ತಾ ಗುಣೈಸ್ತ
ಸ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿರಿತಿ.

ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯೋತ್ಪಾದಕತ್ವೇನಾಭಿಮತಾ ಗುಣಾಶ್ಚ ನ ಭೇಷಜಾದಿಭಿರಾಹಿತಾತಿಶಯವಿಶೇಷರೂಪಾಃ, ತಥಾಸತಿ ಅನಾಹಿತಾತಿಶಯಾನಾಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾನುತ್ಪತ್ತಿಪ್ರಸಂಗಾತ್. ಅತಶ್ಚ--

" ವಿಶುದ್ಧಿರಿಂದ್ರಿಯಾದೀನಾಂ ಗುಣಾನತಿಶಯಃ ಕೃತಃ ।
ಸಾಮ್ಯಂ ವಾತಾದಿಧಾತೂನಾಂ ವಿಶುದ್ಧಿರಭಿಧೀಯತೇ ॥ "

ದೇಹೇ ಸಾಮ್ಯೇನ ವರ್ತಮಾನಾಃ ಖಲು ಧಾತುಶಬ್ದಾಭಿಧೇಯಾ ವಾತಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಾಣಃ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಮುತ್ಪಾದಯಂತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಪಿ ತತ್ರ ಜನಯಿತುಂ ಕ್ಷಮನ್ತೇ. ಧಾತೂನಾಂ ವೈಷಮ್ಯೇ ತು ತಿಮಿರಾದಯೋ ದೋಷಾ ದೇಹೇ ಪ್ರಭವಂತಿ. ಶಬ್ದೇ ತು ವಕ್ತ್ರಾಶಯಶುದ್ಧಿರೇವ ಗುಣಃ, ಭ್ರಮಪ್ರಮಾದವಿಪ್ರಲಿಪ್ಸಾಕರಣಾಪಾಟವಾನಿ ಚ ದೋಷಾ ಇತಿ ಶಬ್ದೇಷು ತಜ್ಜನ್ಯಮೇವಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ. ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ತ್ವರ್ಥನಿಶ್ಚಯಾತ್ಮಕಂ ವಸ್ತುಭೂತಮೇವೇತಿ ಗುಣೇಭ್ಯ ಏವ ತಜ್ಜಾಯತೇ ಜ್ಞಾಯತೇ ಚ.

ಯದಿ ಚ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸ್ವತ ಏವ ಸ್ಯಾತ್, ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಚಾವಸ್ತುತ್ವೇನಾನ್ಯಾಧೀನಂ ಸ್ಯಾತ್, ತರ್ಹಿ ಸರ್ವಜ್ಞಾನಾನಾಮಪಿ ಪ್ರಸಜ್ಯಮಾನಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಕಃ ಪ್ರತಿರುಂಧ್ಯಾತ್. ಜ್ಞಾನತ್ವಾವಿಶೇಷಾತ್ಸ್ವಪ್ನಾದಿಜ್ಞಾನಾನಾಮಪಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ದುರ್ವಾರಂ ಸ್ಯಾತ್.

ನನು ಚ—" ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ ಕಥಮಜನ್ಯತ್ವಮುಚ್ಯತೇ ? ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಯೋರ್ಹಿ ವಾತಪಿತ್ತಾದಿಧಾತುವೈಷಮ್ಯಪ್ರಯುಕ್ತಕಾಮಲತಿಮಿರಾದಿದೋಷಾನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾನುವಿಧಾಯಿತ್ವದರ್ಶನಾತ್ತಜ್ಜನ್ಯತ್ವಮೇವಾವಸೀಯತೇ. ಕಾಮಲೋಪಹತಾಕ್ಷಃ ಪುರುಷೋ ಹಿ ಶಾರದಚಂದ್ರಿಕಾಧವಳಮಪಿ ಶಂಖಂ ಪೀತಮೇವ ಜಾನಾತಿ. ತದಪಗಮೇ ಚ ಯಥಾವಸ್ಥಿತಂ ಶುಕ್ಲಮೇವ ಪಶ್ಯತಿ. ಅತೋಽವಸ್ತುಭೂತಸ್ಯಾಪ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ ದೋಷಜನ್ಯತ್ವಮವಶ್ಯಾಶ್ರಯಣೀಯಂ. ತದನಭ್ಯುಪಗಮೇ ಚ ಸ್ವಾಪ್ನಾದಿಜ್ಞಾನಾನಾಮಪಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ದುರ್ವಾರಮೇವಾಪದ್ಯೇತ" **ಇತಿ ಚೇತ್**—

ಉಚ್ಯತೇ— ಭ್ರಾಂತೋಽಸಿ—ನಾತ್ರ ದೋಷೈರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಜನ್ಯತೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಜನಕಗುಣವಿಶೇಷೋತ್ಪತ್ತಿಪ್ರತಿಬಂಧಕತ್ವೇನೈವ ದೋಷಾಣಾಮುಪಕ್ಷೀಣತ್ವಾತ್. ದೋಷಸದ್ಭಾವದಶಾಯಾಂ ಹಿ ತೈರ್ನಿರುದ್ಧಶಕ್ತಿಕಾ ಗುಣಾ ನ

ಸ್ವಕಾರ್ಯಭೂತಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮುಪಜನಯಿತುಂ ಕ್ಷಮಂತ ಇತಿ ತತ್ರ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮೇವಾನಪೋದಿತಂ ತಿಷ್ಠತಿ. **ಯದಾಹುಃ—**

"ತಸ್ಮಾತ್ಕಾರಣಶುದ್ಧತ್ವಂ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕಾರಣಂ।
ಸ್ವಭಾವತೋಽಪ್ರಮಾಣತ್ವಂ ತದಭಾವೇನ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ॥" ಇತಿ.

ಏವಂ ಚ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯ ಗುಣಾಧೀನತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಾವಶ್ಯಂಭಾವಾತ್ ವೇದ ನಿತ್ಯತ್ವವಾದಿನಾಂ ಮತೇ ಚ ಗುಣಾಸಂಭವಾತ್ ಆಪ್ತಪ್ರಣೀತತ್ವೇ ಚ ಪ್ರಮಾಣಾ ಭಾವಾದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮೇವ ವೇದಾನಾಮಾಸ್ಥೇಯಮಿತಿ. ಅಪಿಚ— **"ಗ್ರಾವಾಣಃ ಪ್ಲವಂತೇ, ವನಸ್ಪತಯಸ್ಸತ್ರಮಾಸತ, ಶೃಣೋತ ಗ್ರಾವಾಣಃ"** ಇತ್ಯೇವ ಮಾದೀನಾಮುನ್ಮತ್ತಪ್ರಲಪಿತಕಲ್ಪಾನಾಮಶ್ರದ್ಧೇಯತರಪುರುಷಾಪಶದಪ್ರಣೀತತ್ವೇ ನಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮೇವ ವೇದಾನಾಮಕಾಮೇನಾಪ್ಯಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಮಿತಿ.

ಅತ್ರ ಪ್ರತಿವಿಧೀಯತೇ—

"ಸ್ವತಸ್ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣಾನಾಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಿತಿ ಗೃಹ್ಯತಾಂ।
ನ ಹಿ ಸ್ವತೋಽಸತೀ ಶಕ್ತಿಃ ಕರ್ತುಮನ್ಯೇನ ಶಕ್ಯತೇ॥
ಪರಾಪೇಕ್ಷಂ ಪ್ರಮಾಣತ್ವಂ ನಾತ್ಮಾನಂ ಲಭತೇ ಕ್ವಚಿತ್।
ಮೂಲೋಚ್ಛೇದಕರಂ ಪಕ್ಷಂ ಕೋ ಹಿ ನಾಮಾಧ್ಯವಸ್ಯತಿ॥"

ವಿಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾವಧಾರಣಂ ನಾಮ ವಿಜ್ಞಾನವಿಷಯಭೂತಾರ್ಥ ತಥಾತ್ವಾವಧಾರಣಮೇವ ನ ತ್ವನ್ಯತ್. ತದಿಹ ಯದಿ ಸರ್ವಮೇವ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಸ್ವವಿಷಯಭೂತಾರ್ಥತಥಾತ್ವಾವಧಾರಣೇ ಸ್ವಯಮಸಮರ್ಥಂ ಸತ್ ವಿಜ್ಞಾನಾಂತರ ಮಪೇಕ್ಷೇತ? ತದಾ ಪೂರ್ವಜ್ಞಾನಂ ಸ್ವಪ್ರಾಮಾಣ್ಯನಿರ್ವಾಹಾಯ ಸ್ವವಿಷಯಾರ್ಥ ತಥಾತ್ವಮವಧಾರಯಿತುಂ ಸ್ವೋತ್ತರಭಾವಿ ಗುಣಜ್ಞಾನಂ ಸಂವಾದಜ್ಞಾನಮರ್ಥ ಕ್ರಿಯಾಜ್ಞಾನಂ ವಾ ವ್ಯಸ್ತಂ ಸಮಸ್ತಂ ವಾ ಪ್ರತೀಕ್ಷತ ಇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಭವತಿ. ತಥಾ ಸತಿ ಉತ್ತರಭಾವೀನಿ ಗುಣಾದಿಜ್ಞಾನಾನ್ಯಪಿ ಜ್ಞಾನತ್ವಾವಿಶೇಷಾತ್ಸ್ವಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ನಿರ್ವೋಢುಂ ಸ್ವವಿಷಯತಥಾತ್ವಾವಧಾರಣೇ ಜ್ಞಾನಾಂತರಮಪೇಕ್ಷೇರನ್, ತದಪಿ ಜ್ಞಾನಾಂತರಮನ್ಯದಪೇಕ್ಷೇತೇತ್ಯನವಸ್ಥಾಪಾತಾನ್ನ ಕಶ್ಚಿದರ್ಥೋ ಜನ್ಮಸಹಸ್ರೇ ಣಾಪ್ಯಧ್ಯವಸೀಯೇತೇತಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮೇವ ಜಗತ್ಯುಚ್ಛಿದ್ಯೇತ. ಆಂಧ್ಯಂ ಚ ಸರ್ವಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯಾಪದ್ಯೇತ.

ನನು—"ಗುಣವತ್ಕಾರಣಜನ್ಯಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಯಥಾರ್ಥತ್ವಾವ್ಯಭಿಚಾರಾತ್ ಕಾರಣಗುಣಾವಧಾರಣೇನಾನ್ಯಾನಪೇಕ್ಷೇಣೈವಾರ್ಥಸ್ಯ ತಥಾಭಾವಶ್ಶಕ್ಯತ ಏವ

ನಿಶ್ಚೇತುಂ, ತಥಾ ಜ್ಞಾನಾಂತರಸಂವಾದೋಽಪ್ಯರ್ಥತಥಾತ್ವಂ ವಿನಾ ಅಘಟಮಾನಃ ಸ್ವೋಪಪಾದಕೀಭೂತಮರ್ಥಸ್ಯ ತಥಾಭಾವಮಾಕ್ಷಿಪತ್ಯೇವೇತಿ ಯುಕ್ತಂ ತಸ್ಯಾಪ್ಯನನ್ಯಾಪೇಕ್ಷಸ್ಯಾರ್ಥತಥಾತ್ವನಿಶ್ಚಾಯಕತ್ವಂ, ಏವಮರ್ಥಕ್ರಿಯಾಜ್ಞಾನಮಪ್ಯವ್ಯಭಿಚಾರಾತ್ಸ್ವತಃಪ್ರಮಾಣಭೂತಮರ್ಥಕ್ರಿಯಾಂ ನಿಶ್ಚಾಯಯತ್ ಪೂರ್ವಜ್ಞಾನಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ನಿಶ್ಚಾಯಯಿತುಂ ಶಕ್ನೋತ್ಯೇವೇತಿ ನಾನವಸ್ಥಾಪ್ರಸಂಗಃ"

ಇತಿಚೇನ್ನ—ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥಾಯಾಮವಿದ್ಯಮಾನಾಸ್ವಪ್ಯುದಕಾಹರಣಾದಿರೂಪಾಸ್ವರ್ಥಕ್ರಿಯಾಸು ತದ್ವಿಜ್ಞಾನಮಾತ್ರದರ್ಶನೇನ ವ್ಯಭಿಚಾರಿತಯಾಽವ್ಯಭಿಚಾರಾಭಾವಾತ್ತಸ್ಯ ಸ್ವತಃಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾಯೋಗೇನಾನ್ಯಾಪೇಕ್ಷಾವಶ್ಯಂಭಾವಾತ್.

ನನು—"ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಶಬ್ದೇನ ನೋದಕಾಹರಣಾದಿರೂಪಾಮರ್ಥಕ್ರಿಯಾಂ ಬ್ರೂಮಃ, ಅಪಿತು ಜ್ಞಾನಮೇವ ಸುಖಾತ್ಮಕಂ ತೇನ ವಿವಕ್ಷಿಷ್ಯಾಮಃ—ಸರ್ವಮೇವ ಸುಖಜ್ಞಾನಂ ಸ್ವಾರ್ಥೇ ಸ್ವತ ಏವ ಪ್ರಮಾಣಂ ಭವತ್ಯವ್ಯಭಿಚಾರಿತ್ವಾತ್. ನಹ್ಯಸತಿ ಸುಖೇ ಸುಖಜ್ಞಾನಂ ಜಾತುಚಿದಪಿ ಸಂಭವತಿ."

ಇತಿಚೇನ್ನ—ತೇನ ಜ್ಞಾನೇನ ಸ್ವವಿಷಯಭೂತಾಯಾಸ್ಸುಖರೂಪಾಯಾ ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾಯಾಸ್ಸತ್ಯತ್ವಾವಧಾರಣೇಽಪಿ ಸುಖಜನಕಸ್ಯ ಪೂರ್ವವಿಜ್ಞಾನಸ್ಯ ನ ತೇನ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಶಕ್ಯಂ ನಿರೂಪಯಿತುಂ. ಅಯಥಾರ್ಥಾದಪಿ ಜ್ಞಾನಾತ್ಸುಖೋತ್ಪತ್ತಿದರ್ಶನಾತ್- ಅಪ್ರಮಾಣಭೂತೇನಾಪಿ ಹಿ ಪ್ರಿಯಾಸಂಗಮವಿಜ್ಞಾನೇನ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥಾಯಾಂ ದೃಶ್ಯತ ಏವ ಸುಖಂ. ಅಪಿಚಾರ್ಥಕ್ರಿಯಾಲಿಂಗಕಾನುಮಿತಿಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ಪೂರ್ವಮೇವಾರ್ಥಸ್ಯ ತಥಾತ್ವನಿರ್ಣಯೋ ಯೇನ ಕೇನಚಿತ್ ಜ್ಞಾನೇನಾವಶ್ಯಂ ಸಂಪಾದ್ಯಃ. ಅನ್ಯಥಾ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗ್ರಹಣಸ್ಯೈವಾಭಾವೇನಾನುಮಾನಸ್ಯೈವಾಪ್ರವೃತ್ತೇಃ. ಯಚ್ಚ ಜ್ಞಾನಂ ಪೂರ್ವಮರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವೇನೇಷ್ಯತೇ, ತಸ್ಯ ಸ್ವತಃಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಕಾಮೇನಾಪ್ಯಂಗೀಕರ್ತವ್ಯಂ ಭವತಿ. ಅನ್ಯಥಾಽನವಸ್ಥಾಯಾ ದುಷ್ಪರಿಹರತ್ವಾಪಾತಾತ್. ಅಂತತೋ ಗತ್ವಾ ಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯ ಚಿದೇಕಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಸ್ವತಃಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಯದ್ಯಂಗೀಕರೋಷಿ ? ಹಂತ ತರ್ಹಿ ಪ್ರಾಥಮಿಕೇನ ಜ್ಞಾನೇನ ಕಿಮಪರಾದ್ಧಂ ಭವತಃ ? ಯೇನ ತಸ್ಯ ಪರತಃಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಭಿಲಷಸಿ. ಏವಂಚ ಸರ್ವೇಷ್ವೇವ ಜ್ಞಾನೇಷು ತದ್ವದೇವ ಸ್ವತ ಏವ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್. ಕಿಂ ವೈರೂಪ್ಯಾಭ್ಯುಪಗಮೇನ? ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವವಿಜ್ಞಾನಾನಾಂ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮರ್ಥಾ

ನ್ಯಥಾತ್ವಕಾರಣದೋಷಜ್ಞಾನಾಭ್ಯಾಂ ಕ್ವಚಿದಪೋದ್ಯತ ಇತ್ಯೇವಾವಶ್ಯಮಂಗೀಕರಣೀಯಂ. ಯದಾಹುಃ—

"ತಸ್ಮಾದ್ಬೋಧಾತ್ಮಕತ್ವೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಬುದ್ಧೇಃ ಪ್ರಮಾಣತಾ ।
ಅರ್ಥಾನ್ಯಥಾತ್ವಹೇತೂತ್ಥದೋಷಜ್ಞಾನಾದಪೋದ್ಯತೇ॥" ಇತಿ.

ನನು—ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯಾಭಾವರೂಪತ್ವೇನಾವಸ್ತುತ್ವಾತ್ಕಥಂ ದೋಷಜನ್ಯತ್ವಂ? ಅತಜ್ಜನ್ಯಂ ಚ ಕಥಂ ತೇನ ನಿಶ್ಚೇತುಂ ಶಕ್ಯಂ?

ಇತಿಚೇತ್—ಅತ್ರೋಚ್ಯತೇ—ನ ವಯಂ ಜ್ಞಾನಸ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ನಿಶ್ಚಯಪ್ರಾಗಭಾವರೂಪಂ ಬ್ರೂಮಃ-ಯೇನ ತಸ್ಯಾಜನ್ಯತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್. ಅಪಿತು ಅವಿದ್ಯಮಾನಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶಕತ್ವರೂಪಮೇವಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಬ್ರೂಮಃ. ತಚ್ಚ ಶಕ್ಯಮೇವ ದೋಷಜ್ಞಾನೇನ ನಿಶ್ಚೇತುಂ. ಅರ್ಥಾನ್ಯಥಾತ್ವಸ್ಯ ದೋಷನಿಮಿತ್ತಕತ್ವಾತ್. ಕಾರಣೇಷು ದುಷ್ಟೇಷ್ವಯಥಾರ್ಥತ್ವದರ್ಶನಾತ್.

ತದಿಹೈಷಾ ವ್ಯವಸ್ಥಾ—ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಹಿ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾಜ್ಞಾನಸಂಶಯೈಸ್ತ್ರೇಧಾ ಭಿದ್ಯತೇ. ತತ್ರ ಸಂಶಯೋ ನಾಮ **"ಸ್ಥಾಣುರ್ವಾ ಪುರುಷೋ ವಾ"** ಇತ್ಯನವಧಾರಣಾತ್ಮಕಃ ಪ್ರತ್ಯಯವಿಶೇಷಃ, ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಂ ನಾಮ ವಿಪರ್ಯಯಃ—ಸೋಽಪಿಚ–ಅತಥಾಭೂತೇಽರ್ಥೇ ತಥಾಭಾವನಿಶ್ಚಾಯಕಂ ಜ್ಞಾನಮೇವ. ಅತೋಽನಯೋರುಭಯೋರಪಿ ಭಾವರೂಪತ್ವೇನ ವಸ್ತುತ್ವೇ ವಿವಾದಾಭಾವಾತ್ಸಂಭವತಿ ದೋಷಜನ್ಯತ್ವಂ. ಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠಸ್ಯಾಯಥಾರ್ಥತ್ವಸ್ಯ ದೋಷಾನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾನುವಿಧಾಯಿತ್ವೇನ ದೋಷನಿಮಿತ್ತಕತ್ವಾವಶ್ಯಂಭಾವಾತ್. ಅತೋ ದುಷ್ಟಕಾರಣಜನ್ಯೇನ ಜ್ಞಾನೇನ ಆತ್ಮನಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸ್ವವಿಷಯಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯಾತಥಾಭೂತಸ್ಯಾಪಿ ತಥಾತ್ವರೂಪಮವಗತಮಪಿ ಅರ್ಥಾನ್ಯಥಾತ್ವಜ್ಞಾನರೂಪೇಣ ಬಾಧಕಜ್ಞಾನೇನ ದೋಷಜ್ಞಾನೇನ ವಾ ಅಪೋದ್ಯತೇ. ಅಜ್ಞಾನರೂಪೇ ತ್ವಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ ದೋಷಾಣಾಂ ವ್ಯಾಪಾರ ಏವ ನಾಸ್ತ್ಯಸ್ಮನ್ಮತೇ ವಿದ್ಯತೇ, ಜ್ಞಾನಕಾರಣಾಭಾವಾದೇವ ಭವತಾಮಿವಾಸ್ಮಾಕಮಪಿ ತತ್ಸಿದ್ಧಮೇವ. ತದಿದಂ ಸರ್ವಮುಕ್ತಂ ತೌತಾತಿತೈಃ—

"ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ತ್ರಿಧಾ ಭಿನ್ನಂ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾಜ್ಞಾನಸಂಶಯೈಃ ।
ವಸ್ತುತ್ವಾದ್ದ್ವಿವಿಧಸ್ಯಾತ್ರ ಸಂಭವೋ ದುಷ್ಟಕಾರಣಾತ್ ॥
ಅವಿಜ್ಞಾನೇ ತು ದೋಷಾಣಾಂ ವ್ಯಾಪಾರೋ ನೈವ ಕಲ್ಪ್ಯತೇ ।
ಕಾರಣಾಭಾವತಸ್ತ್ವೇನ ತತ್ಸಿದ್ಧಂ ನಸ್ತ್ವದುಕ್ತಿವತ್ ॥" ಇತಿ.

ನ ಚ— ಗುಣವಿಧುರೇಷು ದೋಷಸಹಿತೇಷು ಚ ಕಾರಣೇಷು ಅಯಥಾರ್ಥಭೂತಾನಿ ಶುಕ್ತಿಕಾರಜತಾದಿಜ್ಞಾನಾನಿ ಜಾಯಂತೇ. ತತ್ರ ಗುಣಾಭಾವಂ ದೋಷಸದ್ಭಾವಂ ಚೋಭಯಮಪಿ ತುಲ್ಯಮುಪಲಭಾಮಹೇ. ಏವಂ ಸತ್ಯಪಿ ತತ್ರ ಅಯಥಾರ್ಥತ್ವರೂಪಮಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಪ್ರತಿ ದೋಷಸದ್ಭಾವಸ್ಯೈವ ಕಥಂ ನಿಮಿತ್ತತ್ವಮಿಷ್ಯತೇ ? ನ ಗುಣಾಭಾವಸ್ಯ ? " **ಇತ್ಯಾಶಂಕನೀಯಂ**—ಪ್ರಸಿದ್ಧೇಷು ಹಿ ಕತಿಪಯೇಷ್ವಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನೇಷು ಗುಣಾಭಾವೋ ದೋಷಸದ್ಭಾವಶ್ಚೇತ್ಯುಭಯಂ ಯದ್ಯಪಿ ದೃಷ್ಟಂ, ತಥಾಪಿ ಅಪೌರುಷೇಯೇ ವೇದೇ ಗುಣಾಭಾವೇಽಪಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದರ್ಶನಾತ್ತದಬಾಧಾರ್ಥಮನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಶುಕ್ತಿರಜತಾದಿವಿಜ್ಞಾನೇ ದೋಷಾಣಾಮೇವಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯನಿಮಿತ್ತತ್ವಮಿಷ್ಯತೇ. ತಿಮಿರಾದೇರ್ದೋಷಸ್ಯೈವ ತನ್ನಿಮಿತ್ತತ್ವೇನ ಬಹುಳಮುಪಲಬ್ಧೇಃ.

ಕಿಂಚ—ಗುಣಾಭಾವಸ್ಯಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕಾರಣತ್ವೇ ಅಭ್ಯುಪಗಮ್ಯಮಾನೇ ಗುಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕಾರಣತ್ವಮಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಂ ಭವತಿ. ತಚ್ಚ ನ ಯುಜ್ಯತೇ—ಗುಣಲವರಹಿತೇಷ್ವಪಿ ಶುಕ್ತಿರಜತಾದಿಜ್ಞಾನೇಷು ಶುಕ್ಲತ್ವಭಾಸ್ವರತ್ವಾದ್ಯಂಶೇ ಧರ್ಮ್ಯಂಶೇ ಚ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ಯೈವ ದರ್ಶನಾತ್. **"ಸರ್ವಂ ಜ್ಞಾನಂ ಧರ್ಮಿಣ್ಯಭ್ರಾಂತಂ ಪ್ರಕಾರೇ ತು ವಿಪರ್ಯಯಃ"** ಇತಿ ಹಿ ನ್ಯಾಯವಿದೋ ವದಂತಿ. ತಸ್ಮಾದ್ಗುಣದೋಷಯೋರಭಾವೇ ಸ್ವತ ಏವ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ, ದೋಷವಶಾದಯಥಾರ್ಥತ್ವಂ ಭವತೀತಿ.

ಅತ್ರೇಯಮುಪಪತ್ತಿಃ—ಗುಣಜ್ಞಾನಾತ್ಸಂವಾದಜ್ಞಾನಾದರ್ಥಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವಜ್ಞಾನಾಚ್ಚ ಪೂರ್ವಂ ನೀಲಪೀತಾದಿವಿಜ್ಞಾನಂ ಸ್ವಸಾಮಗ್ರೀವಶಾಜ್ಜಾಯತ ಏವ. ಉತ್ಪನ್ನಮಪಿ ತದ್ಜ್ಞಾನಂ ನ ಸಂಶಯಾತ್ಮಕಂ ಅಪಿತು ನಿಶ್ಚಯರೂಪಮೇವಾವಭಾಸತೇ. ಅತ ಏವ ಖಲು ಭ್ರಾಂತಿಜ್ಞಾನಸ್ಥಳೇಽಪಿ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತ್ಯನಂತರಮೇವ ಪ್ರಮಾತೄಣಾಂ ಸಮ್ಯಗ್ರಜತಾದಿಜ್ಞಾನಸ್ಥಳ ಇವ ಹಾನೋಪಾದಾನಾದಿಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ದೃಶ್ಯಮಾನಾ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಸಂಶಯರೂಪತಾಂ ವ್ಯುದಸ್ಯ ನಿಶ್ಚಯರೂಪತಾಮೇವ ಪ್ರತ್ಯಾಯಯತಿ. ಅತೋ ಜಾತಿವಿನಿಶ್ಚಯರೂಪೇಣೈವ ಜಾತಮಿದಂ ನೀಲಪೀತಾದಿವಿಜ್ಞಾನಂ ಕಾರಣದೋಷಬಾಧಕಜ್ಞಾನಾಭಾವೇ ಪಶ್ಚಾದಪಿ ಕಥಮಪ್ರಮಾಣಂ ಭವೇತ್? ಕಸ್ಮೈ ಪುನಃ ಪ್ರಯೋಜನಾಯ ಗುಣಜ್ಞಾನಂ ಸಂವಾದಜ್ಞಾನಂ ಚಾಪೇಕ್ಷೇತ? ಅಪಿಚ ಸಂವಾದೇ ಗುಣಜ್ಞಾನೇ ಚ ಪಶ್ಚಾಜ್ಜಾತೇಽಪಿ ಪೂರ್ವಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಸ್ವೋತ್ಪತ್ತಿಕಾಲೇ ಯಾವದೇವ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಾಸೀ

ತ್ತ್ವಾದೇವೇದಾನೀಮಪ್ಯಸ್ತಿ-ನ ಪುನಃ ಕಿಂಚಿದಪಿ ಪ್ರವರ್ತತೇ. ಅತೋ ವ್ಯರ್ಥಾ ಸಂವಾದಾಪೇಕ್ಷಾ ಗುಣಜ್ಞಾನಾಪೇಕ್ಷಾ ಚೇತಿ ಸ್ವತಸ್ಸಿದ್ಧಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಿತಿ.

ಏವಂಚ—ಶಬ್ದೇಷು ಸ್ವತೋ ದೋಷಾಭಾವಾತ್ ಅನಾಪ್ತಪುರುಷಸಂಸ್ಪರ್ಶಿಕನಿಬಂಧನತ್ವಂ ದೋಷಾಣಾಂ ತತ್ರಾಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಂ ಭವತಿ. ಅಪೌರುಷೇಯೇ ತು ವೇದೇ ಪುರುಷಸಂಸ್ಪರ್ಶಗಂಧಸ್ಯೈವಾಭಾವೇನ ದೋಷಸಂಭಾವನಾನುನ್ಮೇಷಾತ್ ಸಾಕ್ಷಾಚ್ಚಾರ್ಥಾನ್ಯಥಾತ್ವಜ್ಞಾನಾಭಾವಾತ್ ಉತ್ಸರ್ಗಸಿದ್ಧಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮನಪೋದಿತಂ ತಿಷ್ಠತ್ಯೇವ. ಪೌರುಷೇಯವಾಕ್ಯಾನಾಂ ತು ಉತ್ಸರ್ಗಸಿದ್ಧಪ್ರಮಾಣಭಾವಾನಾಮಪಿ ಪುರುಷಬುದ್ಧಿಪ್ರಭವತ್ವಾತ್ ಪುರುಷೇ ಚ ಭ್ರಮಪ್ರಮಾದವಿಪ್ರಲಿಪ್ಸಾಕರಣಾಪಾಟವರೂಪದೋಷಸದ್ಭಾವಸಂಭಾವನಾಸಂಭವಾತ್ ದೋಷನಿಶ್ಚಯೇ ಸತಿ ತದ್ವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಮೂಲದೋಷದುಷ್ಟತ್ವನಿಶ್ಚಯಾದುತ್ಸರ್ಗಸಿದ್ಧಮಪಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಪೋದ್ಯತ ಇತಿ ವೈಷಮ್ಯಂ. ಪೌರುಷೇಯವಾಕ್ಯೇಷ್ವಪಿ ದೋಷಾಭಾವನಿಶ್ಚಯೇ ತು ಉತ್ಸರ್ಗಸಿದ್ಧಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮನಪೋದಿತಂ ತಿಷ್ಠತ್ಯೇವ. ವಿಸ್ತರಸ್ತ್ವಾಕರೇಷು ದ್ರಷ್ಟವ್ಯ ಇತಿ ಸರ್ವಂ ಸುಸ್ಥಂ.

ಇತಿ ವೀರಶೈವಸಿದ್ಧಾಂತನಿರೂಪಕೇ ಮಾನಮೇಯವಿಭೂಷಣೇ
ಪ್ರಮಾಣಾಧ್ಯಾಯಃ ಪ್ರಥಮಃ

ಶ್ರೀಃ

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮನುಮಾ ಶಾಸ್ತ್ರಮಿತಿ ವರ್ಗತ್ರಯಾತ್ಮಕಂ ।
ಪ್ರಮಾಣಂ ವೀರಶೈವಾನಾಂ ಸಪ್ರಪಂಚಮುದೀರಿತಂ ॥
ಬುಭುತ್ಸುಜನಬೋಧಾಯ ಪ್ರಮೇಯಮಧುನೋಚ್ಯತೇ ।
ವೀರಶೈವಮತಾಚಾರ್ಯಸಮುದೀರಿತವರ್ತ್ಮನಾ ॥
ಪ್ರಮಾಣಾಭಾಸವಿಶ್ವಾಸವ್ಯಾಕುಲೀಭೂತಚೇತಸಃ ।
ಪ್ರಮೇಯಂ ಬಹುಧಾ ಲೋಕೇ ವಾದಿನಃ ಪ್ರತಿಪೇದಿರೇ ।
ವಯಂ ತು ಶೈವಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಸ್ತುತತ್ತ್ವಾರ್ಥಲಿಪ್ಸವಃ ।
ಶಕ್ತಿಮಚ್ಛಕ್ತಿಭೇದೇನ ಮನ್ಮಹೇ ದ್ವಿವಿಧಂ ತು ತತ್ ।

ಇದಂ ತಾವತ್ ಗ್ರಂಥೋಪಕ್ರಮ ಏವ ಪ್ರಮಾಣವಿಭಾಗಪ್ರಸ್ತಾವೇನ ಪ್ರಮೇಯದ್ವೈವಿಧ್ಯಮಪಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾತ್ರೇಣ ದರ್ಶಿತಂ—"ಪ್ರಮೇಯಮಪಿ ದ್ವಿವಿಧಂ ಶಕ್ತಿಶಕ್ತಿಮದ್ಭೇದಾತ್-ದ್ರವ್ಯಾದ್ರವ್ಯವಿಭೇದೇನ ಕೈಶ್ಚಿತ್ಕ್ರಿಯಮಾಣಃ ಪ್ರಮೇಯವಿಭಾಗೋಽಪ್ಯಸ್ಮಾಕಮವಿರುದ್ಧ ಏವ" ಇತಿ. ತದಿ

ದಾನೀಂ ಪ್ರಮೇಯದ್ವೈವಿಧ್ಯಂ ಸೋಪಪತ್ತಿಕಂ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಯಿತುಂ, ವಾದ್ಯಂತ
ರವಿಭಾವಿತಾನಿ ಪ್ರಮೇಯಾಂತರಾಣ್ಯತ್ರೈವಾಂತರ್ಭಾವಯಿತುಂ ಚ ಪ್ರಥಮಂ
ತಾವತ್ ವಾದ್ಯಂತರಕಲ್ಪಿತಾನಿ ಪ್ರಮೇಯಾಂತರಾಣಿ ಪ್ರದರ್ಶಯಿಷ್ಯಾಮಃ.

ತತ್ರ ನ್ಯಾಯವೈಶೇಷಿಕದರ್ಶನಯೋರ್ನಾತಿವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಾದೇಕತಂತ್ರತ್ವಾಭ್ಯುಪ
ಗಮೇನ ಕೈಶ್ಚಿತ್ ದ್ರವ್ಯಗುಣಕರ್ಮಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷಸಮವಾಯಾಭಾವಾಸ್ಸಪ್ತ
ಪದಾರ್ಥಾಃ ಪರಿಗಣಿತಾಃ. ಅತ್ರ ಚ ಭಾವಾಭಾವರೂಪೇಣ ಪದಾರ್ಥದ್ವೈವಿಧ್ಯ
ಮಭಿಸಂಧಾಯ ಸಮವಾಯಾಂತಾನ್ ಭಾವಪದಾರ್ಥಾನ್ ಷೋಢಾ ವಿಭಜ್ಯ ಅಭಾವಸ್ಸ
ಪ್ತಮತ್ವೇನ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಃ.

ಮೀಮಾಂಸಕೇಷು ಕೌಮಾರಿಲಾಃ ಪುನಃ ಸಮವಾಯಂ ವಿಶೇಷಂ ಚ ನಿರಾ
ಕೃತ್ಯಾವಶಿಷ್ಟಾನ್ ದ್ರವ್ಯಜಾತಿಗುಣಕ್ರಿಯಾಽಭಾವಾನ್ ಪಂಚೈವ ಪದಾರ್ಥಾನಾಹುಃ.
ತನ್ಮತಾನುಸಾರೇಣ ಪ್ರಥಮಂ ತಾವತ್ತಾನಿಹ ವಿವಿಂಚ್ಮಹೇ. ತತ್ರ ದ್ರವ್ಯಲಕ್ಷಣಂ
ಪರಿಮಾಣಾಶ್ರಯತ್ವಮಾಹುಃ-ತಾರ್ಕಿಕಾಸ್ತು ಗುಣಾಶ್ರಯತ್ವಂ ದ್ರವ್ಯತ್ವಂ ಮನ್ಯಂತೇ.
ತತ್ತು—**"ಚತುರ್ವಿಂಶತಿರುದ್ದಿಷ್ಟಾ ಗುಣಾಃ ಕಣಭುಜಾ ಸ್ವಯಂ"** ಇತಿ
ರೂಪರಸಗಂಧಾದೀನಾಂ ಗುಣಾನಾಂ ಸಂಖ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ ಸಂಖ್ಯಾ
ಯಾಶ್ಚ ಗುಣತ್ವಸ್ವೀಕಾರಾತ್ ಗುಣೇಷ್ವತಿವ್ಯಾಪ್ತಂ. ಸಮವಾಯನಿರಾಕರಣೇನ ಸಮ
ವಾಯಿನೋ ದೂರನಿರಸ್ತತ್ವಾತ್ **"ಸಮವಾಯಿಕಾರಣಂ ದ್ರವ್ಯಂ"** ಇತ್ಯೇತದಪಿ
ನಿರಸನೀಯಂ. ಗುಣಾನಾಮಪಿ ಸಂಖ್ಯಾಸಮವಾಯಿತ್ವೇನ ಗುಣೇಷ್ವತಿವ್ಯಾಪ್ತೇಶ್ಚ.
ಪರಿಮಾಣಗುಣಸ್ಯ ಸ್ವಾಶ್ರಯೋತ್ಪತ್ತಿಸಮಕಾಲಿಕೋತ್ಪತ್ತಿಸ್ವೀಕಾರಾದೇವ ನ
ಗುಣಾನಾಂ ದ್ವಿತೀಯಕ್ಷಣೇ ಉತ್ಪತ್ತಿರಾಶಂಕ್ಯಾ. ಅತ ಏವ ಪ್ರಥಮಕ್ಷಣೇ ದ್ರವ್ಯೇ
ನಾವ್ಯಾಪ್ತಿರಪಿ. ಸಮಾನಕಾಲಿಕೋತ್ಪತ್ತಿಕಯೋರಪಿ ಗುಣಿಗುಣಯೋರುಪಾದಾ
ನೋಪಾದೇಯಭಾವೋ ದೃಷ್ಟತ್ವಾದೇವಾಭ್ಯುಪಗಮ್ಯಮಾನೋ ನಾನುಪಪನ್ನಃ.
ತಸ್ಮಾತ್ಪರಿಮಾಣಾಶ್ರಯಂ ದ್ರವ್ಯಮಿತಿ.

ತಸ್ಯೈತಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯಸ್ಯೈಕಾದಶವಿಧತ್ವಂ ಸಂಗಿರಂತೇ. ಯಥಾಹುಃ—

"ಪೃಥಿವೀ ಸಲಿಲಂ ತೇಜಃ ಪವಮಾನಸ್ತಮಸ್ತಥಾ ।
ವ್ಯೋಮಕಾಲದಿಗಾತ್ಮಾನೋ ಮನಶ್ಶಬ್ದ ಇತಿ ಕ್ರಮಾತ್ ॥
ಏಕಾದಶವಿಧಂ ದ್ರವ್ಯಂ ಕೌಮಾರಿಲಮತೇ ಮತಂ ।" ಇತಿ.

ಅತ್ರ ಪೂರ್ವಾರ್ಧೋಕ್ತಾನಿ ಪಂಚ ದ್ರವ್ಯಾಣಿ ಸಾವಯವಾನಿ, ಉತ್ತರಾರ್ಧನಿರ್ದಿ
ಷ್ಟಾನಿ ಚ ಷಡ್ದ್ರವ್ಯಾಣಿ ನಿರವಯವಾಣಿ ವಿಭೂನಿ ಚ. ಏತೇಷಾಂ ಲಕ್ಷಣಾದೀನಿ

ತದೀಯಗ್ರಂಥೇಭ್ಯ ಏವಾವಗಂತವ್ಯಾನೀತಿ ನಾತ್ರ ಪ್ರಪಂಚ್ಯಂತೇ. ತಮಸಸ್ತು ನೈಯಾಯಿಕಾಭಿಮತಮಾಲೋಕಾಭಾವರೂಪತ್ವಂ ನಿರಾಕೃತ್ಯ ಭಾವರೂಪದ್ರವ್ಯತ್ವ ಸಮರ್ಥನಪೂರ್ವಕಂ ಮೀಮಾಂಸಕಾಭಿಮತದ್ರವ್ಯಾಂತರತ್ವನಿರಾಸೇನ ಪಾರ್ಥಿವ ದ್ರವ್ಯವಿಶೇಷತ್ವಂ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಿತಮಸ್ಮಾಭಿಃ ಶಿವಾದ್ವೈತಮಂಜರೀವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ.

ಅಥ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನವಿಷಯಭೂತಾಂ ನಿತ್ಯಾಂ ವ್ಯಕ್ತಿನಿಷ್ಠಾಂ ಸ್ವಾಶ್ರಯ ವ್ಯಕ್ತ್ಯಾ ಸಹ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನಾಂ ಜಾತಿಂ ಸಮಾಮನಂತಿ ಕೌಮಾರಿಲಾಃ— ಯದಾಹುಃ—

"ಜಾತಿರ್ವ್ಯಕ್ತಿಗತಾ ನಿತ್ಯಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನಗೋಚರಾ ।
ಭಿನ್ನಾಽಭಿನ್ನಾ ಚ ಸಾ ವ್ಯಕ್ತೇಃ ಕುಮಾರಿಲಮತೇ ಮತಾ ॥" ಇತಿ.

ಅತ್ರ ಜಾತಿಸ್ವರೂಪಮೇವಾಸಹಮಾನಾಃ ಸೌಗತಾಃ ಪುನರೇವಂ ವದಂತಿ— ಜಾತಿವಾದಿನಾ ಕಿಮಿಯಂ ಜಾತಿಸ್ಸರ್ವಗತಾಽಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ? ಉತ ವ್ಯಕ್ತಿಗತಾ? ನ ತಾವತ್ಸರ್ವಗತಾ, ಸರ್ವತ್ರ (ವ್ಯಕ್ತಿಬಹಿರ್ಭಾಗೇಽಪಿ) ಜಾತ್ಯುಪಲಬ್ಧಿಪ್ರಸಂಗಾತ್. ನಾಪಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗತಾ, ತತ್ಕಾಲೋತ್ಪನ್ನವ್ಯಕ್ತೇರ್ವ್ಯಕ್ತ್ಯಂತರವರ್ತಿಜಾತ್ಯನ್ವಯಾಭಾವ ಪ್ರಸಂಗಾತ್. ಏಕೈಕವ್ಯಕ್ತ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಕಾಲೇಽಪಿ ಜಾತೇರಪ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರ್ನಾಭ್ಯುಪಗಂತುಂ ಯುಕ್ತಾ, ಜಾತಿವಾದಿನಾ ಜಾತೇರ್ನಿತ್ಯತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್. ಪೂರ್ವೋತ್ಪನ್ನ ವ್ಯಕ್ತ್ಯಂತರಾದಾಗತ್ಯ ತತ್ಕಾಲೋತ್ಪನ್ನವ್ಯಕ್ತ್ಯಾ ಜಾತಿಸ್ಸಂಬಧ್ಯತ ಇತ್ಯಪಿ ನ ಶಕ್ಯಂ ವಕ್ತುಂ, ಜಾತಿವಾದಿಭಿಸ್ಸರ್ವೈರಪಿ ಜಾತೇರ್ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇನ ಗಮನಕ್ರಿಯಾಯಾ ಅಸಂಭವಾತ್, ಪೂರ್ವವ್ಯಕ್ತೌ ಜಾತ್ಯನುಪಲಬ್ಧಿಪ್ರಸಂಗಾಚ್ಚ. ಅಂಶೇನಾಗಚ್ಛತಿ, ಅಂಶಾಂತರೇಣ ಪೂರ್ವವ್ಯಕ್ತಾವಪಿ ತಿಷ್ಠತೀತಿ ಕಲ್ಪನಂ ತು ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದಮೇವ. ಜಾತೇರ್ನಿರಂಶತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್. ತತ್ಕಾಲೇ ಬಹುವ್ಯಕ್ತ್ಯು ತ್ಪತ್ತೌ ಪೂರ್ವವ್ಯಕ್ತಿತಃ ಕ್ರಮಶೋ ನಿಖಿಲಾಂಶಾಪಗಮಪ್ರಸಂಗೇನ ತತ್ರ ಜಾತ್ಯನು ಪಲಬ್ಧ್ಯಾಪಾತಾತ್.

ಅಪಿ ಚ ಜಾತಿರಿಯಂ ಸ್ವಾಶ್ರಯಭೂತವ್ಯಕ್ತಿವಿನಾಶಕಾಲೇ ಸ್ವಯಮಪಿ ನಶ್ಯ ತಿ ವಾ? ಉತ ನಿರಾಧಾರಾ ತತ್ರೈವ ತಿಷ್ಠತಿ ವಾ? ಆಹೋಸ್ವಿತ್ ವ್ಯಕ್ತ್ಯಂತರಂ ಗಚ್ಛತಿ? ನಾದ್ಯಃ, ಜಾತೇರ್ನಿತ್ಯತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್. ನ ದ್ವಿತೀಯಃ, ನಿರಾಶ್ರಯ ಸ್ಥಿತ್ಯಸಂಭವಾತ್, ತತ್ರಾನುಪಲಭ್ಯಮಾನತ್ವಾಚ್ಚ. ನಾಪಿ ತೃತೀಯಃ—ನಿಷ್ಕ್ರಿಯ ತ್ವಾತ್, ವ್ಯಕ್ತ್ಯಂತರೇ ಜಾತಿದ್ವಯೋಪಲಬ್ಧಿಪ್ರಸಂಗಾಚ್ಚ. ಅನೇಕಗೋವ್ಯಕ್ತಿ ವಿನಾಶೇ ಸತಿ ಪೂರ್ವವ್ಯಕ್ತಾವನೇಕಗೋತ್ವೋಪಲಬ್ಧಿಪ್ರಸಂಗಾಚ್ಚ. ಯಥಾಹುಃ—

" ನಾಯಾತಿ ನ ಚ ತತ್ರಾಸೀದಸ್ತಿ ಪಶ್ಚಾನ್ನ ಚಾಂಶವತ್ ।
ಜಹಾತಿ ಪೂರ್ವಂ ನಾಧಾರಮಹೋ ವ್ಯಸನಸಂತತಿಃ ॥ "

ಅತ್ರೋಚ್ಯತೇ—ಯತ್ತಾವತ್ಪೃಷ್ಟಂ ಜಾತಿಸ್ಸರ್ವಗತಾ ವ್ಯಕ್ತಿಗತಾ ವೇತಿ ? ತತ್ರ ಸರ್ವಗತತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇನೈವ ವ್ಯಕ್ತಿಗತತ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯನಾಯಾಸಸಿದ್ಧತಯಾ ತಸ್ಯ ಪೃಥಗವಕ್ತವ್ಯತ್ವಾತ್ಪಕ್ಷದ್ವಯಮಪಿ ವಯಂ ಕಕ್ಷೀಕುರ್ಮಃ. ಸರ್ವಗತತ್ವಪಕ್ಷೇ ಸರ್ವತ್ರೋಪಲಬ್ಧಿಪ್ರಸಂಗಸ್ತು ವ್ಯಕ್ತೇರ್ವ್ಯಂಜಕತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಾದೇವ ನಾಪಾದಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಃ. ಅಭಿವ್ಯಂಜಕೇನ ವಿನಾಽಭಿವ್ಯಂಗ್ಯಸ್ಯೋಪಲಬ್ಧೇಃ ಕ್ವಚಿದಪ್ಯಸಂಭವಾತ್.

ಯತ್ತು—ವ್ಯಕ್ತಿಗತತ್ವಪಕ್ಷೇ ತತ್ಕಾಲೋತ್ಪನ್ನವ್ಯಕ್ತೇರ್ಜಾತ್ಯನ್ವಯವಿಯೋಗಯೋರನುಪಪತ್ತಿರಿತ್ಯುಕ್ತಂ, ತದಪ್ಯಕಿಂಚಿತ್ಕರಂ—ವ್ಯಕ್ತ್ಯುತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಸಾಮಗ್ರೀಭಿರೇವ ವ್ಯಕ್ತೇರ್ಜಾತ್ಯನ್ವಯವಿಯೋಗಯೋಸ್ಸೂಪಪಾದತ್ವಾತ್. **" ಅನ್ಯತ್ರಾವಸ್ಥಿತಸ್ಯಾನ್ಯಾನ್ವಯೋ ಗತಿಪೂರ್ವಕ ಏವ "** ಇತ್ಯಾದಿನಿಯಮಾಸ್ತು ನ ಸರ್ವವಿಷಯಕಾಃ ಅಪಿತು ಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧವಸ್ತುವಿಷಯಕಾ ಏವೇತಿ ನ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಸಂಬಂಧೇನ ಸಂಬದ್ಧಯೋರ್ಜಾತಿಜಾತಿಮತೋರಪಿ ಶಕ್ಯಾಸ್ಸಮಾಪಾದಯಿತುಂ.

ನ ಚ—" ಜಾತಿಸ್ವರೂಪಮೇವಾನಭ್ಯುಪಗಚ್ಛತಸ್ಸೌಗತಾನ್ ಕಃ ಪುನಃ ಪ್ರಬಲೋ ಹೇತುರ್ಜಾತಿಮಭ್ಯುಪಗಮಯೇತ್?" **ಇತಿ ಶಂಕ್ಯಂ** ಶಾಬಲೇಯಾದಿಷು ಸರ್ವಾಸ್ವಪಿ ಗೋವ್ಯಕ್ತಿಷ್ವನುವರ್ತಮಾನೋ ಮಹಿಷಾದಿಭ್ಯೋ ವ್ಯಾವರ್ತಮಾನಶ್ಚ **" ಅಯಂ ಗೌಃ, ಅಯಮಪಿ ಗೌಃ "** ಇತ್ಯೇಕಾಕಾರಾವಭಾಸಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧಃ ಕಥಂಪುನರನಿಚ್ಛತೋಽಪಿ ಸೌಗತಾನ್ ಜಾತಿಂ ನಾಭ್ಯುಪಗಮಯೇತ್ ? ನ ಚ ಅಯಮಗೋನಿವೃತ್ತಿಮಾತ್ರವಿಷಯಕೋಽವಭಾಸ ಇತಿ ಶಕ್ಯಂ ಕಲ್ಪಯಿತುಂ, ವಿಧಿರೂಪೇಣ ಪ್ರತೀಯಮಾನಸ್ಯ ನಿಷೇಧರೂಪತ್ವಾಂಗೀಕರಣಾನುಪಪತ್ತೇಃ. **" ದ್ವೌ ನಞೌ ಪ್ರಕೃತಮರ್ಥಂ ದ್ರಢಯತಃ "** ಇತಿನ್ಯಾಯೇನ ಅಗೋನಿವೃತ್ತಿಶಬ್ದಸ್ಯಾಪಿ ನಞ್ದ್ವಯಘಟಿತತಯಾ ಗೋತ್ವಮೇವ ವಾಚ್ಯಮಿತಿ ಪುನರಪಿ ನಾಮಾಂತರೇಣ ಜಾತ್ಯಂಗೀಕರಣಮೇವಾಯುಷ್ಮತಾಂ ಸೌಗತಾನಾಮಾಪನ್ನಂ. ತದುಕ್ತಮಾಚಾರ್ಯೈಃ.—

" ಅಗೋನಿವೃತ್ತಿಸ್ಸಾಮಾನ್ಯಂ ವಾಚ್ಯಂ ಯೈಃ ಪರಿಕಲ್ಪಿತಂ ।
ಗೋತ್ವಂ ವಸ್ತ್ವೇವ ತೈರುಕ್ತಮಗೋಽಪೋಹಗಿರಾ ಸ್ಫುಟಂ॥" ಇತಿ.

ತಸ್ಮಾದ್ದ್ರವ್ಯತ್ವಗುಣತ್ವಕರ್ಮತ್ವಾದಿರೂಪಾ ಗೋತ್ವಾಶ್ವತ್ವಮಹಿಷತ್ವಾದಿರೂಪಾ ಘಟತ್ವಪಟತ್ವಸ್ತಂಭತ್ವಾದಿರೂಪಾ ಚ ಸಿದ್ಧಾ ಜಾತಿಃ.

ಅಥ ಕರ್ಮಭಿನ್ನತ್ವೇ ಸತ್ಯುಪಾದಾನತ್ವರಾಹಿತ್ಯೇ ಸತ್ಯವಾಂತರಜಾತಿಮಾ೯ ಗುಣ ಇತಿ ಗುಣಸ್ವರೂಪಂ ಕೌಮಾರಿಲಾಃ ಕಥಯಂತಿ. ಯದಾಹುಃ—

"ಕರ್ಮಣೋ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತತ್ವೇ ಸತ್ಯವಾಂತರಜಾತಿಮಾ೯ |
ಉಪಾದಾನತ್ವನಿರ್ಮುಕ್ತೋ ಗುಣೋ ಗುಣವಿದಾಂ ಮತಃ ||"

ಇತಿ. ಸಚಾಯಂ ಗುಣಃ—ರೂಪರಸಗಂಧಸ್ಪರ್ಶಸಂಖ್ಯಾಪರಿಮಾಣಪೃಥಕ್ತ್ವಸಂಯೋಗವಿಭಾಗಪರತ್ವಾಪರತ್ವಗುರುತ್ವದ್ರವತ್ವಸ್ನೇಹಬುದ್ಧಿಸುಖದುಃಖೇಚ್ಛಾದ್ವೇಷಪ್ರಯತ್ನಸಂಸ್ಕಾರಧ್ವನಿಪ್ರಾಕಟ್ಯಶಕ್ತಿಭೇದಾಚ್ಚತುರ್ವಿಂಶತಿವಿಧಃ ಕೌಮಾರಿಲಮತೇ. ತಾರ್ಕಿಕಾಸ್ತು ಧ್ವನಿಪ್ರಾಕಟ್ಯಶಕ್ತೀನಾಂ ಸ್ಥಾನೇ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಶಬ್ದಾನ್ ಗಣಯಿತ್ವಾ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿತ್ವಮಾಹುಃ. ತತ್ತು—ಶಬ್ದಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯತ್ವವ್ಯವಸ್ಥಾಪನಾತ್, ಗುಣದ್ರವ್ಯಕ್ರಿಯಾದೀನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಮೇವ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮತ್ವವ್ಯವಸ್ಥಾಪನಾಚ್ಚ ಅಯುಕ್ತಂ. ರೂಪಾದೀನಾಂ ಲಕ್ಷಣಾದೀನ್ಯಾಕರೇಭ್ಯೋಽವಗಂತವ್ಯಾನಿ. ಬುದ್ಧ್ಯಾದಯಃ ಪ್ರಯತ್ನಾಂತಾಃ ಷಟ್ ಆತ್ಮನೋ ವೈಶೇಷಿಕಗುಣಾಃ. ಬುದ್ಧಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತಂ ಸುಖಾದಿಪಂಚಕಂ ಮಾನಸಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಮ್ಯಂ. ಬುದ್ಧಿಸ್ತು ಅರ್ಥಗತಪ್ರಕಾಶಾಪರಪರ್ಯಾಯಪ್ರಾಕಟ್ಯಾಖ್ಯಧರ್ಮಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಪ್ರಸೂತಾರ್ಥಾಪತ್ತಿಗಮ್ಯೇತಿ ಕೌಮಾರಿಲಮತರಹಸ್ಯಂ. ಪ್ರಾಭಾಕರಶಂಕರೌ ಪುನಃ ಬುದ್ಧೇಸ್ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶತ್ವಂ ಪ್ರತಿಪೇದಾತೇ. ಅಕ್ಷಪಾದಾಸ್ತು ಸುಖಾದಿಪಂಚಕವದೇವ ಬುದ್ಧಿಮಪಿ ಮಾನಸಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಮ್ಯಾಮಭ್ಯಧುಃ.

ಸಂಸ್ಕಾರಸ್ತು—ಲೌಕಿಕವೈದಿಕಭೇದೇನ ದ್ವಿವಿಧಃ. ಆದ್ಯೋಽಪಿ ವೇಗೋ ಭಾವನಾ ಸ್ಥಿತಸ್ಥಾಪಕಶ್ಚೇತಿ ತ್ರಿಪ್ರಕಾರೋ ಭವತಿ. ತತ್ರ ವೇಗಃ ಪೃಥಿವ್ಯಪ್ತೇಜೋವಾಯುತಮೋರೂಪದ್ರವ್ಯಪಂಚಕವರ್ತೀ ಕ್ರಿಯಾಹೇತುರ್ವಿಶೇಷಗುಣಃ. ಭಾವನಾರೂಪಸ್ಸಂಸ್ಕಾರಸ್ತು ಪೂರ್ವಾನುಭವಜನ್ಯಃ ಸ್ಮರಣಜನಕಃ ಆತ್ಮಮಾತ್ರವರ್ತೀ ವಿಶೇಷಗುಣಃ. ಸ್ಥಿತಸ್ಥಾಪಕಾಖ್ಯಸ್ತೃತೀಯಸ್ಸಂಸ್ಕಾರಸ್ತು ಸ್ಪರ್ಶವತ್ಸು ಪೃಥಿವ್ಯಪ್ತೇಜೋವಾಯುರೂಪೇಷು ಚತುರ್ಷು ದ್ರವ್ಯೇಷು ವರ್ತಮಾನೋ ವಿಶೇಷಗುಣಃ—ಯಥಾಹುಃ

"ವೇಣುರಂಧ್ರಪ್ರಯುಕ್ತಂ ವಾ ಬದ್ಧಂ ವಾ ಬಹುವತ್ಸರಂ |
ಮುಚ್ಯಮಾನಂ ಶ್ವಲಾಂಗೂಲಂ ವಕ್ರಭಾವಂ ನ ಮುಂಚತಿ ||"

ಇತಿ. ವೈದಿಕಸ್ತು ಸಂಸ್ಕಾರಃ—ಉತ್ಪವನ-ಪ್ರೋಕ್ಷಣ-ತಕ್ಷಣಾವಹನನಾದಿವಿಹಿತ ಕ್ರಿಯಾಜನ್ಯಸ್ತತ್ರತತ್ರ ವಿಧಿವಾಕ್ಯೇಷು ದ್ವಿತೀಯಾಶ್ರುತಿಗಮ್ಯಃ. ಯಥಾ—**"ಆಜ್ಯಮುತ್ಪುನಾತಿ" "ತಂಡುಲಾನ್ ಪ್ರೋಕ್ಷತಿ" "ಯೂಪಂ ತಕ್ಷತಿ" "ವ್ರೀಹೀನವಹಂತಿ"** ಇತ್ಯಾದೌ. ಅತ್ರ ಹಿ ದ್ವಿತೀಯಾಶ್ರುತ್ಯಾ ಉತ್ಪವನಾದಿಭಿ ರಾಜ್ಯಾದೀನ್ ಸಂಸ್ಕುರ್ಯಾದಿತ್ಯರ್ಥಃ ಪ್ರತೀಯತೇ. ಸ ಚ ಸಂಸ್ಕಾರೋ ಭೂತ ಭಾವ್ಯುಪಯೋಗಿದ್ರವ್ಯಮಾತ್ರವರ್ತೀ ವಿಶೇಷಗುಣಃ. ತದುಕ್ತಂ—**"ಭೂತಭಾವ್ಯು ಪಯೋಗಂ ಹಿ ದ್ರವ್ಯಂ ಸಂಸ್ಕಾರಮರ್ಹತಿ"** ಇತಿ. ಧ್ವನಿರ್ನಾಮ ವಾಯು ನಿಷ್ಠೋ ವೇಗಜನ್ಯಃ ಶಬ್ದಾಭಿವ್ಯಂಜಕೋ ವಿಶೇಷಗುಣಃ.

ಪ್ರಾಕಟ್ಯಂ ನಾಮ ಜ್ಞಾನಜನ್ಯೋ ವಿಷಯನಿಷ್ಠೋ ವಿಷಯವ್ಯವಸ್ಥಾಪ ಕಶ್ಚ ಸಾಮಾನ್ಯಗುಣಃ. ಸ ಚ ಸಂಯುಕ್ತತಾದಾತ್ಮ್ಯಸಂಬಂಧೇನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ್ಯಾವ ಸೇಯಃ. ತದಿದಂ ಪ್ರಾಕಟ್ಯಂ ಪ್ರಥಮಂ ದ್ರವ್ಯಾಶ್ರಿತತ್ವೇನ ಪ್ರತೀತಮಪಿ ದ್ರವ್ಯೇಣ ಸಹ ಲಬ್ಧತಾದಾತ್ಮ್ಯಸಂಬಂಧಾನಿ ಜಾತಿಗುಣಕರ್ಮಾಣ್ಯಪಿ ಪರಂಪರಯಾ ಸಮಾಶ್ರ ಯತೇ, ತಥಾ ದ್ರವ್ಯಜಾತಿಗುಣಕರ್ಮಪ್ರತಿಯೋಗಿಕಮಭಾವಮಪೀತಿ ತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇ ಷಾಮಪಿ ಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವಸಿದ್ಧ್ಯಾಽವಿಷಯತ್ವಶಂಕಾಪಿ ದೂರೋತ್ಸಾರಿತಾ. ಅತ ಏವ **"ಪ್ರಾಕಟ್ಯಾಶ್ರಯೋ ವಿಷಯಃ"** ಇತಿ ವಿಷಯಲಕ್ಷಣಂ ಕೌಮಾರಿ ಲಮತೇ.

ನನು ಕಿಮಿದಂ ಪ್ರಾಕಟ್ಯಂ ನಾಮ? ಉಚ್ಯತೇ—**"ಘಟಃ ಪ್ರಕಾಶತೇ, ಘಟೋ ಭಾತಿ, ಪ್ರಕಟೋ ಘಟಃ"** ಇತ್ಯೇವಮಾದಯಸ್ಸಂತಿ ತಾವಲ್ಲೌಕಿಕ ಪರೀಕ್ಷಕಾಣಾಂ ವ್ಯವಹಾರಾಃ. ಏತೇ ಚ ಸರ್ವದೇಶಕಾಲೇಷ್ವಬಾಧಿತತ್ವಾನ್ನ ಭ್ರಾಂತಿ ಮೂಲಕಾ ಇತಿ ಪ್ರಮಾಣಭೂತಾ ಏವ ಸ್ವೋಪಪತ್ತಯೇ ಪ್ರಕಾಶವಿಶಿಷ್ಟತಾ ಮರ್ಥಸ್ಯ ಕಲ್ಪಯಂತಿ. ತತ್ರ ವಿಶೇಷಣಭೂತಃ ಪ್ರಕಾಶಪದಾರ್ಥ ಏವ ಪ್ರಾಕಟ್ಯ ಪದೇನ ವ್ಯಪದಿಶ್ಯತ ಇತಿ.

ನನ್ವೇವಂ ಪ್ರಾಕಟ್ಯಾಶ್ರಯಸ್ಯೈವ ವಿಷಯತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇ ಭೂತಭವಿಷ್ಯ ತ್ಪದಾರ್ಥಯೋಃ ಪ್ರಾಕಟ್ಯಾನಾಶ್ರಯತ್ವೇನ ಕಥಂ ವಿಷಯತ್ವಂ ಸಿದ್ಧ್ಯೇತ್? ನ ಚ ತಯೋರ್ವಿಷಯತ್ವಮೇವ ನಾಸ್ತೀತಿ ವಾಚ್ಯಂ—ನದೀಪೂರಮೇಘೌನ್ನತ್ಯಾದಿಲಿಂಗೇನ ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ಷಾನುಮಾನಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ ತಯೋರಪಿ ವಿಷಯತ್ವಾವಶ್ಯಂ ಭಾವಾತ್. ಅತೋ ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ರೂಪೇ ಧರ್ಮಿಣ್ಯವಿದ್ಯಮಾನೇ ಕಥಂ ತತ್ರ ಪ್ರಾಕಟ್ಯಧರ್ಮೋತ್ಪತ್ತಿಃ?

ಉಚ್ಯತೇ—ಅತಿಕ್ರಾಂತಾಗಾಮಿದಿವಸಗತಸಂಖ್ಯಾವತ್ ಸರ್ವೇಷ್ವಪಿ ಭೂತ ಭವಿಷ್ಯತ್ಸು ಪ್ರಾಕಟ್ಯೋತ್ಪತ್ತೌ ಬಾಧಕಾಭಾವಾತ್. **"ತಿಸ್ರ ಆಹುತಯೋ ಹುತಾಃ, ಷಡಪೂಪಾ ಭಕ್ಷಿತಾಃ, ದಶ ಮೋದಕಾಃ ಕಾರ್ಯಾಃ"** ಇತ್ಯಾದಯೋಽದುಷ್ಟಕಾರಣಜನ್ಯಾ ಅಬಾಧಿತವ್ಯವಹಾರಾ ಅಪಿ ಭೂತಭವಿಷ್ಯತೋಃ ಪ್ರಾಕಟ್ಯೋತ್ಪತ್ತೌ ಪ್ರಮಾಣಂ ಭವಂತಿ. ಏವಮಭಾವಸ್ಯಾಪಿ ಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವಾತ್ಪ್ರಾಕಟ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವಂ ಬೋಧ್ಯಮಿತಿ ಸಿದ್ಧಂ ಪ್ರಾಕಟ್ಯಂ

ಅಥ ಶಕ್ತಿತ್ವಜಾತಿಮತ್ತ್ವಮೇವ ಶಕ್ತೇರ್ಲಕ್ಷಣಂ. ಸಾ ಚ ದ್ರವ್ಯಗುಣ ಕರ್ಮಾಶ್ರಯಾ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಾಪತ್ತಿವಿಜ್ಞೇಯೇತಿ ಕೌಮಾರಿಲಾಃ—ಯಥಾಹುಃ—

**"ಶಕ್ತಿತ್ವಸಾಮಾನ್ಯವತೀಂ ಗುಣಕರ್ಮಕ್ರಿಯಾಶ್ರಯಾಂ ।
ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಾಪತ್ತಿವಿಜ್ಞೇಯಾಂ ಶಕ್ತಿಮಾಹುಃ ಕುಮಾರಿಲಾಃ ॥"**

ಇತಿ. ಸೇಯಂ ಶಕ್ತಿರ್ಲೌಕಿಕವೈದಿಕಭೇದೇನ ದ್ವಿಪ್ರಕಾರಾ ಭವತಿ. ತತ್ರಾಽಽದ್ಯಾಽರ್ಥಾಪತ್ತಿಪ್ರಮಾಣಗಮ್ಯಾ, ಯಥಾಽಗ್ನ್ಯಾದೀನಾಂ ದಾಹಕತ್ವಶಕ್ತಿಃ. ದ್ವಿತೀಯಾ ತು ವೈದಿಕಚೋದನೈಕಗಮ್ಯಾ ತತ್ತದ್ವಸ್ತುಜನ್ಯತತ್ತತ್ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತ್ಯನುಗುಣಾ ಕಾರಣತಾವಚ್ಛೇದಿಕಾ ಕಾರಣರೂಪೈವಾಽನಂತಪ್ರಕಾರಾ ಭವತಿ. ಯಥಾ ಯಾಗಾದೀನಾಂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಸಾಧಕತ್ವಶಕ್ತಿಃ.

ತತ್ರಾಗ್ನ್ಯಾದಿನಿಷ್ಠಾ ದಾಹಾನುಗುಣಾ ಶಕ್ತಿರ್ದ್ರವ್ಯನಿಷ್ಠಾ. ಹಿಂಸಾದಿನಿಷ್ಠಾ ನರಕಪಾತಸಾಧನತ್ವಶಕ್ತಿಃ ಕ್ರಿಯಾನಿಷ್ಠಾ. **"ವಾಯವ್ಯಂ ಶ್ವೇತಮಾಲಭೇತ ಭೂತಿಕಾಮಃ"** ಇತ್ಯಾದಿಭಿಃ ಶ್ವೇತತ್ವಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಯೈವ ದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ಭೂತಿ ಫಲಸಾಧನತ್ವಶ್ರವಣಾತ್ ಗುಣನಿಷ್ಠೋಽಪ್ಯತಿಶಯವಿಶೇಷರೂಪಶ್ಶಕ್ತಿವಿಶೇಷಃ ಕಲ್ಪನೀಯಃ.

ತಾರ್ಕಿಕಾಃ ಪುನರಗ್ನ್ಯಾದೀನಾಂ ದಾಹಕತ್ವಶಕ್ತಿಂ ತತ್ತದ್ವಸ್ತುಸ್ವಭಾವ ಭೇದೇನ ಸಮರ್ಥಯಂತಃ ಶಕ್ತಿಸ್ವರೂಪಮೇವಾಪಲಪಂತಿ. ತದಯುಕ್ತಂ—ಸ್ವಭಾವಸ್ಯ ಯಾವದ್ದ್ರವ್ಯಸತ್ತ್ವಂ ಅನುವೃತ್ತ್ಯವಶ್ಯಂಭಾವಾತ್. ಅಗ್ನ್ಯಾದಿನಿಷ್ಠಸ್ಯ ದಾಹಕತ್ವಾದೇಶ್ಚ ಮಣಿಮಂತ್ರಾದಿನಿರಾಕಾರ್ಯತ್ವೇನಾಯಾವದ್ದ್ರವ್ಯಭಾವಿತ್ವಾತ್. ಸ್ವಭಾವಶಬ್ದೇನಾಪಿ ಪರ್ಯಾಯಾಂತರೇಣ ಶಕ್ತೇರೇವಾಭ್ಯುಪಗತತ್ವಪ್ರಸಂಗಾಚ್ಚ.

ನನು—ಕಥಮರ್ಥಾಪತ್ತ್ಯಾ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹಣಂ? **ಇತ್ಥಂ ಗೃಹಾಣ—**

**"ಯಾದೃಶಾದಗ್ನಿಸಂಯೋಗಾತ್ಸರ್ವದಾ ದಾಹದರ್ಶನಂ ।
ತಾದೃಶಾದೇವ ಮಂತ್ರಾದಿಯೋಗೇ ತು ತದದರ್ಶನಾತ್ ॥**

ಅಗ್ನಿಸಂಯೋಗಾತಿರಿಕ್ತಂ ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ಕಾರಣಾಂತರಂ ।
ಅಸ್ತಿ ದೃಶ್ಯಮದೃಶ್ಯಂ ವೇತ್ಯೇವಂ ಸಾಧಾರಣಾ ಪ್ರಮಾ ॥
ದೃಶ್ಯಾದರ್ಶನಜಾಭಾವಪ್ರಮಾಣೇನ ವಿಹನ್ಯತೇ ।
ತತ್ರಾನಯೋರ್ವಿರೋಧೇ ಸತ್ಯವಿರೋಧಾಯ ಕಲ್ಪ್ಯತೇ ॥
ಅದೃಶ್ಯಂ ಕಾರಣಂ ಕಿಂಚಿತ್ಸಾ ಶಕ್ತಿರಿತಿ ಗೀಯತೇ ।
ಗುಣೋಕ್ತಲಕ್ಷ್ಮಸದ್ಭಾವಾದಸ್ಯಾಶ್ಚ ಗುಣತಾ ಮತಾ॥"

ಇತಿ–ಸರ್ವದ್ರವ್ಯವರ್ತಿತ್ವಾಚ್ಚೈಷಾಪಿ ಸಾಮಾನ್ಯಗುಣಏವ.

ಧ್ವನಿಪ್ರಾಕಟ್ಯಶಕ್ತೀನಾಂ ಗುಣತ್ವಮನಿಚ್ಛಂತಃ ಶಬ್ದಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾಣಾಂ ಗುಣತ್ವಮಾಕಾಂಕ್ಷಂತಸ್ತಾರ್ಕಿಕಾಸ್ತು—ಧ್ವನ್ಯಾದೀನಾಂ ಗುಣತ್ವಸಮರ್ಥನಾತ್, ಶಬ್ದಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯತ್ವಸಮರ್ಥನಾತ್, ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಯೋರ್ದ್ರವ್ಯತ್ವಗುಣತ್ವಕರ್ಮತ್ವಾದ್ಯನ್ಯತಮರೂಪತ್ವಸಮರ್ಥನೇನ ಗುಣತ್ವನಿಯಮಾಭಾವಾಚ್ಚ ಪ್ರಾಗೇವ ನಿರಸ್ತಾಃ. ತಸ್ಮಾದಸ್ಮದುಕ್ತಾ ಏವ ಗುಣಾಃ.

ಅಥ–ಪೃಥಿವ್ಯಪ್ತೇಜೋವಾಯುತಮೋರೂಪಾವಿಭುದ್ರವ್ಯಪಂಚಕಮಾತ್ರವರ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗ್ರಹಣಯೋಗ್ಯಂ ಚಲನಾತ್ಮಕಂ ಸಂಯೋಗವಿಯೋಗಹೇತುಭೂತಂ ಕರ್ಮೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ತದಾಹುಃ—

"ಅವಿಭುದ್ರವ್ಯಮಾತ್ರಸ್ಥಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಚಲನಾತ್ಮಕಂ ।
ವಿಯೋಗಯೋಗಯೋರ್ಮೂಲಂ ಕರ್ಮ ಕರ್ಮವಿದೋ ವಿದುಃ"

ಇತಿ. ತಚ್ಚ—ನೈಯಾಯಿಕಾದಿವದೇವ ಮೀಮಾಂಸಕಾ ಅಪಿ ಉತ್ಕ್ಷೇಪಣಾವಕ್ಷೇಪಣಾಕುಂಚನಪ್ರಸಾರಣಗಮನಭೇದೇನ ಪಂಚವಿಧಮಭ್ಯುಪಯಂತಿ.

ಅತ್ರ ಪ್ರಾಭಾಕರಾಃ ಕರ್ಮಣೋ ನಯನೇಂದ್ರಿಯಗೋಚರತ್ವಂ ನಾನುಮನ್ಯಂತೇ. ತದಯುಕ್ತಂ —ಕರ್ಮಣೋಽಪಿ ಘಟಾದಿವದೇವ ಅನನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧನಯನೇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರಾನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾನುವಿಧಾಯ್ಯುಪಲಬ್ಧಿಕತ್ವದರ್ಶನೇನ ಚಾಕ್ಷುಷಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಷಯತ್ವಾವಶ್ಯಂಭಾವಾತ್.

ನನು—ಕಥಂ ಕರ್ಮಣಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಂ? ಅನುಮೇಯತ್ವಮೇವ ಹಿ ತಸ್ಯ ದೃಶ್ಯತೇ-ಯಥಾ-ತತ್ತತ್ಪ್ರದೇಶವಿಶೇಷಸಂಯೋಗವಿಯೋಗಾಭ್ಯಾಮಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ಗತಿರನುಮೀಯತೇ. ಅನುಮೀಯಮಾನಾ ಚೇಯಮಾದಿತ್ಯಗತಿಕ್ರಿಯಾ ಸ್ವನಿಷ್ಠಕ್ರಿಯಾತ್ವಲಿಂಗಾದನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಕ್ರಿಯಾಯಾಮನುಮೇಯತ್ವವ್ಯವಸ್ಥಾಪನೇ ಸಪಕ್ಷತ್ವಂ ಭಜತೇ. ಇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರಾನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕೌ ಚ ಸಂಯೋಗವಿಭಾಗದರ್ಶನ ಏವೋಪಕ್ಷೀಣಾ

ವನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಾ. ತಸ್ಮಾದನನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧೇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರಾಭಾವಾತ್ಕರ್ಮಣಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಂ ದುರ್ವಚಮೇವ. ಯದಾಹ ಭಟ್ಟವಿಷ್ಣುಃ—

"ಪರೋಕ್ಷಂ ಕರ್ಮ ಕರ್ಮತ್ವಾದಾದಿತ್ಯಗತಕರ್ಮವತ್ ।
ಅಕ್ಷತದ್ಭಾವಭಾವಿತ್ವಂ ಕ್ಷೀಣಂ ಲಿಂಗಸ್ಯ ದರ್ಶನೇ॥" ಇತಿ.

ಇತಿಚೇತ್—ತದಿದಮಸಾರಂ—ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಾನುಮಾನಸ್ಯ ಅನನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧೇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರಾನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾಭಾವನಿಶ್ಚಯನಿಬಂಧನತ್ವೇನ ತದುಪಜೀವಿತ್ವಾತ್. ನಚ ಇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರಾಣಾಂ ಸಂಯೋಗವಿಭಾಗಗ್ರಹಣ ಏವೋಪಕ್ಷೀಣತ್ವೇನಾನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧತ್ವಾದನನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧತ್ವಮಸಿದ್ಧಮಿತ್ಯಪಿ ಶಕ್ಯಂ ವಕ್ತುಂ. ಸಂಯೋಗವಿಭಾಗಮಾತ್ರಸ್ಯೈವೇಂದ್ರಿಯಗೋಚರತ್ವೇ ತಾಭ್ಯಾಂ ಚ ಕರ್ಮಣೋನುಮೇಯತ್ವೇಽಭ್ಯುಪಗಮ್ಯಮಾನೇ ಶ್ಯೇನಸಂಯೋಗವಿಭಾಗಾಭ್ಯಾಂ ಸ್ಥಾಣಾವಪಿ ಕರ್ಮಾನುಮಾನಪ್ರಸಂಗಾತ್.

ಅಥ ಮನ್ಯಸೇ—"ವೃಕ್ಷಾಂತರಾದುತ್ಪತ್ಯ ಸ್ಥಾಣುಂ ಪ್ರತಿ ಡಯಮಾನಸ್ಯ ಶ್ಯೇನಸ್ಯ ಸ್ಥಾಣುಸಂಯೋಗದರ್ಶನೇನ ಅರ್ಥಾಂತರವಿಯೋಗಪೂರ್ವಕಾರ್ಥಾಂತರಸಂಯೋಗಸ್ಯೈವ ಕರ್ಮಾನುಮಾಪಕತ್ವಮಿಷ್ಯತೇ. ಸ್ಥಾಣೌ ತು ಇದಾನೀಂ ಶ್ಯೇನೇನ ಸಂಯೋಗೇ ಸಮುಪಜನಿತೇಽಪ್ಯರ್ಥಾಂತರವಿಭಾಗಾಭಾವೇನ ತದ್ವಿಶಿಷ್ಟಸಂಯೋಗಾಭಾವಾನ್ನ ಕರ್ಮಾನುಮಾನಂ. ಶ್ಯೇನೇ ತು ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಯೈವ ತಾದೃಶಸಂಯೋಗಸ್ಯ ಸತ್ತ್ವೇನ ಯುಜ್ಯತ ಏವ ಕರ್ಮಾನುಮಾನಂ" ಇತಿ.

ಹಂತೈವಂ—ಸ್ವಸ್ಮಿನ್ ಪೂರ್ವಾವಸ್ಥಿತೇನ ಶ್ಯೇನಾಂತರೇಣ ವಿಯುಕ್ತೇ ಇದಾನೀಂ ಶ್ಯೇನಾಂತರೇಣ ಸಂಯುಕ್ತೇ ಚ ಸ್ಥಾಣಾವರ್ಥಾಂತರವಿಭಾಗಪೂರ್ವಕಾರ್ಥಾಂತರಸಂಯೋಗಸ್ಯೈವ ಸತ್ತ್ವೇನ ತತ್ರಾಪಿ ಕರ್ಮಾನುಮಾನಸ್ಯ ದುರ್ವಾರತ್ವಾಪಾತಾತ್. ತಥಾ ನದೀಪೂರಮಧ್ಯವರ್ತಿನಿ ಸ್ಥಾಯಿನಿ ಸ್ತಂಭಾದೌ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಂ ಜಲಾವಯವಸಂಯೋಗವಿಭಾಗಯೋರ್ದರ್ಶನೇನ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಸಂಯುಕ್ತಜಲಾವಯವವಿಭಾಗಪೂರ್ವಕಮುತ್ತರೋತ್ತರಜಲಾವಯವಸಂಯೋಗಸದ್ಭಾವಾತ್ತತ್ರಾಪಿ ಕರ್ಮಾನುಮಾನಮಾಯುಷ್ಮತೋ ದುರ್ವಾರಮಾಪದ್ಯೇತ.

ನಚ—ಅನ್ಯತ್ರ ಕ್ಲೃಪ್ತಕ್ರಿಯೇ ಶ್ಯೇನಾದಿಮಾತ್ರ ಏವೇದಾನೀಮಪಿ ಕರ್ಮಕಲ್ಪನೇನ್ನೈವ ಸ್ಥಾಣಾವಪಿ ಶ್ಯೇನಸಂಯೋಗವಿಭಾಗಯೋರುಪಪತ್ತ್ಯಾ ನಾನ್ಯತ್ರಾಕ್ಲೃಪ್ತಕ್ರಿಯೇ ಸ್ಥಾಣಾವಪ್ಯವಶ್ಯಂ ಕಲ್ಪನಮಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ; ಸರ್ವದೈವ ಕರ್ಮಣೋಽಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಮಿಚ್ಛತಾಂ ಭವತಾಮನ್ಯತ್ರ ಯತ್ರಕುತ್ರಾಪಿ ಶ್ಯೇನಸ್ಯಾಪಿ ಕ್ಲೃಪ್ತಕ್ರಿಯತ್ವ

ನಿಶ್ಚಯಾನುಪಪತ್ತೇಃ. ನಹಿ ಭವದ್ಭಿರಾಕಾಶೇ ಶ್ಯೇನಸಂಯೋಗವಿಭಾಗದರ್ಶನಾತ್ಪತತ್ರಿಣಿ ಕ್ಲೃಪ್ತಕ್ರಿಯತ್ವಂ ಶಕ್ಯಂ ನಿಶ್ಚೇತುಂ. ಭವನ್ಮತೇ ಆಕಾಶಪ್ರದೇಶಸ್ಯಾಪ್ಯಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವೇನ ತತ್ರ ಶ್ಯೇನಸಂಯೋಗವಿಭಾಗದರ್ಶನಸ್ಯಾಪ್ಯನುಪಪತ್ತೇಃ.

ನ ಚ—ಗಗನಾಂತರಾಳವಿಸೃತ್ವರತೇಜೋಽವಯವಸಂಯೋಗವಿಭಾಗದರ್ಶನೇನೈವ ಶ್ಯೇನೇ ಕ್ಲೃಪ್ತಕ್ರಿಯತ್ವನಿಶ್ಚಯೋಪಪತ್ತಿಃ ಇತಿ ಶಕ್ಯಮಧ್ಯವಸಾತುಂ. ತತ್ರಾಪಿ ವಿನಿಗಮನಾವಿರಹೇಣ ತೇಜೋಽವಯವಾನಾಮೇವ ಶ್ಯೇನಾವಯವೈಸ್ಸಹ ಸಂಯೋಗವಿಭಾಗಯೋರ್ದರ್ಶನೇನ ತೇಜೋಽವಯವೇಷ್ವೇವ ಕರ್ಮಾನುಮಾನಪ್ರಸಂಗೇನ ಶ್ಯೇನೇ ಕ್ಲೃಪ್ತಕ್ರಿಯತ್ವಾಧ್ಯವಸಾನಾನುಪಪತ್ತೇಃ. ಅತಃ ಕರ್ಮಣೋಽಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವವಾದಿನಾಂ ಭವತಾಂ ಸರ್ವಲೋಕಸುಪ್ರಸಿದ್ಧಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಸಂಯೋಗವಿಭಾಗಯೋರ್ವರ್ತ್ತಜಲಾಂಜಲಿತ್ವಮೇವಾಪದ್ಯೇತ.

ಕಿಂಚ— ತಮೋನಾಮಕಂ ದ್ರವ್ಯಾಂತರಮನಿಚ್ಛತಾಂ, ತಸ್ಯ ಚಾತ್ಯಂತಾಭಾವರೂಪತ್ವಮೇವ ಪ್ರಸಾಧಯತಾಂ ಭವತಾಂ ತೇನ ಸಹ ಕಸ್ಯಾಪಿ ವಸ್ತುನಃ ಸಂಯೋಗವಿಭಾಗಯೋರ್ದರ್ಶನಾನುಪಪತ್ತೇಃ "ಅಂಧಕಾರೇ ಖದ್ಯೋತಃ ಪತತಿ" ಇತಿ ಸರ್ವಾನುಭವಸಾಕ್ಷಿಕಃ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ನಿರಾಲಂಬನೋ ನಿರ್ನಿಬಂಧನ ಏವ ಸ್ಯಾತ್. ನಚ ತತ್ರಾಪಿ ಖದ್ಯೋತಸ್ಯೈವ ಸ್ವಗತೇನ ತೇಜಸಾ ಸಂಯೋಗವಿಭಾಗೌ ಶಕ್ಯಾ ಕಲ್ಪಯಿತುಂ, ಖದ್ಯೋತಸ್ಯ ಸ್ವಗತೇನ ತೇಜಸಾ ಜಾತುಚಿದಪಿ ವಿಭಾಗಸ್ಯಾಪ್ರತೀಯಮಾನತ್ವಾತ್.

ನಚ—ನಯನಯೋಸ್ತಿರ್ಯಗಾವರ್ತನಪೂರ್ವಕಾವಲೋಕನೇನಾನುಮಿತಾಭ್ಯಾಂ ತತ್ತದ್ದೇಶಸಂಯೋಗವಿಭಾಗಾಭ್ಯಾಂ ಖದ್ಯೋತೇ ಕರ್ಮಕಲ್ಪನಮುಪಪದ್ಯತ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ, ಆರ್ಜವೇನಾಭಿಮುಖದೇಶೇ ಖದ್ಯೋತಪತನಾದೌ ತದಸಂಭವಾತ್.

ನನು ಚ—ಸಮುದ್ರಮಧ್ಯೇ ಗಚ್ಛಂತೀಂ ನೌಕಾಮಧಿರೂಢವತೋ ನಮಿತವದನಂ ತನ್ಮಧ್ಯದೇಶಮೇವಾವಲೋಕಯತಃ ಸಕ್ರಿಯಾಯಾಮಪಿ ನೌಕಾಯಾಂ ಕಥಂ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತ್ವಪ್ರತೀತಿಃ ? ಇತಿ ಚೇತ್—ಅತ್ಯಂತಸಾಮೀಪ್ಯರೂಪದೋಷನಿಬಂಧನೇಯಂ ಪ್ರತೀತಿರ್ಭ್ರಾಂತಿರೂಪೈವೇತಿ ಗೃಹಾಣ. ಅತಿದೂರಸ್ಥಿತಾಯಾಂ ನೌಕಾಯಾಮಪಿ ಸಕ್ರಿಯತ್ವೇ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತ್ವಪ್ರತೀತಿರಪ್ಯತಿದೂರತ್ವದೋಷನಿಬಂಧನೈವ. ನ ಹಿ ತದಾನೀಂ ನೌಕಾಗತಃ ಸ್ಥೂಲತ್ವಾದಿಪರಿಮಾಣವಿಶೇಷೋಪಿ ಗೃಹ್ಯತೇ ದೂರತ್ವಾದಿದೋಷವಶಾದೇವ. ತಸ್ಮಾದೇವಂವಿಧೇಷು ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷೇಷು ಕರ್ಮಣೋಽಪ್ರತಿಪತ್ತಿರ್ನ ಸಂಯೋಗವಿಭಾಗಯೋರದರ್ಶನಾತ್. ಅಪಿತು ಅರ್ಥೇಂದ್ರಿಯ

ಯೋರುಭಯೋರಪ್ಯವಯವಾವಯವಿನೋಃ ಪರಸ್ಪರಸಂಯೋಗರೂಪಚತುಷ್ಟಯ ಸಂನಿಕರ್ಷವಿರಹಾದೇವೇತಿ ಜ್ಞೇಯಂ.

ಅತ ಏವ—**"ದೇವದತ್ತಸ್ಯ ಗತಿಪೂರ್ವಿಕಾಂ ದೇಶಾಂತರಪ್ರಾಪ್ತಿಮುವಲೋಕ್ಯ ಆದಿತ್ಯೇಽಪಿ ಗತಿಸ್ಮರಣಂ"** ಇತಿ ಶಾಬರಭಾಷ್ಯಗ್ರಂಥೋಽಪಿ ನಾತೀವ ಸ್ವರಸಃ ಕುಂಡಲನಾಂ ನೇತವ್ಯ ಇತಿ ಪ್ರಾಹುಃ ಪ್ರಾಂಚಃ. ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ಕರ್ಮಣೋಽನುಮೇಯತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇ ದೃಷ್ಟಾಂತದಾರ್ಷ್ಟಾಂತಿಕಭಾವೇನ ನಿರ್ದೇಶಾನುಪಪತ್ತೇಃ

ಕಿಂ ಚ — ಯದಿ ಕರ್ಮಣಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಂ ನಾಭ್ಯುಪೈಷಿ, ತರ್ಹಿ ಕರ್ಮಸ್ವರೂಪಮೇವೋಚ್ಛಿನ್ನಂ ಸ್ಯಾತ್. ತಥಾಹಿ—ಸಂಯೋಗವಿಭಾಗಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ ಖಲು ತದಸಮವಾಯಿಕಾರಣತ್ವೇನ ಕರ್ಮ ಕಲ್ಪ್ಯತೇ ಭವತಾ? ತತ್ರ ದ್ರವ್ಯೈಕಸಂಭಾವಿತಜನ್ಮನೋಸ್ಸಂಯೋಗವಿಭಾಗಯೋಃ ದ್ರವ್ಯಮೇವ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣತ್ವೇನ ಲಬ್ಧವತೋರಸಮವಾಯಿಕಾರಣಮಾತ್ರಮಪೇಕ್ಷಮಾಣಯೋರ್ಯತ್ಕಿಂಚಿದಸಮವಾಯಿಕಾರಣಂ ಕಲ್ಪನೀಯಂ. ಉಭಯವಾದಿಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನಸ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನವದಾತ್ಮಸಂಯೋಗಸ್ಯೈವ ಸಂಯೋಗವಿಭಾಗಾಸಮವಾಯಿಕಾರಣತಾರೂಪಧರ್ಮಮಾತ್ರಕಲ್ಪನೇನ ಸಂಯೋಗವಿಭಾಗೋಪಪತ್ತೌ ನಾತಿರಿಕ್ತಕರ್ಮರೂಪಧರ್ಮಿಕಲ್ಪನಾ ಯುಕ್ತಾ. **"ಧರ್ಮಿಕಲ್ಪನಾತೋ ವರಂ ಧರ್ಮಕಲ್ಪನಾ"** ಇತಿ ನ್ಯಾಯಾತ್.

ನನು—"ಯತ್ರ ಸಂಯೋಗಸ್ಯಾಸಮವಾಯಿಕಾರಣತ್ವಮಿಷ್ಯತೇ ತತ್ರ ದ್ವಯೀ ಗತಿಃ—ಸ್ವಾಶ್ರಯೇ ಕಾರ್ಯಜನಕಃ, ಸ್ವಾಶ್ರಯಸಮವೇತೇ ವಾ ಕಾರ್ಯಜನಕ ಇತಿ. ತದ್ಯಥಾ ಪಟಂ ಪ್ರತ್ಯಸಮವಾಯಿಕಾರಣಂ ಭವನ್ ತಂತುಸಂಯೋಗಃ ಸ್ವಾಶ್ರಯೇ ತಂತೌ ಪಟಂ ಜನಯತಿ, ಯಥಾ ಚ ಅವಯವಿನಿಷ್ಠಂ ಮಹತ್ತ್ವಂ ಪ್ರತ್ಯಸಮವಾಯಿಕಾರಣಂ ಭವನ್ ಪ್ರಚಿತಾವಯವಸಂಯೋಗಃ ಸ್ವಾಶ್ರಯಭೂತಾವಯವಸಮವೇತೇಽವಯವಿನಿ ಮಹತ್ತ್ವಂ ಜನಯತಿ. ಏವಂ ದ್ವೈವಿಧ್ಯೇ ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತೇ ಸತ್ಯಪಿ ಕಥಮಿಹ ಪ್ರಯತ್ನವದಾತ್ಮಸಂಯೋಗಃ ಸ್ವಾಶ್ರಯವ್ಯತಿರಿಕ್ತೇ ತತ್ಸಮವೇತವ್ಯತಿರಿಕ್ತೇ ಚ ಪ್ರದೇಶೇ ಸಂಯೋಗಾಖ್ಯಂ ಕಾರ್ಯಂ ಜನಯೇತ್ ? ಅತಃ ಪ್ರಯತ್ನವದಾತ್ಮಸಂಯೋಗೇನಾನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧತ್ವಾಸಂಭವಾತ್ಸಂಯೋಗವಿಭಾಗೌ ಪ್ರತಿ ಕರ್ಮೈವಾಸಮವಾಯಿಕಾರಣಮಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಂ"

ಇತಿಚೇನ್ನ—ಉಪದರ್ಶಿತಸ್ಯ ದ್ವೈವಿಧ್ಯನಿಯಮಸ್ಯ ವ್ಯಭಿಚಾರಾತ್. ಅಣುದ್ವಯಸಂಯೋಗೋ ಹಿ ಸ್ವಾಶ್ರಯವ್ಯತಿರಿಕ್ತೇ ತತ್ಸಮವೇತವ್ಯತಿರಿಕ್ತೇ ಚ ತೃತೀ

ಯಾಣಾ ಕಾರ್ಯಮುತ್ಪಾದಯರ್ಜ ದೃಷ್ಟಏವ. ತಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣೋಽನುಮೇಯತ್ವವಾದಿನಾಂ ಕರ್ಮಸ್ವರೂಪಸ್ಯೈವೋಚ್ಛಿತ್ತಿಪ್ರಸಂಗಾತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಮ್ಯತ್ವಮೇವ ಕರ್ಮಣ ಏಷ್ಟವ್ಯಮಿತಿ.

ತದೇವಂ ದ್ರವ್ಯಜಾತಿಗುಣಕ್ರಿಯಾರೂಪೇ ಭಾವಪದಾರ್ಥಚತುಷ್ಕೇ ಸುನಿರೂಪಿತೇ ಪಂಚಮಮಭಾವಾಖ್ಯಂ ಪದಾರ್ಥಮಿದಾನೀಂ ಚಿಂತಯಾಮಹೇ—

ನನು—ಅನ್ಯೇಽಪಿ ಭಾವಪದಾರ್ಥಾಸ್ಸಂತಿ, ತದ್ಯಥಾ ಪ್ರಾಭಾಕರಮತೇ

"ದ್ರವ್ಯಂ ಗುಣಃ ಕರ್ಮ ಚ ಜಾತಿಶಕ್ತೀ
ಸಾದೃಶ್ಯಸಂಖ್ಯೇ ಸಮವಾಯ ಏತೇ ।
ಅಷ್ಟೌ ಪದಾರ್ಥಾ ಇಹ ತಾನ್ವಿಭಜ್ಯ
ಸಂಕ್ಷಿಪ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಗುರೋರ್ಮತೇನ ॥"

ಇತ್ಯಷ್ಟೌ ಪದಾರ್ಥಾಃ ಪರಿಗಣಿತಾಃ. ತಥಾ ತಾರ್ಕಿಕಮತೇಽಪಿ ಕೈಶ್ಚಿತ್ ಷಟ್ಪದಾರ್ಥಾಃ ಕೈಶ್ಚಿಚ್ಚ ಷೋಡಶಪದಾರ್ಥಾಸ್ಸಮುದ್ದಿಷ್ಟಾಃ—

"ದ್ರವ್ಯಂ ಗುಣಸ್ತಥಾ ಕರ್ಮ ಜಾತಿಶ್ಚೈತತ್ರಯಾಶ್ರಯಾ ।
ವಿಶೇಷಸ್ಸಮವಾಯಶ್ಚ ಪದಾರ್ಥಾಷ್ಷಡಿಮೇ ಮತಾಃ ॥" ಇತಿ,

"ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮೇಯಸಂಶಯಪ್ರಯೋಜನದೃಷ್ಟಾಂತಸಿದ್ಧಾಂತಾವಯವತರ್ಕನಿರ್ಣಯವಾದಜಲ್ಪವಿತಂಡಾಹೇತ್ವಾಭಾಸಚ್ಛಲಜಾತಿನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಾನಾಂ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಾನ್ನಿಶ್ಶ್ರೇಯಸಾಧಿಗಮಃ" ಇತಿ ಚ. ತತಃ ಕಥಂ ಸುನಿರೂಪಿತತ್ವೋಕ್ತಿಃ?

ಇತಿಚೇನ್ನ—ಪ್ರಾಭಾಕರೋಕ್ತೇಷು ಶಕ್ತಿಸಂಖ್ಯಯೋರ್ಗುಣಾಂತರ್ಭಾವಸ್ಯ ಪ್ರಾಗೇವೋಪದರ್ಶಿತತ್ವಾತ್. ಸಾದೃಶ್ಯಸ್ಯ ತು ತತ್ತ್ವಾಂತರತ್ವೈವ ನ ಸಂಭವತಿ. ಗವಯನಿಷ್ಠಾನಾಂ ಗುಣಾವಯವಸಾಮಾನ್ಯಾನಾಮೇವ ಗವಿ ವರ್ತಮಾನತಯಾ ತತಏವ ಗವಯಸಾದೃಶ್ಯಬುದ್ಧ್ಯುಪಪತ್ತೌ ಸಾದೃಶ್ಯನಾಮಕಸ್ಯ ತತ್ತ್ವಾಂತರಸ್ಯ ಕಲ್ಪನಾಽಯೋಗಾತ್.

ನನು—ಸಾದೃಶ್ಯಪ್ರತಿಪತ್ತೇರ್ಗುಣಾವಯವಸಾಮಾನ್ಯಮಾತ್ರವಿಷಯಕತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇ **"ತತ್"** ಇತ್ಯೇವ ಬುದ್ಧಿರುತ್ಪದ್ಯೇತ, ನತು **"ತದ್ವತ್"** ಇತಿ. ಅತ್ರತು—**"ತದ್ವತ್"** ಇತ್ಯೇವಬುದ್ಧಿರುಪಜಾಯಮಾನಾ ಕಥಂ ಸಂಗಚ್ಛತಾಂ? ಯದಾಹ ಭವನಾಥಃ—**"ತದ್ವದಿತಿ ಹಿ ತದ್ಧೀಃ ನ ತದಿತಿ"** ಇತಿ.

ತದಿದಮಯುಕ್ತಂ—ಯಥಾಖಲ್ವೇಕಏವ ದೇವದತ್ತೋ ಯಜ್ಞದತ್ತಜನ್ಯತ್ವಾಕಾರೇಣ ನಿರೂಪ್ಯಮಾಣೋ ಭವತಿ-ತದಾ ಯಜ್ಞದತ್ತಪುತ್ರಬುದ್ಧಿವಿಷಯೋ

ಭವತಿ, ಯದಾ ತು ಸ ಏವ ದೇವದತ್ತಃ ಸ್ವರೂಪೇಣ ನಿರೂಪ್ಯಮಾಣೋ ಭವತಿ ತದಾ ದೇವದತ್ತಬುದ್ಧಿಮಾತ್ರವಿಷಯೋ ಭವತಿ. ತಥೈವ ಗವಯನಿಷ್ಠಾನಾಮಪಿ ಗುಣಾವಯವಸಾಮಾನ್ಯಾನಾಂ ಗವಾಶ್ರಿತತ್ವಾಕಾರೇಣ ಯದಾ ನಿರೂಪಣಂ, ತದಾ "ತದ್ವತ್" ಇತ್ಯಾದಿಬುದ್ಧಿವಿಷಯತ್ವಂ, ಯದಾ ತು ತೇಷಾಮೇವ ಸ್ವರೂಪೇಣ ನಿರೂಪಣಂ – ತದಾ "ತತ್" ಇತ್ಯನುವೃತ್ತಾಕಾರಬುದ್ಧಿವಿಷಯತ್ವಂ ಯುಜ್ಯತ ಏವ.

ಕಿಂಚ—ಸಾದೃಶ್ಯಸ್ಯ ತತ್ತ್ವಾಂತರತ್ವಂ ವದತೋಽಪಿ ಪ್ರಾಭಾಕರಸ್ಯ ಮತೇ ತಸ್ಯಾಲ್ಪತ್ವಬಹುತ್ವಯೋಃ ಕಥಮಪ್ಯಸಂಭವಾತ್ "**ಗೌರ್ಗವಯೇನ ಬಹುಸದೃಶಃ, ವರಾಹೇಣ ತ್ವಲ್ಪಸದೃಶಃ**" ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರತೀತೀನಾಮುಪಪತ್ತಿರ್ನ ಸ್ಯಾತ್. ನಚ ಸಾದೃಶ್ಯೇ ಪರಿಮಾಣಭೇದಾದಲ್ಪತ್ವಬಹುತ್ವಪ್ರತೀತ್ಯುಪಪತ್ತಿಃ, ಇತಿ ಶಕ್ಯಂ ಕಲ್ಪಯಿತುಂ. ದ್ರವ್ಯಭಿನ್ನೇ ಪರಿಮಾಣಗುಣಾಸಂಭವಾತ್. ನಚ ಸಾದೃಶ್ಯಾಶ್ರಯಭೂತದ್ರವ್ಯಗತಪರಿಮಾಣಭೇದಾತ್ಸಾದೃಶ್ಯಪರಿಮಾಣಭೇದಬುದ್ಧ್ಯುಪಪತ್ತಿಃ— ಇತಿವಾಚ್ಯಂ –ಏಕಸ್ಯೈವ ಗೋರಲ್ಪತ್ವಬಹುತ್ವವಿಶಿಷ್ಟಸಾದೃಶ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವಸ್ಯ ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್. ಅಸ್ಮನ್ಮತೇ ತು ಗುಣಾವಯವಸಾಮಾನ್ಯಾನಾಮೇವಾಲ್ಪಸಂಖ್ಯಾಭಾಕ್ತ್ವೇ ಸಾದೃಶ್ಯಾಲ್ಪತ್ವವ್ಯವಹಾರೋ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಭಾಕ್ತ್ವೇ ಸಾದೃಶ್ಯಬಹುತ್ವವ್ಯವಹಾರಶ್ಚೇತಿ ಶಕ್ಯಂ ವಿವೇಕ್ತುಂ. ತಸ್ಮಾತ್ಸಾದೃಶ್ಯಸ್ಯ ಯಥಾಸಂಭವಂ ದ್ರವ್ಯಾದಿಷ್ವೇವಾಂತರ್ಭಾವಸಂಭವಾನ್ನ ತತ್ತ್ವಾಂತರತ್ವಶಂಕಾವಕಾಶಃ.

ವಿಶೇಷಸ್ಸಮವಾಯಶ್ಚೇತಿ ಪದಾರ್ಥದ್ವಯಂ ತು ಶಶವಿಷಾಣಾಯಮಾನಮೇವ. ತತ್ಸದ್ಭಾವಗ್ರಾಹಕಪ್ರಮಾಣಾಭಾವಾತ್. ತದೇತದಗ್ರೇ ವಕ್ಷ್ಯತೇ.

ನನ್ವಸ್ತ್ಯೇವ ವಿಶೇಷಸದ್ಭಾವಸಾಧಕಮನುಮಾನಂ–"**ಸಮಾನಜಾತೀಯಾಃ ಸಮಾನಗುಣಕಾರ್ಯಾಃ ಪರಮಾಣವೋ ಮುಕ್ತಾತ್ಮಾನಶ್ಚ ಪರಸ್ಪರವ್ಯಾವರ್ತಕಧರ್ಮಸಮವಾಯಿನಃ, ದ್ರವ್ಯತ್ವಾತ್ ಘಟವತ್**" ಇತಿ. ತದಿದಮುಭಯವಾದಿಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನೇನ ಪೃಥಕ್ತ್ವಧರ್ಮೇಣೈವ ಸಿದ್ಧಸಾಧ್ಯತ್ವಾದನುಪಪನ್ನಂ. ಅತ ಏವ "**ನಿತ್ಯದ್ರವ್ಯವೃತ್ತಯೋ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಮಾತ್ರಬುದ್ಧಿವಿಷಯಾ ವಿಶೇಷಾಸ್ತ್ವನಂತಾ ಏವ**" ಇತ್ಯುದ್ಘೋಷಯಂತೋ ವೈಶೇಷಿಕಾ ವಿಶಿಷ್ಯ ನಿರಸ್ತಾ ವೇದಿತವ್ಯಾಃ.

ಅಥ ಸಮವಾಯೇಽಪಿ–ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮನುಮಾನಂ ವಾ ಕಿಂ ಪ್ರಮಾಣಮಭಿಮತಮಿತಿ ವಿವೇಚನೀಯಂ. ತತ್ರ ನ ತಾವತ್ತಾರ್ಕಿಕಾಭಿಮತಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಪ್ರಮಾಣಂ

ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ. ಘಟಗತರೂಪರಸಾದಿಪ್ರತಿಭಾಸವತ್ ತದ್ಗತಸಮವಾಯಪ್ರತಿಭಾಸಸ್ಯ ಸರ್ವೇಷಾಮಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್. ನಚ—"**ಪಟಾಶ್ರಯಂ ಶೌಕ್ಲ್ಯಂ, ಇಹ ಪಟೇ ಶೌಕ್ಲ್ಯಂ**" ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರತೀತೀನಾಂ ಇಂದ್ರಿಯಾನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಾನುವಿಧಾಯ್ಯನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವಾತ್ ಸಮವಾಯಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಂ ಸಂಭವತೀತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಅದ್ಯಯಾವತ್ ಸಮವಾಯಸ್ಯೈವಾಸಿದ್ಧತಯಾ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನತ್ವಾದೇತಾಸಾಂ ಪ್ರತೀತೀನಾಂ ಸಮವಾಯವಿಷಯಕತ್ವಾಸಿದ್ಧೇಃ. ವಿಸ್ಪಷ್ಟೇನ ಪ್ರಬಲೇನ ಚ ಪ್ರಮಾಣೇನ ಸಮವಾಯೇ ಸಿದ್ಧೇ ಸತಿ ಹಿ ತಾದೃಶೀನಾಂ ಪ್ರತೀತೀನಾಂ ಸಮವಾಯವಿಷಯಕತ್ವೋಪವರ್ಣನಮಪ್ಯುಪಪತ್ತಿಮದ್ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ.

ಅಪಿಚ—ಅವಿಚಾರಿತರಮಣೀಯೋಽನಿರ್ಧಾರಿತಸ್ವರೂಪವಿಶೇಷೋ ಯಃ ಕಶ್ಚನ ಧರ್ಮೋಽಸ್ತು ನಾಮ ಕಥಂ ಚಿತ್ಸಮವಾಯ ಇತಿ. ಏವಮಪಿ ಕಃ ಪುನಸ್ತಸ್ಯೇಂದ್ರಿಯೇಣ ಸಂನಿಕರ್ಷಃ? ಇತಿ ವಿವೇಕ್ತವ್ಯಂ. ಸಂಯೋಗಾದಿಸಂನಿಕರ್ಷಾಂತರಸ್ಯಾನುಪಪತ್ತೇರನಭ್ಯುಪಗಮಾಚ್ಚ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವ ಏವ ಸಂನಿಕರ್ಷಸ್ಥಾನೇ ಅಭಿಷಿಚ್ಯತೇ ಭವತಾ, ತತ್ತು ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವಸ್ಯ ಇಂದ್ರಿಯಸಂನಿಕರ್ಷತ್ವಾಸಂಭವಾದೇವಾಸಂಭವಿ.

ತಥಾ—"**ಇಹ ಗವಿ ಗೋತ್ವಂ, ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಅಧಿಕರಣಾಧಿಕರ್ತವ್ಯತಾಸಂಬಂಧನಿಬಂಧನಃ, ಇಹೇತಿಪ್ರತ್ಯಯತ್ವಾತ್ ಇಹ ಘಟೇ ತಂಡುಲಾಃ ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಯವತ್**" ಇತಿ ಪ್ರಾಭಾಕರೋಕ್ತಮನುಮಾನಮಪಿ ನ ಸಮವಾಯಂ ಸಾಧಯಿತುಮಲಂ, "**ಇಹ ಭೂತಲೇ ಘಟೋ ನಾಸ್ತಿ**" ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಯೇನ ವ್ಯಭಿಚಾರಾತ್. ನಹ್ಯಭಾವಾನಭ್ಯುಪಗಂತುಃ ಪ್ರಾಭಾಕರಸ್ಯ ಮತೇ ಅಭಾವೇನ ಸಹ ಭೂತಲಸ್ಯ ಸಮವಾಯೋಽಸ್ತಿ. ಇಹಪ್ರತ್ಯಯತ್ವರೂಪಹೇತುಸ್ತು ತತ್ರಾಪಿ ವರ್ತಮಾನೋ ವ್ಯಭಿಚರಿತ ಏವ.

ತಥಾ—"**ವಿವಾದಪದಂ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವಸಂಬಂಧನಿಬಂಧನಂ, ವಿಶಿಷ್ಟಜ್ಞಾನತ್ವಾತ್-ದಂಡೀತಿ ಜ್ಞಾನವತ್**" ಇತ್ಯನುಮಾನಮಪಿ—"**ವಿನಷ್ಟೋ ಘಟಃ**" ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರತ್ಯಯೇನ ವ್ಯಭಿಚಾರಾದುಪೇಕ್ಷಣೀಯಂ.

ಯತ್ತು—"ಆಗಮಸನ್ನಿಧಿವಿಹೀನಾನಾಮಪಿ ಗುಣಕ್ರಿಯಾಜಾತೀನಾಮುತ್ಪನ್ನವಸ್ತುಪರತಂತ್ರತಯಾ ಭಾನಂ ಸಮವಾಯಸ್ಯ ಗಮಕಂ" ಇತಿ ಭವನಾಥೇನ ಕಥಿತಂ, ತತ್ರಾಸೌ ಪ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ—ಕಿಮೇತಾದೃಶಭಾನಂ ಸಮವಾಯೇನ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವಾತ್ಸಮವಾಯಸ್ಯ ಕಲ್ಪಕಂ? ಉತ ತೇನ ವಿನಾಽನುಪಪನ್ನತ್ವಾತ್ತತ್ಕಲ್ಪಕಮಿತಿ. ತತ್ರ

ನ ತಾವದಾದ್ಯಃ ಪಕ್ಷಸ್ಸಂಭವತಿ– ಅನ್ಯತ್ರ ಸಹದರ್ಶನಾಭಾವೇನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗ್ರಹಣಾಸಂಭವಾತ್. ನಾಪಿ ದ್ವಿತೀಯಃ–ಸಮವಾಯಾನಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ ಭೇದಸಹಿಷ್ಣುನಾಽಭೇದೇನೋಕ್ತಭಾನಸ್ಯೋಪಪನ್ನತ್ವಾತ್.

ಅಪಿಚ —ಅಭ್ಯುಪಗಮ್ಯಮಾನಸ್ಯ ಸಮವಾಯಸ್ಯ ದ್ವೌ ಸಮವಾಯಿನೌ ವಕ್ತವ್ಯೌ, ಯಥಾ ಗುಣಗುಣಿನೋಸ್ಸಮವಾಯೇ ತಾವೇವ ಸಮವಾಯಿನೌ. ತತ್ರ ಸೋಽಯಂ ಸಮವಾಯಃ ಸ್ವಸಮವಾಯಿಭ್ಯಾಮತ್ಯಂತಾಭಿನ್ನೋ ಭಿನ್ನೋ ವೇತಿ ವಿವೇಚನೀಯಂ–ತತ್ರ ನ ತಾವದತ್ಯಂತಾಭೇದೋ ಭವತಾ ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯಃ, ತಥಾಸತಿ ಸಮವಾಯಿವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ಸಮವಾಯಸ್ಯೈವಾಭಾವಪ್ರಸಕ್ತ್ಯಾ ಸಮವಾಯಾಪಲಾಪಾಪಾತೇನ ಮೂಲೇ ಕುತಾರಾಪತ್ತೇಃ. ಭಿನ್ನತ್ವಪಕ್ಷೇಽಪಿ ಸಮವಾಯಸ್ಯ ಸಮವಾಯಿಭ್ಯಾಮಸ್ತಿ ಕಶ್ಚಿತ್ಸಂಬಂಧಃ ಉತ ನಾಸ್ತೀತಿ ನಿರೂಪಣೀಯಂ, ತತ್ರ ನ ತಾವದಸ್ತೀತಿ ಶಕ್ಯಂ ವಕ್ತುಂ, ತಸ್ಯಾಪಿ ಸಂಬಂಧಸ್ಯ ಸಮವಾಯರೂಪತ್ವಾಭಿಮಾನಾತ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಸಮವಾಯಾಂತರಕಲ್ಪನೇ ತಸ್ಯಾಪ್ಯೇವಂ ತಸ್ಯಾಪ್ಯೇವಮಿತ್ಯನವಸ್ಥಾಪ್ರಸಂಗಸ್ಯ ದುಷ್ಪರಿಹರತ್ವಾಪಾತಾತ್.

ಅಥ — ಸಮವಾಯಸ್ಯ ಸಮವಾಯಿಭ್ಯಾಂ ಸಹ ಸಂಬಂಧೋ ನಾಸ್ತೀತ್ಯಪಿ ನ ಶಕ್ಯಂ ವಕ್ತುಂ, ಪಿಂಡಜಾತಿಸಮವಾಯಾನಾಂ ಪರಸ್ಪರಸಂಬಂಧಾಭಾವೇ ಸತಿ ವಿನಿಗಮನಾವಿರಹೇಣ ತ್ರಯಾಣಾಮಪಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ಭಾನಾವಶ್ಯಕತಾಪ್ರಾಪ್ತೌ **"ಇಯಂ ಗೌಃ"** ಇತಿ ಪ್ರಕಾರಪ್ರಕಾರಿಭಾವೇನ ವ್ಯವಹಾರಮಪಹಾಯ **"ಇಮೇ ಪಿಂಡಗೋತ್ವಸಮವಾಯಾಃ"** ಇತಿ ವ್ಯವಹಾರಸ್ವೀಕಾರಪ್ರಸಂಗಸ್ಯಾವರ್ಜನೀಯತ್ವಾಪಾತಾತ್, ತಸ್ಮಾತ್—ಅವಯವಾವಯವಿನೋಃ, ಗುಣಗುಣಿನೋಃ, ಕ್ರಿಯಾಕ್ರಿಯಾವತೋಃ, ಜಾತಿಜಾತಿಮತೋಃ, ಕಾರ್ಯಕಾರಣಯೋಶ್ಚ ಪರಸ್ಪರಂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಮೇವ ಸಂಬಂಧೋ ಯುಕ್ತ ಇತಿ ಕೃತಂ ಶಶವಿಷಾಣಾಯಮಾನೇನ ಸಮವಾಯೇನ.

ಏವಂ ಗೌತಮೋಕ್ತಾನಾಂ ಪ್ರಮಾಣಾದೀನಾಂ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಾಂತಾನಾಂ ಷೋಡಶಪದಾರ್ಥಾನಾಮಪಿ ಯದ್ಯಪ್ಯತ್ರೈವಾಂತರ್ಭಾವಸ್ಸಂಭವತಿ— ತಥಾಪಿ ಪ್ರಯೋಜನವಿಶೇಷವಶಾದ್ಭೇದೇನ ಸಂಕೀರ್ತನಮಪಿ ನಾನುಪಪನ್ನಂ. ತಥಾಹಿ— ಯದ್ಯಪಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದೀನಿ ಪ್ರಮಾಣಾನಿ ಇಂದ್ರಿಯತತ್ಸನ್ನಿಕರ್ಷಜ್ಞಾನತಜ್ಜನ್ಯಪ್ರಾಕಟ್ಯರೂಪಾಣಿ ಪ್ರಮೇಯೇ ಅಂತರ್ಭವಂತಿ–ತಥಾಪಿ **"ಮಾನಾಧೀನಾ ಮೇಯಸಿದ್ಧಿಃ"** ಇತಿ ನ್ಯಾಯೇನ ಪ್ರಮಾಣೈರ್ವಿನಾ ಪ್ರಮೇಯಾನಾಂ ತೇಷಾಂ ಪ್ರಮೇಯ

ತ್ವಾನುಪಪತ್ತೇರ್ಯುಕ್ತಮೇವ ಪ್ರಮಾಣಾನಾಂ ಪೃಥಕ್ಪರಿಗಣನಂ. ಅನ್ಯೇಷಾಂ ತು ಸಂಶಯಪ್ರಯೋಜನಾದೀನಾಂ ಪ್ರಮೇಯವರ್ಗೇ ಯಥಾಸಂಭವಮಂತರ್ಭಾವಸ್ತು ಸ್ಫುಟ ಏವ. ತಸ್ಮಾತ್ತತ್ತದ್ವಾದ್ಯಂತರಾಭಿಮತಾನಾಂ ಭಾವಪದಾರ್ಥಾಂತರಾಣಾಮಸ್ಮದುಕ್ತೇಷ್ವೇವಾಂತರ್ಭಾವಾತ್ ಅನಂತರ್ಭೂತಾನಾಂ ಚ ಪದಾರ್ಥತ್ವಸ್ಯೈವಾನುಪಪತ್ತೇರ್ಯುಕ್ತಾ ಭಾವಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಸುನಿರೂಪಿತತ್ವೋಕ್ತಿರಿತಿ ಸಂಪ್ರತ್ಯಭಾವೋ ನಿರೂಪ್ಯತೇ—

ತತ್ರ ಪ್ರಾಗಭಾವಾದಿಭೇದೇನ ಚತುರ್ವಿಧವಿಭಾಗವಾನ್ ಷಷ್ಠಪ್ರಮಾಣವಿಜ್ಞೇಯಃ ಪದಾರ್ಥೋಽಭಾವ ಉಚ್ಯತೇ–ತದಾಹುಃ—

" ಪ್ರಾಗಭಾವಾದಿಭೇದೇನ ಚತುರ್ಧೈವ ವಿಭಾಗವಾನ್ ।
ಷಷ್ಠಪ್ರಮಾಣವಿಜ್ಞೇಯಃ ಪದಾರ್ಥೋಽಭಾವ ಉಚ್ಯತೇ ॥ "

ಇತಿ. ತತ್ರಾಭಾವಸ್ತಾವತ್ಪ್ರಥಮಂ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ದ್ವಿಪ್ರಕಾರೋ ಭವತಿ–ಸಂಸರ್ಗಾಭಾವೋಽನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವಶ್ಚೇತಿ. ಆದ್ಯಸ್ತು ಪ್ರಾಗಭಾವಪ್ರಧ್ವಂಸಾಭಾವಾತ್ಯಂತಾಭಾವಭೇದೇನ ತ್ರಿವಿಧೋ ಭವತಿ ಅಂತ್ಯಸ್ತ್ವೇಕವಿಧ ಏವ. ಕಿಂಪುನರೇಷಾಂ ಪರಸ್ಪರವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಂ? ಉಚ್ಯತೇ—

ಕ್ಷೀರೇ ಯೋ ದಧ್ಯಭಾವಸ್ಸ ಇಹ ನಿಗದಿತಃ ಪ್ರಾಗಭಾವಃ ಪ್ರವೀಣೈಃ
ಪ್ರಧ್ವಂಸಾಭಾವಮಾಹುರ್ದಧನಿ ತು ಪಯಸೋಽಭಾವಮಾಚಾರ್ಯಪಾದಾಃ।
ಅತ್ಯಂತಾಭಾವಸಂಜ್ಞೋ ಭವತಿ ಹಿ ಪವನಾದ್ಯೇಷು ರೂಪಾದ್ಯಭಾವ
ಶ್ಚಾನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವಮಾಶು ಸ್ಫುಟಯತಿ ತು ಘಟಾದೌ ಪಟತ್ವಾದ್ಯಭಾವಃ॥

ಕಾರಣೇ ವರ್ತಮಾನಃ ಕಾರ್ಯಸ್ಯಾಭಾವಃ ಪ್ರಾಗಭಾವಃ, ಯಥಾ ದಧಿಕಾರಣೇ ಕ್ಷೀರೇ ವರ್ತಮಾನೋ ದಧ್ಯಭಾವೋ ದಧಿಪ್ರಾಗಭಾವ ಇತಿ. ಕಾರ್ಯೇ ವರ್ತಮಾನಃ ಕಾರಣಸ್ಯಾಭಾವಃ ಪ್ರಧ್ವಂಸಾಭಾವಃ, ಯಥಾ ಕ್ಷೀರಕಾರ್ಯೇ ದಧನಿ ವರ್ತಮಾನಃ ಕ್ಷೀರಾಭಾವಃ ಕ್ಷೀರಪ್ರಧ್ವಂಸಾಭಾವಃ, ಮಾನಸಂಬಂಧಾನರ್ಹವಸ್ತುಪ್ರತಿಯೋಗಿಕೋಽಭಾವೋತ್ಯಂತಾಭಾವಃ–ಯಥಾ ಶಶಶೃಂಗಗಗನಕುಸುಮಾದ್ಯಭಾವಃ, ಯಥಾ ವಾ ವಾಯೌ ರೂಪಾದ್ಯಭಾವಃ, ನಹಿ ಶಶಶೃಂಗಾದಿಕಂ ವಾಯೌ ರೂಪಾದಿಕಂ ವಾ ಮಾನಸಂಬಂಧಾರ್ಹಂ. ದ್ವಯೋಃ ಪದಾರ್ಥಯೋಃ ಪರಸ್ಪರಾನುಯೋಗಿಕಃ ಪರಸ್ಪರಪ್ರತಿಯೋಗಿಕಶ್ಚಾಭಾವೋಽನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವ ಇತಿ. ಯಥಾ ಘಟಪಟಯೋಃ ಪಟತ್ವಘಟತ್ವಾಭಾವೌ.

ಅಭಾವಸ್ಯ ಭಾವಾಂತರರೂಪತಾಮಭ್ಯುಪಯಂತಃ ಪ್ರಾಭಾಕರಾಸ್ತು ಘಟಾದ್ಯಭಾವಸ್ಯ ಕೇವಲಭೂತಲಾದ್ಯಾತ್ಮಕತಾಂ ಪ್ರಸಾಧಯಂತಿ ; ತದೇತತ್ಕೌಮಾರಿಲಾ ನ ಸಹಂತೇ. "**ಅಘಟಂ ಭೂತಲಂ, ಇಹ ಭೂತಲೇ ಘಟೋ ನಾಸ್ತಿ**" ಇತ್ಯಾದೀನಾಂ ವ್ಯವಹಾರವಿಶೇಷಾಣಾಂ ವಿಶಿಷ್ಟಭೂತಲವಿಜ್ಞಾನಮೂಲಕತ್ವೇನ ತದ್ವಿಶೇಷಣೀಭೂತಸ್ಯ ಅಭಾವಾಖ್ಯಸ್ಯ ತತ್ತ್ವಾಂತರಸ್ಯಾವಶ್ಯಾಶ್ರಯಣೀಯತ್ವಾತ್. ಭೂತಲವಿಜ್ಞಾನಾದೇವಾಯಂ ವ್ಯವಹಾರೋ ಭವತೀತಿ ತು ನ ಸಾಂಪ್ರತಂ. ಸಘಟೇಽಪಿ ಭೂತಲೇ ಭೂತಲವಿಜ್ಞಾನಸತ್ತ್ವೇನ ತದ್ವ್ಯವಹಾರಾಪಾತಾತ್. ಭೂತಲಮಾತ್ರಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಘಟಾಭಾವವ್ಯವಹಾರಕಾರಣತ್ವಮಿತಿ ಮಾ ವೋಚಃ—ಮಾತ್ರಶಬ್ದಸ್ಯ ಭೂತಲಾತಿರಿಕ್ತಪದಾರ್ಥವಿಷಯಕತ್ವೇ ತತ್ತ್ವಾಂತರಾಭ್ಯುಪಗಮಾಪತ್ತೇಃ, ಅನತಿರಿಕ್ತಾರ್ಥವಿಷಯಕತ್ವೇ ತು ಸಘಟೇಽಪಿ ಭೂತಲೇ ಘಟಾಭಾವವ್ಯವಹಾರಪ್ರಸಂಗ ಇತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತದೋಷತಾದವಸ್ಥ್ಯಾತ್.

ತಥಾ — ಏಕಾಕಿಭೂತಲವೇದನಂ ಘಟಾಭಾವವ್ಯವಹಾರಕಾರಣಮಿತ್ಯಪಿ ನ ಸಾಂಪ್ರತಂ, ಏಕಾಕಿಶಬ್ದಸ್ಯಾಪಿ ಮಾತ್ರಶಬ್ದತುಲ್ಯಯೋಗಕ್ಷೇಮತ್ವಾತ್. ಏಕಾಕಿಶಬ್ದಸ್ಯ ಏಕಸಂಖ್ಯಾಯೋಗಿತ್ವಾರ್ಥಕತ್ವೇ ಪೂರ್ವವದೇವ ಸಘಟೇಽಪಿ ಭೂತಲೇ ಘಟಾಭಾವವ್ಯವಹಾರಪ್ರಸಂಗಃ. "**ಏಕಾದಾಕಿನಿಚ್ಚಾಸಹಾಯೇ**" (೫ — ೩ — ೫೨) ಇತಿ ಪಾಣಿನ್ಯನುಶಾಸನಬಲಾತ್ ದ್ವಿತೀಯಸಹಾಯರಹಿತತ್ವಾರ್ಥಕತ್ವೇ ತತ್ತ್ವಾಂತರಾಭ್ಯುಪಗಮಾಪತ್ತಿರಿತಿ ಪುನರಪಿ ಘಟ್ಟಕುಟೀಪ್ರಭಾತನ್ಯಾಯ ಏವಾಪತೇತ್. ಆಭಿರೇವ ಯುಕ್ತಿಭಿಃ ಕೇವಲಾದಿಶಬ್ದಾನಾಮಪಿ ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ಬೋಧ್ಯಂ.

ಅತ್ರಾಹ ಭವನಾಥಃ—"ವಿಶೇಷ್ಯಸ್ವರೂಪಧೀಃ—ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ವರೂಪಧೀಃ ಇತಿ ದ್ವಿಪ್ರಕಾರಾ ಸ್ವರೂಪಧೀರ್ಭವತಿ. ಯಥಾ—ಭೂತಲಸ್ವರೂಪಧೀಃ, ಘಟವಿಶಿಷ್ಟಭೂತಲಸ್ವರೂಪಧೀರಿತಿ. ಯತ್ರಾಭಾವಬುದ್ಧಿರ್ಭವತಿ ತತ್ರ ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ವರೂಪಧಿಯೋಽಭಾವೇಽಪಿ ಸ್ವರೂಪಧೀಃ ಪರಮಸ್ತ್ಯೇವೇತಿ ಸೇಯಂ ಸಂಸೃಷ್ಟಸ್ವರೂಪಧೀತೋಽನ್ಯಾ ಸ್ವರೂಪಧೀರಭಾವವ್ಯವಹಾರಹೇತುರ್ಭವಂತ್ಯಪಿ ನ ಸ್ವವಿಷಯಭೂತಾತ್ಸ್ವರೂಪಾದತಿರಿಕ್ತಮಭಾವಂ ಕಲ್ಪಯಿತುಮಲಂ, ಸೇಯಂ ಸ್ವರೂಪಧೀಸ್ತನ್ಮಾತ್ರಧೀರಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ· ಸ್ವರೂಪಧೀವೇದ್ಯಂ ಚ ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರಮೇವೇತಿ ನ ಸ್ವರೂಪಾತಿರಿಕ್ತಂ ಪ್ರಮೇಯಂ ಸಿಧ್ಯತಿ" ಇತಿ.

ತದಿದಂ ವ್ಯಾಮೋಹನಮಾತ್ರಂ—ತಥಾಹಿ—ಸಂಸೃಷ್ಟಸ್ವರೂಪಧೀಭಿನ್ನಾಯಾಃ ಸ್ವರೂಪಧಿಯಃ ಕಿಂ ಪ್ರಮೇಯಮಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಭವತಾ. ಯದಿ ತದ್ಧೀವೇದ್ಯಂ ತನ್ಮಾತ್ರಮೇವ ತಸ್ಯಾಃ ಪ್ರಮೇಯಮಿತಿ ಮನುಷೇ? ತರ್ಹಿ ಪೂರ್ವವದೇವ ಮಾತ್ರ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಭೂತಲಾತಿರಿಕ್ತಾರ್ಥವಿಷಯಕತ್ವೇ ತತ್ತ್ವಾಂತರಾಭ್ಯುಪಗಮಾಪತ್ತಿಃ, ಅನತಿ ರಿಕ್ತಾರ್ಥವಿಷಯಕತ್ವೇ ತು ಸಘಟೇಽಪಿ ಭೂತಲೇ ಅಭಾವವ್ಯವಹಾರಪ್ರಸಂಗ ಇತ್ಯುಕ್ತ ಮೇವ.

ನಚ—ಘಟವತಿ ಭೂತಲೇ ಸಂಸೃಷ್ಟಸ್ವರೂಪಧೀರಸ್ತೀತಿ ನ ತತ್ರ ಘಟಾ ಭಾವವ್ಯವಹಾರಪ್ರಸಂಗಃ—ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಉಕ್ತರೀತ್ಯಾ ದ್ವಿವಿಧಾಯಾ ಅಪಿ ಸ್ವರೂಪ ಧಿಯಸ್ತತ್ರೈವ ಪ್ರಾಪ್ತತ್ವಾತ್. ಇತರಥಾ ಮಾತ್ರಶಬ್ದಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಾತಿರಿಕ್ತಪದಾರ್ಥ ವಿಷಯಕತ್ವಸ್ಯಾವರ್ಜನೀಯತ್ವಾಪಾತಾತ್ ಕಿಂಚ — ಸಂಸೃಷ್ಟಸ್ವರೂಪಧೀತೋಽನ್ಯಾ ಯಾ ಸ್ವರೂಪಧೀರಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ, ತತ್ರಾಪಿ ಅನ್ಯಶಬ್ದಸ್ಯಾಸಂಸೃಷ್ಟತ್ವಮೇವಾರ್ಥ ಇತಿ ಬಲಾದಾಪತತ್ಯೇವ. ಅತೋಽಪಿ ನ ಪೂರ್ವೋಕ್ತದೋಷಾನ್ನಿಸ್ತಾರಸ್ತೇ ಭವತಿ. ತಸ್ಮಾದಭಾವಾಖ್ಯಂ ತತ್ತ್ವಾಂತರಮಕಾಮೇನಾಪ್ಯಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಮಿತಿ.

ಅತ್ರ ಚತುರ್ವಿಧೇಷು ಬುದ್ಧಶಿಷ್ಯೇಷು ಮುಖ್ಯಾ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾ ಏವ ಮಾಹುಃ — ಶೂನ್ಯಮೇವ ತತ್ತ್ವಂ ಪ್ರಮೇಯಪದೇನ ವ್ಯಪದೇಷ್ಟುಂ ಶಕ್ಯಂ. ಶೂನ್ಯಸ್ಯೈವ ವಿವರ್ತೋಽಯಂ ಜ್ಞಾತೃಜ್ಞೇಯಜ್ಞಾನರೂಪಃ ಕೃತ್ಸ್ನಃ ಪ್ರಪಂಚೋ ಮಿಥ್ಯಾ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ. ಅಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಸಾಧಕಮನುಮಾನಂ ಚಾತ್ರ ಭವತಿ— **“ವಿಮತಂ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಶೂನ್ಯವಿಷಯಕಂ, ವಿಜ್ಞಾನತ್ವಾತ್, ಸ್ವಪ್ನಾದಿವಿ ಜ್ಞಾನವತ್”** ಇತಿ. ನನು—ದೃಷ್ಟಾಂತೇ ವಿಷಯಾಣಾಮೇವ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಂ ನ ಜ್ಞಾನಾನಾಂ, ತೇಷಾಂ ಸತ್ಯತ್ವಮೇವೇತಿ ದಾರ್ಷ್ಟಾಂತಿಕೇಽಪಿ ವಿಷಯಮಿಥ್ಯಾತ್ವಂ ಜ್ಞಾನಸತ್ಯತ್ವಂ ಚಾಶ್ರಯಣೀಯಂ ಭವತೀತಿ ಕಥಂ ಕೃತ್ಸ್ನಸ್ಯ ಜಗತೋಽವಿಶೇಷೇಣ ಶೂನ್ಯಾತ್ಮಕತ್ವಮಿಷ್ಯತೇ—ಇತಿಚೇನ್ನ—ಜ್ಞೇಯಮಿಥ್ಯಾತ್ವೇ ಜ್ಞಾನಸ್ಯಾಪಿ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ಸ್ಯಾನಾಯಾಸೇನೈವ ಸಿದ್ಧೇಃ—ಅತಶ್ಶೂನ್ಯವಿವರ್ತಂ ಕೃತ್ಸ್ನಂ ಜಗದಿತಿ.

ತದಿದಂ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಕಲ್ಪಿತಂ ಜ್ಞಾನಾಸತ್ಯತ್ವಮಸಹಮಾನೋ ಯೋಗಾ ಚಾರಃ ಪ್ರತ್ಯವತಿಷ್ಠತೇ—ದೃಷ್ಟಾಂತಸ್ವಾರಸ್ಯಾದ್ದಾರ್ಷ್ಟಾಂತಿಕೇಽಪಿ ಜ್ಞೇಯಾನಾಮೇ ವಾತ್ಯಂತಾಭಾವೋ ನ ಜ್ಞಾನಸ್ಯಾಪಿ, ತಸ್ಯ ತು ಸತ್ಯತ್ವಮೇವ. ಸ್ವಪ್ನೇಽಪಿ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿದರ್ಶನಾತ್, ಪ್ರಬುದ್ಧೇನ ಸ್ಮರ್ಯಮಾಣತಯಾಽಬಾಧಿತತ್ವಾಚ್ಚ. ವಿಷಯಾಣಾಮೇವ ಪರಂ ಬಾಧಿತತ್ವಾನ್ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಮಿತಿ—ವಿಜ್ಞಾನಮೇವ ಘಟಪಟಾದಿ

ಜಾಗ್ರತ್ಪ್ರಪಂಚಾಕಾರೇಣ ವಿವರ್ತತೇ. ಜ್ಞೇಯಾಭಾವೇನ ಜ್ಞಾನಾಭಾವಕಲ್ಪನಾ ತು ಪ್ರತೀತಿವಿರೋಧಾದೇವ ನಿರಾಕರಣೀಯಾ. ತಸ್ಮಾದ್ದೃಶ್ಯಮಾನಮಿದಂ ಘಟಾದ್ಯಾಕಾರಂ ಜಗತ್ ವಿಜ್ಞಾನಸ್ಯೈವಾಕಾರಃ. ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶರೂಪಾದ್ವಿಜ್ಞಾನಾದತ್ಯಂತಾಭಿನ್ನಾ ಏವೈತೇ ಘಟಾದಯಃ. ಅನುಮಾನಂ ಚಾತ್ರ ಭವತಿ–"**ಯತ್ ಪ್ರಕಾಶತೇ ತತ್ ಪ್ರಕಾಶಾದಭಿನ್ನಂ, ಯಥೋಭಯವಾದಿಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನಃ ಪ್ರದೀಪಃ**" ಇತಿ. ತಸ್ಮಾತ್ ಕೃತ್ಸ್ನಂ ಜಗತ್ ವಿಜ್ಞಾನಸ್ಯೈವ ವಿವರ್ತ ಇತಿ.

ತದೇವಂ ಯೋಗಾಚಾರೇಣ ಸಾಧಿತಂ ಬಾಹ್ಯವಸ್ತುನಿರಾಸಮಸಹಮಾನಃ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕಃ ಪ್ರತ್ಯವತಿಷ್ಠತೇ—ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಸಾಕಾರತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ ನ ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಾಪಹ್ನವಶ್ಶಕ್ಯಃ ಕರ್ತುಂ, ಬಾಹ್ಯಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಏಕರೂಪೇ ವಿಜ್ಞಾನೇ ಬಹುವಿಧಾಕಾರಸಮರ್ಪಣಮಾತ್ರಹೇತುತ್ವೇನ–ಏಕಪ್ರಕಾರಂ ವಿಜ್ಞಾನಂ ನೀಲಪೀತಾದ್ಯನಂತವಿಚಿತ್ರಾಕಾರೇಣ ವಿವರ್ತತ ಇತ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ದುರುಪಪಾದತ್ವಾತ್. ತಸ್ಮಾದ್ವಿಜ್ಞಾನಗತಾನಂತವೈಚಿತ್ರ್ಯಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ ತತ್ತದಾಕಾರಸಮರ್ಪಣಹೇತುಭೂತಾಃ ಕ್ಷಣಭಂಗಿನೋ ಬಾಹ್ಯಪದಾರ್ಥಾಃ ಜ್ಞಾನಾಕಾರವಿಶೇಷದರ್ಶನಾದನುಮೇಯಾಸ್ಸಂತ್ಯೇವ.

ನಚ—"ಬಾಹ್ಯಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಸರ್ವದೈವಾನುಮೇಯತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನವಿಭಾಗ ಏವ ಭಜ್ಯೇತ" **ಇತಿವಾಚ್ಯಂ.** ಜ್ಞಾನೇ ಸಾಕ್ಷಾದಾಕಾರಸಮರ್ಪಕಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಂ ಪರಂಪರಯಾ ತತ್ಸಮರ್ಪಕಸ್ಯಾನುಮೇಯತ್ವಮಿತಿ ವಿಭಾಗಸ್ಯ ಸುವಚತ್ವಾತ್. ತಸ್ಮಾತ್ಸಂತ್ಯೇವ ವಿಜ್ಞಾನವೈಚಿತ್ರ್ಯಾನುಮೇಯಾನಿ ಕ್ಷಣಿಕಾನಿ ಘಟಪಟಾದಿರೂಪಾಣಿ ಬಾಹ್ಯವಸ್ತೂನೀತಿ.

ತದೇವಂ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕೇನ ಸಾಧಿತಂ ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಾನಾಂ ನಿತ್ಯಾನುಮೇಯತ್ವಮಸಹಮಾನೋ ವೈಭಾಷಿಕಃ ಪ್ರತ್ಯವತಿಷ್ಠತೇ–ವಿಜ್ಞಾನೇ ಆಕಾರಸಮರ್ಪಕತ್ವೇನ ಭವತಾಽಭ್ಯುಪಗಮ್ಯಮಾನಂ ಬಾಹ್ಯಂ ವಸ್ತು ಕಿಂ ಸ್ವಯಮನುಮಿತಂ ಸತ್ ಆಕಾರಂ ಸಮರ್ಪಯತಿ? ಉತ ದೃಷ್ಟಂ ಸತ್? ಇತಿ ವಿವೇಕ್ತವ್ಯಂ. ನಾದ್ಯಃ ಪಕ್ಷಸ್ಸಂಭವತಿ, ಆಕಾರಸಮರ್ಪಣಾತ್ಪೂರ್ವಂ ಜ್ಞಾನವೈಚಿತ್ರ್ಯರೂಪಲಿಂಗಸ್ಯೈವಾಭಾವೇ ನಾನುಮಾನಸ್ಯೈವಾನುದಯಾತ್. ಅಥ ದೃಷ್ಟಂ ಸದೇವಾಕಾರಂ ಸಮರ್ಪಯತೀತಿ ಮನುಷೇ? ಹಂತ ತರ್ಹಿ ನೀಲಾದೀನಾಂ ಬಾಹ್ಯವಸ್ತೂನಾಂ ದೃಶ್ಯತ್ವಾಪರಪರ್ಯಾಯಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಮವಶ್ಯಾಶ್ರಯಣೀಯಂ ಭವತಿ. ಇತರಥಾ ಆಕಾರಸಮರ್ಪಣಹೇತುತ್ವಸ್ಯೈವಾಸಂಭವಾತ್.

ಜ್ಞಾನೇ ಆಕಾರವಿಶೇಷಸಮರ್ಪಣಾಯ ಸಂನದ್ಧಸ್ಯ ಹಿ ವಸ್ತುನೋ ಜ್ಞಾನಸಂಬದ್ಧತ್ವರೂಪಂ ಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವಮಕಾಮೇನಾಪ್ಯಭ್ಯುಪಗಮ್ಯಂ. ತದನಭ್ಯುಪಗಮೇ ತು ಜ್ಞಾನಾಸಂಬದ್ಧಸ್ಯಾಪಿ ವಸ್ತುನೋ ಜ್ಞಾನೇ ಆಕಾರಸಮರ್ಪಣಹೇತುತ್ವಾಪಾತೇನ ಅಸಂಬದ್ಧತ್ವಾವಿಶೇಷಾತ್ಸರ್ವವಸ್ತೂನಾಂ ಸರ್ವಜ್ಞಾನೇಷ್ವಪ್ಯಾಕಾರಸಮರ್ಪಣಹೇತುತ್ವಪ್ರಸಂಗಾತ್ ಘಟಜ್ಞಾನೇ ಪಟಾದೀನಾಮಪಿ ವಿಷಯತ್ವಾಪಾತೋ ದುರ್ವಾರಸ್ಸ್ಯಾತ್. ತಸ್ಮಾತ್ ಕ್ಷಣಭಂಗೀ ಬಾಹ್ಯಃ ಪದಾರ್ಥಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣಗಮ್ಯ ಏವೇತಿ ಸರ್ವೈರಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಮಿತಿ ವೈಭಾಷಿಕಾಣಾಮುದ್ಘೋಷಃ.

ತದೇವಂ ಚತುರ್ಭಿರ್ಬುದ್ಧಶಿಷ್ಯೈರುಪಪಾದಿತಸ್ಯ ಸೌಗತಾವಾಂತರಮತಭೇದಸ್ಯ ಸಂಗ್ರಹೋ ಭಟ್ಟನಾರಾಯಣೇನ ದರ್ಶಿತಃ.—

"ಮುಖ್ಯೋ ಮಾಧ್ಯಮಿಕೋ ವಿವರ್ತಮಖಿಲಂ ಶೂನ್ಯಸ್ಯ ಮೇನೇ ಜಗ
ದ್ಯೋಗಾಚಾರಮತೇ ತು ಸಂತಿ ಮತಯಸ್ತಾಸಾಂ ವಿವರ್ತೋಽಖಿಲಃ ।
ಅರ್ಥೋಽಸ್ತಿ ಕ್ಷಣಿಕಸ್ತ್ವಸಾವನುಮಿತೋ ಬುದ್ಧ್ಯೇತಿ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕಃ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಕ್ಷಣಭಂಗುರಂ ಚ ಸಕಲಂ ವೈಭಾಷಿಕೋ ಭಾಷತೇ ॥"

ಇತಿ. ತತ್ರ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಮತಮುತ್ತರೋತ್ತರೈಸ್ಸ್ವಯೂಥ್ಯೈರೇವ ನಿರಾಕೃತಮಿತಿ ಕ್ಷಣಭಂಗವಾದ ಏಕ ಏವಾಸ್ಮಾಕಂ ನಿರಾಕರ್ತವ್ಯೋಽವಶಿಷ್ಯತೇ.

ತತ್ರೇದಂ ತಾವದ್ವೈಭಾಷಿಕಾಃ ಪ್ರಷ್ಟವ್ಯಾಃ—ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನರೂಪಪ್ರಮಾಣದ್ವಯಮಾತ್ರವಾದಿನಾಂ ಭವತಾಂ ಮತೇ ತದತಿರಿಕ್ತಪ್ರಮಾಣಾಸಂಭವಾತ್ ಭವದಭಿಮತಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸಾಧನಾಯ ಕಿಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮೇವ ಭವದ್ಭಿಃ ಪ್ರಮಾಣತಯಾಽಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ? ಆಹೋಸ್ವಿದನುಮಾನಂ? ಇತಿ.

ತತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮೇವ ಸ್ವಾಭಿಮತಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸಾಧಕಮಿತಿ ಮಾ ವೋಚಧ್ವಂ. ಕುತಃ? **"ಸ ಏವಾಯಂ ಘಟಃ, ಸ ಏವಾಯಂ ದೇವದತ್ತಃ, ಬಾಲ್ಯೇ ಯಮಹಮದ್ರಾಕ್ಷಂ ತಮೇವೇದಾನೀಂ ಸ್ಥವಿರೋಽಹಂ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪಶ್ಯಾಮಿ"** ಇತ್ಯಾದಿನಾಽದುಷ್ಟಕಾರಣಜನ್ಯೇನಾಬಾಧಿತೇನ ಚ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನೇನ ತತ್ತದ್ವಸ್ತೂನಾಂ ಚಿರಕಾಲಸ್ಥಾಯಿತ್ವಪ್ರಸಾಧನೇನ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಪಕ್ಷವಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್. ನಚ—ಉಕ್ತಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಯಾಃ **ಸೇಯಂ ದೀಪಜ್ವಾಲಾ"** ಇತ್ಯಾದೇರಿವಾತ್ಯಂತಸದೃಶೋತ್ತರನವನವವಸ್ತೂತ್ಪತ್ತಿನಿಬಂಧನಸಾದೃಶ್ಯಮೂಲಕತಯಾ ಭ್ರಮರೂಪತ್ವಂ ಶಕ್ಯಂ ವಕ್ತುಂ. ಜ್ವಾಲಾಭೇದಗ್ರಾಹಿಣಾಽನನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧೇನಾನುಮಾನೇನ ಜ್ವಾಲೈಕ್ಯಗ್ರಾಹಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಯ ಸಾದೃಶ್ಯಾಖ್ಯದೋಷಮೂಲ

ಕತಯಾಽನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಸ್ಯ ಯುಕ್ತಾ ಭ್ರಮರೂಪತ್ವಕಲ್ಪನಾ ಬಾಧ್ಯತ್ವಕಲ್ಪನಾ ಚ ; ಸ್ಥಿರತ್ವಗ್ರಾಹಿಣಃ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಯ ತು ದೋಷಮೂಲಕತ್ವಾಭಾವಾತ್ ಪ್ರತ್ಯುತ ಸನ್ಮೂಲಕತ್ವಾದನನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಸ್ಯ ನ ಕಥಂಚಿದಪಿ ಭ್ರಮರೂಪತ್ವಂ ಬಾಧ್ಯತ್ವಂ ಚ ಯುಕ್ತಂ ಕಲ್ಪಯಿತುಂ.

ಕಿಂಚ — ಪರಮಾರ್ಥತೋ ಯದಿ ಬಾಹ್ಯವಸ್ತೂನಾಂ ಸ್ಥಿರತ್ವಂ ನಾಭ್ಯುಪಗಮ್ಯೇತ—ತದಾ ಮೃದ್ಪಿಂಡಚಕ್ರಚೀವರಾದಿಸ್ವಸಾಮಗ್ರೀವಶಾದಾದೌ ಸಕೃದುತ್ಪನ್ನಸ್ಯ ಘಟಾದೇಃ ಪುನಃಪುನಸ್ತಾದೃಶಸಾಮಗ್ರೀಸಮವಧಾನಾಭಾವಾತ್ ಭವದಭಿಮತನೂತನಾಪರಾಪರಘಟೋತ್ಪತ್ತಿರ್ನ ಸ್ಯಾತ್. ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರಾದೇವ ತದುತ್ಪತ್ತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮಸ್ತು ಪೂರ್ವಮಪಿ ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರಾದೇವ ತದುತ್ಪತ್ತಿಪ್ರಸಂಗೇನ ಮೃದ್ಪಿಂಡಚಕ್ರಚೀವರಕುಲಾಲಾದೀನಾಂ ಕುತ್ರಾಪ್ಯನುಪಯೋಗಪ್ರಸಂಗಸ್ಯಾವರ್ಜನೀಯತಯಾಽನಾಶಂಕ್ಯ ಏವ. ತಸ್ಮಾನ್ನ ತಾವತ್ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಪ್ರಮಾಣಂ ಭವಿತುಮಲಂ.

ನಾಪ್ಯನುಮಾನಂ ಶಕ್ನೋತಿ ತತ್ಸಾಧಯಿತುಂ. **"ಯತ್ ಸತ್ ತತ್ ಕ್ಷಣಿಕಂ, ಸತ್ತ್ವಾದೇವ-ಯಥಾ ಜಲಧರಪಟಲಂ"** ಇತೀದಂ—**"ಸರ್ವೇ ಭಾವಾಃ ಕ್ಷಣಿಕಾಃ, ಸತ್ತ್ವಾತ್-ವಿಜ್ಞಾನವತ್"** ಇತೀದಂ ವಾ ಅನುಮಾನಂ ಖಲು ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸಾಧಕತ್ವೇನ ಭವತೋಽಭಿಮತಂ? ತತ್ತು ಪೂರ್ವೋಪದರ್ಶಿತೇನ ದೃಢತರೋತ್ಪನ್ನೇನಾಬಾಧಿತೇನ ಚ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ ವಿರುದ್ಧತಯಾ ಬಾಧಿತವಿಷಯಂ ಸತ್ ಅಪ್ರಮಾಣಕೋಟೌ ನಿವೇಶ್ಯಮಾನಂ ಕಥಂ ನಾಮ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸಾಧನಾಯ ಪ್ರಭವೇತ್?

ಕಿಂಚ—ಭವದೀಯಾನುಮಾನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತತ್ವೇನಾಭಿಮತಯೋರ್ವಿಜ್ಞಾನಜಲಧರಪಟಲಯೋರಪಿ ದ್ವಿತ್ರಕ್ಷಣಾವಸ್ಥಾಯಿತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇನ ಭವದಭಿಮತಸ್ಯ ಏಕಕ್ಷಣವರ್ತಿತ್ವರೂಪಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿತ್ವಪರ್ಯವಸಿತಸ್ಯ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವಿಶೇಷಸ್ಯ ದೃಷ್ಟಾಂತಾಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯಾ ಅನುಮಾನೇನ ತತ್ಸಾಧನಮಶಕ್ಯಮೇವ.

ತಸ್ಮಾದಬಾಧಿತಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಪ್ರಮಾಣಪ್ರತಿಪನ್ನಾನಾಂ ದ್ರವ್ಯಜಾತಿಗುಣಕರ್ಮಣಾಮಭಾವಸ್ಯ ಚ ಸತ್ಯತ್ವಂ ದುರ್ವಾರಮಿತಿ ಸಿದ್ಧಂ ಕೃತ್ಸ್ನಸ್ಯ ಪ್ರಪಂಚಸ್ಯ ಸ್ಥಿರತ್ವಂ ಸತ್ಯತ್ವಂ ಚೇತಿ.

ತದೇವಮೇತಾವತಾ ಗ್ರಂಥಸಂದರ್ಭೇಣ—ಪ್ರಮೇಯಾಧ್ಯಾಯೋಪಕ್ರಮಸಮುದೀರಿತಾಂ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮನುಸೃತ್ಯ ವಾದ್ಯಂತರಕಲ್ಪಿತಾನಿ ಪ್ರಮೇಯಾಂತರಾಣಿ

ಪ್ರದರ್ಶಿತಾನಿ. ತತ್ರಾಪಿ ವೈಶೇಷಿಕನೈಯಾಯಿಕಾಭಿಮತೇಷು ದ್ರವ್ಯಗುಣಕರ್ಮ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷಸಮವಾಯಾಭಾವಾಖ್ಯೇಷು ಸಪ್ತಸು ಪ್ರಮೇಯೇಷು ವಿಶೇಷ ಸ್ಸಮವಾಯಶ್ಚ ಕೌಮಾರಿಲೈರೇವ ಸಮುತ್ಸಾರಿತಾವಿತಿ ಪೂರ್ವಮೇವ ದರ್ಶಿತಂ. ಅನ್ಯಾನಿ ತು ಕೌಮಾರಿಲಾಭಿಮತಾನಿ ದ್ರವ್ಯಜಾತಿಗುಣಕ್ರಿಯಾಽಭಾವರೂಪಾಣಿ ಪಂಚ ಪ್ರಮೇಯಾಣ್ಯವಶಿಷ್ಯಂತೇ. ತತ್ರ ಶಕ್ತಿಶಕ್ತಿಮದ್ಭೇದೇನ ಪ್ರಮೇಯದ್ವೈವಿಧ್ಯಮಭ್ಯುಪಗಚ್ಛದ್ಭಿರಸ್ಮಾಭಿರ್ದ್ರವ್ಯಂ ತ್ವಭ್ಯುಪಗತಮೇವ. ತತ್ರ ಜೀವಾತ್ಮ ರೂಪಸ್ಯಾಜಡದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ಶಕ್ತಿಮತಿ ಶಿವಾಖ್ಯೇ ಪರಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಂತರ್ಭಾವಃ, ಅನ್ಯೇಷಾಂ ಚ ಜಡದ್ರವ್ಯಾಣಾಂ ಶಕ್ತಿಪರಿಣಾಮರೂಪತಯಾ ತಸ್ಯಾಮೇವಾಂತ ರ್ಭಾವ ಇತಿ ಕೃತ್ವಾ ಪ್ರಮೇಯದ್ವೈವಿಧ್ಯಮೇವ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ನಾತಿರಿಕ್ತಪ್ರಮೇಯಾ ಭ್ಯುಪಗಮಾವಶ್ಯಕತಾ.

ಯತ್ಪುನರ್ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಭಿಃ ಷಟ್ಸಪ್ತಾದಿರೂಪೇಣ ವಿಭಜ್ಯ ಪದಾರ್ಥಾಶ್ಚಿಂ ತಿತಾಃ, ತೇಷಾಂ ಸಾಕ್ಷಾದಪವರ್ಗೋಪಯೋಗಿತ್ವಂ ನಾಸ್ತೀತಿ ತೈರೇವಾಂಗೀಕೃತಂ. ವಿದ್ಯಮಾನಕತಿಪಯಾರ್ಥಪರಿತ್ಯಾಗಾತ್ ಅವಿದ್ಯಮಾನಾರ್ಥಸ್ವೀಕಾರಾಚ್ಚ ತತ್ಕೃತಾ ವಿಮರ್ಶಾಃ ಪ್ರಾಯಶೋ ವ್ಯಾಮೋಹನಕಾರಿಣ ಇತಿ ತೇ ಮುಮುಕ್ಷುಭಿರ್ನಾತೀವಾದ ರಣೀಯಾ ಅಪಿತು ಬಹಿಷ್ಕಾರ್ಯಾ ಏವ. ಯಥಾಹುರಭಿಯುಕ್ತಾಃ—

ವಿದ್ಯಮಾನಪರಿತ್ಯಾಗಾದಸತಾಂ ಚ ಪರಿಗ್ರಹಾತ್ ।
ವ್ಯಾಮೋಹನವಿಮರ್ಶಾಸ್ತೇ ಬಹಿಷ್ಕಾರ್ಯಾ ಮುಮುಕ್ಷುಭಿಃ ॥ ಇತಿ.

ತತ್ರ—ತತ್ತ್ವಚಿಂತಾವಿಷಯತ್ವೇನ ತೈರಭ್ಯುಪಗತೇಷು ಪದಾರ್ಥೇಷು ಶ್ರದ್ಧಾಜಡಾನಾಂ ಮಂದಮತೀನಾಂ ವ್ಯಾಮೋಹನಪ್ರಶಾಂತಯೇ ದಿಙ್ಮಾತ್ರೇಣ ದೋಷಾನುದಾಹರಿಷ್ಯಾಮಃ.—

ಅಭಿಧೇಯತ್ವಂ ಪದಾರ್ಥಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣಮಭಿಧಾಯ ಭಾವಾಭಾವ ರೂಪೇಣ ಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಯತ್ತಾವತ್ ದ್ವೈವಿಧ್ಯಮುಕ್ತಂ—ತದನುಪಪನ್ನಂ— **“ಅಸದ್ವ್ಯಪದೇಶಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನ ಧರ್ಮಾಂತರೇಣ ವಾಕ್ಯಶೇಷಾದ್ಯುಕ್ತೇಃಶ್ಶ ಬ್ದಾಂತರಾಚ್ಚ”** (೨–೧–೧೮) ಇತ್ಯಾರಂಭಣಾಧಿಕರಣಗತೇನ ಸೂತ್ರೇಣಾ ಭಾವಸ್ಯ ಪರಾಭ್ಯುಪಗತಪದಾರ್ಥಾಂತರತ್ವನಿರಾಕರಣಪೂರ್ವಕಂ ಭಾವಾಂತರ ರೂಪತ್ವಸಮರ್ಥನಾತ್. ಅಭಾವಸ್ಯ ಭಾವಾತಿರಿಕ್ತತ್ವವಾದಿನಾಪಿ ಹಿ ಅಭಾವಾ ಭಾವಸ್ಯ ಭಾವರೂಪತ್ವಮೇವಾಭ್ಯುಪಗತಂ. ಅನ್ಯಥಾ ಅನವಸ್ಥಾಪ್ರಸಂಗಾತ್.

ತದ್ವದೇವ ಸರ್ವತ್ರೈವಾಭಾವವ್ಯವಹಾರಸ್ಯ ವಿರೋಧಿಭೂತಾವಸ್ಥಾಂತರಮಾದಾಯೈವೋಪಪನ್ನತ್ವಾತ್ ನ ತದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಸ್ಯಾಭಾವಸ್ಯ ಕಲ್ಪನಮುಪಪತ್ತಿಮತ್.

ಘಟಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ರಾಗಭಾವೋ ನಾಮ ಪಿಂಡತ್ವಾವಸ್ಥೈವ; ಪ್ರಧ್ವಂಸಾಭಾವೋ ನಾಮ ಕಪಾಲತ್ವಾವಸ್ಥೈವ; ಘಟತ್ವಮೇವ ಪಟಾಪೇಕ್ಷಯಾಽನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವಃ—ಅತ ಏವ ಕಾಲವಿಶೇಷವಿಶಿಷ್ಟದೇಶವಿಶೇಷವತ್ತ್ವಂ ಸಂಸರ್ಗಾಭಾವ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ. ಘಟಸ್ಯ ಹಿ ಪೂರ್ವಾಹ್ಣೇ ಪಿಂಡತ್ವಾವಸ್ಥಾರೂಪಪ್ರಾಗಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿಭೂತಸ್ಯ ಮಧ್ಯಾಹ್ನಕಾಲವಿಶೇಷಿತಪ್ರಾಂಗಣಸಂಬಂಧಿತ್ವಮೇವ ಸಂಸರ್ಗಾಭಾವೋ ಭವತಿ ನತು ತತೋಽತಿರಿಕ್ತಃ ಕಶ್ಚಿತ್. ತಸ್ಮಾತ್ಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಭಾವಾಭಾವರೂಪೇಣ ದ್ವೈವಿಧ್ಯಕಥನಂ ಬಾದರಾಯಣಪ್ರಣೀತಶಾರೀರಕಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧಂ.

ಯದಪಿಚ—ದ್ರವ್ಯಗುಣಕರ್ಮಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷಸಮವಾಯರೂಪೇಣ ಭಾವಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಷೋಢಾ ಪರಿಗಣನಂ ಕೃತಂ—ತದಪಿ **“ಸಮವಾಯಾಭ್ಯುಪಗಮಾಚ್ಚ ಸಾಮ್ಯಾದನವಸ್ಥಿತೇಃ”** (೨-೨-೧೨) ಇತಿ ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣಗತೇನ ಸೂತ್ರೇಣ ಸಮವಾಯಾಖ್ಯಪದಾರ್ಥಸ್ವರೂಪದೂಷಣಮುಖೇನ ಸೂತ್ರಕಾರೈರೇವ ಪರಾಸ್ತಂ.

“ಅವಯವಾವಯವಿನೋಃ, ಜಾತಿವ್ಯಕ್ತ್ಯೋಃ, ಗುಣಗುಣಿನೋಃ, ಕ್ರಿಯಾಕ್ರಿಯಾವತೋಃ, ಕಾರ್ಯಕಾರಣಯೋಶ್ಚ ಸಂಬಂಧಸ್ಸಮವಾಯಃ” ಇತ್ಯೇವಂ ಅಯುತಸಿದ್ಧಾನಾಮಾಧಾರಾಧೇಯಭೂತಾನಾಂ ಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಇಹಪ್ರತ್ಯಯನಿರ್ವಾಹಕತಯಾಽಪೇಕ್ಷಿತಂ ಕಂಚನ ಸಂಬಂಧಂ ಪರಿಕಲ್ಪ್ಯ ತಸ್ಯೈವ “ಸಮವಾಯಃ” ಇತಿ ಹಿ ನಾಮಧೇಯಂ ಸ್ಥಾಪ್ಯತೇ ಭವತಾ. ಅಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧ್ಯುಪಲಬ್ಧೀನಾಂ ಅವಯವಿ-ಜಾತಿ-ಗುಣ-ಕ್ರಿಯಾ-ಕಾರ್ಯ-ವಸ್ತೂನಾಂ **“ಇಹ ಘಟೇ ಘಟತ್ವಂ”** ಇತ್ಯೇವಮಾದಿರೂಪೇಣ ಇಹಪ್ರತ್ಯಯವಿಷಯತ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವೇನ ಚೇತ್ಸಮವಾಯೋಽಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ? ಹಂತ ತರ್ಹಿ ಸಮವಾಯಸ್ಯಾಪಿ ಭವದಭಿಮತಸ್ಯ ತಥಾಭಾವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವೇನ ಹೇತುಃ ಕಶ್ಚಿದನ್ವೇಷಣೀಯಸ್ತಸ್ಯಾಪಿ ತಥೇತ್ಯನವಸ್ಥಾ ದುರ್ವಾರಾ ಸ್ಯಾತ್.

“ಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಘಟಭೂತಲಾದೀನಾಮಾಧಾರಾಧೇಯಭಾವೋಪಪಾದಕಸ್ಸಂಬಂಧಃ ಸಂಯೋಗ ಏವ. ಅಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಜಾತ್ಯಾದೀನಾಂ ತು ತದುಪಪಾದಕಸ್ಸಂಬಂಧಸ್ಸಮವಾಯ ಏವ” ಇತಿ ಖಲು ಭವದೀಯಾ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ? ಸೈಷಾ ನ ವಿಚಾರಕ್ಷಮಾ. ತಥಾಹಿ—ಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಸಂಯೋಗಸ್ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ

ಸಿದ್ಧೋ ನಾಪಹ್ನವಮರ್ಹತೀತಿ ಯುಕ್ತೋಽಭ್ಯುಪಗಂತುಂ. ಸಮವಾಯಸ್ತು ನ ಕಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧಃ—ಅನುಪಲಬ್ಧಂ ಸಮವಾಯಂ ನಾಮ ಸಂಬಂಧಾಂತರಂ ಕಲ್ಪಯಿತ್ವಾ ತಸ್ಯಾನವಸ್ಥಾಪರಿಹಾರಾಯ ಉಪಪಾದಕಾಂತರನೈರಪೇಕ್ಷ್ಯಕಲ್ಪನಾದಪಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧಸ್ಯ ಅಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧವಸ್ತ್ವಾಧಾರಾಧೇಯಭಾವಸಂಬಂಧಸ್ಯೈವ ಉಪಪಾದಕಾಂತರನೈರಪೇಕ್ಷ್ಯಕಲ್ಪನಂ ಯುಕ್ತಂ. **"ಧರ್ಮಿಕಲ್ಪನಾತೋ ವರಂ ಧರ್ಮಕಲ್ಪನಾ"** ಇತಿ ಹಿ ನ್ಯಾಯವಿದಃ ಕಥಯಂತಿ.

ಇದಂ ಚ ದೂಷಣಂ ಸಮವಾಯಸ್ಯ ನಿತ್ಯತ್ವೇ ಅನಿತ್ಯತ್ವೇ ಚ ತುಲ್ಯಮೇವ. ನಿತ್ಯತ್ವೇ ತು ದೂಷಣಾಂತರಮಪಿ ಸೂತ್ರಕಾರೈರ್ದರ್ಶಿತಂ **"ನಿತ್ಯಮೇವ ಚ ಭಾವಾತ್"** (೨–೨–೧೩) ಇತಿ. ಸಂಬಂಧಸ್ಯ ಹಿ ಸಂಬಂಧಿವಿನಾಶವಿನಾಶಿತ್ವಂ ಸಂಯೋಗಾದೌ ದೃಷ್ಟಮಿತಿ ಸಮವಾಯಸ್ಯಾಪಿ ಭವತಾ ಸಂಬಂಧತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ ಸಂಬಂಧಿವಿನಾಶವಿನಾಶಿತ್ವಾವಶ್ಯಂಭಾವೇನ ತನ್ನಿತ್ಯತ್ವಾನುಪಪತ್ತ್ಯಾ ತದುಪಪತ್ತಯೇ ಸಂಬಂಧಿಭೂತಸ್ಯ ಜಗತೋ ನಿತ್ಯತ್ವಂ ಕಲ್ಪನೀಯಮಾಪದ್ಯೇತೇತಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತಯಾ ಪರಮಾಣ್ವೀಶ್ವರಾದಿಕಲ್ಪನಾ ನೋಪಪತ್ತಿಮತೀ.

"ದಿಕ್ಕಾಲಾದಿದ್ರವ್ಯರೂಪಾಣಾಂ ತದ್ಗತಸಂಖ್ಯಾಪರಿಮಾಣಾದ್ಯದ್ರವ್ಯರೂಪಾಣಾಂ ಚ ನಿತ್ಯಾನಾಮೇವ ಸಂಬಂಧಿನಾಂ ಸದ್ಭಾವಾತ್ ತತ್ಸಂಬಂಧಸ್ಯ ಸಮವಾಯಸ್ಯ ನಿತ್ಯತ್ವೋಪಪತ್ತಿಃ" ಇತಿ ಮಾ ವೋಚಃ. ಘಟಾದಿರೂಪಾನಿತ್ಯಸಂಬಂಧಿವಿನಾಶಪ್ರಯುಕ್ತಾನಿತ್ಯತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸಮವಾಯೇ ಅವರ್ಜನೀಯತ್ವಾತ್. ನಿತ್ಯತ್ವವಿರೋಧಾದನಿತ್ಯತ್ವಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಚೇತ್––ಅನಿತ್ಯತ್ವವಿರೋಧಾನ್ನಿತ್ಯತ್ವಮೇವ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಕುತೋ ನಾಭ್ಯುಪೈಷಿ? ನಿತ್ಯತ್ವಾನಿತ್ಯತ್ವರೂಪೋಭಯಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಸಮವಾಯಸ್ಯ ವಿರುದ್ಧಮಿತಿ ಚೇತ್––ಹಂತ ತರ್ಹಿ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕಯೋರ್ನಿತ್ಯತ್ವಾನಿತ್ಯತ್ವರೂಪವಿರುದ್ಧಾಕಾರಯೋರ್ಯೋಗೋಪಪತ್ತಯೇ ಸಮವಾಯೈಕತ್ವಮುಪಹಾಯ ತದನೇಕತ್ವಮೇವಾಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಮಾಪದ್ಯೇತ.

ಕಿಂಚ—ಸಮವಾಯಸ್ಯ ಗುಣಗುಣ್ಯಾದಿಕಂ ಪ್ರತಿ ಸಂಬಂಧಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಸ್ವರೂಪಮಿತಿ ಭವತಾಽಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ? ಉತ ನ? ಆದ್ಯೇ ಘಟಾದಿವಿನಾಶಾವಸ್ಥಾಯಾಂ ಸಮವಾಯಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಾಭಾವಾದನಿತ್ಯತ್ವಂ ದುರ್ವಾರಂ ಸ್ಯಾತ್. ಅಂತ್ಯೇ ಸ್ವರೂಪಸ್ಯೈವ ದುರ್ನಿರೂಪತ್ವೇನ ಸಮವಾಯಸ್ಯ ಶಶವಿಷಾಣಾದೇರಿವ ತುಚ್ಛತೈವ ಸ್ಯಾತ್.

ಸಂಬಂಧತ್ವಾಕಾರೇಣ ಸ್ವರೂಪಸ್ಯಾನಿರೂಪಣೇಽಪಿ ಪದಾರ್ಥತ್ವಾಕಾರೇಣ ಸ್ವರೂಪಂ ಸುನಿರೂಪಮೇವೇತಿ ಮಾ ವೋಚಃ, ಪದಾರ್ಥತ್ವಾಕಾರಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾವೃತ್ತಾಕಾರತ್ವಾಭಾವಾತ್. ಅವ್ಯಾವೃತ್ತತ್ವೇ ಚ ದ್ರವ್ಯಾದಿಷ್ವೇವಾಂತರ್ಭಾವಸಂಭವೇನ ತದತಿರಿಕ್ತಸ್ಯ ಸಮವಾಯಸ್ಯ ತುಚ್ಛತ್ವೈವ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಭಾವಪದಾರ್ಥಷಟ್ಕವಾದೋ ದತ್ತಜಲಾಂಜಲಿಃ ಸ್ಯಾತ್. ತಸ್ಮಾತ್-ಅಯುತಸಿದ್ಧಾ ಗುಣಗುಣ್ಯಾದಿ ರೂಪಾ ಸಂಬಂಧಿನಃ ಪ್ರತಿ ಸಂಬಂಧಾತ್ಮಕತ್ವಮೇವ ಸಮವಾಯಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯಾದಿವ್ಯಾವೃತ್ತಂ ಸ್ವರೂಪಮಿತಿ ಕೃತ್ವಾ ಘಟತದ್ಗುಣಾದೀನ್ ಪ್ರತಿ ಸಂಬಂಧಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಸ್ವರೂಪಂ ಘಟಾದಿವಿನಾಶಾವಸ್ಥಾಯಾಂ ನಾಸ್ತ್ಯೇವೇತಿ ಸಮವಾಯಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಂ ದುರ್ವಾರಮೇವ.

ನಚ —ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧಿನೋಸ್ಸಂಬಂಧಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಸ್ವರೂಪಮಸ್ತ್ಯೇವೇತಿ ವಾಚ್ಯಂ—ಅನಿತ್ಯಸಂಬಂಧಿನೋಸ್ಸಂಬಂಧಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಸ್ವರೂಪಂ ನಾಸ್ತ್ಯೇವೇತ್ಯನಿತ್ಯತಾಯಾ ಏವಾಪತ್ತೇಃ. ನಿತ್ಯತ್ವಾನಿತ್ಯತ್ವಾದ್ಯನಾದರೇಣ ಅಯುತಸಿದ್ಧಯೋಸ್ಸಂಬಂಧಾತ್ಮಕತ್ವಮಾತ್ರಮೇವ ಸ್ವರೂಪಮಿತಿ ಚೇತ್-ತಥಾಪಿ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯರೂಪ ಸಂಬಂಧಿದ್ವೈವಿಧ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧತಯಾ ಸಮವಾಯರೂಪೇ ಸಂಬಂಧೇಽಪಿ ನಿತ್ಯತ್ವಾನಿತ್ಯತ್ವರೂಪವಿರುದ್ಧೋಭಯಧರ್ಮಸಮಾವೇಶಪ್ರಸಕ್ತಿರವರ್ಜನೀಯಾ ಸ್ಯಾತ್.

ಅತಸ್ತದುಭಯವಿರೋಧಪರಿಹಾರಾಯ ಘಟಾದೀನಾಂ ಸಂಬಂಧಿನಾಂ ನಿತ್ಯತ್ವಂ ವಾ ಸಮವಾಯಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಸ್ಯಾನೇಕತ್ವಂ ವಾಽಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್; ತತ್ರ ಘಟಾದೀನಾಂ ನಿತ್ಯತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಪಕ್ಷೇ ಸಕಲಲೋಕಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿರೋಧಃ, ಕಾರಣತ್ವೇನ ಪರಮಾಣ್ವೀಶ್ವರಾದಿಕಲ್ಪನಾನುಪಪತ್ತಿಶ್ಚ ಸ್ಯಾತ್. ಸಮವಾಯಾನೇಕತ್ವಕಲ್ಪನಾಪಕ್ಷಸ್ತು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರೋಕ್ತಪ್ರಕ್ರಿಯಯಾ ಸಮವಾಯಸ್ಯೈವಾಕಲ್ಪನಾದನುಪಪನ್ನ ಇತಿ ತದೇಕತ್ವಮಪಿ ದೂರೋತ್ಸಾರಿತಂ.

ಯದಪಿಚ—ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಭಿರಭಾವಸ್ಯ ಸ್ವಾಧಿಕರಣೇನ ಸಹ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯಸಂಬಂಧಾಂತರಮನುಮೀಯತೇ, ತದಪಿ ಸಮವಾಯ ದೂಷಣಚ್ಛಾಯಯೈವ ಸೂತ್ರಕಾರೈರ್ದೂಷಿತಮೇವ.

ಅಪರಂ ಚ—ಅತ್ಯಂತತುಲ್ಯೇಷು ಮುಕ್ತಾತ್ಮಸು ಪರಮಾಣುಷು ಚ ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯಾವೃತ್ತತ್ವಧೀಜನನಾಯ ದ್ರವ್ಯತ್ವಾದಿಹೇತುನಾ ವಿಶೇಷಾಖ್ಯಪದಾರ್ಥಾಂತರಾನುಮಾನಂ ವೈಶೇಷಿಕಾಣಾಂ, ತದಪಿ ತುಲ್ಯನ್ಯಾಯತಯಾ ಸೂತ್ರಕಾರೈರ್ದೂಷಿತಪ್ರಾಯ

ಮೇವ. ಪೃಥಕ್ತ್ವಧರ್ಮನಾದಾಯ ಸಿದ್ಧಸಾಧ್ಯತ್ವಂ ಚ ತದೀಯಾನುಮಾನಸ್ಯ ಪೂರ್ವ ಮೇವೋಪದರ್ಶಿತಂ. ಸೂತ್ರಕಾರೈರಪಿಚ– "**ಮಹದ್ದೀರ್ಘವದ್ವಾ ಹ್ರಸ್ವಪರಿಮಂಡಲಾಭ್ಯಾಂ**" (೨–೨–೧೦) ಇತಿ ಸೂತ್ರೇ ಪರಮಾಣುಭ್ಯೋ ದ್ವ್ಯಣುಕಾದಿಕ್ರಮೇಣ ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿವಾದಸ್ಯ ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಭಿರುಚ್ಯಮಾನಸ್ಯಾಸಮಂಜಸತ್ವ ನಿದರ್ಶನಮುಖೇನಾನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ವೈಶೇಷಿಕಾದ್ಯುಕ್ತಾನಾಮರ್ಥವಿಶೇಷಾಣಾಮಸಮಂಜಸತ್ವಂ ಸೂಚಿತಮೇವ.

ಅಪಿ ಚ–ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಭೂತಚತುಷ್ಟಯಪರಮಾಣೂನಾಂ ಆಕಾಶಕಾಲದಿಗಾತ್ಮಮನಸಾಂ ಚ ನಿತ್ಯದ್ರವ್ಯತ್ವಮಭ್ಯುಪಗಮ್ಯ ತೇಷು ಪರಸ್ಪರವ್ಯಾವೃತ್ತತ್ವಬುದ್ಧ್ಯುಪಪತ್ತಯೇ ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಭಿಃ "**ನಿತ್ಯದ್ರವ್ಯವೃತ್ತಯೋ ವಿಶೇಷಾಸ್ತ್ವನಂತಾ ಏವ**" ಇತಿ ವಿಶೇಷಾಖ್ಯಂ ಪದಾರ್ಥಾಂತರಂ ಕಲ್ಪ್ಯತೇ–ತತ್ರ–ಉಕ್ತಾನಾಂ ದ್ರವ್ಯಾಣಾಂ ನಿತ್ಯತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ ತೇಷೂಭಯವಾದಿಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನೈರ್ಜಾತಿಗುಣಾದಿಭಿರೇವ ಪರಸ್ಪರವ್ಯಾವೃತ್ತತ್ವಬುದ್ಧೇರುಪಪನ್ನತಯಾ ನ ತದರ್ಥಂ ವಿಶೇಷಾಖ್ಯಂ ಪದಾರ್ಥಾಂತರಂ ಕಲ್ಪನೀಯಂ.

ವಸ್ತುತಸ್ತು – ವೇದಾಂತಿನಾಂ ಮತೇ ದಿಙ್ನಾಮಕವಿಭುಪದಾರ್ಥಾಂತರಾನಭ್ಯುಪಗಮಾತ್, ಆಕಾಶಸ್ಯ ಚ "**ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಏತಸ್ಮಾದಾತ್ಮನ ಆಕಾಶಸ್ಸಂಭೂತಃ**" ಇತಿ ಪರಮಾತ್ಮಜನ್ಯತ್ವಶ್ರುತೇಃ, ಪ್ರಕೃತಿದ್ರವ್ಯವಿಕಾರಭೂತಪೃಥಿವ್ಯಾದ್ಯಂಶವಿಶೇಷಾತಿರಿಕ್ತಪರಮಾಣುಪುಂಜಪ್ರತಿಕ್ಷೇಪಾತ್, ತಾದೃಶಾನಾಂ ಚ ಪರಮಾಣೂನಾಮವಸ್ಥಾಪ್ರವಾಹಸ್ಯಾನಾದ್ಯನಂತತ್ವೇನ ಸಿದ್ಧತ್ವಾಚ್ಚ ನ ತೇಷು ದ್ರವ್ಯೇಷು ವಿಶೇಷಾಖ್ಯಪದಾರ್ಥಾಂತರಕಲ್ಪನಾವಕಾಶಃ.

ಏವಂ–"**ಮನಸ್ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ**" ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭಿರ್ಮನಸೋಽಪಿ ಜನ್ಯತ್ವಾವಗಮೇನ ನಿತ್ಯತ್ವಾಭಾವಾತ್ ತತ್ರಾಪ್ಯುಕ್ತವಿಧಯೈವ ವ್ಯಾವೃತ್ತತ್ವಧೀಸಿದ್ಧ್ಯಾ ನ ತತ್ರಾಪಿ ವಿಶೇಷಕಲ್ಪನಂ. ಅತಃ ಕಾಲಾತ್ಮಾನೌ ದ್ವಾವವಶಿಷ್ಯೇತೇ. ತತ್ರ ನ ತಾವತ್ಕಾಲತತ್ತ್ವಂ ಚೇತನಾನಾಂ ಸ್ವಾಭಿನ್ನತ್ವೇನ ಪ್ರತಿಭಾತಿ, ಅಪಿತು ವ್ಯಾವೃತ್ತತ್ವೇನೈವ. ಕ್ಷಣಲವಘಟಿಕಾಮುಹೂರ್ತಪ್ರಹರದಿನಪಕ್ಷಮಾಸರ್ತ್ವಯನಸಂವತ್ಸರಯುಗಕಲ್ಪಾದ್ಯನಂತಾವಸ್ಥಾಪರಂಪರಾಯೋಗಿತ್ವಪರತ್ವಾಪರತ್ವಾಚೇತನತ್ವಾದಿಭಿರ್ಧರ್ಮಾಂತರೈರೇವ ತಸ್ಮಾತ್ಸ್ವೇಷಾಂ ಸ್ವೇಭ್ಯಶ್ಚ ತಸ್ಯ ವ್ಯಾವೃತ್ತತ್ವಬುದ್ಧೇರುಪಪನ್ನತಯಾ ನ ವಿಶೇಷಾಖ್ಯವಸ್ತ್ವಂತರಕಲ್ಪನಾವಶ್ಯಕತಾ.

ಏವಂ ಜೀವೇಶ್ವರಯೋೇರಪಿ ಅಣುತ್ವವಿಭುತ್ವನಿಯಾಮ್ಯತ್ವನಿಯಂತೃತ್ವಾ ಧೇಯತ್ವಾಧಾರತ್ವವಿಶೇಷಣತ್ವವಿಶೇಷ್ಯತ್ವಶೇಷತ್ವಶೇಷಿತ್ವಶರೀರತ್ವಶರೀರಿತ್ವರಕ್ಷ್ಯ ತ್ವರಕ್ಷಕತ್ವಾಂಶತ್ವಾಂಶಿತ್ವಾದಿರೂಪೈರ್ಧರ್ಮಾಂತರೈರೇವ ವ್ಯಾವೃತ್ತತ್ವಧೀಸಿದ್ಧ್ಯಾ ನ ವಿಶೇಷಕ್ಲೃಪ್ತಿಃ.

ಪರಮಾತ್ಮನಾ ಸಹ ಪರಮಸಾಮ್ಯಾಪನ್ನೇಷು ಮುಕ್ತೇಷು ಚಾತ್ಯಂತ ಸಾಮ್ಯರೂಪಧರ್ಮಸಂರಕ್ಷಣಾಯ ತತ್ತದ್ಧರ್ಮಿಗ್ರಾಹಕಮಾನಸಿದ್ಧಾ ಧರ್ಮಾಂತರರೂಪಾ ವಿಶೇಷಾಸ್ಸಿದ್ಧಾ ಏವೇತಿ ನ ವಸ್ತ್ವಂತರಕ್ಲೃಪ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಯೋಜನಂ. ಅಂತತೋ ಗತ್ವಾಽಸ್ಮನ್ಮತೇ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಜೀವಾನಾಂ ಪರಮಶಿವೇನ ಸಹೈಕ್ಯಾಪತ್ತಿರೂಪ ಸಾಯುಜ್ಯಾಭ್ಯುಪಗಮಾದೇವ ವಿಶೇಷಾಖ್ಯವಸ್ತ್ವಂತರಕ್ಲೃಪ್ತಿರತ್ಯಂತವಿರುದ್ಧೈವ.

ನ ಚ ಈಶ್ವರೇ ದ್ವೈತಮಸ್ತಿ–ಯೇನ ಈಶ್ವರಾಣಾಂ ಪರಸ್ಪರವ್ಯಾವೃತ್ತತ್ವ ಬುದ್ಧ್ಯುಪಪತ್ತಯೇ ವಿಶೇಷಾಖ್ಯಂ ವಸ್ತ್ವಂತರಂ ಕಲ್ಪಯೇಮ. ಸರ್ವದೇಶೇಷು ಸರ್ವಕಾಲೇಷು ಚ ಅದ್ವಿತೀಯೈಕಾತಪತ್ರತಯಾ ಏಕಸ್ಯೈವೇಶ್ವರಸ್ಯ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧ ತ್ವಾತ್.

ಏವಂ ಬದ್ಧಜೀವೇಷ್ವಪಿ ತತ್ತತ್ಸುಖದುಃಖೇಚ್ಛಾದ್ವೇಷಪ್ರಯತ್ನಬುದ್ಧ್ಯಾದಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಾದೇವ ಪರಸ್ಪರವ್ಯಾವೃತ್ತತ್ವಬುದ್ಧ್ಯುಪಪತ್ತಿರ್ಭವತೀತಿ ನ ತೇಷ್ವಪಿ ವಿಶೇಷಾಂತರಕಲ್ಪನೇನ ಸಾಧ್ಯಮಸ್ತೀತಿ ಸರ್ವಥಾ ಪರಾಸ್ತಃ ಕಾಣಾದಾದ್ಯಭಿ ಮತೋ ವಿಶೇಷಃ.

ಏವಂ–ತತ್ತದ್ವಸ್ತೂನಾಂ ಸ್ವಾಸಾಧಾರಣರೂಪಾತ್ಮಕಸಂಸ್ಥಾನಾದತಿರಿಕ್ತ ತಯಾ ನೈಯಾಯಿಕವೈಶೇಷಿಕಾದಿಭಿಃ ಕಲ್ಪ್ಯಮಾನಂ ಗೋತ್ವಾಶ್ವತ್ವಮಹಿಷತ್ವ ಘಟತ್ವಪಟತ್ವಾದಿರೂಪಂ ಸಾಮಾನ್ಯಮಪಿ ಸೂತ್ರಕಾರೈರೇವ ನಿರಸ್ತಪ್ರಾಯಂ. ತಥಾಹಿ- ಕಾರ್ಯಕಾರಣಯೋಸ್ಸಕಲವೇದಾಂತಸಿದ್ಧಮನನ್ಯತ್ವಂ ಪ್ರತಿಪಿಪಾದಯಿ ಷತಾ ಸೂತ್ರಕಾರೇಣಾರಂಭಣಾಧಿಕರಣೇ "**ತದನನ್ಯತ್ವಮಾರಂಭಣಶಬ್ದಾ ದಿಭ್ಯಃ**" ಇತ್ಯಾದಿಭಿಸ್ಸೂತ್ರೈಃ ಕಾರ್ಯಾವಸ್ಥಾಯಾಮುಪಾದಾನಕಾರಣಸ್ಯಾವಸ್ಥಾಂ ತರಾಪತ್ತಿಮಾತ್ರಮೇವ ಭವತಿ, ನ ಪುನರ್ನೈಯಾಯಿಕಾದ್ಯಭಿಮತಮವಯವಾತಿ ರಿಕ್ತಮವಯವ್ಯಾಖ್ಯಮಭಿನವಂ ದ್ರವ್ಯಮುತ್ಪದ್ಯತ ಇತಿ ಸಮರ್ಥನಾತ್ಸಂಸ್ಥಾನಾತಿ ರಿಕ್ತಾ ತತ್ತದ್ವಸ್ತುನಿಷ್ಠತ್ವೇನ ಪರಾಭಿಮತಾ ಜಾತಿರುನ್ಮೂಲಿತಾ.

ನೈಯಾಯಿಕಾಃ ಖಲು ಕಥಯಂತಿ–" ಅವಯವಾತಿರಿಕ್ತಸ್ಯಾವಯವಿನೋಽ ಭಾವೇ ತತ್ಸಮವೇತಾ ಘಟತ್ವಾದಿಜಾತಯಶ್ಶುಕ್ಲನೀಲಾದಯೋ ಗುಣಾಸ್ತದು

ಭಯಾರಂಭಕಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಾಶ್ಚ ನ ಸ್ಯುಃ" ಇತಿ. ತದಿದಂ ಅವಯವಿದ್ರವ್ಯಾಂತರ ನಿರಾಕರಣೇನೈವ ಸುದೂರನಿರಸ್ತಂ. ಅವಯವಗತಸಂಶ್ಲೇಷವಿಶೇಷರೂಪಸಂಸ್ಥಾನೇನೈ ವೋಭಯವಾದಿಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನೇನ ಜಾತಿವ್ಯವಹಾರೋಪಪತ್ತ್ಯಾ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಧರ್ಮಾ ಭ್ಯುಪಗಮೇ ಮಾನಾಭಾವಾತ್. ಅವಯವಗತಗುಣಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷೈರೇವಾವಯ ವಾಭಿನ್ನೇಽವಯವಿನಿ ಗುಣಾದಿಪ್ರತೀತಿವ್ಯವಹಾರಯೋರುಪಪತ್ತೇರಿತಿ.

ಯಚ್ಚೇದಮುಪಾದಾನಸ್ಯ ಸಂಯೋಗವಿಶೇಷಾದ್ಯಾತ್ಮಕಂ ಘಟತ್ವಾದಿರೂಪ ಮವಸ್ಥಾಂತರಂ, ತತ್ತು ಪರೈರಪಿ ಕಾರ್ಯತಯೈವಾಭ್ಯುಪೇತಮುಪಲಂಭಾದಿಭಿಶ್ಚ ತಥೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯತೀತಿ ನ ತಸ್ಯ ನಿತ್ಯತ್ವಕಲ್ಪನಾವಶ್ಯಕತಾ. ಅತಸ್ಸರ್ವೇಷಾಮೇವ ದ್ರವ್ಯಾಣಾಂ ಸ್ವರೂಪತೋಽನಾದ್ಯನಂತತ್ವೇನ ವಿದ್ಯಮಾನದ್ರವ್ಯವಿನಾಶಸ್ಯ ವಾ ಽವಿದ್ಯಮಾನದ್ರವ್ಯೋತ್ಪತ್ತೇರ್ವಾ ಸುತರಾಮಸಂಭವಾತ್! ಪೂರ್ವಾವಸ್ಥಾಯೋಗಿನಃ ಕಾರಣಸ್ಯ ಕಾರ್ಯತ್ವನಿರ್ವಾಹಾಯೋತ್ತರಾವಸ್ಥಾಸಂಪತ್ತಿಮಾತ್ರಮವಶಿಷ್ಯತೇ. ನತು ತತೋಽತಿರಿಕ್ತಂ ಧರ್ಮಾಂತರಂ ಜಾತಿಶಬ್ದಾಭಿಲಪ್ಯಂ ಸಮಸ್ತಿ—ತಥಾಹಿ—

ಉಕ್ತರೂಪಸಂಸ್ಥಾನಾತಿರಿಕ್ತಾ ಜಾತಿರ್ಭವತಾ ಕಿಂ ದರ್ಶನಬಲಾದಭ್ಯುಪ ಗಮ್ಯತೇ? ಉತ ವ್ಯವಹಾರಾನುಪಪತ್ತಿವಶಾತ್? ತತ್ರ ನ ತಾವದಾದ್ಯಃ ಪಕ್ಷಸ್ಸಂ ಭವತಿ, ಬಹ್ವೀಷು ವ್ಯಕ್ತಿಷ್ವನುವರ್ತಮಾನತಯಾ ಏಕಾಕಾರಬುದ್ಧಿಬೋಧ್ಯೋ ಧರ್ಮವಿಶೇಷೋ ಹಿ ಜಾತಿರಿತಿ ಭವತೋಽಭಿಮತಂ? ತತ್ರ—ಅನೇಕಾಸಾಂ ಗೋವ್ಯ ಕ್ತೀನಾಂ ಘಟವ್ಯಕ್ತೀನಾಂ ಚ ದರ್ಶನವೇಳಾಯಾಂ **"ಇಯಂ ಸಾಸ್ನಾದಿಮತೀ, ಇಯಮಪಿ ಸಾಸ್ನಾದಿಮತೀ, ಇಯಂ ಪೃಥುಬುಧ್ನೋದರಾಕಾರಾ, ಇಯ ಮಪಿ ತದಾಕಾರಾ"** ಇತ್ಯೇವಂ ಸಾಸ್ನಾದಿಪೃಥುಬುಧ್ನೋದರಾದಿಸಂಸ್ಥಾನ ಮೇವಾನುವೃತ್ತಬುದ್ಧಿವ್ಯವಹಾರಯೋರ್ವಿಷಯಭೂತೋ ದೃಶ್ಯತೇ ನ ತು ತತೋಽತಿರಿಕ್ತಂ ಕಿಂಚಿತ್. ಅತಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಬಲಾಜ್ಜಾತಿಕಲ್ಪನಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿರುದ್ಧೈವ.

ನಾಪಿ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಕ್ಷಸ್ಸಂಭವತಿ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ ಉಪಲಭ್ಯಮಾನಂ ಸಂಸ್ಥಾನ ವಿಶೇಷಮವಲಂಬ್ಯೈವ ಗೋತ್ವಘಟತ್ವಾದಿಜಾತಿವ್ಯವಹಾರಸ್ಯೋಪಪನ್ನತರತ್ವೇನಾ ನುಪಪತ್ತಿಲೇಶಾಭಾವಾತ್. ದೇಶತಃ ಕಾಲತಸ್ಸ್ವರೂಪತಃ ಪರಿಮಾಣತಶ್ಚಾತ್ಯಂತ ವಿಲಕ್ಷಣಾಸು ಬಹ್ವೀಷು ಗೋಘಟಾದಿವ್ಯಕ್ತಿಷು ಗವಾದಿಶಬ್ದಾನಾಂ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರನು ಗತಪ್ರಯೋಗಶ್ಚ ಕಥಂ ಸ್ಯಾತಾಮಿತಿ ನಾಶಂಕನೀಯಂ. ತಥಾಹಿ—ಗೋತ್ವಾಶ್ವತ್ವ ಮಹಿಷತ್ವಘಟತ್ವಪಟತ್ವಾದಿರೂಪಾಸ್ವತ್ಯಂತವಿಲಕ್ಷಣಾಸು ಬಹ್ವೀಷ್ವಪಿ ಜಾತಿಷು ಜಾತಿತ್ವರೂಪಜಾತ್ಯಂತರಾಭಾವೇಽಪಿ ಜಾತಿಶಬ್ದಸ್ಯ ಯಥಾ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರನುಗತ

ಪ್ರಯೋಗಶ್ಚ ಸ್ಯಾತಾಂ, ಯಥಾವಾ ನಾನಾವ್ಯಕ್ತಿಷು ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವರೂಪಜಾತ್ಯಭಾವೇಽಪಿ ವ್ಯಕ್ತಿಶಬ್ದಸ್ಯ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯನುಗತಪ್ರಯೋಗೌ ಭವತಃ, ಯಥಾವಾ ವಿಶೇಷೇಷು ವಿಶೇಷತ್ವರೂಪಜಾತ್ಯಭಾವೇಽಪಿ ವಿಶೇಷಶಬ್ದಸ್ಯ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯನುಗತ ಪ್ರಯೋಗೌ ನಿರಾಬಾಧೌ ಭವತಃ, ಸರ್ವತ್ರ ಚ ತತ್ರ ಯಥಾ ಸೌಸಾದೃಶ್ಯಮೇವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯನುಗತಪ್ರಯೋಗಯೋರ್ನಿಯಾಮಕಂ, ಏವಂ ಗವಾದಿಶಬ್ದಾನಾಮಪಿ ಸುಸದೃಶೋಪಾಧಿವಶಾದೇವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಃ ಪ್ರಯೋಗಶ್ಚೋಪಪದ್ಯೇತೇ ಇತಿ ನ ಕಿಂಚಿದಪಹೀನಂ.

ಅಸ್ಮದಭಿಮತಾ ಧರ್ಮಾಂತರರೂಪಾ ಜಾತಿರೇವ ನಾಮಾಂತರೇಣ ಭವತಾಽಭ್ಯುಪಗತ್ಯೈವೇತಿ ಮಾ ವೋಚಃ. ಅವಯವಾತಿರಿಕ್ತಾವಯವಿದ್ರವ್ಯವಾದಿನಾ ಭವತಾ ತಥಾವಿಧಮವಯವಿನಂ ಪ್ರತಿ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣತ್ವೇನ ಯದಿದಂ ಸಂಸ್ಥಾನಂ ಸ್ವೀಕ್ರಿಯತೇ, ತಸ್ಯೈವಾಸ್ಮಾಭಿರ್ಜಾತಿತ್ವೇನಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್.

ನನು ಕಿಮಿದಂ ಸಂಸ್ಥಾನಂ ನಾಮ ?—ಕಿಮವಯವಸಂಯೋಗವಿಶೇಷಃ ? ಉತ ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರಂ? ಉತಾನ್ಯತ್ಕಿಮಪಿ ? ಆದ್ಯೇ ಅವಯವಶೂನ್ಯೇಷ್ವಾತ್ಮಸ್ವವಯವಸಂಯೋಗವಿಶೇಷರೂಪಸಂಸ್ಥಾನಾಸಂಭವಾದಾತ್ಮತ್ವಜಾತಿರ್ಲುಪ್ಯೇತ. ದ್ವಿತೀಯೇ ತು ಸ್ವರೂಪಾತಿರಿಕ್ತಸಂಸ್ಥಾನಾನಭ್ಯುಪಗಮೇನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರವಿಷಯಕತ್ವಾಪತ್ತ್ಯಾ ವಿಶಿಷ್ಟವಿಷಯಕತ್ವಂ ನ ಸ್ಯಾತ್. ಅನುಗತವ್ಯವಹಾರಪ್ರಯೋಜಕಧರ್ಮಾನಭ್ಯುಪಗಮೇನಾನುಗತವ್ಯವಹಾರಶ್ಚ ನ ಸ್ಯಾತ್. ಜಾತಿಮಾತ್ರಸ್ಯೈವೋಚ್ಛೇದೋಽಪಿ ಸ್ಯಾತ್. ತೃತಿಯೇ ಗತ್ಯಂತರಾಭಾವಾದಸ್ಮತ್ಪಕ್ಷಾಂಗೀಕಾರಾಪತ್ತಿಃ.

ಇತಿಚೇನ್ನ—"ಸಂಸ್ಥಾನಂ ನಾಮ ಸ್ವಾಸಾಧಾರಣಂ ರೂಪಂ" ಇತ್ಯೇವಂ ಯಥಾವಸ್ತುಸಂಸ್ಥಾನಂ ಸರ್ವೈರನುಸಂಧೀಯಮಾನಸ್ಯಾಕೃತಿವಿಶೇಷಸ್ಯೈವ ಜಾತ್ಯಜಾತಿಸಾಧಾರಣಸಂಸ್ಥಾನಪದಾರ್ಥತ್ವಾತ್. ರೂಪಂ ನಾಮ—ರೂಪ್ಯತೇ ಅನೇನೇತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯಾ ಧರ್ಮಿಸ್ವರೂಪನಿರೂಪಕಮಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣಂ. ಘಟ ಘಟೇತರಸಾಧಾರಣಸ್ಯ ದ್ರವ್ಯತ್ವಸ್ಯ ಘಟಸಂಸ್ಥಾನತ್ವಂ ಮಾಭೂದಿತ್ಯಸಾಧಾರಣ ಶಬ್ದಃ. ಗರ್ಭದಾಸಾದೀನಾಂ ಸ್ವಾಮಿನಂ ಪ್ರತಿ ನಿರೂಪಕತ್ವಸತ್ತ್ವೇಽಪಿ ಅಸಾಧಾರಣತ್ವಸತ್ತ್ವೇಽಪಿಚ ಅಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣತ್ವಾಭಾವಾತ್ಸಂಸ್ಥಾನತ್ವವ್ಯವಚ್ಛೇದೋ ನಿರ್ಬಾಧಃ.

ನನು—ಸಂಸ್ಥಾನಲಕ್ಷಣಗತೋಽಯಂ ಸ್ವಶಬ್ದಃ ಕಿಮೇಕವ್ಯಕ್ತಿಪರಃ? ಉತ ಸರ್ವವ್ಯಕ್ತಿಪರಃ? ಆಹೋಸ್ವಿತ್ಸಜಾತೀಯಪರಃ? ಆದ್ಯೇ ಏಕವ್ಯಕ್ತ್ಯತಿರಿಕ್ತ ವ್ಯಕ್ತಿಷು ಗೋತ್ವಾದಿಜಾತಿರ್ನ ಸ್ಯಾತ್. ದ್ವಿತೀಯೇ ಮಹಿಷಾದಿವ್ಯಕ್ತಿಷ್ವಪಿ ಗೋತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್. ಅಸಾಧಾರಣಶಬ್ದೋಽಪಿ ಲಕ್ಷಣೇ ವಿಫಲಸ್ಸ್ಯಾತ್. ತೃತೀಯೇ ಸಂಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಸ್ಯೈವ ಜಾತಿತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಾತ್ **"ಸಮಾನಸಂಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾ ಣಾಮಸಾಧಾರಣಂ ರೂಪಂ ಸಂಸ್ಥಾನಂ"** ಇತಿ ಲಕ್ಷಣಪರ್ಯವಸಾನಂ ಸ್ಯಾತ್. ತತಶ್ಚಾತ್ಮಾಶ್ರಯದೋಷೋ ದುಷ್ಪರಿಹರ ಆಪದ್ಯೇತ. ಸಂಸ್ಥಾನನಿರೂಪಣಸ್ಯೈವ ತತ್ಪ್ರತಿಪತ್ತೇರಪೇಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್.

ಇತಿಚೇನ್ನ—ತತ್ತದ್ವ್ಯವಹಾರಗೋಚರತಯಾ ಬುದ್ಧಿಸ್ಥೋ ಹಿ ಪ್ರಕೃತ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ, ತಾದೃಶಪ್ರಕೃತಪರೋಽಯಂ ಸ್ವಶಬ್ದಃ. ತತಶ್ಚ ವಿಜಾತೀಯ ವ್ಯಕ್ತೀನಾಂ ಪ್ರಸ್ತುತವ್ಯವಹಾರಗೋಚರತ್ವಾಭಾವಾನ್ನ ತತ್ರ ಗೋತ್ವಾದಿಜಾತ್ಯಾ ಪತ್ತಿಃ, ಏಕವ್ಯಕ್ತೇರಿವ ತಜ್ಜಾತೀಯಸರ್ವವ್ಯಕ್ತೀನಾಮಪಿ ಪ್ರಸ್ತುತವ್ಯವಹಾರ ಗೋಚರತ್ವಾದೇವ ಚ ಏಕವ್ಯಕ್ತ್ಯತಿರಿಕ್ತವ್ಯಕ್ತಿಷ್ವಪಿ ಗೋತ್ವಾದಿಜಾತ್ಯುಪಪತ್ತಿರಿತಿ ತ್ವದುಕ್ತಸರ್ವದೂಷಣಪರಿಹಾರಾತ್.

ನನ್ವೇವಂ—ಖಂಡೋ ಯದಾ ಬುದ್ಧಿಸ್ಥಃ, ತದಾ ಗೋತ್ವಂ ತದಸಾಧಾರಣಂ ರೂಪಮಿತಿ ಖಂಡೇತರವ್ಯಕ್ತಿಷು ಮುಂಡಾದಿಷು ಗೋತ್ವಂ ನ ಸ್ಯಾತ್. ಗೋರೇವ ಸತಃ ಖಂಡಸ್ಯ ವಾ ಗೋತ್ವಂ ಸಂಸ್ಥಾನಂ ನ ಸ್ಯಾತ್. ಮುಂಡಾದಿಷ್ವಪಿ ವಿದ್ಯ ಮಾನತ್ವೇನ ಗೋತ್ವಸ್ಯ ಖಂಡಮಾತ್ರಾಸಾಧಾರಣತ್ವಾಭಾವಾತ್.

ಇತಿಚೇನ್ನ—ನ ಹಿ ಖಂಡಂ ಪ್ರತಿ ಗೋತ್ವಸ್ಯ ಸಂಸ್ಥಾನರೂಪತ್ವಮಸ್ಮಾಭಿ ರಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ. ಭಗ್ನಶೃಂಗತ್ವರೂಪಂ ಖಂಡತ್ವಮೇವ ಹಿ ಖಂಡಸ್ಯ ಸಂಸ್ಥಾನಂ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ ನ ಗೋತ್ವಂ. ತಥಾಹಿ—ಕಿಂ ತವ ಖಂಡೋ ಬುದ್ಧಿಸ್ಥಃ? ಉತ ಗೌಃ? ಉತ ಖಂಡೋ ಗೌಃ? ಆದ್ಯೇ ಖಂಡತ್ವಮೇವ ಖಂಡಸ್ಯಾಸಾಧಾರಣಂ ಸಂಸ್ಥಾನಂ ನತು ಗೋತ್ವಮಿತಿ ಮುಂಡೇ ಗೋತ್ವಸ್ಯ ನ ಕಾಪ್ಯನುಪಪತ್ತಿಃ. ಅತ ಏವ ಖಂಡಂ ಪ್ರತಿ ಗೋತ್ವಸ್ಯ ಸಂಸ್ಥಾನರೂಪತ್ವಾಭಾವೋಽಪಿ ನಾನಿಷ್ಟೋ ಭವತಿ. ದ್ವಿತೀಯೇ ಗೋರ್ಗೋತ್ವಮೇವಾಸಾಧಾರಣಂ ರೂಪಮಿತಿ ಮಹಿಷಾದೌ ಗೋತ್ವಂ ವ್ಯಾವರ್ತತೇ ಸರ್ವಾಸು ಚ ಗೋವ್ಯಕ್ತಿಷ್ವನುವರ್ತತ ಇತಿ ನ ಕಶ್ಚಿದ್ದೋಷಃ. ತೃತೀಯಪಕ್ಷೇ ತು **"ನೀಲಮುತ್ಪಲಂ"** ಇತ್ಯಾದೌ ನೀಲತ್ವವಿಶೇಷಿತಸ್ಯೈವೋತ್ಪ ಲತ್ವಸ್ಯ ಯಥಾ ನೀಲೋತ್ಪಲಾಸಾಧಾರಣರೂಪತ್ವಂ, ನ ತು ಕೇವಲೋತ್ಪಲತ್ವಸ್ಯ—

ಏವಂ ಖಂಡಸ್ಯ ಗೋರಪಿ ಖಂಡತ್ವವಿಶೇಷಿತಮೇವ ಗೋತ್ವಮಸಾಧಾರಣರೂಪಂ ನ ಗೋತ್ವಮಾತ್ರಮಿತಿ ಮುಂಡೇ ಖಂಡತ್ವವಿಶೇಷಿತಗೋತ್ವವ್ಯಾವೃತ್ತಿಃ ಕಾಮಂ ಭವತು ನ ತು ಗೋತ್ವಮಾತ್ರವ್ಯಾವೃತ್ತಿರಿತಿ ನ ಕಾಪ್ಯನುಪಪತ್ತಿಃ.

ಏತಾವಾಂಸ್ತು ವಿಶೇಷಃ—ಯತ್ ನೀಲತ್ವವಿಶೇಷಿತೋತ್ಪಲತ್ವಸ್ಯ ಇಂದೀವರಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತತ್ವಾದೇಕಸಂಸ್ಥಾನತ್ವಂ, ಖಂಡತ್ವಗೋತ್ವಯೋಸ್ತು ಸತ್ಯಪಿ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವೇ ಏಕಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತತ್ವಾಭಾವಾನ್ನೈಕಸಂಸ್ಥಾನತ್ವಮಿತಿ. ಅತಸ್ಸುಷ್ಠೂಕ್ತಂ "**ಸ್ವಾಸಾಧಾರಣಂ ರೂಪಂ ಸಂಸ್ಥಾನಂ**" ಇತಿ.

ನನ್ವೇವಂ—ತತ್ತದ್ವ್ಯಕ್ತಿಷ್ವಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣತ್ವೇನಾವಸ್ಥಿತಾನಾಂ ಜಾತಿರೂಪಸಂಸ್ಥಾನಾನಾಂ ತಥಾಭೂತೇಭ್ಯಃ ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶರೂಪರಸಗಂಧಸಂಖ್ಯಾಪರಿಮಾಣಗುರುತ್ವೇಭ್ಯಃ ಕೋ ವಿಶೇಷಃ ?

ಉಚ್ಯತೇ—ಜಾತೇಶ್ಶಬ್ದಾದೀನಾಂ ಚ ಸತ್ಯಪ್ಯಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣತ್ವಾಕಾರೇಣ ತುಲ್ಯತ್ವೇ ಅಸಾಧಾರಣತ್ವಸಾಧಾರಣತ್ವಕೃತೋ ವಿಶೇಷೋಽಸ್ತ್ಯೇವ. ಶಬ್ದಾದಯೋ ಧರ್ಮಾಃ ಖಲು ತಜ್ಜಾತೀಯಾತಜ್ಜಾತೀಯರೂಪಸರ್ವವ್ಯಕ್ತಿಸಾಧಾರಣಾ ಏವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ ಉಪಲಭ್ಯಂತೇ, ಜಾತಿಸ್ತು ಸ್ವವಿರೋಧಿಜಾತ್ಯಂತರಾಕ್ರಾಂತಾಸ್ವಿತರವ್ಯಕ್ತಿಷ್ವವಿದ್ಯಮಾನತಯಾ ತಜ್ಜಾತೀಯವ್ಯಕ್ತಿಮಾತ್ರಾಸಾಧಾರಣ್ಯೈವ ಭವತೀತ್ಯೇಕೋ ವಿಶೇಷಃ.

ಸ್ವಭಾವತಾರತಮ್ಯಾಭಾವರೂಪೋಽಪರೋಽಪಿ ವಿಶೇಷೋ ಜಾತೇಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ ಏವೋಪಲಭ್ಯತೇ, ಶಬ್ದಾದೌ ತು ತಾರತಮ್ಯಮೇವ. ತಥಾಹಿ—ಶಬ್ದೇ ತಾವತ್ ಉಪಾಧಿತಃ ಸ್ವಭಾವತ ಏವ ವಾ ತೀವ್ರತ್ವಾದಿತಾರತಮ್ಯಮುಪಲಭ್ಯತೇ—"**ತೀವ್ರಶ್ಶಬ್ದಃ, ತೀವ್ರತರಶ್ಶಬ್ದಃ, ತೀವ್ರತಮಃ ಶಬ್ದಃ**" ಇತಿ. ಸ್ಪರ್ಶೇಽಪಿ ಖರತ್ವಮೃದುತ್ವಾದಿನಾ ತಾರತಮ್ಯಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ—"**ಖರಸ್ಪರ್ಶಃ, ಮೃದುಸ್ಪರ್ಶಃ**" ಇತಿ. ರೂಪೇಽಪಿ —"**ಶುಕ್ಲಂ—ಶುಕ್ಲತರಂ—ಶುಕ್ಲತಮಂ**" ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ. ಏವಂ ರಸೇಽಪಿ—"**ಈಷನ್ಮಧುರಂ—ಅತಿಮಧುರಂ**" ಇತ್ಯಾದಿ. ಗಂಧೇಽಪಿ ಚ "**ಉಗ್ರಗಂಧಸ್ಸುರಭಿಗಂಧಃ**" ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ. ಸಂಖ್ಯಾಸ್ವಪ್ಯೇಕತ್ವಾದಿಪರಾರ್ಧಪರ್ಯಂತಾಸು ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವಃ ಸ್ಫುಟ ಏವ. ಪರಿಮಾಣೇಽಪಿ—ಅಲ್ಪ—ಮಧ್ಯಮ—ಮಹಾಪರಿಮಾಣತ್ವಾದಿನಾ ತಾರತಮ್ಯಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧಮೇವ. ಗುರುತ್ವೇಽಪಿ—"**ಗುರು-ಗುರುತರಂ-ಗುರುತಮಂ-ಈಷದ್ಗುರು-ಅತಿಗುರು**" ಇತ್ಯಾದಿವ್ಯವಹಾರಬಲಾತ್ತಾರತಮ್ಯಂ ಸುವ್ಯಕ್ತಂ. ಗೌತ್ವಾದಿಜಾತೌ ತು ನೈವಂ

ತಾರತಮ್ಯಮುಪಲಭಾಮಹೇ—**"ಅಯಂ ಗೌಃ"** ಇತ್ಯೇವ ಹಿ ಸರ್ವಾಸು ಗೋವ್ಯಕ್ತಿಷ್ವೇಕರೂಪ ಏವ ವ್ಯವಹಾರೋ ದೃಶ್ಯತೇ, ನತು **"ಗೋತರೋ ಗೋತಮಃ"** ಇತಿ. ಏವಮಾದಿವೈಷಮ್ಯಂ ಬಹುಧಾ ದೃಶ್ಯತ ಏವ.

ಅಸ್ಮಿಂಶ್ಚ ಸಂಸ್ಥಾನಲಕ್ಷಣೇ— ಪ್ರಕೃತಾಕಾರೇಣ ಸುಸದೃಶಾನಾಂ ಸರ್ವಾಸಾಮೇವ ವ್ಯಕ್ತೀನಾಂ ಸ್ವಶಬ್ದೇನ ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ ಸರ್ವೇ ದೋಷಾಃ ಪರಿಹೃತಾ ಭವಂತಿ. ತತ್ತದ್ವ್ಯವಹಾರಗೋಚರತ್ವೇನ ಬುದ್ಧಿಸ್ಥತ್ವಂ ಹಿ ಪ್ರಕೃತತ್ವಂ—ತಥಾ ಚ **"ಪ್ರಕೃತಾಕಾರೇಣ"** ಇತ್ಯನೇನಾತ್ಮಾಶ್ರಯದೋಷಃ ಪರಿಹೃತೋ ಭವತಿ. ಸಂಸ್ಥಾನನಿರೂಪಣಸ್ಯ ಸಂಸ್ಥಾನಪ್ರತಿಪತ್ತಿಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾಭಾವಾತ್. ಸುಸದೃಶಶಬ್ದೇನ ವಿಸದೃಶೇ ಮಹಿಷಾದಾವತಿಪ್ರಸಂಗಃ ಪರಿಹೃತಃ. ಸರ್ವಾಸಾಮಿತ್ಯನೇನ ಮುಂಡಾದಿಷು ಗೋತ್ವಾಭಾವಪ್ರಸಂಗಃ ಪರಿಹೃತಃ. ಗೋತ್ವಂ ಯದಿ ಖಂಡಸ್ಯಾಸಾಧಾರಣಂ ಸ್ಯಾತ್, ಸ್ಯಾದಪಿ ಮುಂಡೇ ಗೋತ್ವಾಭಾವಃ, ನತ್ವೇತದಸ್ತಿ. ಖಂಡತ್ವಸ್ಯೈವ ಖಂಡಾಸಾಧಾರಣತ್ವೇನ ಗೋತ್ವಸ್ಯ ಖಂಡಮುಂಡಾದಿಸರ್ವಸಾಧಾರಣತ್ವಾತ್.

ನನ್ವೇವಂ—"ವ್ಯಾವೃತ್ತಸ್ವಭಾವಸ್ಯ ಸಂಸ್ಥಾನಸ್ಯ ಕಥಮನುವೃತ್ತವ್ಯವಹಾರನಿಷ್ಪಾದಕತ್ವಂ?" **ಉಚ್ಯತೇ**—ಯಥಾ ಬಹ್ವೀಷು ವ್ಯಕ್ತಿಷು ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಜಾತ್ಯಭಾವೇಽಪಿ ವ್ಯಕ್ತಿಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಃ, ಯಥಾ ಗೋತ್ವಾಶ್ವತ್ವಾದಿಷು ನಾನಾರೂಪಾಸು ಜಾತಿಷು ಜಾತ್ಯಂತರಾಭಾವೇಽಪಿ ಜಾತಿಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಃ, ಪರಸ್ಪರಂ ಭಿನ್ನೇಷು ಬಹುಷು ಭಿನ್ನತ್ವಜಾತ್ಯಭಾವೇಽಪಿ ಯಥಾ ಭಿನ್ನಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಃ, ಖಂಡಮುಂಡಾದಿಷು ಖಡತ್ವಮುಂಡತ್ವಾದಿಜಾತ್ಯಭಾವೇಽಪಿ ಯಥಾ ಖಂಡಮುಂಡಾದಿಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಃ, ನಿತ್ಯದ್ರವ್ಯೇಷು ವಿಶೇಷಮಭ್ಯುಪಗಚ್ಛತಾಂ ನೈಯಾಯಿಕಾದೀನಾಂ ವಿಶೇಷೇಷು ವಿಶೇಷತ್ವರೂಪಜಾತ್ಯಭಾವೇಽಪಿ ಯಥಾವಾ ವಿಶೇಷಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಃ, ತಥೈವ ಗವಾದಿಶಬ್ದವ್ಯವಹಾರೋಽಪಿ ಸುಷ್ಠೂಪಪದ್ಯತ ಏವೇತಿ.

ಕಿಂಚ—ಅನುವೃತ್ತವ್ಯವಹಾರಸ್ವರೂಪಂ ಕಿಮಾತ್ರಕಮಿತಿ ವಿವೇಚನೀಯಂ—ಆನುಪೂರ್ವೀವಿಶೇಷವಿಶಿಷ್ಟಶಬ್ದವ್ಯವಹಾರ ಏವಾನುವೃತ್ತವ್ಯವಹಾರ ಇತಿ ತು ನ ಸಾಂಪ್ರತಂ—ತಥಾಹಿ—ಆನುಪೂರ್ವೀ ನಾಮ ಕ್ರಮವೃತ್ತಿತ್ವರೂಪಃ ಪದಾರ್ಥನಿಷ್ಠೋ ಧರ್ಮವಿಶೇಷಃ. ಸ ಚ ಕಾಲತಃ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತಯಾ ಅನಿತ್ಯೇಷು, ದೇಶತಃ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತಯಾಽವ್ಯಾಪಕೇಷು ಚ ವಸ್ತುಷು ಸಂಭವತಿ, ಯಥಾ ಘಟಪಟಾದಿಷು. ನಿತ್ಯೇಷು ವ್ಯಾಪಕೇಷು ಚ ಶಬ್ದೇಷು ಕಾಲತೋ ದೇಶತೋ ವಾ ಆನುಪೂರ್ವೀ ದುರುಪಪಾದೈವ. **"ಅಥ—ಗೌರಿತ್ಯತ್ರ ಕಶ್ಶಬ್ದಃ? ಗಕಾರೌಕಾರವಿಸರ್ಜನೀಯಾ**

ಇತಿ ಭಗವಾನುಪವರ್ಷಃ" ಇತ್ಯಾದೌ—ಗೋಶಬ್ದೇ ಗಕಾರೌಕಾರವಿಸರ್ಜನೀಯಾನಾಮಾನುಪೂರ್ವೀ ಯದ್ಯಪ್ಯನ್ವೀಯತೇ. ತಥಾಪಿ ನ ತಸ್ಯಾಶ್ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪವೃತ್ತಿತ್ವಂ. ಗಕಾರೌಕಾರವಿಸರ್ಜನೀಯಾನಾಮೇಕೈಕಸ್ಯಾಪಿ ಸರ್ವಕಾಲವೃತ್ತಿತ್ವಾದ್ವಿಶೇಷೇಣ ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪೇ ಕಾಲತಃ ಕ್ರಮವೃತ್ತಿತ್ವಸ್ಯ ದುರ್ವಚತ್ವಾತ್. ತಥಾ ತೇಷಾಮೇಕೈಕಸ್ಯಾಪಿ ಯಾವದಾಕಾಶವ್ಯಾಪ್ತತ್ವೇನ ದೇಶತೋಽಪಿ ಕ್ರಮವರ್ತಿತ್ವಸ್ಯ ದುರ್ವಚತ್ವಾತ್.

ಅತೋ ಗಕಾರೌಕಾರವಿಸರ್ಜನೀಯಾನಾಮನ್ವೀಯಮಾನೇಯಮಾನುಪೂರ್ವೀ ಉಚ್ಚಾರಣಕ್ರಿಯಾನಿಬಂಧನೈವೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ ಭವತಿ. ಉಚ್ಚಾರಣಕ್ರಿಯಾಯಾಶ್ಚ ಪ್ರತಿವ್ಯಕ್ತಿ–ಭಿನ್ನತ್ವಾದ್ವಿನಾಶಿತ್ವಾಚ್ಚಾನುಪೂರ್ವ್ಯಾ ಅಪಿ ಪ್ರತಿಪ್ರಯೋಗಂ ವಿನಾಶಿತ್ವಮವರ್ಜನೀಯಮಿತಿ ಆನುಪೂರ್ವೀವಿಶೇಷವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಕಥಮನುವೃತ್ತಿರ್ವಕ್ತುಂ ಶಕ್ಯಾ ?

ನನು—"ಸುಸದೃಶತ್ವಮೇವ ಶಬ್ದಾನಾಮನುವೃತ್ತಿರ್ಭವತು" **ಇತಿ ಚೇತ್**—ಏವಂ ತರ್ಹಿ ಅರ್ಥಾನಾಮಪಿ ಗೋತ್ವಾದೀನಾಂ ತಥಾಭೂತೈವಾನುವೃತ್ತಿರಿತ್ಯಂಗೀಕಾರೇ ಕಃ ಪ್ರದ್ವೇಷ ಆಯುಷ್ಮತಃ ?

ನನು ಕಿಮಿದಂ ಸೌಸಾದೃಶ್ಯಂ ನಾಮ ? ಉಚ್ಯತೇ—ಸದೃಶವ್ಯವಹಾರಾಸಾಧಾರಣಕಾರಣಭೂತೋ ವಿಷಯನಿಷ್ಠೋ ಧರ್ಮವಿಶೇಷಸ್ಸಾದೃಶ್ಯಂ. ಸ ಚ ಧರ್ಮಃ ಪುತ್ರತ್ವಪಿತೃತ್ವಭ್ರಾತೃತ್ವಾದಿಧರ್ಮವತ್ ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ಪ್ರತಿಯೋಗಿನಿರೂಪ್ಯಪದಾರ್ಥಃ ಪ್ರತಿವ್ಯಕ್ತಿ ವಿಲಕ್ಷಣಃ. ಅತೋ ನಾತ್ರ ವೃತ್ತಿವಿಕಲ್ಪಾದಿದೌರ್ಘಟ್ಯಮಪಿ. ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾಕಾರಪೌಷ್ಕಲ್ಯಪ್ರಯುಕ್ತಂ ಸಾದೃಶ್ಯಮೇವ ಸೌಸಾದೃಶ್ಯಮಿತಿ ವಿಶೇಷ್ಯವಾಚಿಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಪೌಷ್ಕಲ್ಯಂ ವಿವಕ್ಷಿತಂ. ಪೌಷ್ಕಲ್ಯಶಬ್ದೇನ ಚ ಗವಯನಿಷ್ಠಂ ಗೋಸಾದೃಶ್ಯಂ ನ ಸೌಸಾದೃಶ್ಯಮಿತಿ ಫಲತಿ.

ನನ್ವೇವಂ ತರ್ಹಿ—ಪ್ರಥಮೇತರವ್ಯಕ್ತಿಷು **"ಗವಾ ಸುಸದೃಶಃ"** ಇತ್ಯೇವ ಪ್ರಯೋಗಸ್ಸ್ಯಾತ್—ನ ತು **"ಗೌಃ"** ಇತಿ—**ಇತಿ ಚೇತ್**—ಓಮಿತೀಷ್ಟಾಪತ್ತಿಂ ಬ್ರುವತೋ ಹಾನ್ಯಭಾವಃ, ಪ್ರಯೋಗಾಣಾಂ ವಿವಕ್ಷಾಮೂಲಕತ್ವಾತ್ ಯದಿ ವಿವಕ್ಷಾಽಸ್ತಿ ತದಾ **"ಅಯಂ ಗವಾ ಸುಸದೃಶಃ"** ಇತ್ಯೇವ ಪ್ರಯುಜ್ಯತಾಂ ಕಿಂ ನಶ್ಛಿನ್ನಂ? **"ಗೌರಿತಿ ಪ್ರಯೋಗೋ ನ ಸ್ಯಾತ್"** ಇತಿಪರಂ ಮಾ ವೋಚಃ, **"ಅಯಂ ಗೌಃ, ಅಯಂ ಗವಾ ಸುಸದೃಶಃ"** ಇತ್ಯುಭಯವಿಧಪ್ರಯೋಗೇಽಪ್ಯರ್ಥಭೇದಾಭಾವಾತ್.

ಕುತಸ್ತರ್ಹಿ ತಥಾ ನ ಪ್ರಯುಜ್ಯತ ಇತಿ ಚೇತ್—ವ್ಯವಹಾರಗೌರವಾನ್ನ ಪ್ರಯುಜ್ಯತ ಇತಿ ವಿದ್ಧಿ. "**ಅಯಂ ಗೌಃ**" ಇತಿ ವ್ಯವಹಾರೇ ಹಿ ವ್ಯಕ್ತ್ಯಂತರ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿನಿರಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ಸೌಕರ್ಯಮಸ್ತಿ. "**ಅಯಂ ಗವಾ ಸುಸದೃಶಃ**" ಇತಿ ವ್ಯವ ಹಾರೇ ತು ಪ್ರತಿಯೋಗಿಭೂತವ್ಯಕ್ತ್ಯಂತರಪ್ರತಿಪತ್ತಿಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾದ್ಗೌರವಮೇವ ಸ್ಯಾತ್.

ನನ್ವೇವಂ—"ಪ್ರಥಮಗೋವ್ಯಕ್ತಿನಿರೂಪಿತಸಾದೃಶ್ಯವತ್ಯಾಂ ದ್ವಿತೀಯ ವ್ಯಕ್ತೌ ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನೋ ಗೋಶಬ್ದಃ— ಅಗ್ನಿನಿರೂಪಿತಸಾದೃಶ್ಯವತಿ ಮಾಣವಕೇ ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನಾಗ್ನಿಶಬ್ದವದೌಪಚಾರಿಕ ಏವ ಸ್ಯಾನ್ನ ಮುಖ್ಯಃ".

ಇತಿಚೇನ್ನ—ದೃಷ್ಟಾಂತದಾರ್ಷ್ಟಾಂತಿಕಯೋರ್ವೈಷಮ್ಯಾತ್. ಮಾಣವಕೇ ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನಸ್ಯಾಗ್ನಿಶಬ್ದಸ್ಯೌಪಚಾರಿಕತ್ವಂ ಹಿ ಮಾಣವಕೇ ಅಗ್ನಿನಿರೂಪಿತಸೌ ಸಾದೃಶ್ಯಲಕ್ಷಣಾನುವೃತ್ತ್ಯಭಾವನಿಬಂಧನಮೇವ. ನ ಹಿ ಮಾಣವಕಾಗ್ನ್ಯೋಃ ಸೌಸಾದೃಶ್ಯಮಸ್ತಿ. ಅಪಿತು ಸಾದೃಶ್ಯಲೇಶಮಾತ್ರಂ, ದಾರ್ಷ್ಟಾಂತಿಕೇ ತು ಸೌ ಸಾದೃಶ್ಯಲಕ್ಷಣಾನುವೃತ್ತೇರುಪಲಭ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಮುಖ್ಯತಾಹೇತುತ್ವಸ್ಯ ಜಾತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಾನಾಮಿವ ವ್ಯವಹಾರಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ಕಥಮೌಪಚಾರಿಕತ್ವಂ ಶಕ್ಯಂ ಶಂಕಿತುಂ? ಅತೋ ಬಹ್ವೀಷ್ವನುವೃತ್ತಪ್ರಯೋಗ ಉಪಪನ್ನ ಏವ. ಕಸ್ಯಚಿಚ್ಛಬ್ದಸ್ಯ ಕಸ್ಮಿಂಶ್ಚಿದರ್ಥೇ ಶಕ್ತಿಗ್ರಹರೂಪಾಯಾಂ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತೌ ಜಾತಾಯಾಂ ತೇನಾರ್ಥೇನ ಸುಸದೃಶೇ ಅರ್ಥಾಂತರೇಽಪಿ ಸುಸದೃಶಸ್ಯ ತಸ್ಯೈವ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಗೇ ಪೂರ್ವೋತ್ಪನ್ನಾ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿರೇವ ಹೇತುರ್ಭವತಿ ನತು ಹೇತ್ವಂ ತರಮಪೇಕ್ಷಿತಮಿತಿ ದರ್ಶನಬಲಾದಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಂ. ಅಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನಮರ್ಥಾಂತರಂ ಕಲ್ಪಯಿತ್ವಾ ತತ್ರ ವೃತ್ತಿವಿಕಲ್ಪಾದಿದೋಷಾಣಾಂ ಪ್ರತೀತಿಶರಣತ್ವೇನ ಪರಿಹಾರಕಲ್ಪ ನಾದಪಿ ಉಭಯವಾದಿಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನೇ ವಸ್ತುನಿ ಪ್ರತೀತಿಬಲೇನ ಚೋದ್ಯಪರಿಹಾರಾಂ ಗೀಕರಣಮೇವ ಲಾಘವನ್ಯಾಯಾದುಪಪದ್ಯತೇ. ಸೌಸಾದೃಶ್ಯಲಕ್ಷಣಾನುವೃತ್ತಿಬಲಾ ದೇವ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗ್ರಹಣಮಪ್ಯುಪಪದ್ಯತ ಏವೇತಿ ನ ನೈಯಾಯಿಕಾದ್ಯಭಿಮತಸ್ಯ ಸಂಸ್ಥಾ ನಾತಿರಿಕ್ತಸ್ಯ ಜಾತ್ಯಂತರಸ್ಯ ಕಲ್ಪನಾವಕಾಶಃ, ಅತಃ ಸ್ವಾಸಾಧಾರಣರೂಪಾತ್ಮಕಂ ಸಂಸ್ಥಾನಮೇವ ಜಾತಿರ್ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ ನತು ತತೋಽತಿರಿಕ್ತಂ ಕಿಂಚಿತ್.

ನನ್ವೇವಂ—ಶುಕ್ತ್ಯಾದೌ ರಜತಾದಿಭ್ರಮೋತ್ಪತ್ತ್ಯನುಪಪತ್ತಿಃ. ತಥಾಹಿ— ಸಂಸ್ಥಾನಂ ಹಿ ಸಂಸ್ಥಾನಿನಃ ಸ್ವಾಸಾಧಾರಣರೂಪಾತ್ಮಕಮಿತಿ ತ್ವಯೈವೋಕ್ತಂ, ಸಂಸ್ಥಾನಪ್ರತೀತಿಂ ವಿನಾ ಸಂಸ್ಥಾನಿನಃ ಪ್ರತೀತಿಃ ಕುತ್ರಾಪಿ ನ ಭವತ್ಯೇವೇತಿ

ಸರ್ವಾಪಿ ಜಾಯಮಾನಾ ಸಂಸ್ಥಾನಿಪ್ರತೀತಿಸ್ಸಂಸ್ಥಾನಪ್ರತೀತ್ಯವಿನಾಭೂತೈವ ಜಾಯತ ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ ಏವ ಸಿದ್ಧಂ. ತಥಾ ಸರ್ವಾಸ್ವಪಿ ಧರ್ಮಿಪ್ರತೀತಿಷು ತದ ಸಾಧಾರಣರೂಪಾತ್ಮಕಸಂಸ್ಥಾನಾಖ್ಯಧರ್ಮಪ್ರತೀತೇರವರ್ಜನೀಯತಯಾ ಶುಕ್ತಿ ಪ್ರತೀತಾವಪಿ ತದಸಾಧಾರಣಧರ್ಮಪ್ರತೀತೇಸ್ಸತ್ತ್ವಾತ್ಕಥಂ ತತ್ರ ರಜತಾದಿಭ್ರಮೋ ತ್ಪತ್ತ್ಯವಕಾಶಃ ? ನಹ್ಯಸಾಧಾರಣಾಕಾರಸ್ಫೂರ್ತೌ ಸತ್ಯಾಂ ಭ್ರಮೋದಯಃ ಕುತ್ರ ಚಿದ್ದೃಷ್ಟಶ್ರುತಚರಃ—

ಇತಿ ಚೇತ್—ಭ್ರಾಂತೋಽಸಿ. ತತ್ರ ಭ್ರಮೋತ್ಪತ್ತಿಸಂಭವಮವಹಿತಮನಾ ಶ್ಶೃಣು. ಏಕಸ್ಮಿನ್ ಧರ್ಮಿಣ್ಯೇಕೇನೈವ ಸಂಸ್ಥಾನೇನ ಭಾವ್ಯಮಿತಿ ನೇಯಂ ರಾಜಾಜ್ಞಾ. ಸಂತಿ ತು ಬಹೂನ್ಯಪಿ ಸಂಸ್ಥಾನಾನ್ಯೇಕತ್ರೈವ. ತತ್ರ ಯೇನ ಕೇನಾಪಿ ಸಂಸ್ಥಾನೇನ ಪ್ರತಿಪನ್ನೇ ವಸ್ತುನಿ ಪ್ರತಿಪನ್ನಸಂಸ್ಥಾನವಿರೋಧ್ಯಾಕಾರವಿಷಯಕ ಭ್ರಮಃ ಪರಂ ಕಾಮಂ ಮಾನಾವೋತ್ಪತ್ತ. ಅವಿರೋಧ್ಯಾಕಾರಾಂತರವಿಷಯಕಂ ತು ಸಮುತ್ಪದ್ಯಮಾನಂ ಭ್ರಮಂ ಕಃ ಪ್ರತಿರುಂಧ್ಯಾತ್ ? ಶುಕ್ತಿತ್ವಂ ಹಿ ಶುಕ್ತೇರಸಾ ಧಾರಣಸಂಸ್ಥಾನಂ, ತದ್ವಿರೋಧಿ ಚ ರಜತತ್ವಸಂಸ್ಥಾನಂ. ಯದಾ ಶುಕ್ತಿಃ ಸ್ವಾಸಾ ಧಾರಣಭೂತೇನ ಶುಕ್ತಿತ್ವಾಕಾರೇಣ ಪ್ರತಿಪನ್ನಾ, ತದಾ ತದ್ವಿರೋಧಿರಜತತ್ವಾ ಕಾರೇಣ ಭ್ರಮಃ ಪರಂ ತತ್ರ ನೋತ್ಪತ್ತುಮರ್ಹತಿ—ಯದಾ ತು ಸೈವ ಶುಕ್ತಿಃ ಶುಕ್ತಿತ್ವಾಕಾರೇಣ ನ ಪ್ರತಿಪನ್ನಾ-ಅಪಿತು ಸಂನಿಹಿತದೇಶಸಂನಿಹಿತಕಾಲವರ್ತಿತ್ವ ಲಕ್ಷಣೇನ ಸಾಧಾರಣೇನ ಇದಂತ್ವಾಕಾರೇಣ ಪ್ರತಿಪನ್ನಾ-ತದಾ ಅನಿದಂತ್ವಾಕಾರೇಣ ಭ್ರಮಾನುದಯೇಽಪಿ ರಜತತ್ವಾಕಾರೇಣ ಭ್ರಮೋದಯಂ ನ ವಿಶ್ವಕರ್ತಾಪಿ ನಿರೋದ್ಧುಮಲಂ. **"ಇದಂ ಶುಕ್ಲಂ"** ಇತಿ ಪ್ರತೀತೌ **"ಇದಂ ಕೃಷ್ಣಂ"** ಇತಿ ಭ್ರಮೋ ಮಾ ಭೂತ್ **"ಇದಂ ರಜತಂ"** ಇತಿ ಭ್ರಮಸ್ತು ಕುತೋ ನೋದಿ ಯಾತ್ ? ಶೌಕ್ಲ್ಯಂ ಹಿ ಶುಕ್ಲಸ್ಯೈವಾಸಾಧಾರಣಂ ರೂಪಂ ನ ಶುಕ್ತೇಃ—ತಸ್ಮಾತ್— ಅಸಾಧಾರಣಾಕಾರಪ್ರತೀತಿಃ, ತದವಿರೋಧ್ಯಾಕಾರಾಂತರವಿಷಯಕಭ್ರಮಶ್ಚೇತ್ಯ ಭಯಮೇಕಸ್ಮಿನ್ ಧರ್ಮಿಣ್ಯುಪಪನ್ನಂ.

ನನ್ವೇವಂ—ಸಂಸ್ಥಾನಗತಮಸಾಧಾರಣ್ಯಮಾಪೇಕ್ಷಿಕಂ ಚೇದಭ್ಯುಪ ಗಮ್ಯೇತ–ಹಂತ ತರ್ಹಿ ಸಂಸ್ಥಾನಲಕ್ಷಣೇ ಅಸಾಧಾರಣಶಬ್ದನಿವೇಶವೈಯರ್ಥ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್. ನ ಹಿ ತಾದೃಶಂ ರೂಪಂ ಲೋಕೇ ಕುತ್ರ ಚಿತ್ಸಮೀಕ್ಷಾಮಹೇ–ಯದ್ರೂಪಂ ಯಂ ಕಂಚನ ಧರ್ಮಿಣಂ ಪ್ರತ್ಯಸಾಧಾರಣಂ ನ ಸ್ಯಾತ್. ಅತಸ್ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ರೂಪಸ್ಯ ಯಂ ಕಂಚನ ಪ್ರತ್ಯಸಾಧಾರಣ್ಯಮಸ್ತ್ಯೇವೇತಿ ವ್ಯರ್ಥ ಏವ ಲಕ್ಷಣೇಽಸಾಧಾರಣಶಬ್ದ ನಿವೇಶಃ.

ಇತಿಚೇನ್ನ—"ಸಂಸ್ಥಾನಂ ನಾಮ ಸ್ವಾಸಾಧಾರಣಂ ರೂಪಂ" ಇತಿ ಲಕ್ಷಣೇ ಅಸಾಧಾರಣಶಬ್ದಾನಿವೇಶೇ **"ಸ್ವಂ ರೂಪಂ ಸಂಸ್ಥಾನಂ"** ಇತಿ ಲಕ್ಷಣಮುಕ್ತಂ ಸ್ಯಾತ್. ತತ್ರ ರೂಪಶಬ್ದೋಽಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣಪರ ಇತಿ ಪೂರ್ವ ಮೇವೋಕ್ತಂ. ತತಶ್ಚ ಸ್ವಾಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣಮೇವ ಸ್ವಸಂಸ್ಥಾನಮಿತಿ ಫಲಿತಂ ಸ್ಯಾತ್. ತಥಾಚ ಶುಕ್ತೌ ವರ್ತಮಾನಸ್ಯ ಶೌಕ್ಲ್ಯಸ್ಯ ಶುಕ್ತ್ಯಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣ ತ್ವಾತ್ ಶುಕ್ತಿಂ ಪ್ರತಿ ತಸ್ಯ ಸಂಸ್ಥಾನತ್ವಾಪತ್ತಿಸ್ಸ್ಯಾತ್. ಅತಸ್ತದ್ವ್ಯುದಾಸಾರ್ಥ ಮೇವ ಲಕ್ಷಣೇಽಸಾಧಾರಣಶಬ್ದನಿವೇಶಃ. ಶೌಕ್ಲ್ಯಂ ಹಿ ಶುಕ್ಲಸ್ಯೈವಾಸಾಧಾರಣಂ ನ ಶುಕ್ತೇರಿತೀದಾನೀಮೇವ ಹ್ಯುಕ್ತಂ. ಅತಃ ಸ್ವಾಸಾಧಾರಣಂ ರೂಪಮೇವ ಸಂಸ್ಥಾನಂ, ಸಂಸ್ಥಾನಮೇವ ಚ ಜಾತಿಃ— ನ ತು ತತೋಽತಿರಿಕ್ತಾ ಜಾತಿರ್ನಾಮ ಕಾಚಿದಸ್ತೀತಿ ಸಿದ್ಧಂ.

ತದೇವಂ ಸಾಮಾನ್ಯ–ವಿಶೇಷ–ಸಮವಾಯಾ–ಭಾವೇಷು ಸೂತ್ರಕಾರೈರ್ನಿರ ಸ್ತೇಷು ತೈರನಿರಸ್ತಾನಿ ದ್ರವ್ಯಗುಣಕರ್ಮಾಣಿ ತ್ರೀಣ್ಯವಶಿಷ್ಯಂತ ಇತಿ ಕೃತ್ವಾ ತತ್ರಿ ತಯಮಪಿ ಪ್ರಮೇಯತ್ವೇನಾಭ್ಯುಪಗಂತುಂ ಯುಕ್ತಮಿತಿ ಕೇಚಿದಾಚಾರ್ಯಾಃ.

ಅನ್ಯೇ ತು ಮನ್ಯಂತೇ—ಯಥಾ ಸಾಮಾನ್ಯ–ವಿಶೇಷ–ಸಮವಾಯಾ–ಭಾವಾನಾಂ ಪ್ರತಿಪತ್ತೇರನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧತಯಾ ತೇ ಪದಾರ್ಥಾಸ್ಸೂತ್ರಕಾರಾದಿಭಿರ್ನಿ ರಸ್ಯಂತೇ–ತಥೈವ ಕರ್ಮಪ್ರತಿಪತ್ತೇರಪ್ಯನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧತ್ವಾವಿಶೇಷಾತ್ಕರ್ಮಾಪಿ ನಿರಸ್ತ ಪ್ರಾಯಮೇವೇತಿ ನ ಪದಾರ್ಥತ್ರಿತ್ವಮಭ್ಯುಪಗಂತುಂ ಯುಕ್ತಂ. ತಥಾಹಿ—

ಕರ್ಮಣೋಽನುಮೇಯತ್ವಮೇವ ನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಮಿತಿ ಪ್ರಾಭಾಕರಮತಂ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಮೇವ ನಾನುಮೇಯತ್ವಮಿತಿ ಭಾಟ್ಟಮತಂ ಚ ಪ್ರಾಗೇವಾಸ್ಮಾಭಿ ರುಪಪಾದಿ. ತತ್ರಾನುಮೇಯತ್ವಪಕ್ಷೇ ತಾವತ್ ತತ್ತದ್ದೇಶವಿಶೇಷಸಂಯೋಗ ವಿಭಾಗಾಭ್ಯಾಮಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ಗತಿಕ್ರಿಯಾಮನುಮಾಯ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಮೇವ ಸಪಕ್ಷೀಕೃತ್ಯ ಖಲು ತನ್ನಿಷ್ಠಕ್ರಿಯಾತ್ವಲಿಂಗಾದನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಕ್ರಿಯಾಯಾಮನುಮೇಯತ್ವಂ ತೇ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಯಂತಿ. ತತ್ರ—ಯಾದೃಶಸಾಮಗ್ರ್ಯಾ ಕರ್ಮಣಸ್ಸಿದ್ಧಿಸ್ಸಮರ್ಥ್ಯತೇ ತಯೈವ ಸಾಮಗ್ರ್ಯಾ ದೃಷ್ಟಂ ಕರ್ಮಫಲಮೇವ ಸಾಧ್ಯತಾಂ ಕಿಮಂತರ್ಗಡುನಾ ಕಲ್ಪಿ ತೇನ ಕರ್ಮಣಾ? **"ತದ್ಧೇತೋರೇವಾಸ್ತು ತದ್ಧೇತುತ್ವಂ ಮಧ್ಯೇ ಕಿಂ ತೇನ"** ಇತಿ ನ್ಯಾಯಾತ್. ಅಥಾಪಿ ಯದಿ ಕರ್ಮಣಃ ಕ್ಲೃಪ್ತಿರಿಷ್ಯತೇ? ಹಂತ ತರ್ಹಿ ಅನ್ಯ ತ್ರಾಪಿ ದಂಡಚಕ್ರಚೀವರಾದಿಸಾಮಗ್ರೀತತ್ಕಾರ್ಯಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಕಾಲವಿಪ್ರಕರ್ಷಾ ಭಾವೇಽಪಿ ಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿದನ್ಯಸ್ಯ ಪದಾರ್ಥಸ್ಯ ಕಲ್ಪನಾಪ್ರಸಂಗಮಾಪದ್ಯಮಾನಂ ಕಥಂ ಪರಿಹರತು ಭವಾನ್? ತಸ್ಮಾನ್ನ ಕರ್ಮಕಲ್ಪನಾ ಯುಕ್ತಾ.

ಏವಂ ಕರ್ಮಣಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವವಾದಿನಾಂ ಮತೇಽಪಿ ಕರ್ಮಫಲತ್ವೇನಾಭ್ಯುಪಗಮ್ಯ ಮಾನೌ ಸಂಯೋಗವಿಭಾಗಾವಪಹಾಯಾನ್ಯತ್ಕಿಮಪಿ ನಿಪುಣತರಂ ನಿರೀಕ್ಷಣೇಽಪಿ ನೋಪಲಭ್ಯತ ಇತಿ ಕಥಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ ತತ್ಸಿದ್ಧ್ಯುದ್ಘೋಷಃ? ಚಲತೀತಿ ಪ್ರತ್ಯ ಯೋಽಪಿ ಹಿ ಸಂಯೋಗವಿಭಾಗಮಾತ್ರೇಣೈವ ನಿರ್ವ್ಯೂಢೋ ಭವತಿ. ನ ಚೈವಂ ಯಾವತ್ಸಂಯೋಗಸದ್ಭಾವಂ "**ಚಲತಿ**" ಇತಿ ವ್ಯವಹಾರಾಪತ್ತಿಃ–ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಚಲತೀತಿಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪೂರ್ವಪ್ರದೇಶವಿಭಾಗಪೂರ್ವಕಪ್ರದೇಶಾಂತರಸಂಯೋಗ ಪ್ರಥಮಕ್ಷಣಮಾತ್ರವಿಷಯಕತ್ವೇನ ದ್ವಿತೀಯಾದಿಷು ಸಂಯೋಗಕ್ಷಣೇಷು ತಸ್ಯಾ ಪಾದಯಿತುಮಶಕ್ಯತ್ವಾತ್. ಅತ ಏವ ಹಿ ತತ್ರ ಉತ್ತರಕಾಲೇ ಸಂಯೋಗಸ್ಯ ವರ್ತಮಾನತ್ವೇಽಪಿ "**ಅಚಲತ್**" ಇತ್ಯೇವಂ ಚಲನಸ್ಯಾತೀತತ್ವಾನುಸಂಧಾನ ಮಪ್ಯುಪಪದ್ಯತೇ.

ನನ್ವೇವಂ—ವೇಗವದ್ವಿಪುಲತರತರಂಗಿಣೀಪ್ರವಾಹಮಧ್ಯಾವಸ್ಥಿತೇ ಸ್ಥಾಣೌ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಸಲಿಲಸ್ಕಂಧವಿಯೋಗಪೂರ್ವಕಮುತ್ತರೋತ್ತರಸಲಿಲಸ್ಕಂಧಸಂಯೋಗಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ ಪರಿದೃಶ್ಯಮಾನೋ ನಾಪಹ್ನೋತುಂ ಶಕ್ಯಃ, ಅಥಾಪಿ ತತ್ರ ಚಲನಕ್ರಿಯಾಂ ನ ಕೇಚಿದಿಚ್ಛಂತಿ. ನ ಚ ವ್ಯೋಮಾದಿಪದಾರ್ಥಾನೇವ ಸ್ಥಿರತ್ವೇನ ವಿವಕ್ಷಿಷ್ಯಾಮ ಇತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ವಿಪುಲತರೇ ಪ್ರವಾಹೇ ವ್ಯೋಮಾದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ಕಸ್ಯಚಿದಪಿ ವಿಶೇಷಸ್ಯಾದರ್ಶನಾತ್. ನನು ದೃಶ್ಯತ ಏವ ಲೌಲ್ಯಂ ಮಹಾನ್ ವಿಶೇಷಃ ಪ್ರವಾಹ ಇತಿ ಮಾ ವೋಚಃ—ಹಂತ ತರ್ಹಿ ಸಂಯೋಗವಿಭಾಗಾತಿರಿಕ್ತಸ್ಯ ಲೌಲ್ಯ ರೂಪಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಂ ಸಮಾಪತಿತಮಪರಿಹಾರ್ಯಮಿತಿ ಕಥಂ ತದಪಲಾಪಃ ಕ್ರಿಯತೇ?

ಇತಿಚೇತ್—ಅತ್ರ ಕೇಚಿದಾಹುಃ—ಕರ್ಮಜನಕತ್ವೇನ ಯೇಯಂ ಸಾಮಗ್ರೀ ತ್ವಯಾ ಪರಿಕಲ್ಪ್ಯತೇ, ಸಾ ಖಲು ತತ್ತತ್ಕರ್ಮಫಲತ್ವೇನಾಭಿಮತಂ ಸಂಯೋಗವಿಶೇಷಮೇವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಸಮುತ್ಪಾದಯಂತೀ ನಿಯತಸ್ವಭಾವಮೇವ ತಂ ಸಮುತ್ಪಾದಯತೀತ್ಯಭ್ಯುಪಗಚ್ಛಾಮಃ. ಅತಃ ಫಲತ್ವೇನಾಭಿಮತೋಽಯಮೇಕ ಏವ ಸಂಯೋಗಃ ಪ್ರವಾಹಸ್ಥಾಣೂಭಯನಿಷ್ಠೋಽಪಿ ಸ ಪ್ರವಾಹ ಏವ ಚಲತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಂ ಜನಯತಿ, ಸ್ಥಾಣೌ ಪುನಃ ಸಂಯೋಗಪ್ರತ್ಯಯಮಾತ್ರಂ ಜನಯ ತೀತ್ಯಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಂ, ಯಥಾ ಖಲು ನೈಯಾಯಿಕೈರಭ್ಯುಪಗಮ್ಯಮಾನಸ್ಸಮ ವಾಯೋ ಗುಣಗುಣಿನೋರುಭಯೋರಪ್ಯವಿಶೇಷೇಣ ವರ್ತಮಾನೋಽಪಿ ಗುಣಿನಿ ವಿಶೇಷ್ಯಭೂತೇ ಆಶ್ರಯತ್ವಪ್ರತ್ಯಯಮೇವ ಜನಯತಿ ನತು ಕದಾಚಿದಾಶ್ರಿತತ್ವ

ಪ್ರತ್ಯಯಂ, ಗುಣೇ ತು ವಿಶೇಷಣೀಭೂತೇ ಆಶ್ರಿತತ್ವಪ್ರತ್ಯಯಮೇವ ಜನಯತಿ ನ ಜಾತುಚಿದಾಶ್ರಯತ್ವಪ್ರತ್ಯಯಂ, ನಹಿ ಗುಣಿನೋ ಗುಣಾಶ್ರಯತ್ವಂ ಗುಣಸ್ಯ ವಾ ಗುಣ್ಯಾಶ್ರಿತತ್ವಂ ಸಮವಾಯಸ್ವರೂಪಾತಿರಿಕ್ತಂ ಶಕ್ಯಂ ಕಿಂಚಿದ್ವಕ್ತುಂ, ತಥೈವೇಹ ಸಂಯೋಗೋಽಪಿ ಸ್ವಾಶ್ರಯಭೂತಯೋಃ ।ಪ್ರವಾಹಸ್ಥಾಣ್ವೋರ್ವ್ಯವಸ್ಥಯಾ ತತ್ತತ್ಪ್ರತ್ಯಯವಿಶೇಷಂ ಜನಯತೀತಿ ದರ್ಶನಬಲಾದಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯಮಿತಿ.

ವಯಂ ತು ಬ್ರೂಮಃ—ಕರ್ಮಣೋಽಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವವಾದಸ್ತು ಪ್ರಾಗುಕ್ತ ದೂಷಣಗಣಾಪರಿಹಾರಾದಯುಕ್ತ ಏವ. ಅಬಾಧಿತಸರ್ವಲೋಕವ್ಯವಹಾರಾನು ಸಾರೇಣ ಕರ್ಮಣಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವಂ ದುರಪಹ್ನವಮೇವ. ಏವಂ ಸತ್ಯಪಿ ಶ್ರೀಕರ ಶ್ರೀಕಂಠಾದಿಭಾಷ್ಯಗ್ರಂಥೇಷು ಕರ್ಮಣೋಽತಿರಿಕ್ತತ್ವವಿಧಾನಸ್ಯ ವಾ ತನ್ನಿಷೇಧಸ್ಯ ವಾ ಕುತ್ರಾಪ್ಯದರ್ಶನಾತ್ ಸಕಲಶೈವಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯುಪಗತಾರ್ಥಾಂತರವಿರೋಧಾಭಾವಾ ಚ್ಚ ತತ್ರಾಸ್ಮಾಭಿರುದಾಸಿತವ್ಯಮೇವ ನತ್ವತೀವ ವಿವದಿತವ್ಯಮಿತಿ.

ಇದಂ ತು ವಿಶಿಷ್ಯ ಬ್ರೂಮಃ—ಕರ್ಮಣೋಽತಿರಿಕ್ತತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇಽಪಿ ಗುಣವರ್ಗಾನ್ನ ರಾಶ್ಯಂತರತ್ವಂ ತಸ್ಯಾಭ್ಯುಪಗಚ್ಛಾಮಃ, ವಿಭಾಜಕಧರ್ಮಾಭಾವಾತ್. ಸ್ವೇಚ್ಛಾವಶಾದ್ಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯ ಚಿತ್ತಾದೃಶಧರ್ಮಸ್ಯ ಕಲ್ಪನೇ ತು ಸರ್ವತ್ರ ತಥಾ ಕಲ್ಪನಸ್ಯ ಸುಲಭತ್ವಾತ್ ಯಥಾಭಿಮತಮೇಕಂ ಗುಣಂ ದ್ವೌ ವಾ ಗುಣೌ ಗುಣರಾಶೇಸ್ಸಮು ದ್ಧೃತ್ಯ ರಾಶ್ಯಂತರತ್ವಕಲ್ಪನಾಪ್ರಸಂಗಸ್ಯಾಪರಿಹಾರ್ಯತ್ವಾತ್. ತತ್ತದ್ಗುಣೇಷ್ವವಾಂತರ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಸ್ಯ ಗುಣತ್ವಸಾಮಾನ್ಯಾವಿರುದ್ಧತ್ವಾಚ್ಚ. ತಸ್ಮಾದಸ್ಮತ್ಸತೀರ್ಥ್ಯಾನಾಂ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿನಾಂ ದ್ರವ್ಯಮದ್ರವ್ಯಮಿತಿ ದ್ವೇಧೈವ ತತ್ತ್ವವಿಭಾಗವತ್ ಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಾ ದ್ವೈತವಾದಿನಾಮಸ್ಮಾಕಮಪಿ ಶಕ್ತಿಶಕ್ತಿಮದ್ಭೇದೇನ ದ್ವೇಧೈವ ತತ್ತ್ವವಿಭಾಗಸ್ಸಾ ಧೀಯಾನಿತಿ.

ತತ್ರಚ—ಆತ್ಮಗುಣತ್ವೇನಾಭಿಮತೇಷು ಸುಖದುಃಖೇಚ್ಛಾದ್ವೇಷಪ್ರಯ ತ್ನಾಖ್ಯಾಃ ಪಂಚ ಗುಣಾಃ ಸುಖಾದ್ಯುತ್ಪಾದಕತ್ವೇನಾಭಿಮತಬುದ್ಧಿವಿಶೇಷಾಪೇಕ್ಷ ಯಾಽನತಿರಿಕ್ತಾ ಏವೇತಿ ತತ್ರತತ್ರ ನಿಬಂಧೇಷು ಸಮರ್ಥಿತಮೇವ.

ವಿಹಿತನಿಷಿದ್ಧತತ್ತತ್ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಸಾಧ್ಯತ್ವೇನಾಭಿಮತೌ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮೌ ತು ಆಜ್ಞಾವತಸ್ಸಾರ್ವಭೌಮಸ್ಯೇವ ಸರ್ವನಿಯಂತುರ್ಮಹೇಶ್ವರಸ್ಯಾನುಗ್ರಹನಿಗ್ರಹರೂಪ ಬುದ್ಧಿವಿಶೇಷಾತ್ಮಕಾವೇವೇತಿ ಬಹುಷು ಪ್ರದೇಶೇಷು ನಿಪುಣಂ ಪ್ರಪಂಚಿತಂ.

ಯೋಽಯಂ ಸಂಸ್ಕಾರೋ ನಾಮ, ಸ ತು ಬುದ್ಧಿವಿಶೇಷತ್ವೇನೈವಾಚಾರ್ಯೈ ಸ್ಸಮುಪದಿಷ್ಟೋ ನ ತು ಬುದ್ಧಿಪ್ರಯುಕ್ತಂ ಕಿಮಪಿ ಧರ್ಮಾಂತರಂ. ಬುದ್ಧೇಸ್ತಾದೃಶ

ಧರ್ಮಾಂತರೇಣ ವ್ಯಾಪ್ತ್ಯದರ್ಶನಾತ್. ಜನ್ಮಾಂತರೀಯವಾಸನಾನುವೃತ್ತೇರ್ವಚನ ಬಲೇನೈವಾಭ್ಯುಪಗಂತವ್ಯತ್ವಾತ್. "**ಬುದ್ಧಿಃ ಕರ್ಮಾನುಸಾರಿಣೀ**" ಇತ್ಯಾದಿ ಗಮಕಾಂತರಸತ್ತ್ವಾಚ್ಚ. ಯದ್ಯಪಿ—

"ಇಂದ್ರಿಯಸ್ಯೇಂದ್ರಿಯಸ್ಯಾರ್ಥೇ ರಾಗದ್ವೇಷೌ ವ್ಯವಸ್ಥಿತೌ |
ತಯೋರ್ನ ವಶಮಾಗಚ್ಛೇತ್ತೌ ಹ್ಯಸ್ಯ ಪರಿಪಂಥಿನೌ ||" (೩–೩೪)

ಇತಿ ಭಗವದ್ಗೀತಾವಚನೇನ ವಾಸನಾಯಾ ಇಚ್ಛಾದ್ವಾರೇಣೈವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಹೇತುತ್ವಾವಗಮಾತ್ ಜ್ಞಾನವಾಸನೈವ ಕರ್ಮಹೇತುತ್ವವೇಷೇಣ ಕರ್ಮವಾಸನೇ ತ್ಯುಚ್ಯತೇ—ನ ತು ಕರ್ಮವಾಸನಾ ನಾಮ ಜ್ಞಾನವಾಸನಾತೋ ವಾಸನಾಂತರಮಸ್ತೀತಿ ಶಂಕಾ ಸಮುದೇತಿ—ತಥಾಪಿ ಜ್ಞಾನವಾಸನಾ ತಾವತ್ಸರ್ವೇಷಾಂ ದುರಪಹ್ನವೈವ. ತತಶ್ಚ ಸೇಯಂ ಜ್ಞಾನವಾಸನಾ ಕಿಂನಿಷ್ಠೇತಿ ತಸ್ಯಾ ಆಶ್ರಯಮಾತ್ರಂ ನಿರೂಪ ಣೀಯಂ. ಕಿಮಿಯಂ ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠಾ ? ಉತ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕರಣಭೂತಾತ್ಮ ನಿಷ್ಠೇತಿ ?

ತತ್ರ—ಬಂಧಾವಸ್ಥಾಯಾಂ ಆಣವಾದಿಮಲತ್ರಯಾಚ್ಛಾದಿತೇ ಆತ್ಮನ್ಯನಾದಿ ಕರ್ಮವಶಾದ್ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಸಂಕೋಚವಿಕಾಸರೂಪಾವಸ್ಥಾಯೋಗಿತಯಾ ದ್ರವ್ಯ ಲಕ್ಷಣಾಕ್ರಾಂತತ್ವೇನ ದ್ರವ್ಯತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಸ್ಯೈವ ಯುಕ್ತತಯಾ ತಾದೃಶಧರ್ಮಭೂತ ಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠಸ್ಮೃತ್ಯಾಖ್ಯವಿಕಾರೋತ್ಪಾದಕತಯಾ ತತ್ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯೇನ ವಾಸ ನಾತ್ಮಕಸ್ಸಂಸ್ಕಾರೋಽಪ್ಯಂತರಂಗತ್ವಾದಬಾಧಿತತ್ವಾಚ್ಚ ತನ್ನಿಷ್ಠತ್ವೇನೈವ ಕಲ್ಪ್ಯ ತೇ. ಯೇ ತು ಪರಪರಿಭಾಷಾವ್ಯಾಮುಗ್ಧಮನಸ್ಕಾಃ ನೈಯಾಯಿಕಪರಿಗಣಿತಚತು ರ್ವಿಂಶತಿಗುಣಾಂತರ್ಗತಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಗುಣತ್ವಮೇವ ಗೃಹ್ಣಂತಿ ನ ತು ದ್ರವ್ಯತ್ವಂ, ತೇಷಾಂ ಜ್ಞಾನಗುಣಾಶ್ರಯಭೂತೇ ಆತ್ಮನ್ಯೇವ ಸೋಽಯಂ ಸಂಸ್ಕಾರಃ ಕಲ್ಪ್ಯತ ಇತಿ ವಿಶೇಷಃ.

ವಸ್ತುತಸ್ತು—"ನ ವಿಜ್ಞಾತುರ್ವಿಜ್ಞಾತೇರ್ವಿಪರಿಲೋಪೋ ವಿದ್ಯ ತೇ" ಇತ್ಯಾದಿಬಹುಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣವಶಾತ್ ಬುದ್ಧೇರ್ನಿತ್ಯತ್ವಂ ಸಂಕೋಚವಿಕಾ ಸಾದ್ಯವಸ್ಥಾವತ್ತ್ವಂ ಚಾಭ್ಯುಪಗಚ್ಛತಾಂ ನ ಬುದ್ಧೇರದ್ರವ್ಯತ್ವಂ ಶಕ್ಯಂ ವಕ್ತುಂ. ಭಾವ್ಯವಸ್ಥಾಯೋಗಿನಃ ಪೂರ್ವಾವಸ್ಥಾಯೋಗಿತ್ವಮೇವ ಹ್ಯುಪಾದಾನತ್ವಂ ? ಉಪಾ ದಾನತ್ವಮೇವ ಹಿ ದ್ರವ್ಯಸ್ಯಾಬಾಧಿತಂ ಲಕ್ಷಣಂ ?

ನ ಚೈವಂ ಬುದ್ಧೇರ್ಗುಣತ್ವವ್ಯವಹಾರೋಽನುಪಪನ್ನ ಏವ ಸ್ಯಾದಿತಿ ವಾಚ್ಯಂ. ಬುದ್ಧೇರ್ದ್ರವ್ಯತ್ವೇ ಸತ್ಯಪಿ ಗುಣತ್ವವ್ಯವಹಾರಸ್ಯಾವಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್. ಅಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣತ್ವಾತಿರಿಕ್ತಸ್ಯ ಗುಣತ್ವಸ್ಯ ಕುತ್ರಾಪ್ಯದರ್ಶನಾತ್, **"ದ್ರವ್ಯಭಿನ್ನತ್ವೇ ಸತಿ ಕರ್ಮಭಿನ್ನತ್ವೇ ಸತಿ ಜಾತ್ಯಾಶ್ರಯತ್ವಂ ಗುಣತ್ವಂ"** ಇತ್ಯಾದೇಃ ಪರಪರಿಭಾಷಿತಗುಣಲಕ್ಷಣಸಂಕೇತಸ್ಯಾಸ್ಮಾಭಿರನಾದರಣೀಯತ್ವಾಚ್ಚ.

ನನು—"ನಿಯಮೇನಾನ್ಯಾಶ್ರಿತತ್ವೈಕಸ್ವಭಾವತ್ವಲಕ್ಷಣಮಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣತ್ವಂ ದ್ರವ್ಯಭಿನ್ನಸ್ಯೈವ ಸರ್ವತ್ರ ದೃಷ್ಟಮಿತಿ ಬುದ್ಧೇರ್ದ್ರವ್ಯತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇ ಆತ್ಮಾನಂ ಪ್ರತಿ ತಸ್ಯಾ ಅಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣತ್ವಂ ವಿರುದ್ಧ್ಯೇತ"

ಇತಿಚೇನ್ನ—ಅವಯವಿನಿ ದ್ರವ್ಯೇ ನಿಯಮೇನಾವಯವಾಶ್ರಿತತ್ವೈಕಸ್ವಭಾವತಾಯಾ ಭವತಾಽಪ್ಯಂಗೀಕೃತತ್ವಾತ್. ಮಣಿದ್ಯುಮಣಿದೀಪಾದಿಷು ಪ್ರಭಾಪ್ರಭಾವತೋರುಭಯೋರಪ್ಯೇಕಜಾತೀಯದ್ರವ್ಯತ್ವೇ ಸತ್ಯಪಿ ಪ್ರಭಾಯಾಃ ಪ್ರಭಾವಂತಂ ಪ್ರತಿ ನಿಯತವಿಶೇಷಣತಾಯಾಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದೃಷ್ಟತ್ವಾಚ್ಚ. ನಹಿ—**"ದ್ರವ್ಯತ್ವೇ ಸತಿ ವಿಶೇಷ್ಯತ್ವಮೇವ"** ಇತೀಯಂ ರಾಜಾಜ್ಞಾ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋಪಲಂಭಸ್ಯ ಯುಕ್ತ್ಯಾದೇಶ್ಚ ಸಮಾನಚರ್ಚತ್ವಾತ್. ಅತೋ ದ್ರವ್ಯತ್ವವಿಶೇಷಣತ್ವಯೋರ್ನ ಮಿಥೋ ವಿರೋಧಃ. ತಸ್ಮಾತ್ ಜ್ಞಾನಂ ದ್ರವ್ಯಮೇವ. ತದ್ಗತಾವಸ್ಥಾವಿಶೇಷಾಸ್ತ್ವದ್ರವ್ಯಾಣೀತಿ ಸಂಸ್ಕಾರಾಖ್ಯಸ್ಯ ವಿಕಾರಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ಮೃತಿಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯೇನ ಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠತ್ವಕಲ್ಪನೈವ ಯುಕ್ತಾ. ವೇಗಾಖ್ಯಸ್ಸಂಸ್ಕಾರಸ್ತು ತದುತ್ಪಾದಕತ್ವೇನಾಭಿಮತಕರ್ಮವಿಶೇಷಾತಿರಿಕ್ತಃ ಕ್ವಚಿದಪಿ ನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮೀಕ್ಷ್ಯತೇ ನಾಪಿ ಯುಜ್ಯತೇ. ಸ್ಥಿತಸ್ಥಾಪಕಾಖ್ಯಸ್ತೃತೀಯಸ್ಸಂಸ್ಕಾರಸ್ತು ತಜ್ಜನಕಕರ್ಮನಿವೃತ್ತಾವಪಿ ತದವಿನಾಭೂತಸಂಯೋಗವಿಶೇಷಾತ್ಮಕ ಏವೇತಿ ಯುಕ್ತಂ ವಕ್ತುಂ.

ಯೇ ತು ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ಯಾನಂತಾ ಮಂಗಳಗುಣಾಶ್ಶಾಸ್ತ್ರೇಷು ಸಂಕೀರ್ತ್ಯಂತೇ ತೇ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಬಲೈಶ್ವರ್ಯವೀರ್ಯತೇಜೋರೂಪಸ್ಯ ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯಸ್ಯೈವ ವಿತತಿವಿಶೇಷರೂಪಾಃ. ತತ್ರ ಜ್ಞಾನಂ ನಾಮ—

"ಅಜಡಂ ಸ್ವಾತ್ಮಸಂಬೋಧಿ ನಿತ್ಯಂ ಸರ್ವಾವಗಾಹನಂ ।
ಜ್ಞಾನಂ ನಾಮ ಗುಣಂ ಪ್ರಾಹುಃ ಪ್ರಥಮಂ ಗುಣಚಿಂತಕಾಃ ॥
ಸ್ವರೂಪಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತಚ್ಚ ಗುಣಶ್ಚ ಪರಿಗೀಯತೇ ।"

ಇತ್ಯುಕ್ತಲಕ್ಷಣೋ ಗುಣವಿಶೇಷಃ. ಶಕ್ತಿರ್ನಾಮ—

"ಜಗತ್ಪ್ರಕೃತಿಭಾವೋ ಯಸ್ಸಾ ಶಕ್ತಿಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾ ।"

ಇತ್ಯುಕ್ತಲಕ್ಷಣ ಉಪಾದಾನತ್ವಾಪರಪರ್ಯಾಯೋ ಗುಣವಿಶೇಷಃ. ಬಲಂ ನಾಮ ಧಾರಣಸಾಮರ್ಥ್ಯರೂಪಃ ಶ್ರಮಾತ್ಯಂತಾಭಾವರೂಪಶ್ರಮಹಾನಿಪರ್ಯವಸಿತೋ ಗುಣವಿಶೇಷಃ. ತಥಾಚೋಕ್ತಂ—

ಶ್ರಮಹಾನಿಸ್ತು ಯಾ ತಸ್ಯ ಸತತಂ ಕುರ್ವತೋ ಜಗತ್ ।

ಬಲಂ ನಾಮ ಗುಣಸ್ತಸ್ಯ ಕಥಿತೋ ಗುಣಚಿಂತಕೈಃ ॥

ಇತಿ. ಐಶ್ವರ್ಯಂ ನಾಮ—

"ಕರ್ತೃತ್ವಂ ನಾಮ ಯತ್ತಸ್ಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪರಿಬೃಂಹಿತಂ ।

ಐಶ್ವರ್ಯಂ ನಾಮ ತತ್ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಗುಣತತ್ತ್ವಾರ್ಥಚಿಂತಕೈಃ ॥"

ಇತ್ಯುಕ್ತಲಕ್ಷಣತಯಾ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೋಪಸ್ಕೃತಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಾಪರಪರ್ಯಾಯಸ್ಸರ್ವನಿಯಂತೃತ್ವರೂಪೋ ಗುಣವಿಶೇಷಃ.

ವೀರ್ಯಂ ನಾಮ ಜಗದುಪಾದಾನತ್ವಪ್ರಯುಕ್ತವಿಕಾರರಾಹಿತ್ಯರೂಪೋ ಗುಣವಿಶೇಷಃ—ತಥಾಚೋಕ್ತಂ—

"ತಸ್ಯೋಪಾದಾನಭಾವೇಽಪಿ ವಿಕಾರವಿರಹೋ ಹಿ ಯಃ ।

ವೀರ್ಯಂ ನಾಮ ಗುಣಸ್ಸೋಽಯಮಚ್ಯುತತ್ವಾಪರಾಹ್ವಯಂ ॥" ಇತಿ.

ತೇಜೋ ನಾಮ--ಪರಾಭಿಭವನಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಸಹಕಾರ್ಯಂತರಾನಪೇಕ್ಷತ್ವಂ ವಾ—ತಥಾಚೋಕ್ತಂ—

"ಸಹಕಾರ್ಯನಪೇಕ್ಷಾ ಯಾ ತತ್ತೇಜಸ್ಸಮುದಾಹೃತಂ ।" ಇತಿ.

ಅಸ್ಮಿನ್ ಗುಣಷಟ್ಕೇಽಪಿ ಶಕ್ತ್ಯಾದೀನಾಂ ಪಂಚಾನಾಂ ಗುಣಾನಾಂ ಜ್ಞಾನಗುಣವಿತತಿರೂಪತ್ವಂ ಜ್ಞಾನಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ ಚೋಕ್ತಂ—

ಏತೇ ಶಕ್ತ್ಯಾದಯಃ ಪಂಚ ಗುಣಾ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಕೀರ್ತಿತಾಃ ।

ಜ್ಞಾನಮೇವ ಪರಂ ರೂಪಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪರಮಾತ್ಮನಃ ॥" ಇತಿ.

ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾನಾಂ ಚತುರ್ಣಾಂ ಗುಣಾನಾಂ ಸ್ವರೂಪಮಧಿಕೃತ್ಯಾತಿಮಥನೇ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತ್ಯುಭಯವಿತತಿರೂಪತ್ವಂ ತತ್ರತತ್ರೋಕ್ತಂ ಸ್ಫುಟೀಭವತಿ. ಶಕ್ತೇಸ್ತು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಗುಣಕಸ್ಯ ಚ ಪರಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಬಹುಭವನಸಂಕಲ್ಪಾವಸ್ಥಾಪ್ರಯುಕ್ತವಿಕಾಸರೂಪತ್ವಂ ನಿರ್ವಿವಾದಂ.

ನ ಚ—ಬಲಾದೀನಾಂ ಚತುರ್ಣಾಂ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತ್ಯೋರಂತರ್ಭಾವವತ್ ತಯೋರಪಿ ಮಿಥೋಽಂತರ್ಭಾವಃ ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಶಂಕನೀಯಂ. ಜ್ಞಾನಗಂಧರಹಿ

ತೇಷು ಮಣಿಕ್ಯ ಪಾಣದರ್ಪಣಘಟಪಟಪ್ರಭೃತಿಷು ದ್ರವ್ಯೇಷು ವಿಲಕ್ಷಣಶಕ್ತಿದರ್ಶನಾತ್, ಶಕ್ತಿವಿಶೇಷರಹಿತೇಷ್ವಪಿ ಬಾಲಮೂಕಾಂಧಬಧಿರಜಡಪಂಗುಪ್ರಭೃತಿಷು ಚೇತನೇಷು ಜ್ಞಾನದರ್ಶನಾಚ್ಚ ತಯೋರುಭಯೋರಪಿ ಸ್ವರೂಪನಿತ್ಯತ್ವಾವಶ್ಯಂಭಾವಾತ್.
"ಅಹಮಾತ್ಮಾ ಗುಡಾಕೇಶ ಸರ್ವಭೂತಾಶಯಸ್ಥಿತಃ" (೧೦—೨೦)
"ನ ತದಸ್ತಿ ವಿನಾ ಯತ್ಸ್ಯಾನ್ಮಯಾ ಭೂತಂ ಚರಾಚರಂ" (೧೦—೩೯)
ಇತ್ಯಾದಿಗೀತಾವಚನಾನುಸಾರೇಣ ಸ್ವವ್ಯತಿರಿಕ್ತಸಮಸ್ತವಸ್ತುಷ್ವಂತರ್ಯಾಮಿತಯಾಽನುಪ್ರವಿಷ್ಟಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನಃ ಸರ್ವತ್ರ ಪರಿಪೂರ್ಣತಯಾಽವಸ್ಥಿತತ್ವೇಽಪಿ ತತ್ತದ್ವಸ್ತುಗತಚೇತನಾನುಷ್ಠಿತಪ್ರಾಗ್ಭವೀಯಕರ್ಮತಾರತಮ್ಯಾನುಸಾರೇಣ ತತ್ತದ್ವಸ್ತುಷು ಜ್ಞಾನಶಕ್ತ್ಯೋಸ್ತಾರತಮ್ಯಸ್ಯಾಪ್ಯುಪಪತ್ತೇಃ.

ಅತಏವ "ಜ್ಞಾನವಿಶೇಷ ಏವ ಶಕ್ತಿಃ" ಇತ್ಯಾಶಂಕಾಽಪಿ ನಿರಸ್ತಾ. "ಏವಂ ತರ್ಹಿ ಶಕ್ತಿವಿಶೇಷ ಏವ ಜ್ಞಾನಂ ಸ್ಯಾತ್" ಇತಿಚೇತ್—ಕೇಯಂ ಶಕ್ತಿರ್ನಾಮೇತಿ ವಿವೇಚನೀಯಂ—"ವಿಲಕ್ಷಣೋ ಗುಣವಿಶೇಷ ಏವ ಶಕ್ತಿಃ" ಇತಿ, ಪ್ರಾಭಾಕರೋಕ್ತನಯೇನ ಪದಾರ್ಥಾಂತರಂ ವಾ ಶಕ್ತಿಃ" ಇತಿಚೇತ್—ಏವಂ ತರ್ಹಿ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಶಕ್ತಿವಿಶೇಷರೂಪತ್ವಂ ನ ಸಿಧ್ಯೇತ್. ಸರ್ವಪ್ರಯೋಗಾನುಗುಣ್ಯೇನ ಕಾರ್ಯೋಪಯೋಗ್ಯಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣಮಾತ್ರಂ ಶಕ್ತಿರಿತ್ಯಭ್ಯುಪಗಮೇ ತು ಕಾರ್ತ್ಸ್ನ್ಯೇನ ಸರ್ವವಸ್ತೂನಾಮಪಿ ಶಕ್ತಿರೂಪತ್ವಾಪತ್ತ್ಯಾ—ಕೇವಲಂ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ತದ್ರೂಪತ್ವೋಕ್ತಿರ್ವ್ಯರ್ಥೈವ ಸ್ಯಾತ್. ಪ್ರಧಾನಕಾರಣತ್ವೇನಾಭಿಮತೇ ಕಸ್ಮಿಂಶ್ಚಿದ್ವಿಶೇಷ್ಯೇ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ವಸ್ತುಜಾತಸ್ಯ ವಿಶೇಷಣತ್ವೇನಾವಸ್ಥಾನಂ ಹ್ಯವರ್ಜನೀಯಂ.

ನನ್ವೇವಂ—"ಉದಯನಾಚಾರ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತನಯೇನ ಕಾರಣಸ್ವರೂಪತತ್ಸಹಕಾರ್ಯುಭಯವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾಯಾಶ್ಶಕ್ತೇರತ್ಯಂತಾಭಾವ ಏವ ಪ್ರಸಜ್ಯತೇ" ಇತಿಚೇನ್ನ. ಅನನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಯುಕ್ತಿಬಲಾದಾಗಮಬಲಾಚ್ಚ ಸಿದ್ಧ್ಯಂತ್ಯಾಶ್ಶಕ್ತೇಸ್ಸುರಗುರುಣಾಪ್ಯನಪಲಪನೀಯತ್ವಾತ್. ತತ್ತದ್ವಸ್ತುಷು ಪ್ರಮಾಣಬಲಾತ್ಸಿದ್ಧಸ್ಯ ಕಾರ್ಯೋಪಯೋಗ್ಯಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣತ್ವಸ್ಯ ವಿವಕ್ಷಾಯಾಂ ತು ಶಕ್ತಿಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಮಪಿ ನ ವಾರಯಾಮಃ.

"ಶಕ್ತಯಸ್ಸರ್ವಭಾವಾನಾಮಚಿಂತ್ಯಾ ಅಪೃಥಕ್ಸ್ಥಿತಾಃ ।
ಸ್ವರೂಪೇ ನೈವ ದೃಶ್ಯಂತೇ ದೃಶ್ಯಂತೇ ಕಾರ್ಯತಸ್ತು ತಾಃ ॥
ಸೂಕ್ಷ್ಮಾವಸ್ಥಾ ಹಿ ಸಾ ತೇಷಾಂ ಸರ್ವಭಾವಾನುಗಾಮಿನೀ ।
ಇದಂತಯಾ ವಿಧಾತುಂ ಸಾ ನ ನಿಷೇದ್ಧುಂ ಚ ಶಕ್ಯತೇ ॥

ಸರ್ವೈರನನುಯೋಜ್ಯಾ ಹಿ ಶಕ್ತಯೋ ಭಾವಗೋಚರಾಃ ।
ಏವಂ ಭಗವತಸ್ತಸ್ಯ ಪರಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಮುನೇ ॥
ಸರ್ವಭಾವಾನುಗಾ ಶಕ್ತಿರ್ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೇವ ಹಿಮದೀಧಿತೇಃ ।
ಭಾವಾಭಾವಾನುಗಾ ತಸ್ಯ ಸರ್ವಕಾರ್ಯಕರೀ ವಿಭೋಃ ॥"

ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಗಮಬಲಾತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯಂತೀಂ ತಾಮಿಮಾಂ ಶಕ್ತಿಮುದಯನಸಹಸ್ರಮಪಿ ನ ಪ್ರತಿಷೇದ್ಧುಂ ಶಕ್ನುಯಾತ್. ವೇದಬಾಹ್ಯೈಶ್ಚ ಕೈಶ್ಚಿತ್ಕ್ರಿಯಮಾಣಾಃ ಶಕ್ತಿಮತಃ ಕಾರಣತಾಪಲಾಪಾಃ ಕೇವಲಶಕ್ತೇರೇವ ಕಾರಣತಾವಾದಾಶ್ಚ ಉಪಲಂಭಾಭಾವಾದ್ಯುಕ್ತ್ಯಭಾವಾದಾಪ್ತಾಗಮಾದಿವಿರಹಾಚ್ಚಾನಾದರಣೀಯಾ ಏವ. ಕೇವಲಶಕ್ತೇರುಪಾದಾನತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇ ತು ಸೂಕ್ಷ್ಮದ್ರವ್ಯತ್ವಮೇವಾಸ್ಯಾಸ್ಸಿದ್ಧ್ಯತೀತಿ ನ ತತ್ರ ವಿವಾದಸ್ಯಾವಕಾಶಃ. ಅತಸ್ಸಿದ್ಧಂ ಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಯೈವೋಪಾದಾನತ್ವಮಿತಿ.

ತದೇವಂ ಶಕ್ತಿಶ್ಶಕ್ತಿಮಾನ್ ಇತಿ ದ್ವಾವೇವ ಪದಾರ್ಥಾವಿತಿ ಸಿದ್ಧೇ ಸಿದ್ಧೇ ಚ ಶಕ್ತಿಮತ ಏವೋಪಾದಾನತ್ವೇ ಇದಮಿದಾನೀಂ ವಿಮೃಶ್ಯತೇ—ಕೃತ್ಸ್ನಂ ಜಗದಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಉಪಾದಾನೀಭವದಿದಂ ಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಂ ಬ್ರಹ್ಮತತ್ತ್ವಂ ಕತಿಧಾ ಆತ್ಮಾನಂ ವಿಭಜತೇ ಇತಿ. ಅಸ್ಮಿನ್ ವಿಮರ್ಶೇ "**ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತ್ತತ್ತ್ವಾತ್ಮನಾ ಆತ್ಮಾನಂ ವಿಭಜತೇ**" ಇತಿ ವೀರಶೈವಸಿದ್ಧಾಂತಪರಿಸ್ಥಿತಿಃ.

(೧) ತಥಾಹಿ—"**ಸೋಽಕಾಮಯತ ಬಹುಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯೇತಿ**" "**ತದೈಕ್ಷತ ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯೇತಿ**" ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಶತಸಿದ್ಧಸಿಸೃಕ್ಷಾಲಕ್ಷಣವಿಮರ್ಶಪರಿಬೃಂಹಿತಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮೈವ—

"ಅಪ್ರಮೇಯೋಽನಿಯೋಜ್ಯಶ್ಚ ಯತ್ರಕಾಮಗಮೋ ವಶೀ ।
ಮೋದತೇ ಭಗವಾನ್ ಭೂತೈರ್ಬಾಲಃ ಕ್ರೀಡನಕೈರಿವ ॥"

ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಮಾಣವಶಾತ್ ಸ್ವಕ್ರೀಡಾರ್ಥಂ—"ಶಿವಃ, ಶಕ್ತಿಃ, ಸದಾಶಿವಃ, ಈಶ್ವರಃ, ಶುದ್ಧವಿದ್ಯಾ, ಮಾಯಾ, ಕಲಾ, ವಿದ್ಯಾ, ರಾಗಃ, ಕಾಲಃ, ನಿಯತಿಃ, ಪುರುಷಃ, ಪ್ರಕೃತಿಃ, ಅಹಂಕಾರಃ, ಬುದ್ಧಿಃ, ಮನಃ, ಶ್ರೋತ್ರಂ, ತ್ವಕ್, ಚಕ್ಷುಃ, ಜಿಹ್ವಾ, ಘ್ರಾಣಂ, ವಾಕ್, ಪಾಣಿಃ, ಪಾದಃ, ಪಾಯು, ಉಪಸ್ಥಂ, ಶಬ್ದಃ, ಸ್ಪರ್ಶಃ, ರೂಪಂ, ರಸಃ, ಗಂಧಃ, ಆಕಾಶಂ, ವಾಯುಃ, ವಹ್ನಿಃ, ಸಲಿಲಂ, ಪೃಥಿವೀ" ಇತ್ಯೇವಂ ಪರಿಗಣಿತಕ್ರಮೇಣ ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತ್ತತ್ತ್ವಾತ್ಮನಾ ಸ್ವಯಮಾತ್ಮಾನಂ ವಿಭಜತೇ. ತಥಾಹಿ—ಪೂರ್ವೋಪದರ್ಶಿತಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧಸಿಸೃಕ್ಷಾಲಕ್ಷಣಸೃಷ್ಟ್ಯೌನ್ಮುಖ್ಯ

ವತೋ ಮಹೇಶ್ವರಸ್ಯ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಶಕ್ತ್ಯಂತರಂಗಭೂತಜ್ಞಾನಾಂಶಾನುಪ್ರವಿಷ್ಟಪ್ರಥಮ ಸಮುದ್ಯೋಗಾವಸ್ಥಾಯಾಂ ತದೇವ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಭಾವಿಚರಾಚರಪ್ರಪಂಚನಿರೂಪಿತ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣತ್ವೋಪಯೋಗಿಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನೀಲಕಂಠೋ ಮಾಪತಿತ್ರಿಲೋಚನತ್ವಾದಿಲಕ್ಷಣಲಕ್ಷಿತಶಿವತತ್ತ್ವಾತ್ಮನಾ ಪರಿಣತಂ ಭವತಿ.

" ಅನಾದಿನಿಧನಾಚ್ಛಾಂತಾಚ್ಛಿವಾತ್ಪರಮಕಾರಣಾತ್ ।
ಇಚ್ಛಾಶಕ್ತಿರ್ವಿನಿಷ್ಕ್ರಾಂತಾ ತತೋ ಜ್ಞಾನಂ ತತಃ ಕ್ರಿಯಾ ॥
ತತ್ರೋತ್ಪನ್ನಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಭುವನಾನಿ ಚತುರ್ದಶ "
" ಅರ್ಧಂ ಕ್ರಿಯಾ ಭವತಿ ದಕ್ಷಿಣಮನ್ಯದರ್ಧಂ
ಜ್ಞಾನಂ ಸಮುತ್ತಮನಯೋರಪಿ ಮಧ್ಯಮಿಚ್ಛಾ ।
ಇಚ್ಛೈವ ಮೂಲಮುದಿತಾಂತರಬಾಹ್ಯಗತ್ಯಾ
ಜ್ಞಾನಂ ಕ್ರಿಯಾ ಚ ಖಲು ಮೂಲಮಿಹಾಂಕುರಸ್ಯ ॥ "

ಇತ್ಯಾದೀನ್ಯಾಗಮವಚನಾನಿ ಮಾತೃಕಾಚಕ್ರವಿವೇಕವಚನಾನಿ ಚ ಇಚ್ಛಾಶಕ್ತಿ ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಪರಿಬೃಂಹಿತಸ್ಯೈವ ಪರಬ್ರಹ್ಮಣೋ ನಿಖಿಲಚರಾಚರಪ್ರಪಂಚ ಮೂಲಕಾರಣತಾಂ ಸಮುಪದಿಶಂತೀತಿ ತಾದೃಶಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣತಾ ನಿರ್ವಾಹಕಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿವಿಶಿಷ್ಟಶಿವತತ್ತ್ವಾತ್ಮನಾ ಪ್ರಥಮಪರಿಣಾಮೋ ಯುಕ್ತ ಏವೇತಿ.

ತದಿದಂ ಶಿವತತ್ತ್ವಮೇವ ಈಶಾನಮಂತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಂ—ತಥಾಹಿ— " ಈಶಾನಸ್ಸರ್ವವಿದ್ಯಾನಾಮೀಶ್ವರಸ್ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಪತಿ ರ್ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಧಿಪತಿರ್ಬ್ರಹ್ಮಾ ಶಿವೋ ಮೇ ಅಸ್ತು ಸದಾಶಿವೋಂ " ಇತಿ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಾಸ್ಸಮಾಮನಂತಿ. ಅಸ್ಯಾಯಮರ್ಥಃ—ಚತುಷ್ಷಷ್ಟಿಕಲಾಸಹಿತಾನಾಂ ಸರ್ವಾಸಾಮೇವ ವಿದ್ಯಾನಾಂ ಈಶಾನಃ—ಅಧಿಪತಿಃ, ಅನೇನ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ. ತಥಾ—ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ—ಭವನಶೀಲಾನಾಂ ಚರಾಚರವಸ್ತೂನಾಂ ಈಶ್ವರಃ —ಅಂತಃಪ್ರವಿಶ್ಯ ನಿಯಾಮಕಃ, ಅನೇನ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ. ತಥಾ— ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಪತಿಃ—ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೇನ ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನಾನಾಂ ತತ್ಪುರುಷಾದೀನಾಂ ಸದ್ಯೋ ಜಾತಾಂತಾನಾಂ ತಿರೋಧಾನಾದಿಕೃತ್ಯಚತುಷ್ಟಯನಿಯಮಿತಾನಾಂ ಅಧಿಪತಿಃ, ತಜ್ಜ ನಕತ್ವೇನ ತನ್ನಿಯಾಮಕಃ. ತಥಾ—ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಧಿಪತಿಃ—ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯಸ್ಯ ತಪಸೋಽಧಿಪತಿಃ, ತಥಾ—ಬ್ರಹ್ಮಾ—ಪರಮಾನಂದಪರಿಬೃಂಹಿತಃ, ಏವಂ ಭೂತಃ

ಕೋऽಸಾವಿತ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ ವಿಶೇಷ್ಯವಾಚಕಶಬ್ದಮಾಹ—ಶಿವ ಇತಿ—“ವಶ— ಕಾಂತೌ” ಇತಿ ಧಾತುಪಾಠವಶಾದ್ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶ ಏವ ಶಿವಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯ ಇತಿ.

“ಅಥವಾऽನಂತಕಲ್ಯಾಣಗುಣೈಕನಿಧಿರೀಶ್ವರಃ ।
ಶಿವ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ಸದ್ಭಿಶ್ಶಿವತತ್ತ್ವಾರ್ಥವೇದಿಭಿಃ ॥”

ಇತ್ಯುಪದರ್ಶಿತಯಾ ಪೌರಾಣಿಕಪ್ರಕ್ರಿಯಯಾ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣೋ ವಾ ಶಿವ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ. ಸದಾಶಿವಃ-ಸತ್-ಆ-ಶಿವಃ-ಇತಿಪದವಿಭಾಗಃ-ತೇನ ಸಚ್ಚಿ ದಾನಂದರೂಪ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ. ಆಕಾರೋ ಹ್ಯತ್ರಾನಂದವಾಚಕೋऽಂಗೀ ಕ್ರಿಯತೇ. ಪ್ರಣವೈಕಲೋಲೀಭಾವೇನ ಪ್ರತೀಯಮಾನತ್ವಾತ್ ವಾಚ್ಯವಾಚಕ ಯೋರಭೇದವಿವಕ್ಷಯಾ ಓಮಿತಿ ಪ್ರಣವಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವಮುಚ್ಯತೇ. ಪ್ರಣವಾಂಶ ಭೂತಸ್ಯಾಕಾರಸ್ಯ ಪ್ರಾತಿಲೋಮ್ಯೇನೋಮಾಯಾಂ ಪ್ರತೀಯಮಾನತ್ವಾದುಮಾ ಪತಿಶ್ಚ. ಏವಂಭೂತಸ್ಸದಾಶಿವಃ ಮೇ ಮಮ ತಿರೋಧಾನಕಲಾನಿಷ್ಟೃಹೃದಯಸ್ಯ ಅಸ್ತು—ಅನುಗ್ರಹಕಾರೀ ಭವತು ಇತಿ. ಶೈವಸಪ್ತಾಕ್ಷರೀಮಂತ್ರೋ ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾಮನುಸೃತ್ಯೈತನ್ಮಂತ್ರಾಂತರ್ಗತತ್ವೇನ ಪರಿಸ್ಫುರತೀತಿ ಗುರೂಪದೇಶಾದಧಿ ಗಂತವ್ಯಂ. ಇದಮೇವ ಶಿವತತ್ತ್ವಂ ಸರ್ವೈಶ್ವರ್ಯವಿಶ್ರಾಂತಿಸ್ಥಾನಭೂತಂ ಭವತೀತಿ ತಸ್ಯೈತಸ್ಯ ಶಿವತತ್ತ್ವಸ್ಯ ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತ್ತತ್ತ್ವಾವಳ್ಯಾಂ ಔಪಚಾರಿಕನೀತ್ಯಾ ಗಣನಾ ಮಾತ್ರಮೇವ. ನ ತು ವಸ್ತುತೋ ಜನ್ಯತ್ವಮಸ್ತಿ. ವಿಶಿಷ್ಟವೇಷೇಣಾಭಿವ್ಯಕ್ತೇ ರೂಪವಿಶೇಷೇ ಜನ್ಯತ್ವವ್ಯವಹಾರಸ್ಯೌಪಚಾರಿಕತ್ವಾತ್.

ಉಕ್ತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಮಿದಮೇವ ಶಿವತತ್ತ್ವಂ ಮುಮುಕ್ಷುಜನೋಪಾಸ್ಯಂ, ಏತತ್ಪ್ರಸಾದೇನೈವ ಚ ಮುಮುಕ್ಷೂಣಾಂ ಪರಮಶಿವೈಕಲೋಲೀಭಾವಾತ್ಮಿಕಾ ಪರಮಮುಕ್ತಿಸ್ಸಿದ್ಧ್ಯತೀತ್ಯವಗಂತವ್ಯಂ.

(೨) ಅಥ ತದೇವ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ—ಸ್ವೇಚ್ಛಾಶಕ್ತಿಬಹಿರಂಗಭೂತಕ್ರಿಯಾಂಶಾನು ಪ್ರವಿಷ್ಟದ್ವಿತೀಯಸಮುದ್ಯೋಗದಶಾಯಾಂ ಭಾವಿಚರಾಚರಪ್ರಪಂಚನಿರೂಪಿತೋ ಪಾದಾನಕಾರಣತಾನಿರ್ವಾಹಕಶಕ್ತಿತತ್ತ್ವಾತ್ಮನಾ ಪರಿಣತಂ ಭವತಿ.

(೩) ಅಥೈವಂಭೂತಂ ಶಕ್ತಿತತ್ತ್ವಮೇವ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಶಕ್ತ್ಯಂತರಂಗಭೂತ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತ್ಯುದ್ರೇಕಾನುಪ್ರವಿಷ್ಟಂ ಸತ್ ಜಲಾಧಿವಾಸಿತಚಣಕಾದಿವತ್ ಕಿಂಚಿದ್ವೈ ಲಕ್ಷಣ್ಯೇನೋಚ್ಛೂನಾವಸ್ಥಾಮಿವ ಸಮಾಪನ್ನಂ ಇದಂತಾಪ್ರಥಮಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿರೂಪಂ

ಗರ್ಭಾವಾರಕಜರಾಯುಕೋಶವತ್ ಸ್ವಾಹಂತಯಾಽಽಚ್ಛಾದ್ಯ ವರ್ತಮಾನವಿಶ್ವ ಸ್ಫುರಣರೂಪಸಾದಾಖ್ಯರುದ್ರತತ್ತ್ವಾತ್ಮನಾ ಪರಿಣಮತೇ.

(೪) ಅಥ ಪುನರಪಿ ತದೇವ ಶಕ್ತಿತತ್ತ್ವಂ ಸ್ವಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತ್ಯುದ್ರೇಕಾವಸ್ಥಾನು ಪ್ರವಿಷ್ಟಂ ಸತ್ ಕೃತಿವಿಷಯಭೂತವಸ್ತುವದಂಕುರಿತಮಿದಂತಾರೂಪಂ ಸ್ವಾಹಂ ತಯಾಽಽಚ್ಛಾದ್ಯ ವರ್ತಮಾನವಿಶ್ವಸ್ಫೂರ್ತಿಮಯೇಶ್ವರತತ್ತ್ವಾತ್ಮನಾ ಪರಿಣಮತೇ.

(೫) ಅಥ—ತದೇವ ಶಕ್ತಿತತ್ತ್ವಂ ಕ್ರಿಯಾಪ್ರಧಾನೇದಂತಾಯಾಃ ಸಂವಿದ್ರೂಪಾಹಂತಾಂತರ್ಗತತ್ವೇನ ಭಾಸಮಾನತಯಾ ವಿಭಾಗನಿಬಂಧನಭೇದಘಟಿತ ಸಾಗರತರಂಗನ್ಯಾಯೇನಾಹಂತೇದಂತಯೋರೈಕ್ಯಪ್ರತಿಪತ್ತಿಮಾಪನ್ನಂ ಸತ್ ಬ್ರಹ್ಮಾಪರಪರ್ಯಾಯಶುದ್ಧವಿದ್ಯಾತತ್ತ್ವರೂಪೇಣ ಪರಿಣಮತೇ. ಗುರೂಪದೇಶಶಾಸ್ತ್ರಾ ಭ್ಯಾಸಸಮಾಸಾದಿತನಿರ್ಮಲಜ್ಞಾನತ್ವಾದಿದಂ ತತ್ತ್ವಂ ಶುದ್ಧವಿದ್ಯಾತತ್ತ್ವಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯಂ ಭವತಿ.

(೬) ಅಥೈವಂಭೂತಂ ಶುದ್ಧವಿದ್ಯಾತತ್ತ್ವಮೇವ ಮಯೂರಾಂಡರಸ ನ್ಯಾಯೇನ ಸ್ವಾಂತರ್ಲೀನೇಷು ಸಮಧಿಗತಭವನಕ್ರಿಯೌನ್ಮುಖ್ಯೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಭಾವೇಷ್ವನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವನಿಬಂಧನಭೇದಬುದ್ಧಿಪ್ರಾಧಾನ್ಯಮವಲಂಬ್ಯ ಮಾಯಾ ತತ್ತ್ವಾತ್ಮನಾ ಪರಿಣಮತೇ.

ತದೇವಂ ಶಿವಾದಿಷು ಮಾಯಾಂತೇಷು ಷಟ್ಸು ತತ್ತ್ವೇಷು ನಿರೂಪಿತೇಷು ಸಂಪ್ರತಿ ಕಲಾಖ್ಯಂ ಸಪ್ತಮಂ ತತ್ತ್ವಮೇವ ನಿರೂಪಯಿತುಮುಚಿತಂ. ತಥಾಪಿ ಕಲಾದಿಪಂಚಕಸ್ಯ ಪುರುಷತತ್ತ್ವಕಂಚುಕರೂಪತ್ವಾತ್ ಕಂಚುಕೈರಾವ್ರಿಯಮಾಣಸ್ಯ ಪುರುಷತತ್ತ್ವಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಂ ಪ್ರಥಮಂ ನಿರೂಪ್ಯ ತದನಂತರಂ ತದಾವರಣಭೂತ ಕಂಚುಕಾತ್ಮಕಕಲಾದಿಪಂಚಕಸ್ವರೂಪಂ ನಿರೂಪ್ಯತೇ.

(೭) **"ಕಲಾಸಪ್ತದಶೀ ದೇವೀ ಸ್ವಾಂತರ್ಲೀನಚರಾಚರಾ।"** ಇತ್ಯಾ ದ್ಯಾಗಮವಚನಾತ್,—

"ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಜಗತ್ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರಳಯೇ ಪರಮೇಶ್ವರೇ।
ಮಾಯಾಭಿನ್ನೇ ಸ್ವಮಾಯಾಖ್ಯಕಾರಣಾಭೇದರೂಪತಃ॥
ವರ್ತತೇ ವಾಸನಾರೂಪೇಣೈವ ನಾಭಾನರೂಪತಃ॥"

ಇತ್ಯಾದಿಪಾರಾಶರ್ಯೋಪಪುರಾಣವಚನಾಚ್ಚ ಸ್ವಾಂತರ್ನಿಲೀನನಿಖಿಲಚರಾಚರವಸ್ತು ಕಾತ್ಪರಮೇಶ್ವರಾತ್ ಕಾಷ್ಠಸಂಯೋಗಾವಸ್ಥಾಯಾಂ ವಹ್ನೇರನಂತವಿಸ್ಫುಲಿಂಗಾ

ನಿರ್ಭಾವವತ್ ತದೀಯೇಚ್ಛಾಶಕ್ತಿವಶಾದ್ವಿಭಕ್ತೋ ಯಃ ಪ್ರಕಾಶಾಂಶೋ ಯಥೋಕ್ತ ಲಕ್ಷಣೋಪೇತಾಯಾಂ ಮಾಯಾಶಕ್ತೌ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗತ್ಯಾಽನುಪ್ರವಿಷ್ಟಃ, ಸ ಏವ ಪುರುಷತತ್ತ್ವಮಿತ್ಯಾಖ್ಯಾಯತೇ.

ಅಸ್ಯ ಚ ಪುರುಷತತ್ತ್ವಸ್ಯ ಸ್ವತಂತ್ರಪ್ರಕಾಶರೂಪಾನ್ಮಹೇಶ್ವರಾದ್ವಿಚ್ಛಿನ್ನ ತಯಾ ಮಾಯಾಕ್ರಾಂತತ್ವಾತ್ "ನಾಹಮೀಶ್ವರಃ" ಇತ್ಯಭಿಮಾನಾದಾತ್ಮನ್ಯ ನಾತ್ಮತ್ವಭ್ರಾಂತಿರಾವಿರ್ಭವತಿ. ತಥೈವಾನಾತ್ಮನಿ ದೇಹಾದಾವಾತ್ಮತ್ವಭ್ರಾಂತಿಶ್ಚ ಸಮುನ್ಮಿಷಿತಾ ಕ್ರಮಶಃ ಪ್ರವರ್ಧಮಾನಾ ಕಾಲೇನ ರೂಢಮೂಲಾ ದುರುದ್ಧರಾ ಚ ಭವತಿ. ತಾಮಿಮಾಂ ದ್ವಿಪ್ರಕಾರಾಂ ಭ್ರಾಂತಿಂ ಆಣವಮಲತ್ವೇನ ವ್ಯಪದಿಶಂತ್ಯಾ ಗಮಜ್ಞಾಃ. ಏವಂವಿಧಮಾಣವಮಲಮೇವ ಮೂಲೀಕೃತ್ಯ ಅನಾದಿಕಾಲಾಭ್ಯಸ್ತ ಶುಭಾಶುಭಕರ್ಮಜನಿತದೃಢತರವಾಸನಾರೂಷಿತಂ ಕಾರ್ಮಮಲಂ, ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವ ಲಕ್ಷಣಭೇದಾತ್ಮಕಂ ಮಾಯಿಕಮಲಂ ಚಾತ್ಮನಿ ಸಮುನ್ಮಿಷಿತಂ ಭವತಿ. ಪರ ಮಾತ್ಮನೋಽನುಗ್ರಹವಿಶೇಷಮೃತೇ ಸ್ವಪ್ರಯತ್ನಮಾತ್ರತೋ ದುರ್ಮೋಚೇನಾನೇನ ಮಲತ್ರಯೇಣ ಶೃಂಖಲಿತತ್ವಾದೇವಾಯಮಾತ್ಮಾ ಸ್ವಾನುಷ್ಠಿತಶುಭಾಶುಭಕರ್ಮಫಲ ಭೂತಸುಖದುಃಖಾನುಭವಯೋಗ್ಯನಾನಾಶರೀರಸಂಬಂಧಾಯ ತತ್ರ ತತ್ರ ಬಲಾ ನ್ನೀಯಮಾನತಯಾ ಸಂಸಾರೀತಿ ವ್ಯಪದಿಶ್ಯತೇ.

(೮) ಕರ್ಮನಿಬಂಧನಶರೀರೈಕದೇಶಭೂತಾಯಾಂ ಪುರಿ ಶಯನಾತ್ಪುರುಷ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಸ್ಯಾಸ್ಯ ಜೀವಾತ್ಮನೋ ಮಹೇಶ್ವರಾದ್ವಿಭಕ್ತತ್ವೇನ ಮಾಯಾನಿರುದ್ಧೈ ಶ್ವರ್ಯತಯಾ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಾಸಂಕುಚಿತಕರ್ತೃತ್ವಶಕ್ತಿರಪೀದಾನೀಮತಿಶಯೇನ ಸಂಕು ಚಿತಾ ಭವತೀತಿ ತಾಮಿಮಾಂ ಕಿಂಚಿತ್ಕರ್ತೃತಾಮೇವ ಕಲಾತತ್ತ್ವಮಿತಿ ತತ್ತ್ವ ವಿದೋ ಗೃಣಂತಿ.

(೯) ತಯೈವ ಮಾಯಯಾ ಕುಂಠೀಕೃತಾ ಜ್ಞಾತೃತ್ವಶಕ್ತಿರಪಿ ಕಿಂಚಿದ್ ಜ್ಞತ್ವಲಕ್ಷಣವಿದ್ಯಾತತ್ತ್ವಮಿತಿ ವ್ಯಪದಿಶ್ಯತೇ.

(೧೦) ಪೂರ್ಣತಾಶಕ್ತಿರೇವಾಪೂರ್ಣತ್ವಾವಸ್ಥಾಂ ಗಮಿತಾ ಸ್ರಕ್ಚಂದನ ವನಿತಾದಿಪ್ರಾಕೃತವಿಷಯಾಸಕ್ತಿಲಕ್ಷಣಂ ರಾಗತತ್ತ್ವಮಿತಿ ವ್ಯಪದಿಶ್ಯತೇ.

(೧೧) ಸಾರ್ವದಿಕನಿರ್ವಿಕಾರತ್ವಾತ್ಮಕೈಕರೂಪತ್ವಲಕ್ಷಣನಿತ್ಯತಾಶಕ್ತಿಶ್ಚ ನಾನಾಶರೀರಸಂಬಂಧಸಮುಪನತಾವರ್ಜನೀಯಸುಖದುಃಖಭಾಗಿತ್ವಲಕ್ಷಣೇನ ಸವಿ ಕಾರತ್ವೇನಾನ್ಯಥಾತ್ವಂ ಗಮಿತಾ ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನತಾರೂಪಾನಂತಕ್ರಮಾ ಕರಭೂತಂ ಕಾಲತತ್ತ್ವಮಿತಿ ನಿಗದ್ಯತೇ.

(೧೨) ತಸ್ಯೈವ ಚ ಪುರುಷಸ್ಯ ಸ್ವಾಭಾವಿಕೀ ವ್ಯಾಪಕತಾಶಕ್ತಿಃ ಕುಂಠಿತಾ ಸತೀ "ಅಸ್ಮಿನ್ ಕಾಲೇ ಇದಂ ಮಯಾ ಕರ್ತವ್ಯಂ" ಇತ್ಯಾದಿನಿಯಮ ಹೇತುಭೂತಂ ನಿಯತಿತತ್ತ್ವಮಿತಿ ನಿಗೀರ್ಯತೇ.

ತದೇವಂ ಪುರುಷನಿಷ್ಠಾಃ ಕರ್ತೃತಾ, ಜ್ಞಾತೃತಾ, ಪೂರ್ಣತಾ, ನಿತ್ಯತಾ, ವ್ಯಾಪಕತಾ ಚೇತ್ಯೇತೇ ಪಂಚ ಧರ್ಮಾಃ ಪೂರ್ವೋಪದರ್ಶಿತಮಲತ್ರಯಾಂತರ್ಗತ ಮಾಯಿಕಮಲೇನಾಪಚೀಯಮಾನಾಃ ಕ್ರಮೇಣ ಕಲಾ-ವಿದ್ಯಾ-ರಾಗ-ಕಾಲ-ನಿಯತಿ ರೂಪಪಂಚತತ್ತ್ವಾತ್ಮನಾ ವ್ಯಪದಿಶ್ಯಂತ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ.

ಏವಂರೂಪಂ ಕಲಾದಿಪಂಚಕಮಪ್ರತಿಹತಪರಮೇಶ್ವರಶಾಸನವಶಾದಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ ಸ್ವರೂಪಾವರಣಹೇತುತ್ವಾತ್ಪುರುಷಂ ಪ್ರತಿ ಕಂಚುಕರೂಪಂ ಭವತೀತ್ಯಾಗಮೇಷೂ ಪದಿಶ್ಯತೇ.

(೧೩) ಅಥ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿವ್ಯಾಪಾರೌನ್ಮುಖ್ಯಗರ್ಭಿತಾ ಸೇಯಮಿಚ್ಛಾಶಕ್ತಿ ರೇವ ಪ್ರತಿಸ್ಫುರಣಗತ್ಯಾ ಸ್ವಸ್ಮಿನ್ನನುಪ್ರವಿಷ್ಟಜ್ಞಾನಕ್ರಿಯಾಽನ್ಯೋಽನ್ಯಾಭಾವಲಕ್ಷಣ ಮಾಯಾಪ್ರತಿಸ್ಫುರಣರೂಪಂ ಸುಖದುಃಖಮೋಹಹೇತುಭೂತಾನಾಂ ಸತ್ತ್ವರಜ ಸ್ತಮಸಾಂ ಗುಣಾನಾಂ ಸಾಮ್ಯಾವಸ್ಥಾವಿಶಿಷ್ಟಂ ಅಹಂಕಾರಪ್ರಭೃತೀನಾಂ ಪೃಥಿವ್ಯಂ ತಾನಾಂ ತ್ರಯೋವಿಂಶತಿತತ್ತ್ವಾನಾಂ ಮೂಲಕಾರಣಭೂತಂ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ-ಪ್ರಧಾನಾ-ಶಬ್ದಾ-ನುಮಾನಿಕಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯಪ್ರಕೃತಿತತ್ತ್ವಂ ಸತ್ ಪರಿಣಮತೇ

(೧೪-೧೫-೧೬). ತಥಾ—"ಅಹಂ,—ಮಮೇದಂ" ಇತ್ಯಭಿಮಾನ ಸಾಧನತಾಮಾಪದ್ಯಾಹಂಕಾರತತ್ತ್ವರೂಪೇಣ, ಅಧ್ಯವಸಾಯಾತ್ಮಕನಿಶ್ಚಯಸಾಧನ ತಾಮಾಪದ್ಯ ಬುದ್ಧಿತತ್ತ್ವರೂಪೇಣ, "ಸ್ಥಾಣುರ್ವಾ ಪುರುಷೋ ವಾ" ಇತಿ ಸಂಕಲ್ಪವಿಕಲ್ಪಸಾಧನತಾಮಾಪದ್ಯ ಮನಸ್ತತ್ತ್ವರೂಪೇಣ ಚ ಸೈವ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಪರಿ ಣತಾ ಭವತಿ. ಸಮ್ಯಕ್ಸಂಕಲ್ಪರೂಪಸ್ಥಾಣುತ್ವಬುದ್ಧ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ವಿಪರೀತತ್ವಾತ್ಪುರು ಷತ್ವಬುದ್ಧೇರ್ವಿಕಲ್ಪರೂಪತ್ವಂ ಬೋಧ್ಯಂ. ತದಿದಂ ಮನೋಬುದ್ಧ್ಯಹಂಕಾರ ತ್ರಿತಯಂ ಸುಖದುಃಖಾದ್ಯಾಂತರಪದಾರ್ಥಾವಧಾರಣಕರಣರೂಪತ್ವಾದಂತಃಕರಣಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯಂ ಸತ್ ಇಚ್ಛಾಶಕ್ತಿಪ್ರಧಾನಂ ಭವತಿ.

(೧೭-೨೧) ಅಥ ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶರೂಪರಸಗಂಧಾಖ್ಯಬಾಹ್ಯಪದಾರ್ಥಾವಧಾರಣ ಕರಣರೂಪತಯಾ ಬಹಿರಿಂದ್ರಿಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯಶ್ರೋತ್ರತ್ವಕ್ಚಕ್ಷುರ್ಜಿಹ್ವಾಘ್ರಾಣರೂಪ ತತ್ತದ್ಗೋಳಕವರ್ತಿ-ಕಾರ್ಯೈಕಾನುಮೇಯ—ಪಂಚಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯರೂಪೇಣ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಪ್ರಧಾನಂ ಸತ್ ತದೇವ ಪ್ರಕೃತಿತತ್ತ್ವಂ ಪರಿಣಮತೇ. ಶ್ರೋತ್ರಾ

ದೀನಾಂ ಪಂಚಾನಾಂ ಕ್ರಮೇಣ ಶಬ್ದಾದ್ಯೇಕೈಕವಿಷಯಜ್ಞಾನಕರಣತ್ವಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಬಲಾತ್ಸಿದ್ಧಮೇವ. ಅಸ್ಯ ಚ ಶ್ರೋತ್ರಾದಿಪಂಚಕಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಪ್ರಧಾನ ತ್ವಾತ್ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯತ್ವೇನ ವ್ಯಪದೇಶಃ. ಯದ್ಯಪಿಚಾಂತಃಕರಣತ್ವೇನ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಸ್ಯ ಮನಸೋಽಪಿ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯತ್ವಂ ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನಂ. ತಥಾಪಿ ತಸ್ಯ ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶಾದಿ ಸರ್ವವಿಷಯಸಾಧಾರಣತ್ವಾತ್ ಶ್ರೋತ್ರಾದೀನಾಂ ಚ ಏಕೈಕವಿಷಯಾಸಾಧಾರಣ ತ್ವಾದ್ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಂ ಬೋಧ್ಯಂ.

(೨೨—೨೬) ಅಥ—ವಚನಾದಾನವಿಹರಣೋತ್ಸರ್ಗಾನಂದಾಖ್ಯಕ್ರಿಯಾ ವಿಶೇಷಾಸಾಧಾರಣಕರಣತಯಾ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾಕ್ಪಾಣಿಪಾದಪಾಯೂ ಪಸ್ಥರೂಪ–ತತ್ತತ್ಪ್ರದೇಶವಿಶೇಷವರ್ತಿ–ಕಾರ್ಯೈಕಾನುಮೇಯ–ಪಂಚಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ ರೂಪೇಣ ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಪ್ರಧಾನಂ ಸತ್ ತದೇವ ಪ್ರಕೃತಿತತ್ತ್ವಂ ಪರಿಣಮತೇ. ವಾಗಾದೀನಾಂ ಪಂಚಾನಾಮಪಿ ಕ್ರಮೇಣ ವಚನಾದಾನಾದ್ಯೇಕೈಕಕ್ರಿಯಾಽಸಾಧಾರ ಣಕರಣತ್ವಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಬಲಾದೇವ ಸಿದ್ಧಂ. ಪಾಣಿಪಾದಯೋಃ ಕ್ವಚಿತ್ಪುರುಷವಿಶೇಷೇ ಕ್ರಿಯಾವಿನಿಮಯದರ್ಶನೇಽಪಿ ಗಮನಕ್ರಿಯಾ ಪಾದೇಂದ್ರಿಯೇಣ ಯಥಾ ಆಂಜ ಸ್ಯೇನ ನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ ನ ತಥಾ ಪಾಣೀಂದ್ರಿಯೇಣ. ಏವಂ ಪಾಣೀಂದ್ರಿಯನಿಷ್ಪಾದ್ಯಾಽಽ ದಾನಕ್ರಿಯಾಽಪಿ ನ ಪಾದೇಂದ್ರಿಯೇಣ ಸ್ವರಸಾ ನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ. ಅತಸ್ತತ್ತದಿಂದ್ರಿಯ ಸ್ಯೈವ ತತ್ತತ್ಕ್ರಿಯಾಽಸಾಧಾರಣಕರಣತ್ವಮವ್ಯಾಹತಂ. ಅಸ್ಯ ಚ ವಾಗಾದಿಪಂಚ ಕಸ್ಯ ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಪ್ರಧಾನತ್ವಾತ್ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯತ್ವೇನ ವ್ಯಪದೇಶಃ.

ತತ್ರ—ಉಚ್ಚಾರಣಕ್ರಿಯಾಽಸಾಧಾರಣಕರಣಂ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಂ ಪ್ರಾಯೋ ಜಿಹ್ವಾವರ್ತಿ. ದಾನಾದಾನಾದಿಕ್ರಿಯಾಽಸಾಧಾರಣಕರಣಂ ಪಾಣೀಂದ್ರಿಯಂ ಹಸ್ತ ದ್ವಯವರ್ತಿ. ಗಮನಕ್ರಿಯಾಸಾಧಾರಣಕರಣಂ ಪಾದೇಂದ್ರಿಯಂ ಚರಣದ್ವಯವರ್ತಿ. ಭುಕ್ತಸ್ಯಾನ್ನಾದೇರ್ಜಾಠರಾಗ್ನೌ ಜೀರ್ಣಸ್ಯ ಯೋಽಯಂ ಸ್ಥವಿಷ್ಠೋ ಧಾತುರ್ಮಲ ರೂಪಃ–ತತ್ಪರಿತ್ಯಾಗಾಸಾಧಾರಣಕರಣಂ ಪಾಯ್ವಿಂದ್ರಿಯಂ ಗುಹ್ಯಪ್ರದೇಶಾಧೋಭಾ ಗವರ್ತಿ. ರೇತೋಮೂತ್ರೋತ್ಸರ್ಗಕ್ರಿಯಾಽಸಾಧಾರಣಕರಣಮುಪಸ್ಥೇಂದ್ರಿಯಂ ಗುಹ್ಯಪ್ರದೇಶವರ್ತಿ. ತದೇವಮಿಚ್ಛಾಜ್ಞಾನಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಪ್ರಧಾನಾನಿ ತ್ರಯೋದಶ ಕರಣಾನಿ ನಿರೂಪಿತಾನಿ. ಪ್ರಕೃತೇರಂತಃಕರಣತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಪಕ್ಷೇ ಚತುರ್ದಶ ಕರಣಾನೀತಿ ಜ್ಞೇಯಂ.

(೨೭–೩೧) ಅಥ ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶರೂಪರಸಗಂಧಾಖ್ಯೇಷು ಪಂಚಸು ಗುಣೇಷು ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತೈಕೈಕಗುಣಮಾತ್ರಾಶ್ರಯತಯಾ ಶಬ್ದತನ್ಮಾತ್ರ-ಸ್ಪರ್ಶತನ್ಮಾತ್ರ-

ರೂಪತನ್ಮಾತ್ರ-ರಸತನ್ಮಾತ್ರ-ಗಂಧತನ್ಮಾತ್ರ-ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಾಃ ಪರಿಣಾಮವಿಶೇಷಾಃ ಪ್ರಕೃತೇರೇವ ಸಮುನ್ಮಿಷಂತಿ. ಶಬ್ದಾದೀನಾಂ ಪಂಚಾನಾಂ ಗುಣಾನಾಂ ತೂದ್ಭೂತತ್ವಾವಸ್ಥಾಯಾಂ ಶ್ರೋತ್ರಾದ್ಯೇಕೈಕೇಂದ್ರಿಯವೇದ್ಯತ್ವಂ ಲೋಕಸಿದ್ಧಮೇವ. ಪಂಚಾನಾಮಪಿ ತನ್ಮಾತ್ರಾಣಾಮನಭಿವ್ಯಕ್ತಶಬ್ದಾದಿಗುಣಾಶ್ರಯತ್ವೇ ಸತ್ಯಪಿ ತತ್ತದ್ಗುಣಾವಾಂತರಾವಸ್ಥಾರೂಪಧ್ವನಿವರ್ಣಶೀತೋಷ್ಣನೀಲಪೀತಮಧುರಾಮ್ಲಸುರಭ್ಯಸುರಭಿತ್ವಾದಿವಿಭಾಗಾನಾಶ್ರಯತಯಾ ತನ್ಮಾತ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವಂ ಯುಕ್ತಮೇವ.

(೩೨—೩೬) ಅಥ—ಅನ್ಯೇಷಾಂ ಚತುರ್ಣಾಂ ಭೂತಾನಾಂ ಭೌತಿಕಾನಾಂ ಚ ಯಾವದಪೇಕ್ಷಿತಾವಕಾಶಪ್ರದಂ ಶಬ್ದೈಕಗುಣಕಮಾಕಾಶಂ ಪ್ರಕೃತಿಪರಿಣಾಮವಿಶೇಷರೂಪೇಣ ಸಮುನ್ಮಿಷತಿ. ಅಥ ಕಂಪಭ್ರಮಣಶೋಷಣವೇಗಾದಿಸ್ವಭಾವವಿಶೇಷಾಶ್ರಯಭೂತಂ ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶೋಭಯಗುಣಕಂ ವಾಯುತತ್ತ್ವಂ, ದಾಹಕತ್ವ-ಪಾಚಕತ್ವ-ರೂಪವತ್ತ್ವಾದಿಸ್ವಭಾವವಿಶೇಷೋಪೇತಂ ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶರೂಪತ್ರಿತಯಾಶ್ರಯಭೂತಂ ತೇಜಸ್ತತ್ತ್ವಂ, ದ್ರಾವಕತ್ವ-ಪ್ಲಾವಕತ್ವಾಪ್ಯಾಯಕತ್ವಾದಿಸ್ವಭಾವವಿಶೇಷವಿಶಿಷ್ಟಂ ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶರೂಪರಸಾಖ್ಯಗುಣಚತುಷ್ಟಯಾಶ್ರಯಭೂತಂ ಸಲಿಲತತ್ತ್ವಂ, ಛೇದ್ಯತ್ವ-ಪಾಚ್ಯತ್ವ-ಕಠಿನತ್ವಾದಿಸ್ವಭಾವವಿಶೇಷಸಮಾಯುಕ್ತಂ ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶರೂಪರಸಗಂಧಾಖ್ಯಪಂಚಗುಣಾಶ್ರಯಭೂತಂ ಪೃಥಿವೀತತ್ತ್ವಂ ಚ ಪ್ರಕೃತೇರೇವ ಕ್ರಮಶಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭವತಿ. ನಚ—ದಾಹಕತ್ವಧರ್ಮಸ್ಯೈವ ತೇಜೋಜಾತೀಯತಾಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಸ್ಯ ದೀಪೇ ವಹ್ನೌ ಮರೀಚಿಮಾಲಿನಿ ಚ ದೃಷ್ಟತ್ವಾಚ್ಚಂದ್ರಾದೌ ಚ ಸಲಿಲಮಯೇ ಶೈತ್ಯಗುಣಸ್ಯೈವೋಪಲಂಭೇನ ದಾಹಕತ್ವಾಭಾವಾತ್ ಕಥಂ ಚಂದ್ರಾ-ದೀನಾಂ ತೇಜೋಜಾತೀಯತ್ವಸಿದ್ಧಿಃ? ಇತ್ಯಾಶಂಕನೀಯಂ. ದಾಹಕತ್ವಸ್ಯ ತೇಜೋಜಾತೀಯತಾಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಾನಭ್ಯುಪಗಮಾತ್. ಅಪಿತು ಪಾಚಕತ್ವಸ್ಯೈವ ಸರ್ವಾನುಗತಸ್ಯ ತತ್ಪ್ರಯೋಜಕತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮೇನ ಓಷಧೀಶೇ ಚಂದ್ರೇಽಪಿ ಸರ್ವೌಷಧಿಸಂವರ್ಧನರೂಪಪಾಚಕತಾಯಾಸ್ಸತ್ತ್ವೇನ ತೇಜೋಜಾತೀಯತ್ವೋಪಪತ್ತೇಃ. ತಾನೀಮಾನ್ಯಾಕಾಶಾದೀನಿ ಪೃಥಿವ್ಯಂತಾನಿ ಪಂಚಾಪಿ—ಮಹಾಭೂತಾನೀತಿ ವ್ಯಪದಿಶ್ಯಂತೇ.

ತದೇವಮುಪದರ್ಶಿತೇಷು ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತ್ತತ್ತ್ವೇಷು ಶಿವಾದೀನಿ ಶುದ್ಧವಿದ್ಯಾಂತಾನ್ಯಾದ್ಯಾನಿ ಪಂಚ ತತ್ತ್ವಾನ್ಯಂಕುರಾಯಮಾಣಾಂಕುರಿತೇದಂತಾಸ್ಫುರಣರೂಪತಯಾಽಪರತತ್ತ್ವಾತ್ಮನಾ ವ್ಯವಹ್ರಿಯಂತೇ. ತದ್ಗತಾ ಅಹಂತೇದಂತೇಚ್ಛಾದಿರೂಪಾ ಧರ್ಮಾಸ್ತು ಪರತತ್ತ್ವಾತ್ಮನಾ ನಿರ್ದಿಶ್ಯಂತೇ. ತಾನೀಮಾನಿ ಪರಾವರತತ್ತ್ವಾನ್ಯೇವ ಮುಮುಕ್ಷೂಣಾಂ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಹೇತುತ್ವಾತ್ತುರೀಯಸಂಜ್ಞಾಂ ಭಜಂತೇ.

ಸಾಗರತರಂಗನ್ಯಾಯೇನಾಭೇದೈಕಪರ್ಯವಸಾಯಿವಿಭಾಗನಿಬಂಧನಭೇದಬುದ್ಧಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾವಲಂಬಿನೋ ಮಾಯಾತತ್ತ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಸ್ಥೂಲಪ್ರಪಂಚಾಕಾರಪರಿಣಾಮ ಮುಖೇನ ಬಂಧಹೇತುತ್ವಾತ್ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವನಿಬಂಧನಭೇದಬುದ್ಧಿಪ್ರಚುರತ್ವಾ ಚ್ಚಾಶುದ್ಧ ಪರತತ್ತ್ವಾತ್ಮನಾ ವ್ಯಪದೇಶಃ.

ಅತ್ರ—ಮನೋಽಹಂಕಾರಬುದ್ಧಿಪ್ರಕೃತಿಸಹಿತಸ್ಯ ಪುರುಷತತ್ತ್ವಸ್ಯ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಪಂಚಕಂ, ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಪಂಚಕಂ, ತನ್ಮಾತ್ರಪಂಚಕಂ, ಮಹಾ ಭೂತಪಂಚಕಂ ಚೇತ್ಯೇವಂ ವಿಂಶತಿತತ್ತ್ವಾನಿ ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೋಪಯೋಗಿತ್ವಾತ್ತ ದಂತರ್ಗತಾನಿ. ಏಷಾಂ ಹಿ ವಿಂಶತಿತತ್ತ್ವಾನಾಂ ಮನೋಽಹಂಕಾರಬುದ್ಧಿಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷಸಾಹಿತ್ಯೇನ ಪಂಚವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕತ್ವಮಾಪನ್ನಾನಾಂ ಕಕಾರಾದಿಮಕಾರಾಂತ ಪಂಚವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕಸ್ಪರ್ಶವರ್ಣವಾಚ್ಯತ್ವಂ ಸಮುಪದಿಶಂತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರಾಃ—

"ಭೂತಾನಿ ಚ ಕವರ್ಗೇಣ ಚವರ್ಗೇಣೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಚ ।
ಟವರ್ಗೇಣ ತವರ್ಗೇಣ ಜ್ಞಾನಗಂಧಾದಯಸ್ತಥಾ ॥
ಮನಃ ಪಕಾರೇಣೈವೋಕ್ತಂ ಫಕಾರೇಣ ತ್ವಹಂಕೃತಿಃ ।
ಬಕಾರೇಣ ಭಕಾರೇಣ ಮಹಾನ್ ಪ್ರಕೃತಿರುಚ್ಯತೇ ॥
ಆತ್ಮಾ ತು ಸ ಮಕಾರೇಣ ಪಂಚವಿಂಶಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ ।" ಇತಿ.

ಏವಂ ಮನೋಽಹಂಕಾರಬುದ್ಧಿಪ್ರಕೃತಿಸಹಿತಸ್ಯ ತಸ್ಯೈವ ಪುರುಷತತ್ತ್ವಸ್ಯ ಅಂತಸ್ಸ್ಥವರ್ಣವಾಚ್ಯಃ ಕಲಾದಿತತ್ತ್ವವರ್ಗಃ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥಾಂತರ್ಗತೋ ಭವತಿ. ಶರೀರಾಂತಸ್ಸ್ಥಸ್ಯ ಪುರುಷತತ್ತ್ವಸ್ಯ ಕಂಚುಕೀಭೂಯ ಸ್ವಯಮಪ್ಯಂತರವಸ್ಥಿ ತಾನಾಂ ಕಲಾದೀನಾಂ ಹಿ ಯುಕ್ತಮೇವಾಂತಸ್ಸ್ಥವರ್ಣವಾಚ್ಯತ್ವಂ. ತಥಾ ಮೋಹ ರೂಪಂ ಮಾಯಾತತ್ತ್ವಂ ಚ ಸುಷುಪ್ತಿತತ್ತ್ವಾಂತರ್ಗತಂ ಭವತಿ.

ನ ಚ—**"ಪಂಚವಿಂಶ ಆತ್ಮಾ ಭವತಿ"** ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಬಲಾತ್ ತತ್ತ್ವಾನಾಂ ಜಡಾಜಡಭೇದಭಿನ್ನಾನಾಂ ಪಂಚವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾಕತ್ವೇ ಪ್ರಮಿತೇ ತದ್ವಿರುದ್ಧತಯಾ ಕಥಮಿಹ ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತ್ಪ್ರಕಾರತ್ವೋಕ್ತಿರಿತ್ಯಾಶಂಕನೀಯಂ. ಗೌತಮ ಪರಿಗಣಿತಾನಾಂ ಷೋಡಶಪದಾರ್ಥಾನಾಂ ಕಣಾದೋಕ್ತಸಪ್ತಪದಾರ್ಥಾಂತರ್ಭಾವ ವದತ್ರಾಪಿ ಯಥಾಸಂಭವಮಂತರ್ಭಾವಸಂಭವೇನಾವಿರೋಧಾತ್.

ತಥಾಹಿ—ಸ್ಥೂಲಪ್ರಪಂಚಸೃಷ್ಟೇಃ ಪುರುಷಭೋಗೈಕಪ್ರಯೋಜನಕತಯಾ ಪುರುಷಸ್ಯ ಸುಖದುಃಖಾನುಭವಾತ್ಮಕೋ ಭೋಗ ಏವಾತ್ರ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಮೃಚ್ಛತಿ. ನ

ಚ ಪುರುಷಸ್ಯ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಂ ವಿನಾ ಭೋಗಸ್ಸಂಭವತಿ. ನ ಚ ಪುಷ್ಕರಪಲಾಶವನ್ನಿರ್ಲೇಪಸ್ಯಾತ್ಮನಃ ಕಂಚುಕಾದಿಭಿರಾವರಣಂ ವಿನಾ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಂ ನಿರ್ವಹತಿ. ತದರ್ಥಮವಶ್ಯಾನುಸರಣೀಯೇ ಕಂಚುಕೇ ಮಾಯಾಜನ್ಯಸ್ಯ ಕಲಾದಿಪಂಚಕಸ್ಯೈವ ಪುರುಷಂ ಪ್ರತಿ ಕಂಚುಕರೂಪತಾಯಾ ಉಪದರ್ಶಿತತಯಾ ಮಾಯಾದೇರ್ನಿಯತ್ಯಂತಸ್ಯ ತತ್ತ್ವಷಟ್ಕಸ್ಯ ಭೋಕ್ತೃಪುರುಷತತ್ತ್ವೇಽಂತರ್ಭಾವೋ ನಿರಾಬಾಧಃ.

ಏವಂ — ಪ್ರಕೃತಿಮಹದಹಂಕಾರಮನೋರೂಪತತ್ತ್ವಚತುಷ್ಟಯಾಂತರ್ಗತಾಯಾಃ ಪ್ರಕೃತೇಶ್ಚಿತ್ತರೂಪತ್ವಾಭ್ಯುಪಗಮಪಕ್ಷೇ ಚತುರ್ಣಾಮಪ್ಯೇಷಾಂ ಭೋಕ್ತೃಪುರುಷಭೋಗನಿರ್ವಾಹಾಯಾವಶ್ಯಾಪೇಕ್ಷಿತಾಂತಃಕರಣರೂಪತಯೈವ ಸಮನ್ವಯಾತ್ಪುರುಷತತ್ತ್ವ ಏವಾಂತರ್ಭಾವಸ್ಸಿದ್ಧ ಏವ.

ತಥಾ — ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶಾದಿಷು ಬಾಹ್ಯೇಷು ವಿಷಯೇಷ್ವಂತಃಕರಣಾನಾಂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಯೋಗಾದ್ವಿಷಯೋಪಭೋಗವೇಳಾಸು ತೇಷಾಂ ಬಹಿರಿಂದ್ರಿಯಾಪೇಕ್ಷಾನೈಯತ್ಯೇನ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯವರ್ಗದ್ವಯಸ್ಯಾಪಿ ಭೋಕ್ತೃಪುರುಷಭೋಗೋಪಕರಣತಯಾ ಪುರುಷತತ್ತ್ವ ಏವಾಂತರ್ಭಾವಸ್ಸುಗಮಃ.

ತಥಾ — ಭೋಗ್ಯವಸ್ತೂನಾಂ ಭೋಗಾಯತನಶರೀರಸ್ಯ ಚಾಭಾವೇ ಭೋಗಸ್ಯೈವಾಸಂಭವಾತ್ತನ್ನಿರ್ವಹಣಾಯ ತಯೋರವಶ್ಯಾಪೇಕ್ಷಿತತಯಾ ಭೋಗ್ಯಭೋಗಾಯತನರೂಪೇಣ ಪರಿಣಮಮಾನಾನಾಂ ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರಾಣಾಂ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಾನಾಮಪಿ ಚ ಭೋಕ್ತೃಪುರುಷತತ್ತ್ವ ಏವಾಂತರ್ಭಾವೋ ನಿರ್ವಿವಾದಸಿದ್ಧಃ.

ತದೇವಂ — ಜಡರೂಪಾಣಾಂ ತ್ರಿಂಶತ್ತತ್ತ್ವಾನಾಂ ಭೋಕ್ತೃಪುರುಷತತ್ತ್ವ ಏವಾಂತರ್ಭಾವೇ ಸಮವಧೃತೇ ಶಿವ-ಶಕ್ತಿ-ಸದಾಶಿವೇ-ಶ್ವರ-ಶುದ್ಧವಿದ್ಯಾರೂಪಂ ತತ್ತ್ವಪಂಚಕಮವಶಿಷ್ಯತೇ. ತಸ್ಯೈತಸ್ಯ ಶಿವಾದಿವರ್ಗಸ್ಯ ಊಷ್ಮವರ್ಣವಾಚ್ಯತ್ವಾತ್ ತೇಷಾಂ ಚ ವರ್ಣಾನಾಂ ಶಕ್ತಿರೂಪತಯಾ ಶಕ್ತೇಶ್ಚ ಪರಶಿವಸ್ವಭಾವವಿಶೇಷರೂಪಾಯಾಸ್ತದೀಯಶುದ್ಧಾನುಸಂಧಾನತ್ವವೇಷೇಣ ಪರಮಶಿವಾಭಿನ್ನತಯೈವಾವಸ್ಥಾನಾತ್ ತತ್ರೈವಾಂತರ್ಭಾವೋ ನಿರ್ವ್ಯೂಢೋ ಭವತಿ.

ಕೃತ್ಸ್ನಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಪಂಚಸ್ಯ ಪರಮಶಿವೇನ ಸಹಾಭೇದಾತ್ಮಕಂ ಸಾಮರಸ್ಯಮೇವ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕಂ ಸಿದ್ಧ್ಯತೀತಿ ಸದೃಷ್ಟಾಂತಮುಪಪಾದಯಂತಿ ಶೈವಾಚಾರ್ಯಾಃ. ತಥಾಹಿ—

ಮಯೂರಶರೀರೈಕದೇಶಭೂತಬರ್ಹಪುಂಜಾವಸ್ಥಿತತತ್ತದ್ವರ್ಣಸನ್ನಿವೇಶವಿಶೇಷಸ್ಯ ಅವಯವರಚನಾಚಾತುರೀವಿಶೇಷಸ್ಯ ಚಾವಶ್ಯಾಪೇಕ್ಷಿತಾ ಯಾವತೀ

ಸಾಮಗ್ರೀ ಸಾ ಸರ್ವಾಪಿ ಮಯೂರಾಂಡಾಂತರ್ವರ್ತಿನಿ ರಸ ಏವಾಂತರ್ಗತಾ ಸಮಸ್ತಿ ನ ತು ಬಾಹ್ಯತಃ ಕಿಂಚಿದಪೇಕ್ಷ್ಯತ ಇತ್ಯಾಗೋಪಾಲಾಂಗನಂ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧಮೇವ.

ಏವಮೇವ--ಸುರನರತಿರ್ಯಕ್ಸ್ಥಾವರಾತ್ಮಕಚತುರ್ವಿಧಪ್ರಾಣಿವರ್ಗಸಮಾಪೂರಿತಚತುರ್ದಶಭುವನಾತ್ಮಕತತ್ತಲ್ಲೋಕಸಂಸ್ಥಾನವಿಶೇಷೈರ್ವಿಚಿತ್ರತರಮಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಮಿದಂ ಜಗದ್ರೂಪಂ ಕಾರ್ಯಜಾತಂ ಪರಮಶಿವಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯಾದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಕಾರಣವಸ್ತುನ ಉತ್ಪದ್ಯತ ಇತಿ ಸಮುಪದಿಶಂತಿ ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ. ತಸ್ಮಿನ್ ಕಾರಣವಸ್ತುನ್ಯೇವ ಕಾರ್ಯೋಪಯೋಗ್ಯಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣತ್ವೇನ ಸರ್ವಾಪಿ ಸಾಮಗ್ರೀ ಸಿದ್ಧೈವ. ನ ತೃಣಮಾತ್ರಮಪ್ಯನ್ಯತೋಽಪೇಕ್ಷ್ಯತೇ. ನೈಯಾಯಿಕಾದಿಜಲ್ಪಿತಮಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದಂ ನಿರ್ಧೂಯ ಪರಮವೈದಿಕಸಿದ್ಧಾಂತೇ ಸತ್ಕಾರ್ಯವಾದಸ್ಯೈವ ಸ್ಥಾಪಿತತಯಾಽಽರಂಭಣಾಧಿಕರಣೋಪದರ್ಶಿತನೀತ್ಯಾ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಯೋರನನ್ಯತ್ವೇ ಸಿದ್ಧೇ ಕಾರ್ಯಭೂತಸ್ಯ ಕೃತ್ಸ್ನಸ್ಯಾಪಿ ಜಗತಃ ಕಾರಣಭೂತೇನ ಪರಮಾತ್ಮನಾ ಸಹಾಭೇದಪರ್ಯವಸಾಯ್ಯೇಕೀಭಾವಾತ್ಮಕಂ ಪರಸ್ಪರಸಾಮರಸ್ಯಮನ್ಯೂನಮೇವ ವರೀವರ್ತಿ. ಇಮಮೇವಚಾರ್ಥಂ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತೀತಿಹಾಸಪುರಾಣಸೂತ್ರಾಗಮವಚನಾನಿ ಸಮುಪದಿಶಂತಿ. ತಥಾಹಿ—

"ಶಿವೋ ವಾ ಪ್ರಣವಃ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಪ್ರಣವೋ ವಾ ಶಿವಾತ್ಮಕಃ ।
ವಾಚ್ಯವಾಚಕಯೋರ್ಭೇದೋ ನಾತ್ಯಂತಂ ವಿದ್ಯತೇ ಕ್ವಚಿತ್ ॥"

ಇತಿ ಪೌರಾಣಿಕಾಃ. "ಬ್ರಹ್ಮಾ ಶಿವೋ ಮೇ ಅಸ್ತು ಸದಾಶಿವೋಂ" "ಅಹಮಸ್ಮಿ ಪ್ರಥಮಜಾ ಋತಸ್ಯ" ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ.

"ಅಹಮಿತ್ಯಕ್ರಮಾಕ್ರಾಂತಜಗತ್ತ್ರಿತಯಮಂಡಲಃ ।
ವರ್ತತೇ ದೇವಿ ವೀರೇಂದ್ರ ಇತಿ ಶಾಂಭವನಿರ್ಣಯಃ ॥"
"ಅಕಾರಸ್ಸರ್ವವರ್ಣಾಗ್ರ್ಯಃ ಪ್ರಕಾಶಃ ಪರಮಶ್ಶಿವಃ ।
ಹಕಾರೋಽಂತ್ಯಃ ಕಲಾರೂಪೋ ವಿಮರ್ಶಾಖ್ಯಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ ।
ಅನಯೋಸ್ಸಮರಸಾಕಾರಾದಹಮಿತ್ಯೇವ ನಿರ್ಮಲಃ ॥"

ಇತ್ಯಾಗಮಾಃ.

ಶಬ್ದಾತ್ಮಕಸಮಸ್ತವೇದಸಂಕ್ಷೇಪರೂಪಸ್ಯ ಪ್ರಣವಸ್ಯ ಸರ್ವವಾಚಕಜಾತಮೂಲಕಾರಣತ್ವಾತ್. ಶಿವಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನಶ್ಚ ಸರ್ವವಾಚ್ಯಜಾತಮೂಲಕಾರಣತ್ವಾತ್ ತಯೋರ್ದ್ವಯೋರಪಿ ಚ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಭಾವಸ್ಯ ಪ್ರಮಾಣ

ಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ವಾಚ್ಯವಾಚಕಯೋಶ್ಚ ವಾಚ್ಯತ್ವಾಕಾರೇಣ ವಾಚಕತ್ವಾಕಾರೇಣ ಚಾತ್ಯಲ್ಪಭೇದಸತ್ತ್ವೇಽಪ್ಯತ್ಯಂತಭೇದಾಭಾವಾತ್ಪ್ರತ್ಯುತಾಭೇದಸ್ಯೈವ ಸತ್ತ್ವಾತ್ ಯಥಾ ಕೃತ್ಸ್ನಂ ವಾಚಕಜಾತಂ ತತ್ಕಾರಣೇ ಪ್ರಣವೇ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಂ, ತಥೈವ ಕೃತ್ಸ್ನಂ ವಾಚ್ಯಜಾತಂ ತತ್ಕಾರಣಭೂತೇ ಪ್ರಣವವಾಚ್ಯತಯಾ ಪ್ರಣವಾಭಿನ್ನೇ ಶಿವೇ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಂ.

ಕೃತ್ಸ್ನಂ ಜಗನ್ನಿರಂಧ್ರತಯಾ ಸರ್ವದೈವಾಕ್ರಮ್ಯ ಸರ್ವೇಷ್ವಪಿ ವಸ್ತುಷು **"ಅಹಂ—ಅಹಂ"** ಇತ್ಯೇವಮೇಕರೂಪಮನುಸಂಧಾನಂ ನೈರಂತರ್ಯೇಣ ಭಜಮಾನೇ ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶೇ ಪರಮಶಿವೇ ಸರ್ವಸಾಮರಸ್ಯಂ ಕಃ ಪ್ರತಿರುಂಧ್ಯಾತ್?

ವರ್ಣಮಾತೃಕಾಯಾಂ ಪ್ರಥಮಪಠಿತಸ್ಯಾಕಾರಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶೈಕಸ್ವರೂಪಪರಶಿವಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್, ತತ್ರೈವಾಂತ್ಯಸ್ಥಾನಪಠಿತಸ್ಯ ಹಕಾರಸ್ಯ ವಿಮರ್ಶಶಕ್ತ್ಯಭಿನ್ನತ್ವಾತ್, ಶಿವ–ವಿಮರ್ಶಯೋಶ್ಚ ಸಾಮರಸ್ಯಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥತಯೈವಾದ್ಯಂತವರ್ಣಯೋರುಚ್ಚಾರಣಸಮಷ್ಟಿರೂಪಾತ್ಯಂತನಿರ್ಮಲಾನುಸಂಧಾನಾಯೈವ ಹಿ **"ಅಹಂ"** ಇತಿ ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪಾವಿರ್ಭಾವಃ. ?

ಶಿವಶಬ್ದಾಂತರ್ಗತಾನಾಂ ಶಕಾರೇಕಾರವಕಾರಾಕಾರರೂಪಾಣಾಂ ಚತುರ್ಣಾಂ ವರ್ಣಾನಾಮರ್ಥಸ್ವಾರಸ್ಯಾನುಸಂಧಾನಸಮುಸಮುಯ ಏವ ಶಿವೇ ಸರ್ವಸಾಮರಸ್ಯಂ ಹೃದಯಮಧಿರೂಢಂ ಭವತಿ. ತಥಾಹಿ—

ತ್ರಿಂಶಿಕಾಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಕ್ರಿಯಯಾ ಶಿವಶಬ್ದಾಂತರ್ಗತಸ್ಯ ವಕಾರಸ್ಯ ಮಾಯಾತತ್ತ್ವವಾಚಕತ್ವಾವಗಮಾತ್ ವಿಲೋಮಗತ್ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನಾಂ ಮಾಯಾಽಂತಾನಾಮೇಕತ್ರಿಂಶತ್ತತ್ತ್ವಾನಾಂ, ತದ್ವಾಚಕಾನಾಂ ಕಕಾರಾದಿವಕಾರಾಂತಾನಾಂ ವರ್ಣಾನಾಂ ಚ ವಕಾರೇಽಂತರ್ಭಾವೋ ನಿಶ್ಚಿತೋ ಭವತಿ. ಕಲಾದೀನಾಂ ಪೃಥಿವ್ಯಂತಾನಾಂ ತ್ರಿಂಶತಸ್ತತ್ತ್ವಾನಾಂ ಮಾಯಾಕಾರ್ಯತ್ವಸ್ಯ ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನತಯಾ ಕಾರಣಭೂತಸ್ಯ ಮಾಯಾತತ್ತ್ವಸ್ಯಾಂತರ್ಭಾವೇ ಕಾರ್ಯವರ್ಗಸ್ಯಾಪಿ ತತ್ರೈವಾಂತರ್ಭಾವೋಽಪ್ಯಯತ್ನಸಿದ್ಧೋ ಭವತಿ.

ತಥಾ—ಶುದ್ಧವಿದ್ಯೇಶ್ವರಸದಾಶಿವಶಕ್ತಿರೂಪಸ್ಯ ತತ್ತ್ವಚತುಷ್ಟಯಸ್ಯ, ತದ್ವಾಚಕಸ್ಯ ಶವರ್ಗಾತ್ಮಕಸ್ಯೋಷ್ಮವರ್ಣಚತುಷ್ಟಯಸ್ಯ ಚ ಶಿವಶಬ್ದಾಂತರ್ಗತೇ ಶಕಾರ ಏವಾಂತರ್ಭಾವ ಉಕ್ತಪ್ರಮಾಣಬಲಾದೇವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ್ಯತಿ.

ತಥಾ—ಅನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕಷೋಡಶಕಲಾಪೂರ್ಣಸ್ಯ ಸದಾಶಿವತತ್ತ್ವಸ್ಯ, ತತ್ಕಲಾವಾಚಕಾನಾಂ ಷೋಡಶಸ್ವರಾಕ್ಷರಾಣಾಂ ಚ ಶಿವಶಬ್ದಾಂತರ್ಗತವಕಾರೋತ್ತರವರ್ತಿನ್ಯಕಾರೇಽಂತರ್ಭಾವಃ.

ತಥಾ — ಅನುತ್ತರಾದಿಷು ಷಡ್ವಿಧಾಸು ಸ್ವರಶಕ್ತಿಷು ಇಕಾರಸ್ಯೇಚ್ಛಾಶಕ್ತಿವಾಚಕತ್ವಾತ್ ಸ್ವೋತ್ತರಪರಿಗಣಿತಸರ್ವತತ್ತ್ವಕಾರಣಭೂತಾಯಾಶ್ಶಕ್ತೇಶ್ಶಿವಶಬ್ದಾಂತರ್ಗತಶಕಾರೋಪರಿತನೇ ಇಕಾರೇಽಂತರ್ಭಾವಸ್ಸುಗಮಃ. ತದೇವಂ ಶಕಾರೇಕಾರವಕಾರಾಕಾರಸಮಾಹಾರರೂಪಸಮಷ್ಟೇರೇವ ಶಿವತತ್ತ್ವಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ ಸರ್ವಂ ಜಗದಪಿ ಶಿವಾದ್ವೈತರೂಪಸ್ಯ ಕಲ್ಪಮಹೀರುಹೋ ಮಂಜರೀರೂಪತಾಮಶ್ನುತ ಇತಿ ಸಿದ್ಧಂ.

ಉಪದರ್ಶಿತರೀತ್ಯಾ ಶಿವಶಬ್ದಾರ್ಥೇ ಯಥಾ ಸರ್ವತತ್ತ್ವಾನಾಂ ಸಾಮರಸ್ಯಂ—ತಥೈವಾಹಂಶಬ್ದಾರ್ಥೇಽಪಿ ತತ್ಸಾಮರಸ್ಯಂ ಬೋಧ್ಯಂ. ತಥಾಹಿ—

ಕಾದಿಮಾಂತೇಷು ಸ್ಪರ್ಶವರ್ಣೇಷು ಪಂಚವಿಂಶೇನ ಮಕಾರೇಣ ಪಂಚವಿಂಶಃ ಪುರುಷೋಽಭಿಧೀಯತ ಇತ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯಾಗಮೈರವಬುದ್ಧತ್ವಾತ್ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನಿ ಮಾಯಾಂತಾನಿ ತತ್ತ್ವಾನ್ಯಹಂಶಬ್ದಾವಯವಭೂತಮಕಾರವಾಚ್ಯೇ ಪುರುಷತತ್ತ್ವೇಽಂತರ್ಭವಂತಿ. ಪುರುಷೋ ಹಿ ಪ್ರಕೃತಿವಶ್ಯತಯಾ ಪ್ರಾಕೃತಾನಿ ಸುಖದುಃಖಾನ್ಯನುಭವತೀತಿ ಗೀತಾವಚನೇಭ್ಯಸ್ಸಮಧಿಗತಂ. ಅನ್ಯೇಷಾಂ ತತ್ತ್ವಾನಾಮಕ್ಷರಾಣಾಂ ಚ ಪೂರ್ವವದೇವಾಂತರ್ಭಾವೋಽವಗಂತವ್ಯಃ.

ಕಾರಣಭೂತಾಯಾಶ್ಶಕ್ತೇರ್ಹಕಾರೇಣೈವ ವಿಮರ್ಶವಾಚಕೇನ ಪ್ರಕಾಶನಾತ್ ಯುಕ್ತೋ ಹಕಾರ ಏವ ತಸ್ಯಾ ಅಂತರ್ಭಾವಃ.

ತಥಾ— ಓಂಕಾರೇಽಪಿ ಸರ್ವಪ್ರಪಂಚಸಾಮರಸ್ಯಂ ಜ್ಞೇಯಂ. ಅಕಾರೋಕಾರಮಕಾರಸಮಾಹಾರಾತ್ಮಕಸಮಷ್ಟಿರೂಪೋ ಹ್ಯಯಮೋಂಕಾರಃ, ತತ್ರ ಉಕಾರಸ್ಯ ಹಕಾರಸೂಕ್ಷ್ಮಾಕಾರತ್ವಂ ತ್ರಿಂಶಿಕಾತತ್ತ್ವವಿವರಣೇ ಸ್ಫುಟೀಕೃತಂ. ಶಿಷ್ಟಂ ಪೂರ್ವವದೇವ ಜ್ಞೇಯಂ.

ತದೇವಂ—"**ಓಂ ಶಿವೋಽಹಂ**" ಇತ್ಯೇತೇಷಾಂ ಪ್ರಣವಶಿವಾಹಂಶಬ್ದಾನಾಂ ತ್ರಯಾಣಾಮಪಿ ಸರ್ವಪ್ರಪಂಚಸಾಮರಸ್ಯರೂಪೈಕಾರ್ಥವಿಶ್ರಾಂತತಯಾ, ಸರ್ವಮಾತೃಕಾವರ್ಣಸಂಗ್ರಹರೂಪತಯಾ, ಮಹೇಶ್ವರಪ್ರತಿಪಾದಕತಾಬಲಲಬ್ಧಶ್ರೌತಮಹಾಮಂತ್ರತಾಕತಯಾ ಚ ನಿರ್ಮಲಚಿತ್ತಸ್ಯ ಮುಮುಕ್ಷೋಸ್ಸರ್ವದೈತೇಷಾಮೇವಾನುಸಂಧಾನಂ ಸಾಧನತಾರೂಪೇಣ ಭೋಗರೂಪೇಣ ಚಾವರ್ಜನೀಯಂ. "**ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನಮೃತ ಇಹ ಭವತಿ**" ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಯೋ ಹ್ಯಸ್ಯೈವಾನುಸಂಧಾನಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತಾಮುಪದಿಶಂತಿ.

ಏತಚ್ಛ್ರುತ್ಯಂತರ್ಗತಸ್ಯ ಏವಂಶಬ್ದಸ್ಯಾಯಂಭಾವಃ—

"ಸೇ ಹೃದಯಪ್ರಕಾಶೋ ಭವನಸ್ಯ ಕ್ರಿಯೋಯಾ ಭವತಿ ಕರ್ತಾ ।
ಸೈವ ಕ್ರಿಯಾ ವಿಮರ್ಶಃ ಸ್ವಸ್ಥಾ ಕ್ಷುಭಿತಾ ಚ ವಿಶ್ವವಿಸ್ತಾರಾ ॥"

ಇತಿ ಸಾರಸ್ವತಸೂತ್ರಸ್ವಾರಸ್ಯಾತ್ ದೃಕ್ಛಕ್ತಿಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತ್ಯಾತ್ಮಕಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪಪ್ರತಿಪಾದಕಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಣಂ, ಷಟ್ಸ್ಥಲಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಂ, ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತ್ತತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪಂ, **"ಓಂ ಶಿವೋಽಹಂ"** ಇತಿ ಮಹಾಮಂತ್ರತದರ್ಥಸ್ವರೂಪಂ ಚ ಸಮ್ಯಗ್ವಿದಿತ್ವಾ ಜಾನೇ ನಿರಂತರತದರ್ಥಾನುಸಂಧಾನನಿಷ್ಠೋ ಮುಮುಕ್ಷುರಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಜನ್ಮನಿ ಸತ್ಯಪಿ ಸ್ಥೂಲದೇಹೇ ಜೀವನ್ಮುಕ್ತ ಇತಿ ವ್ಯಪದಿಶ್ಯತೇ. ಆಹಾರವಿಹಾರಾದಿಷು ಲೌಕಿಕಪುರುಷಾಂತರತುಲ್ಯತ್ವೇ ವರ್ತಮಾನೇಽಪಿ ಭಾವಿಜನ್ಮಾಭಾವಾನ್ಮುಕ್ತಪ್ರಾಯತ್ವಂ ಜೀವನ್ಮುಕ್ತತ್ವಂ ಚಾಸ್ಯೋಪಪನ್ನಂ. ಪಾಂಚಭೌತಿಕಸ್ಥೂಲದೇಹನಿಪಾತೋತ್ತರಂ ಲಿಂಗಶರೀರೇಽಪ್ಯಪುನರಂಕುರಂ ವಿನಷ್ಟೇ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಾದಿರೂಪಾಃ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ್ಯಸ್ಸರ್ವಾ ಅಪಿ ಶಕ್ತಯೋಽಪ್ರತಿಬಂಧೇನ ವಿಕಸಿತಾ ಭವಂತೀತಿ ತದಾನೀಂ ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಶಬ್ದಗೋಚರತಾಮಪ್ಯಪಹಾಯ ಸಾಕ್ಷಾನ್ಮುಕ್ತ ಇತ್ಯೇವ ಘೋಷ್ಯತೇ.

ಸ್ವಾಭಾವಿಕದೃಕ್ಛಕ್ತಿಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಯ ಕೃತ್ಸ್ನಚರಾಚರವಸ್ತುವಿಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯಸ್ಯ ಪರಮಶಿವಸ್ವರೂಪಸ್ಯೈವ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಣೇನ ನಿರೂಪಣಾತ್—**"ಆತಶ್ಚೈತನ್ಯಮಾತ್ಮಾ"** ಇತಿ ಶಿವಸೂತ್ರೇಣಾಪಿ ಚೈತನ್ಯೈಕಗುಣಸಾರಸ್ಯ ತಸ್ಯೈವ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ. ಪ್ರತಿಪಾದನಾದುಭಯೋರಪ್ಯೇಕಾರ್ಥಪರ್ಯವಸಾಯಿತ್ವೇನೈಕಶಾಸ್ತ್ರತ್ವಂ ಮುಮುಕ್ಷುಭಿರವಧೇಯಂ.

ತದೇವಂ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಣಾಂ ಶೈವಮತತತ್ತ್ವಾರ್ಥನಿರೂಪಕಶಿವಸೂತ್ರೇಣ ಸಹೈಕಶಾಸ್ತ್ರ್ಯಸಿದ್ಧಿಮುಖೇನ ಸಿದ್ಧಾಯಾಮೇಕವಾಕ್ಯತಾಯಾಂ ವೀರಶೈವಮತಾಸಾಧಾರಣಲಿಂಗಾಂಗಸಾಮರಸ್ಯ-ಷಟ್ಸ್ಥಲಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾದ್ಯರ್ಥವಿಶೇಷಪ್ರತಿಪಾದಕೇನ ಶೈವಾಗಮಾದಿಶಾಸ್ತ್ರೇಣಾಪಿ ಸಹೈಕವಾಕ್ಯತ್ವಂ ತೇಷಾಂ ಸಿದ್ಧಮೇವ. ತಥಾಹಿ—

ವೀರಶಬ್ದಾಂತರ್ಗತವಿಶಬ್ದಬೋಧ್ಯಾಯಾಂ ಶಿವಜೀವಯೋರೈಕ್ಯಾವಗಾಹಿನ್ಯಾಂ ಜ್ಞಾನವಿಶೇಷರೂಪಾಯಾಂ ವಿದ್ಯಾಯಾಂ ರಮಣಶೀಲಾ ಯೇ ಶಿವಭಕ್ತಾಸ್ತ ಏವ ವೀರಶೈವಾ ಇತೀಮಮರ್ಥಂ—

"ವಿಶಬ್ದೇನೋಚ್ಯತೇ ವಿದ್ಯಾ ಶಿವಜೀವೈಕ್ಯಬೋಧಿಕಾ ।
ತಸ್ಯಾಂ ರಮಂತೇ ಯೇ ಶೈವಾ ವೀರಶೈವಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ ॥"

ಇತ್ಯಾದಿಭಿರಾಗಮಾಸ್ಸಮುಪದಿಶಂತಃ ಲಿಂಗಾಂಗಸಾಮರಸ್ಯಸ್ಯೈವ ಮುಮುಕ್ಷುಭಿರವಶ್ಯಜ್ಞಾತವ್ಯತಾಂ ಶೈವಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಧಾನಪ್ರಮೇಯತಾಂ ಚ ಗ್ರಾಹಯಂತಿ. ತದ್ಯಥಾ—

" ಘನಲಿಂಗಂ ಮಹಾಭಾಸಂ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಲಕ್ಷಣಂ ।
ನಿಷ್ಕಲಂ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಂ ಶಾಂತಂ ಸ್ವತಂತ್ರಂ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶಿ ತತ್ ॥
ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸ್ಥಾನಭೂತತ್ವಾಲ್ಲಯಭೂತತ್ವತಸ್ತಥಾ ।
ತತ್ತ್ವಾನಾಂ ಮಹದಾದೀನಾಂ ಸ್ಥಲಮಿತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ ॥
ಸ್ಥಾಣೌ ಸರ್ವಾಶ್ರಯೇಽನಂತೇ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದರೂಪಿಣಿ ।
ಯಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಲೀಯೇತ ಪ್ರಪಂಚಸ್ತತ್ಸ್ಥಲಂ ಸ್ಮೃತಂ ॥
ಸ್ವಶಕ್ತಿಕ್ಷೋಭಮಾತ್ರೇಣ ಸ್ಥಲಂ ತದ್ದ್ವಿವಿಧಂ ಭವೇತ್ ।
ಏಕಂ ಲಿಂಗಸ್ಥಲಂ ಪ್ರೋಕ್ತಮನ್ಯದಂಗಸ್ಥಲಂ ಸ್ಮೃತಂ ॥
ಲಿಂಗಸ್ಥಲಂ ತ್ರಿಧಾ ಜ್ಞೇಯಂ ಭಾವಪ್ರಾಣೇಷ್ಟಭೇದತಃ ।
ಪ್ರಥಮಂ ಭಾವಲಿಂಗಂ ಸ್ಯಾದ್ದ್ವಿತೀಯಂ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಕಂ ॥
ತೃತೀಯಮಿಷ್ಟಲಿಂಗಂ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯೇವಂ ತ್ರಿವಿಧಂ ಸ್ಮೃತಂ ।
ಏಕಮೇಕಂ ಸ್ಥಲಂ ಭೂಯೋ ದ್ವಿವಿಧಂ ದ್ವಿವಿಧಂ ಭವೇತ್ ॥
ಮಹಾಲಿಂಗಂ ಪ್ರಸಾದಾಖ್ಯಂ ಭಾವಲಿಂಗವಿಭಾಗಜಂ ।
ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಾಜ್ಜಂಗಮಾಖ್ಯಂ ಶಿವಲಿಂಗಂ ಚ ಭಿದ್ಯತೇ ॥
ಗುರುಲಿಂಗಂ ತಥಾಽಽಚಾರಲಿಂಗಮಿಷ್ಟವಿಭಾಗತಃ ।
ಅಂಗಸ್ಥಲಂ ತಥಾ ಪ್ರೋಕ್ತಮಾಚಾರ್ಯೈಸ್ಸೂಕ್ಷ್ಮದರ್ಶಿಭಿಃ ॥
ಯೋಗಾಂಗಂ ಪ್ರಥಮಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಭೋಗಾಂಗಂ ಚ ದ್ವಿತೀಯಕಂ ।
ತ್ಯಾಗಾಂಗಂ ಚ ತೃತೀಯಂ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯೇವಂ ತ್ರಿವಿಧಂ ಸ್ಮೃತಂ ॥
ಯೋಗಾಂಗಮೈಕ್ಯಂ ಶರಣಂ ಸ್ಥಲಮಿತ್ಯುಭಯಂ ಭವೇತ್ ।
ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ ಪ್ರಸಾದೀತಿ ದ್ವಯಂ ಭೋಗಾಂಗಮಿಷ್ಯತೇ ॥
ಮಾಹೇಶ್ವರಸ್ಥಲಂ ಭಕ್ತಸ್ಥಲಮಿತ್ಯುಭಯಂ ಸ್ಥಲಂ ।
ತ್ಯಾಗಾಂಗಂ ಭವತೀತ್ಯೇವಂ ಪ್ರೋಚ್ಯತೇ ತತ್ತ್ವದರ್ಶಿಭಿಃ ॥ "

ಇತ್ಯಾದೀನ್ಯಾಗಮವಚನಾನಿ ಪರಿಶೀಲಯತಾಮಯಮರ್ಥಸ್ಸ್ವಧ್ಯವಸಾನೋ ಭವತಿ. ಷಟ್ಸ್ಥಲಸ್ವರೂಪನಿರೂಪಣೇನ ವಿನಾ ಲಿಂಗಾಂಗಸಾಮರಸ್ಯಂ ನ ನಿರ್ವ್ಯೂಢಂ ಭವತೀತಿ ಪ್ರಥಮಂ ತದೇವ ನಿರೂಪಣೀಯಂ. ತತ್ರ ಸ್ಥಲಶಬ್ದಾರ್ಥೋ ಹಿ

ಪ್ರಥಮಂ ನಿಶ್ಚೇತವ್ಯೋ ಭವತಿ. ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕಕೃತ್ಸ್ನಪ್ರಪಂಚಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿ ಸಂಹಾರನಿಗ್ರಹಾನುಗ್ರಹರೂಪಪಂಚಕೃತ್ಯನಿರ್ವಹಣಾತ್ಮಕಮಹಾಚಿತ್ರಚಾತುರೀ ನಿರ್ಮಾಣಕರ್ಮಣಿ ಯದೇವ ವಸ್ತು ಭಿತ್ತಿರೂಪತಾಂ ಭಜತೇ ತದ್ವಸ್ತು ಸ್ಥಲಶಬ್ದೇನ ವ್ಯಪದಿಶ್ಯತ ಇತಿ ವೀರಶೈವರಾದ್ಧಾಂತಃ.

ತಾದೃಶಂ ಚ ವಸ್ತು ಕಿಂನು ಸ್ಯಾದಿತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮೇಕ್ಷಿಕಯಾ ವಿಮರ್ಶೇ ಕ್ರಿಯಮಾಣೇ—ಜನ್ಮಾದ್ಯಧಿಕರಣೋಕ್ತಕೃತ್ಸ್ನಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಾದಿಲಕ್ಷಣೋಪೇತಂ ಓಂಕಾರಾಖ್ಯಪ್ರಣವಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಪ್ರಕಾಶೈಕಸ್ವರೂಪಂ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶತಯಾ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರನಿರಪೇಕ್ಷಸ್ವಾಧೀನಸ್ವರೂಪಸಿದ್ಧಿಕಂ ಶಿವತತ್ತ್ವಮೇವ ತಾದೃಶವಸ್ತುಸ್ಥಾನೇಽಭಿಷಿಚ್ಯತೇ ಶಿವತತ್ತ್ವವೇದಿಭಿರಿತಿ ನಿರ್ಧಾರಿತಂ ಭವತಿ. ಸೋಽಯಮರ್ಥೋ "**ಘನಲಿಂಗಂ**" ಇತ್ಯಾದಿಭಿಸ್ತ್ರಿಭಿರ್ವಚನೈರುಪಪಾದ್ಯತೇ.

ತದಿದಂ ಶಿವತತ್ತ್ವಾಖ್ಯಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ನಿರಂಕುಶಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪರಿಕರ್ಮಿತಂ ಅನನ್ಯನಿಯೋಜ್ಯತಯಾ ಸ್ವಯಮೇವ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಷು ಪ್ರವರ್ತಮಾನಂ ಪೂರ್ವಾಪರೀಭಾವಾತ್ಮಕಕ್ರಮರಹಿತೇನ ಸರ್ವಕಾಲವರ್ತಿನಾ ಸತ್ತ್ವ-ಚಿತ್ತ್ವಾ-ನಂದತ್ವಾಖ್ಯತ್ರಿಪ್ರಕಾರಪರಿಸ್ಫುರಣೇನ ಸ್ಫುರಣರೂಪತೈಕವ್ಯಪದೇಶಾರ್ಹಮವತಿಷ್ಠತೇ.

ತಸ್ಯೈತಸ್ಯ ಪರಿಪೂರ್ಣಾಹಂತಾಸ್ಫುರಣಮಯಸ್ಯ ಪರಮಶಿವಸ್ಯೈವ ಸ್ವಸ್ಮಿಕಸ್ಯ ಚಿದಂಶಸ್ಯ ಪೂಜ್ಯತಾಮಂಶಾಂತರಸ್ಯ ಪೂಜಕತಾಂ ಚ ಸ್ವಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇಣ ಸ್ವಯಮೇವೋದ್ಭಾವ್ಯ ತನ್ಮುಖೇನ ಪೂಜ್ಯಪೂಜ್ಯಕಭಾವಲೀಲಾನುಬುಭೂಷಾತ್ಮಿಕಾ ವಿಲಕ್ಷಣಾ ಕಾಚಿದಿಚ್ಛಾ ಕದಾಚಿತ್ಸಮುನ್ಮಿಷತಿ.

ಅತಿಗಭೀರೇ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನೇ ಚ ಮಹಾಜಲಧೌ ನಿಸ್ತರಂಗತ್ವಾವಸ್ಥಾಯಾಂ ಭಾವಿಕಲ್ಲೋಲಸೂಚಕಪ್ರಥಮತರಂಗಸಮುನ್ಮೇಷವತ್ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಪಿ ಗಭೀರತ್ವಾದಿ ಗುಣೋಪೇತೇ ಅತರಂಗಾರ್ಣವೋಪಮೇ ಭಾವಿಮಹಾಪ್ರಪಂಚಲೀಲೋತ್ಪತ್ತಿ ಪೂರ್ವಕಾಲೇ ಭಾವಿಲೀಲಾಸೂಚಕತಯಾ ಪೂಜ್ಯಪೂಜಕಭಾವಲೀಲಾರಸಾನುಭವೇಚ್ಛಾರೂಪಃ ಪ್ರಾಥಮಿಕಸ್ಸಮುನ್ಮೇಷೋ ಹಿ ಲಹರೀವ ಸಮುದ್ಭವತೀತಿ ಭಗವತೀ ಶ್ರುತಿರಪ್ಯಾಹ—"**ಸೋಽಕಾಮಯತ ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯೇತಿ**" "**ತದೈಕ್ಷತ ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯೇತಿ**". ಇತಿ.

ಸೋಽಯಮಿಚ್ಛಾವಿಶೇಷಃ "**ಈಷಚ್ಚಲನಂ**" ಇತಿ ವ್ಯಪದೇಶಾರ್ಹತಾಂ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ. ನ ಚ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕೇ ವಸ್ತುನಿ ವ್ಯಾಪಕತ್ವಾದೇವ ಚಲನಕ್ರಿಯಾ

ನೋತ್ಪತ್ತುಮರ್ಹತೀತಿ ಶಂಕ್ಯಂ. ಸ್ಫುರಣಮಯೋ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯುಕ್ತವಿಧೇಚ್ಛಾಯಾ ಅಪಿ ಸ್ಫುರಣಾನತಿರಿಕ್ತತ್ವೇನ ವಿರೋಧಗಂಧಾಭಾವಾತ್.

ಸ್ವತಂತ್ರಸ್ಫುರಣಾತ್ಮಕೇಚ್ಛಾವಿಶೇಷರೂಪೇಣ ತೇನಾನೇನ ಚಲನಧರ್ಮೇಣ ಅತ್ಯಂತಸಮರಸೇಽಪಿ ಸ್ವತಂತ್ರಸ್ವಪ್ರಕಾಶತ್ವಾಂಶೇ ಕಸ್ಮಿಂಶ್ಚಿದ್ಭಾಗವಿಶೇಷೇ ಉತ್ತಮ ಕರ್ತೃತ್ವಸ್ವಭಾವಸ್ಯ ವಿಯೋಗಾಪರಪರ್ಯಾಯಮಿಷಚ್ಛೈಥಿಲ್ಯಂ ಭವತೀತಿ ತದಾನೀಂ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಂ ದ್ವೇಧಾ ವಿಭಕ್ತಮವಭಾಸತೇ,

ತತ್ರಾಧಿಕ್ಯವಿಶಿಷ್ಟಸ್ವಪ್ರಕಾಶತ್ವಾಂಶೇ ಪ್ರತಿಫಲನಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ಪರಿ ಸ್ಫುರತ್ ಮೂಲಪ್ರಣವಾತ್ಮಕಂ ಶಿವಚೈತನ್ಯಮೇವ ಲಿಂಗತತ್ತ್ವಂ ಭವತಿ. ನ್ಯೂನತ್ವ ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ವಪ್ರಕಾಶತ್ವಾಂಶೇ ತೇನೈವ ಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರವಿಶ್ಯ ಪ್ರಸ್ಫುರತ್ತದೇವ ಶಿವ ಚೈತನ್ಯಮಂಗತತ್ತ್ವಂ ಭವತಿ. ತದಿದಂ—"**ಸ್ವಶಕ್ತಿಕ್ಷೋಭಮಾತ್ರೇಣ**" ಇತಿ ವಚನೇನ ನಿರೂಪಿತಂ ಭವತಿ.

ಏವಂ ಸಂವಿಭಕ್ತೇ ಚಾಸ್ಮಿನ್ ದ್ವಯೇ ಲಿಂಗತತ್ತ್ವಂ—ಸತ್ತ್ವ–ಚಿತ್ತ್ವಾ– ನಂದತ್ವಾನಾಂ ಪ್ರತಿಫಲನರೂಪತಯಾ ಕ್ರಮೇಣ ಭಾವಲಿಂಗಂ, ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಂ, ಇಷ್ಟಲಿಂಗಂ, ಇತಿ ತ್ರೈವಿಧ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಪುನರೇಕೈಕಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ದ್ವೈವಿಧ್ಯೇನ ಷಾಡ್ವಿಧ್ಯಮುಪಗಚ್ಛತಿ.

ಆದ್ಯಂ ಹಿ ಭಾವಲಿಂಗಂ ಮಹಾಲಿಂಗ–ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗಭೇದೇನ, ದ್ವಿತೀಯಂ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಂ ಜಂಗಮಲಿಂಗ–ಶಿವಲಿಂಗಭೇದೇನ, ತೃತೀಯಂ ಚೇಷ್ಟಲಿಂಗಂ ಗುರು ಲಿಂಗಾಚಾರಲಿಂಗಭೇದೇನ ವಿಭಕ್ತಂ ಭವತಿ. ತದಿದಂ—"**ಲಿಂಗಸ್ಥಲಂ ತ್ರಿಧಾ ಜ್ಞೇಯಂ**" ಇತ್ಯಾದಿನೋಪಪಾದಿತಂ ಭವತಿ.

ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣಾ ಸ್ವತಂತ್ರಸ್ವಪ್ರಕಾಶತಾಶಕ್ತಿಶ್ಚ ಯಥೋಕ್ತೇಷು ಷಡ್ವಿಧೇಷು ಲಿಂಗೇಷು ಕ್ರಮೇಣೈಕೈಕಸ್ಮಿನ್ನೇಕೈಕಮವಸ್ಥಾವಿಶೇಷಮಧಿಗಮ್ಯ ಸ್ವಯಮಪಿ ಷಡ್ರೂಪತಾಂ ಭಜತೇ. ತಥಾಹಿ—

ಮಹಾಲಿಂಗೇ—ಸೂಕ್ಷ್ಮಕಾರ್ಯಕಾರಣಪ್ರಪಂಚೋಪಾದಾನಕಾರಣೀಭೂತ ಚಿಚ್ಛಕ್ತ್ಯಪರಪರ್ಯಾಯಪ್ರಣವರೂಪಶಾಂತ್ಯತೀತೋತ್ತರಾಖ್ಯಕಲೇತಿ ;

ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗೇ–ಆನಂದರೂಪಪರಾಶಕ್ತ್ಯಪರಪರ್ಯಾಯಯಕಾರಮಯಶಾಂತ್ಯ ತೀತಕಲೇತಿ ;

ಜಂಗಮಲಿಂಗೇ — ಔನ್ಮುಖ್ಯಲಕ್ಷಣಾದಿಶಕ್ತ್ಯಪರಪರ್ಯಾಯವಾಕಾರರೂಪ ಶಾಂತಿಕಲೇತಿ ;

ಶಿವಲಿಂಗೇ — ಸೂಕ್ಷ್ಮಕ್ರಿಯಾಲಕ್ಷಣೇಚ್ಛಾಶಕ್ತ್ಯಪರಪರ್ಯಾಯಶಿಕಾರರೂಪ ವಿದ್ಯಾಕಲೇತಿ ;

ಗುರುಲಿಂಗೇ— ಬಹಿರ್ಮುಖಜ್ಞಾನಶಕ್ತ್ಯಪರಪರ್ಯಾಯಮಕಾರಮಯಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಕಲೇತಿ ;

ಆಚಾರಲಿಂಗೇ — ಸ್ಥೂಲೋದ್ಯಮಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತ್ಯಪರಪರ್ಯಾಯನಕಾರರೂಪ ನಿವೃತ್ತಿಕಲೇತಿ ಚ ವ್ಯಪದಿಶ್ಯತೇ.

ಏವಂ ಚ ಮಹಾಲಿಂಗಂ ತಾವತ್ ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಾನುಸಂಧಾತೃಲಕ್ಷಣಹೃದಯರೂಪತ್ವಾತ್ ಶುದ್ಧಾನುಸಂಧಾತೃರೂಪಗೋಪ್ಯಮುಖಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ. ಪ್ರಸಾದಾದಿ ಲಿಂಗಪಂಚಕಂ ತು ಕ್ರಮೇಣ ಶಬ್ದಾದಿಪ್ರತಿನಿಯತಪದಾರ್ಥಾನುಸಂಧಾತೃ ರೂಪೇಶಾನತತ್ಪುರುಷಾಘೋರವಾಮದೇವಸದ್ಯೋಜಾತಾಖ್ಯಪ್ರಕಟಪಂಚಮುಖ ಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ.

ಏವಂವಿಧಂ ಲಿಂಗತತ್ತ್ವಮೇವ ಸಾಗರತರಂಗಭಂಗೀನ್ಯಾಯೇನ ಅಭೇದ ಪರ್ಯವಸಾಯಿಭೇದಪ್ರಧಾನಲಕ್ಷಣಶುದ್ಧಾನುಸಂಧಾತೃರೂಪತ್ವೇನ ಅನುಗ್ರಹರೂಪತ್ವಾ ದುಪಾಸ್ಯಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ.

ಏವಮಂಗತತ್ತ್ವಮಪಿ ಯೋಗಾಂಗ-ಭೋಗಾಂಗ-ತ್ಯಾಗಾಂಗಭೇದೇನ ತ್ರೈವಿಧ್ಯಮುಪಗತ್ಯ ಪುನರೇಕೈಕಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ದ್ವೈವಿಧ್ಯೇನ ಷಾಡ್ವಿಧ್ಯಮುಪ ಗಚ್ಛತಿ.

ತತ್ರ — ಸ್ವಾತ್ಮಗುರುಲಿಂಗಜಂಗಮಾನಾಮೈಕ್ಯಯೋಗಾನುಸಂಧಾನಲಕ್ಷಣಂ ಯೋಗಾಂಗಮಿತಿ, ತದರ್ಪಿತಪ್ರಸಾದಪರಮೋಪಾದೇಯಸ್ವೀಕಾರಸುಖಪರಿಣಮನ ಲಕ್ಷಣಂ ಭೋಗಾಂಗಮಿತಿ, ಗುರುಲಿಂಗಜಂಗಮೇಷ್ವವಂಚನೀಯಪರಿತ್ಯಜನೀಯ ತನುಮನೋಧನರೂಪಂ ತ್ಯಾಗಾಂಗಮಿತಿ ವಿಭಾಗೋಽನುಸಂಧೇಯಃ.

ಅತ್ರಚಾದ್ಯಂ ಯೋಗಾಂಗಂ ಐಕ್ಯ-ಶರಣಸ್ಥಲಭೇದೇನ, ದ್ವಿತೀಯಂ ಭೋಗಾಂಗಂ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ-ಪ್ರಸಾದಿಸ್ಥಲಭೇದೇನ, ತೃತೀಯಂ ತ್ಯಾಗಾಂಗಂ ಚ ಮಾಹೇಶ್ವರಭಕ್ತಸ್ಥಲಭೇದೇನ ವಿಭಕ್ತಂ ಭವತಿ.

ಏವಂ ಷಡ್ವಿಧಾನಾಮಂಗಪ್ರಕಾಶಾನಾಂ ನ್ಯೂನೀಭಾವಮಾಪನ್ನಾ ಸಾ ಶಕ್ತಿರೇವ—ಸಮರಸಭಕ್ತಿರಿತಿ, ಆನಂದಭಕ್ತಿರಿತಿ, ಅನುಭವಭಕ್ತಿರಿತಿ, ಅವಧಾನಭಕ್ತಿರಿತಿ, ನೈಷ್ಠಿಕಭಕ್ತಿರಿತಿ, ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿರಿತಿ ಚ ಷಡ್ವಿಧಭಕ್ತಿರೂಪತಾಂ, ಭಾವಜ್ಞಾನಮನೋಬುದ್ಧ್ಯಹಂಕಾರಚಿತ್ತಲಕ್ಷಣಾಂತಃಕರಣಷಟ್ಕತಾಂ, ಶ್ರೋತ್ರಾದಿಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯರೂಪತಾಂ, ಶಬ್ದಾದಿತದ್ವಿಷಯತೃಪ್ತಿಲಕ್ಷಣಷಟ್ಪದಾರ್ಥತಾಂ, ತದ್ವಾಚಕಷಡಕ್ಷರೀರೂಪತಾಂ, ಕ್ರಿಯಾಸಾಧನೀಭೂತವಾಗಾದಿಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯರೂಪತಾಂ, ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪಾಕಾಶಾದಿಭೂತಪಂಚಕಸಮಷ್ಟಿರೂಪತಾಂ, ಸದ್ಭಾವ-ಸುಜ್ಞಾನ-ಸುಮನೋ-ನಿರಹಂಕಾರ-ಸುಬುದ್ಧಿ-ಸುಚಿತ್ತಾಖ್ಯಷಟ್ಕರರೂಪತಾಂ ಚ ಪ್ರಾಪ್ಯಾಂಗತತ್ತ್ವವ್ಯಪದೇಶಭಾಗ್ಭವತಿ.

ಏವಂವಿಧಮಂಗತತ್ತ್ವಮೇವ ಮಹೇಶ್ವರೀಯಲೀಲಾಶಕ್ತಿಪರಿಕಲ್ಪಿತಸಂಕುಚಿತಚಿದಾದಿಶಕ್ತಿಸ್ವಭಾವತ್ವೇಽಪಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪಸಮಾನಸವ್ಯೋಮಾದ್ಯುಪಾಧಿಸಂವಲಿತತ್ವೇನ ಊರ್ಧ್ವಸೃಷ್ಟಿರೂಪವಿಭಾಗನಿಬಂಧನಭೇದಪ್ರಧಾನಲಕ್ಷಣಶುದ್ಧವಿದ್ಯಾಪ್ರಮಾತೃರೂಪತ್ವಾದುಪಾಸಕಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ. ತದಿದಂ—"**ಅಂಗಸ್ಥಲಂ ತಥಾ ಪ್ರೋಕ್ತಂ**" ಇತ್ಯಾದಿನಾ ನಿರೂಪಿತಂ ಭವತಿ.

ಏತಾವಾಂಸ್ತು ವಿಶೇಷಃ—ಯಥಾನಿರ್ದಿಷ್ಟೇಷು ಷಡ್ವಿಧೇಷ್ವಂಗಸ್ಥಲೇಷು ಉತ್ತರೋತ್ತರಾಪೇಕ್ಷಯಾ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಸ್ಯಾತಿಶಯೇನ ಶ್ರೇಷ್ಠತಾಂ ಸಮಾಮನಂತಿ ಶ್ರೀರೇಣುಕಾದಿವೀರಶೈವಾಚಾರ್ಯಾಃ—ಯತಃ—ಭಕ್ತ—ಮಾಹೇಶ್ವರ-ಪ್ರಸಾದಿಸ್ಥಲಶಬ್ದೈರ್ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾ ಉತ್ತರೇ ತ್ರಯೋಽಪ್ಯಧಿಕಾರಿಣೋ ಮೋಕ್ಷಸಿದ್ಧಯೇ ಜ್ಞಾನಮಪ್ಯಪರಿತ್ಯಜಂತಃ ಕರ್ಮಕಾಂಡೋಕ್ತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಪಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನಾವಲಂಬಮಾನಾ ಭವಂತಿ. ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿಶರಣೈಕ್ಯಸ್ಥಲಶಬ್ದನಿರ್ದಿಷ್ಟಾಃ ಪೂರ್ವೇ ತ್ರಯೋಽಪ್ಯಧಿಕಾರಿಣಃ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಪರಿತ್ಯಜಂತೋ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಧಾನ್ಯಾವಲಂಬಿನೋ ಭವಂತಿ.

(೧) ತತ್ರ—ಸದಾಚಾರೇಷು ನಿಷ್ಠಾಂ ಭಜಮಾನಃ, ಗುರುಲಿಂಗಜಂಗಮೇಷ್ವೇಕಪ್ರಕಾರಸಮತಾಬುದ್ಧಿಯುಕ್ತ ಏವ ಭಕ್ತಸ್ಥಲಶಬ್ದನಿರ್ದೇಶ್ಯೋ ಭವತಿ—ಯಥಾಹುಃ—

"ಸದಾಚಾರಶ್ಶಿವೇ ಭಕ್ತಿರ್ಲಿಂಗೇ ಜಂಗಮ ಏಕಧೀಃ ।
ಲಾಂಛನೇ ಶರಣೇ ಭಕ್ತಿರ್ಭಕ್ತಸ್ಥಲಮನುತ್ತಮಂ ॥" ಇತಿ.

(೨) ಸೋಪಾಧಿಕನಿರುಪಾಧಿಕಸಹಜದಾನಭೇದೇನ ತ್ರಿಧಾ ಭಿನ್ನೇಷು ದಾನೇಷು—ದೇಯೇ ದಾತರಿ ಪ್ರತಿಗ್ರಹೀತರಿ ಚ ಶಿವತಾದಾತ್ಮ್ಯಾನುಸಂಧಾಯೀ ಆತ್ಮನ್ಯ

ಕರ್ತೃತ್ವಾನುಸಂಧಾಯಿಶ ಚ ಭೂತ್ವಾ ಸಹಜದಾನನಿಷ್ಠಾಂ ಭಜಮಾನಸ್ತೃಣೀಕೃತ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತಾಂತರಸ್ಥಾನಃ ಪರಶಿವೈಕನಿಷ್ಠ ಏವ ಮಾಹೇಶ್ವರಸ್ಥಲಶಬ್ದನಿರ್ದೇಶ್ಯೋ ಭವತಿ. ಯಥಾಹುಃ—

" ಕೇವಲೇ ಸಹಜೇ ದಾನೇ ನಿಷ್ಠಾತಶ್ಶಿವತತ್ಪರಃ ।
ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಸ್ಥಾನವಿಮುಖೋ ಭಕ್ತೋ ಮಾಹೇಶ್ವರಃ ಸ್ಮೃತಃ ॥ " ಇತಿ.

(೩) ಶಿವನಿವೇದಿತಸ್ಯ ಶಿವಪ್ರಸಾದಸ್ಯ ಮನೋನೈರ್ಮಲ್ಯಹೇತುತಾಮವಗತ್ಯ ತತ್ಸ್ವೀಕಾರನಿಷ್ಠೋಽಧಿಕಾರೀ ಪ್ರಸಾದಿಸ್ಥಲಶಬ್ದನಿರ್ದೇಶ್ಯೋ ಭವತಿ. ಯಥಾಹುಃ —

" ಶಿವಪ್ರಸಾದೋ ಯದ್ದ್ರವ್ಯಂ ಶಿವಾಯ ವಿನಿವೇದಿತಂ ।
ನಿರ್ಮಾಲ್ಯಂ ತತ್ತು ಶೈವಾನಾಂ ಮನೋನೈರ್ಮಲ್ಯಕಾರಣಂ ॥
ಮನಃಪ್ರಸಾದಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ನಿರ್ಮಲಜ್ಞಾನಕಾರಣಂ ।
ಶಿವಪ್ರಸಾದಂ ಸ್ವೀಕುರ್ವನ್ ಪ್ರಸಾದೀತ್ಯೇಷ ಕಥ್ಯತೇ ॥ " ಇತಿ.

(೪) ಚಿದ್ರೂಪಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನ ಏವ ಲಿಂಗರೂಪತಾಪತ್ತ್ಯಾ ತಸ್ಮಿಂಶ್ಚ ಲಿಂಗೇ ಪೀಠಶಕ್ತೇರೇವ ಪ್ರಣವಾತ್ಮಕಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪತಾಪನ್ನತಯಾ ತಸ್ಯ ಚ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಬಿಂದುಸ್ಫುರಣಶಕ್ತ್ಯಾ—ದೃಕ್ಛಕ್ತಿಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತ್ಯೋಸ್ಸಾಮರಸ್ಯರೂಪಯೋರ್ನ್ಮೇಷಶಕ್ತ್ಯಾ ಚ ಸಹ ಸರ್ವತತ್ತ್ವಾತ್ಮಕತಾಪನ್ನಸ್ಯ ಅಪ್ರತಿಹತಮಹಿಮತಯಾ ಸರ್ವಶ್ರೈಷ್ಠ್ಯಾತ್ತಾದೃಶಪ್ರಾಣಲಿಂಗಪರಿಜ್ಞಾತೈವ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿಸ್ಥಲಶಬ್ದ ನಿರ್ದೇಶ್ಯೋ ಭವತಿ. ಯಥಾಹುಃ —

" ಲಿಂಗಂ ಚಿದಾತ್ಮಕಂ ಬ್ರಹ್ಮ ತಚ್ಛಕ್ತಿಃ ಪ್ರಾಣರೂಪಿಣೀ ।
ತದ್ರೂಪಲಿಂಗವಿಜ್ಞಾನೀ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗೀತಿ ಕಥ್ಯತೇ ॥ " ಇತಿ.

(೫) ಅಂಗಸ್ಥಲಲಿಂಗಸ್ಥಲವಿಷಯಕಸಾಮರಸ್ಯಜ್ಞಾನವಾನ್ ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣೋಪೇತಃ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗ್ಯೇವ ಜ್ಞಾನಪರಿಪಾಕವಿಶೇಷಯೋಗೇ ಶರಣಸ್ಥಲಿಶಬ್ದನಿರ್ದೇಶಾರ್ಹೋ ಭವತಿ. ಅಂಗಲಿಂಗರೂಪಯೋರ್ಜೀವಪರಮಾತ್ಮನೋಃ ಸತೀಪತಿಭಾವನಾಯಾ ನೈರಂತರ್ಯೇಣ ದಾರ್ಢ್ಯಾಪಾದನಮೇವ ಜ್ಞಾನಪರಿಪಾಕವಿಶೇಷಃ. ತಥಾಚ ಜೀವಪರಯೋಸ್ಸತೀಪತಿಭಾವವಿಭಾವನಾಪೂರ್ವಕಲಿಂಗಾಂಗಸಾಮರಸ್ಯನಿರಂತರಾನುಸಂಧಾನಬಲಲಬ್ಧಮಹಾನಂದನಿಮಗ್ನ ಏವ ಶರಣಸ್ಥಲಶಬ್ದವ್ಯಪದೇಶಾರ್ಹ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ. ಯಥಾಹುಃ—

"ಅಂಗಲಿಂಗೀ ಜ್ಞಾನರೂಪಸ್ಸತೀ ಜ್ಞೇಯಃ ಶಿವಃ ಪತಿಃ ।
ಯತ್ಸೌಖ್ಯಂ ತತ್ಸಮಾನೇಶೇ ತದ್ವಾರ್ತಾ ಶರಣನಾಮವಾ ॥
ಸತೀ ಚಾಹಂ ಪತಿರ್ಲಿಂಗಂ ಹೃದಿಯುಕ್ತಸ್ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಭುಃ ।
ಪ್ರಾಪಂಚಿಕಸುಖಂ ನಾಸ್ತಿ ಶರಣಸ್ಥಲಮುತ್ತಮಂ ॥
ಸತೀವ ರಮತೇ ಯಸ್ತು ಶಿವೇ ಶಕ್ತಿಂ ವಿಭಾವಯನ್ ।
ತದನ್ಯವಿಮುಖಸ್ಸೋಽಯಂ ಜ್ಞಾತಶ್ಶರಣನಾಮವಾ ॥" ಇತಿ.

(೬) ಉಕ್ತಲಕ್ಷಣೋಪೇತಶ್ಶರಣ ಏವ ಯದಾ ಸ್ವಾತ್ಮಪರಮಾತ್ಮನೋರೇಕೀಭಾವದಾರ್ಢ್ಯಂ ವಿಭಾವಯತಿ ತದಾ ಐಕ್ಯಸ್ಥಲಶಬ್ದನಿರ್ದೇಶಯೋಗ್ಯೋ ಭವತಿ. ನಾನಾಪ್ರಕಾರೇಷು ಜ್ಞಾನಪರಿಪಾಕೇಷು ಐಕ್ಯಜ್ಞಾನನೈರಂತರ್ಯರೂಪಃ ಪರಿಪಾಕ ಏವ ಚರಮಸೀಮಾಭೂತೋ ನಾಸ್ಮಾದುತ್ತಮಂ ಪರಿಪಾಕಾಂತರಂ ಜ್ಞಾನೇ ಸಮಸ್ತಿ.

"ದರ್ಶನಂ ಪರಭಕ್ತಿಸ್ಸ್ಯಾತ್ಪರಜ್ಞಾನಂ ತು ಸಂಗಮಃ ।
ಪುನರ್ವಿಶ್ಲೇಷಭೀರುತ್ವಂ ಪರಮಾ ಭಕ್ತಿರುಚ್ಯತೇ ॥"

ಇತಿ ತತ್ತ್ವದರ್ಶಿನಾಮನುಭವಸರಣೀ. ತಥಾಚ—ಅಂಗಲಿಂಗಯೋಸ್ಸತೀಪತಿಭಾವಾನುಸಂಧಾನಪೂರ್ವಕಮೈಕ್ಯಾನುಸಂಧಾನಂ ಯಸ್ಮಿನ್ನಧಿಕಾರಿಣ್ಯವಿಚ್ಛೇದೇನ ಭವತಿ ಸ ಏವೈಕ್ಯಸ್ಥಲವ್ಯಪದೇಶ್ಯ ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ. ಯಥಾಹುಃ—

"ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಾದಿಯೋಗೇನ ಸುಖಾತಿಶಯಮೇಯಿವಾನ್ ।
ಶರಣಾಖ್ಯಶ್ಶಿವೇನೈಕ್ಯಭಾವನಾದೈಕ್ಯವಾನ್ ಭವೇತ್ ।
ವಿಷಯಾನಂದಕಣಿಕಾನಿಸ್ಪೃಹೋ ನಿರ್ಮಲಾಶಯಃ ।
ಶಿವಾನಂದಸುಧಾಸಿಂಧುಮಜ್ಜನಾದೈಕ್ಯಮುಚ್ಯತೇ ॥" ಇತಿ.

ತದೇವಮುಕ್ತವಿಧೇಷು ಷಟ್ಸ್ವಂಗಸ್ಥಲೇಷು ಅಧಿಗತನ್ಯೂನಭಾವಾ ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿರೇವ—ಸಮರಸಭಕ್ತ್ಯಾನಂದಭಕ್ತ್ಯನುಭವಭಕ್ತ್ಯವಧಾನಭಕ್ತಿನೈಷ್ಠಿಕಭಕ್ತಿಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತ್ಯಾತ್ಮಕಷಡ್ವಿಧಭಕ್ತಿರೂಪೇಣ, ಭಾವಜ್ಞಾನಮನೋಬುದ್ಧ್ಯಹಂಕಾರಚಿತ್ತಾತ್ಮಕಷಡ್ವಿಧಾಂತಃಕರಣರೂಪೇಣ, ಶ್ರೋತ್ರತ್ವಕ್ಚಕ್ಷುರ್ಜಿಹ್ವಾಘ್ರಾಣಾತ್ಮಕಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಪಂಚಕರೂಪೇಣ, ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶರೂಪರಸಗಂಧಾತ್ಮಕವಿಷಯಪಂಚಕರೂಪೇಣ, ತದನುಭವಜನಿತತೃಪ್ತಿರೂಪೇಣ, ತೃಪ್ತಿಸಹಿತಶಬ್ದಾದಿವಿಷಯಾಖ್ಯಷಟ್ಪದಾರ್ಥವಾಚಕಪ್ರಣವಸಹಿತಪಂಚಾಕ್ಷರೀಮಂತ್ರರೂಪಷಡಕ್ಷರೀಮಂತ್ರರೂಪೇಣ, ಕ್ರಿಯಾನುಷ್ಠಾನಸಾಧನಭೂತವಾಕ್ಪಾಣಿಪಾದಪಾಯೂಪಸ್ಥಾತ್ಮಕಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಪಂಚಕರೂಪೇಣ,

ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪಾಕಾಶಾದಿಭೂತಪಂಚಕಸಮಷ್ಟಿರೂಪೇಣ, ಸದ್ಭಾವ–ಸುಜ್ಞಾನ–ಸುಮನೋ–ನಿರಹಂಕಾರ–ಸುಬುದ್ಧಿ–ಸುಚಿತ್ತಾಖ್ಯ–ಷಡ್ವಿಧಕರರೂಪೇಣ ಚ ಪರಿಣಮಮಾನಾಂಗತತ್ತ್ವವ್ಯಪದೇಶ್ಯಾ ಭವತಿ.

ಏವಂ ಚ—ಲಿಂಗತತ್ತ್ವಸ್ಯ ಶರಣತತ್ತ್ವಮಂಗಂ ಭವತಿ. ಶರಣಸ್ಯ ಲಿಂಗಂ ಪ್ರಾಣಃ. ಅನಯೋರ್ಬೀಜವೃಕ್ಷನ್ಯಾಯೇನಾನ್ಯೋನ್ಯಸಾಮರಸ್ಯಮೇವ. ಏವಮನಾದೇಃ ಕಾಲಾತ್ ಶರಣ ಏವ ಲಿಂಗಂ ಲಿಂಗಮೇವ ಶರಣ ಇತಿ ಸಿದ್ಧಂ.

ಅಥೈವಂವಿಧಸ್ಯ ಶರಣಸ್ಯ ಸ್ವವಿಮರ್ಶಲಕ್ಷಣಗುರುಕಟಾಕ್ಷಸಂಪ್ರಾಪ್ತಸ್ವಾತ್ಮಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾನಶಾಲಿತ್ವಾದೇತದೀಯಂ ಮನ ಏವ ಪ್ರಣವರೂಪಮಹಾಲಿಂಗಂ ಭವತಿ.

ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಲಕ್ಷಣಶ್ರೋತ್ರಾದ್ಯೇಕೈಕೇಂದ್ರಿಯವಿಷಯಶಬ್ದಾದಿಸಕಲಪದಾರ್ಥಗ್ರಹಣಸಾಧನತ್ವೇನಾಂತರ್ಮುಖತ್ವಾತ್ ನಾದಸುನಾದನಿನಾದಮಹಾನಾದರೂಪ–ದೇಶಿಕವಾಕ್ಯ-ಶಾಸ್ತ್ರವಿವಕ್ಷಾಽಧ್ಯವಸಾಯೋಕ್ತಿರೂಪಪಶ್ಯಂತಾದಿಕ್ರಮೇಣಾನುಗ್ರಹಾತ್ಮಕಪ್ರಸಾದಹೇತುತ್ವಾತ್ ಶಬ್ದಗ್ರಹಣಸಾಧನಶ್ರೋತ್ರಮೇವ ಯಕಾರರೂಪಪ್ರಸಾದಲಿಂಗಂ.

ಚರಜಂಗಮಯೋಃ ಪರ್ಯಾಯತ್ವಾತ್ ತಸ್ಯ ತ್ವಕ್ ಸರ್ವಾಂಗಂ ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಸತೀ ತತ್ರ ಶೀತಾದಿಸ್ಪರ್ಶಜ್ಞಾನಸಾಧನತ್ವಾತ್ ವಾಕಾರಮಯಜಂಗಮಲಿಂಗಂ.

ಮಹಾಪ್ರಕಾಶ ಏವ ನೇತ್ರಗೋಳಕಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟಸ್ಸರ್ನ ಸಕಲರೂಪವತ್ಪದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನಸಾಧನತ್ವಾತ್ ನೇತ್ರಮೇವ ಶಿಕಾರಮಯಶಿವಲಿಂಗಂ.

ಗುರೋರ್ಮಂತ್ರಮೂರ್ತಿತ್ವಾತ್ ಷಡಕ್ಷರೀಮಂತ್ರ ಏವ ಮಧುರಾಮ್ಲಾದಿಷಡ್ರಸರೂಪತಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತ ಇತಿ ತಾದೃಜ್ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣರಸಾಸ್ವಾದನಸಾಧನತ್ವಾತ್ ಜಿಹ್ವೈವ ಮಕಾರಮಯಗುರುಲಿಂಗಂ.

ಇಡಾಪಿಂಗಳಾಖ್ಯನಾಡೀಮುಖೇನ ಪ್ರಾಣವಾಯುಸಂಚಾರಾನುಕೂಲತ್ವಾತ್ ಸತ್ಕರ್ಮಾಚರಣಹೇತುಭೂತದೇಹಶುದ್ಧಿರೂಪರೇಚಕಾದಿಕ್ರಮೋತ್ಪನ್ನಪ್ರಾಣಾಯಾಮಾಚರಣಸಾಧನತ್ವಾಚ್ಚ ಘ್ರಾಣಮೇವ ನಕಾರಮಯಮಾಚಾರಲಿಂಗಮಿತಿ ಭಣ್ಯತೇ. ಏವಂ ಲಿಂಗಲಕ್ಷಣಂಜ್ಞೇಯಂ. ಏವಂ ಚ ಭಕ್ತಾದೀನಾಂ ಷಡ್ವಿಧಶಿವಶರಣಾನಾಮಾಚಾರಾದಿಷಡ್ವಿಧಲಿಂಗಾನಾಂ ಚ ಮಿಥಸ್ಸಂಬಂಧೋ ವಿಮರ್ಶನೀಯಃ. ತಥಾಹ್ಯಾಹುಃ—

"ಆಚಾರಲಿಂಗಂ ಘ್ರಾಣಾಖ್ಯಂ ಭಕ್ತಸ್ಥಲಸಮಾಶ್ರಯಂ ।
ನಿವೃತ್ತಿಕಲಯೋಪೇತಂ ಗಂಧಗ್ರಹಣಸಾಧನಂ ॥
ಗುರುಲಿಂಗಂ ತು ಜಿಹ್ವಾಖ್ಯಂ ಮಹೇಶಸ್ಥಲಸಂಶ್ರಯಂ ।
ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಕಲಯೋಪೇತಂ ರಸಗ್ರಹಣಸಾಧನಂ ॥
ಶಿವಲಿಂಗಂ ತು ನೇತ್ರಾಖ್ಯಂ ಪ್ರಸಾದಿಸ್ಥಲಸಂಶ್ರಯಂ ।
ವಿದ್ಯಾಕಲಾಸಮಾಯುಕ್ತಂ ರೂಪಗ್ರಹಣಸಾಧನಂ ॥
ತ್ವಗಾಖ್ಯಂ ಜಂಗಮಂ ಲಿಂಗಂ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿಸ್ಥಲಾಶ್ರಯಂ ।
ಶಾಂತ್ಯಾಖ್ಯಕಲಯೋಪೇತಂ ಸ್ಪರ್ಶಗ್ರಹಣಸಾಧನಂ ॥
ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗಂ ಶ್ರೋತ್ರಾಖ್ಯಂ ಶರಣಸ್ಥಲಸಂಶ್ರಯಂ ।
ಶಾಂತ್ಯತೀತಕಲೋಪೇತಂ ಶಬ್ದಗ್ರಹಣಸಾಧನಂ ॥
ಮಾನಸಂ ತು ಮಹಾಲಿಂಗಮೈಕ್ಯಸ್ಥಲಸಮಾಶ್ರಯಂ ।
ಶಾಂತ್ಯತೀತೋತ್ತರೋಪೇತಂ ಸರ್ವಗ್ರಹಣಸಾಧನಂ ॥ " ಇತಿ.

ಸ್ಕಾಂದೇ ಚ ಶಂಕರಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಭಕ್ತಾದಿಲಕ್ಷಣಮುಕ್ತಂ. ತದ್ಯಥಾ—

"ಸದಾಚಾರಶ್ಶಿವೇ ಭಕ್ತಿರ್ಲಿಂಗೇ ಜಂಗಮ ಏಕಧೀಃ ।
ಲಾಂಛನೇ ಶರಣೇ ಭಕ್ತಿರ್ಭಕ್ತಸ್ಥಲಮನುತ್ತಮಂ ॥
ಪರಸ್ತ್ರಿಯಂ ಪರಾರ್ಥಂ ಚ ವರ್ಜಯೇದ್ಭಾವಶುದ್ಧಿಮಾನ್ ।
ಲಿಂಗನಿಷ್ಠಾನಿಯುಕ್ತಾತ್ಮಾ ಮಾಹೇಶ್ವರಮಹಾಸ್ಥಲಂ ॥
ಲಿಂಗಾರ್ಪಿತಪದಾರ್ಥಸ್ಯ ಸುಭೋಗೀ ಲಿಂಗ ಆಹಿತಃ ।
ಅನರ್ಪಿತವಿವರ್ಜೀ ಚ ಪ್ರಸಾದಿಸ್ಥಲಮುತ್ತಮಂ ॥
ವಾಯೌ ಪ್ರಾಣಗುಣೇ ಲಿಂಗಂ ಲಿಂಗೇ ಪ್ರಾಣಸ್ಸಮಾಹಿತಃ ।
ಸುಖದುಃಖೋಭಯಂ ನಾಸ್ತಿ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿಸ್ಥಲಂ ಭವೇತ್ ॥
ಪತಿರ್ಲಿಂಗಂ ಸತೀ ಚಾಹಂ ಹೃದಿ ಯುಕ್ತಸ್ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಭುಃ ।
ಪ್ರಾಪಂಚಿಕಸುಖಂ ನಾಸ್ತಿ ಶರಣಸ್ಥಲಮುತ್ತಮಂ ॥
ಷಡೂರ್ಮಯಶ್ಚ ಷಡ್ಭಾವಾ ನಾಸ್ತಿಚಾಷ್ಟವಿಧಾರ್ಚನಂ ।
ನಿರ್ಭಾವೋ ನಿಜಲಿಂಗೈಕ್ಯಶ್ಶಿಖಿಕರ್ಪೂರಯೋಗವತ್ ॥ " ಇತಿ.

ಅತ್ರ—"ಬಹೂನಾಂ ಜನ್ಮನಾಮಂತೇ ಜ್ಞಾನವಾನ್ ಮಾಂ ಪ್ರಪದ್ಯತೇ " ಇತಿ ಭಗವದುಕ್ತೇಃ ಅನೇಕಜನ್ಮಾರ್ಜಿತಶಿವಪೂಜಾದಿಸತ್ಕರ್ಮಮಹಿಮ್ನಾ

ಇಹ ಜನ್ಮನಿ ಗುರುಕಟಾಕ್ಷವಶಾದೇವಂವಿಧಷಟ್ಸ್ಥಲಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಂ ಕಶ್ಚಿದೇವ ಲಬ್ಧ್ವಾ ಮುಕ್ತೋ ಭವತಿ. ಯುಕ್ತಂ ಚೈತತ್. ಯತ ಉಕ್ತಂ ಗೀತಾಯಾಂ—

"ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಸಹಸ್ರೇಷು ಕಶ್ಚಿದ್ಯತತಿ ಸಿದ್ಧಯೇ ।
ಯತತಾಮಪಿ ಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಕಶ್ಚಿನ್ಮಾಂ ವೇತ್ತಿ ತತ್ತ್ವತಃ ॥" (೭-೩)

ಇತಿ. ಏವಂವಿಧಷಟ್ಸ್ಥಲಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಂ ಲಿಂಗಾಂಗಸಾಮರಸ್ಯಜ್ಞಾನಂ ಚ ವಿವರ್ತವಾದೇ ನ ಸಂಭವತಿ. ಮಾನಸಾದಿಭೂಮ್ಯಂತಪ್ರಮೇಯಷಟ್ಕಸ್ಯ ತನ್ಮತೇ ಅವಿದ್ಯಾಕಾರ್ಯತ್ವೇನ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾತ್. ಏವಂವಿಧಷಟ್ಸ್ಥಲಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವಾನೇವ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟ ಇತಿ ಶಂಕರಸಂಹಿತಾಯಾಮುಕ್ತಂ—ಯಥಾ—

"ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಪತಂಗೇಭ್ಯಃ ಪಶವಃ ಪ್ರಜ್ಞಯಾಽಧಿಕಾಃ ।
ಪಶುಭ್ಯೋಽಪಿ ನರಾಶ್ಶ್ರೇಷ್ಠಾಸ್ತೇಷು ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ದ್ವಿಜಾತಯಃ ॥
ದ್ವಿಜಾತಿಷ್ವಧಿಕಾ ವಿಪ್ರಾ ವಿಪ್ರೇಷು ಕ್ರತುಬುದ್ಧಯಃ ।
ಕ್ರತುಬುದ್ಧಿಷು ಕರ್ತಾರಸ್ತೇಭ್ಯಸ್ಸಂನ್ಯಾಸಿನೋಽಧಿಕಾಃ ॥
ತೇಭ್ಯೋ ವಿಜ್ಞಾನಿನಶ್ಶ್ರೇಷ್ಠಾಸ್ತೇಷು ಶಂಕರಪೂಜಕಾಃ ।
ತೇಷು ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ಮಹಾಭಾಗ ಮಮ ಲಿಂಗಾಂಗಸಂಗಿನಃ ॥
ಲಿಂಗಾಂಸಂಗಿಷ್ವಧಿಕಃ ಷಟ್ಸ್ಥಲಜ್ಞಾನವಾನ್ ಭವೇತ್ ।
ತಸ್ಮಾದಭ್ಯಧಿಕೋ ನಾಸ್ತಿ ತ್ರಿಷು ಲೋಕೇಷು ಸರ್ವದಾ ॥" ಇತಿ.

ಉಕ್ತಪ್ರಕಾರಷಟ್ಸ್ಥಲಬ್ರಹ್ಮಜಾನವತ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಣಶ್ಶಿವಶರಣಸ್ಯ ಸತ್ಕಾಲಕ್ಷೇಪಸಿದ್ಧಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಾನುಭವಾವಿಚ್ಛೇದಸಿದ್ಧಯೇ ಚ ಯಥಾ ಲಿಂಗಾಂಗಸಾಮರಸ್ಯಜ್ಞಾನಂ ಸರ್ವದಾಽನುವರ್ತನೀಯಂ, ಏವಂ ಶೈವಶಾಸ್ತ್ರವಿವಕ್ಷಿತ ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತ್ತತ್ತ್ವಸಮುದಾಯರೂಪಸ್ಯ ಕೃತ್ಸ್ನಸ್ಯಾಪಿ ಪ್ರಪಂಚಸ್ಯ ಪರಮಶಿವಸ್ಯ ವಿಮರ್ಶಶಕ್ತಾವೇವಾಂತರ್ಭಾವಪ್ರಕಾರೋಽಪಿ ನೈರಂತರ್ಯೇಣ ವಿಮರ್ಶನೀಯ ಏವ. ಅಂತರ್ಭಾವಪ್ರಕಾರಶ್ಚ ಪೂರ್ವಮೇವ ದರ್ಶಿತಃ.

"ವಿದ್ಯಾಸು ಶ್ರುತಿರುತ್ಕೃಷ್ಟಾ ರುದ್ರೈಕಾದಶಿನೀ ಶ್ರುತೌ ।
ತತ್ರ ಪಂಚಾಕ್ಷರೀ ತಸ್ಯಾಂ ಶಿವ ಇತ್ಯಕ್ಷರದ್ವಯಂ ॥"

ಇತಿ ಪೌರಾಣಿಕವಚನೇನ ಶಿವೇತ್ಯಕ್ಷರದ್ವಯಸ್ಯ ಚೇತನಾಚೇತನರೂಪ ಸಮಸ್ತಪ್ರಪಂಚಜೀವರತ್ನತ್ವಾವಗಮೇನ ಸರ್ವಸ್ಯಾಪಿ ವಸ್ತುಜಾತಸ್ಯ ತತ್ರೈವಾಂತರ್ಭಾವೋಽವಶ್ಯಾಭ್ಯುಪಗಮನೀಯ ಇತಿ ಸರ್ವಂ ರಮಣೀಯಂ.

ಪರಿಭಾಷಾ ಶಿವಾದ್ವೈತಮತಸಂಗ್ರಹತತ್ಪರಾ ।
ಬುಭುತ್ಸುಜ್ಞಾನಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಸಪ್ರಮಾಣಂ ನಿರೂಪಿತಾ ॥
ಪರೋಪಕಾರಸಿದ್ಧ್ಯೈ ಪ್ರಣೀತಯಾಽಮುಯಾಽಧುನಾ ।
ಶಿವಾದಿದಿವ್ಯನಾಮಾರ್ಣಾ ಪ್ರಸೀದತು ಪ್ರಭುಸ್ಸ್ವಯಂ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪೂರ್ವೋತ್ತರಮೀಮಾಂಸಾಪಾರಾವಾರಪಾರೀಣೇನ
ಶ್ರೀಮದ್ವಾಲಧನ್ವಿಕುಲಾವತಂಸಶ್ರೀಮನ್ನೃಸಿಂಹಾರ್ಯ
ತನೂಭವೇನ ವಿದ್ಯಾನಿಧಿನಾ
ದೇವಶಿಖಾಮಣಿ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯಸುಧಿಯಾ ವಿರಚಿತಾ
ಶಿವಾದ್ವೈತಪರಿಭಾಷಾ ಸಮಾಪ್ತಾ.

॥ ಶ್ರೀ ॥

